
Forord

Denne rapporten er utarbeidet for Barne- og familiedepartementet (BFD). Rapporten presenterer viktige resultater og erfaringer fra prosessen med å bekjempe vold i ungdomsmiljøene i Kristiansand fra 2001 til 2004.

Forsker Yngve Carlsson har vært prosjektleder for arbeidet. Han er den som har fulgt arbeidet tettest, og han har vært i en kontinuerlig dialog med Kristiansand kommune under de tre årene arbeidet har pågått. Han har også skrevet de fleste kapitlene. Forsker Thomas Haaland har gitt to store avgrensede bidrag. Dette gjelder størstedelen av kapittel 5 om Kirkens ungdomsprosjekt og hele kapittel 12 hvor resultater fra en survey til alle kommunens 16 åringer høsten 1999 og høsten 2002 analyseres. I tillegg har Haaland hatt ansvar for en spørreundersøkelse til deltakere i et foreldrenettverk for foresatte med barn i det nynazistiske miljøet. Denne spørreundersøkelsen ble forøvrig utført for organisasjonen Voksne for Barn. NIBR fant det naturlig å innarbeide den i kapittel 4 om foreldremobilisering gjennom prosjekt Exit.

NIBR vil takke alle de ungdommer, ressurspersoner i flyktningmiljøet i byen, polititjenestemenn, politikere og ansatte i Kristiansand kommune, ansatte i Lillesand kommune, fagfolk i stat og frivillige organisasjoner som har stilt velvillig opp til intervjuer og som har delt sin kunnskap med forskerne. En spesiell takk til kriminalitetsforebyggende koordinator Tone Stang Astrup som har gitt uvurderlig hjelp i dette forskningsarbeidet. Uten hennes bistand hadde arbeidet gått mye tyngre.

NIBR vil takke professor Tore Bjørge ved Politihøgskolen for nyttige kommentarer til rapporten.

NIBR vil også takke Barne- og ungdomsavdelingen i Barne- og familiedepartementet for et godt samarbeid med dette prosjektet. En spesiell takk til Åsa Steinsvik og Wenche Hellerud som har lest utkast og kommet med gode kommentarer.

Oslo, oktober 2004
Sidsel Sverdrup
Forskningssjef

Innhold

Forord	1
Innhold.....	2
Tabelloversikt	7
Figuroversikt.....	8
Sammendrag	9
Summary.....	18
1 Innledning	27
1.1 En evaluering av et omfattende arbeid overfor voldelige ungdomsgrupper.....	27
1.2 Marginale miljøer i møte med et ressurssterkt apparat ..	31
1.3 Bakgrunn for et handlingsrettet forskningsprosjekt	33
1.4 Disposisjon.....	34
2 Situasjonen høsten 2000 og våren 2001	36
2.1 Noen hovedfunn	37
2.2 Ungdommens bakgrunn	39
2.3 Hva handlet konfliktene om?	40
2.4 Viktige enkeltpersoner – som koblere til nasjonale og internasjonale nynazistiske nettverk og organisasjoner ..	43
2.5 Forslag og råd vedrørende mål og strategier	45
2.5.1 Inkluderings- og grensesettingsstrategi	45
2.5.2 De realistiske målene – å løse opp ett miljø og å dempe et annet	46
3 Forebygging og intervensjon – og en dialogbasert følgeforskning.....	48
3.1 Dialogbasert følgeforskning.....	48
3.2 Mellom nærhet og distanse	51
3.3 Hvilke virksomheter har vi valgt å beskrive – og hvorfor?.....	53
4 Foreldremobilisering gjennom Exit	56
4.1 Exit – utgangspunkt og idé.....	56
4.2 Erfaring fra arbeidet 1997-2000.....	57
4.2.1 Erfaringer fra foreldregruppene	58

4.2.2	Erfaringer fra Kristiansand formidlet gjennom en enquete våren 2004	59
4.3	Et sivil og ”ikke-profesjonelt” engasjement i nært samarbeid med det offentlige apparatet	62
4.4	Arbeid med minoritetsforeldre	63
4.5	En nasjonal rolle i forhold til avhoppere andre steder ...	65
4.5.1	Noen få vil ha behov for hjelp utover det som det kommunale og lokale ”apparatet” kan tilby	65
4.5.2	Et vellykket case	66
4.6	Exit: Konklusjoner og refleksjoner	70
5	Kirkens ungdomsprosjekt	72
5.1	Hva betyr KUP – og hvor kristent er det?	73
5.2	Brukere og bruksformer	74
5.3	Rekruttering	75
5.4	En fleksibel organisasjon med en mix av lønnet og ulønnet arbeid	77
5.5	Virksomhetene	79
5.5.1	Generelt	79
5.5.2	Gruppevirksomhet	80
5.5.3	Individuell oppfølging	81
5.6	KUP – en kostnadseffektiv virksomhet	86
5.7	Brukernes vurderinger	87
5.8	KUPs arbeid: Konklusjoner og refleksjoner	90
6	Politiets arbeid	94
6.1	Reaktivt arbeid overfor nynazistene	94
6.2	Intervensjon overfor et sterkt kriminelt belastet nettverk av unge menn	96
6.2.1	Terrorisering fra et tett kriminelt nettverk	96
6.2.2	Aksjon ”helgefred”	97
6.3	Forebyggende politiarbeid	99
6.4	Tett samarbeid med kommunen	102
6.5	Politiets arbeid – konklusjoner og refleksjoner	103
7	Mobilisering av voksne med minoritetsbakgrunn	106
7.1	Hvorfor en slik mobilisering?	106
7.2	Respons fra minoritetsgruppene	107
7.3	Barriærer i samarbeidet	110
7.3.1	Et sted å være – som forutsetning for mobilisering	110
7.3.2	Representativitet og legitimitet: Hvem skal gi organisasjonene det?	112
7.3.3	”Hvem kan en stole på”?	113
7.3.4	Møtet med taushetspliktsreglene	114

7.4	Mobilisering av voksne med minoritetsbakgrunn – konklusjoner og refleksjoner	115
7.4.1	Frivillig eller lønnet arbeid?	117
8	Kultur- og fritidstiltak mot utsatte grupper	119
8.1	Idrett for forebyggende virkemiddel	119
8.1.1	Basketball som forebyggende aktivitet	120
8.1.2	Moto-cross som virkemiddel overfor utsatt ungdom ...	125
8.2	Den lokale fritidsklubb som arena for å inkludere rasistiske ungdommer.....	129
8.3	Gateakademiet – i grenselandet mellom utdanning, behandling og fritidstiltak	132
8.3.1	Hva er Gateakademiet?	132
8.3.2	En trang fødsel	134
8.3.3	Hvem passer Gateakademiet for?.....	135
8.4	Kultur- og fritidstiltak mot utsatte grupper: Konklusjoner og refleksjoner	137
9	Undervisning og opplæring	139
9.1	Oddemarka skole.....	140
9.1.1	Et titalls ungdommer som utøvet dominans	140
9.1.2	Tiltak fra skolens side	141
9.1.3	Samarbeidsrelasjoner	143
9.1.4	Situasjonen i dag	143
9.2	Grim skole.....	144
9.3	Arkivet	146
9.3.1	Hva er Arkivet?	146
9.3.2	Levende historisk dokumentasjon – med påfølgende drøfting av problemstillinger nært koblet til nazisme og rasisme.	148
9.3.3	Effekter?	151
9.4	Undervisnings- og opplæringstiltak: Konklusjoner og refleksjoner.....	152
10	Multi-systemisk behandling av ”gjengungdom”	156
10.1	Hva er MST?	156
10.2	MST’s brukt på ungdommer i det nynazistiske miljøet og i det multietniske ”motmiljøet”	157
10.3	Resultater	160
10.3.1	Ungdommer i nynazistmiljøet.....	162
10.3.2	Ungdommer i det voldelige ”motmiljøet”	164
10.4	Det problematiske møtet mellom MST og deler av det kommunale ”apparatet”	165
10.4.1	Diskursen rundt de grupperettede tiltak	166
10.4.2	Reaksjoner på kritikken.....	168

10.5	Samhandling mellom ”nytt program” og ”gammelt ”apparat” – konklusjoner og refleksjoner.....	169
10.5.1	Et blikk for ikke-intenderte effekter.....	172
11	Styring og koordinering – politisk og administrativt	174
11.1	Politisk engasjement og forsøk på noen overordnede grep.....	174
11.1.1	Et nært samspill mellom politikerne og ”krimgruppa” med den kriminalitetsforebyggende koordinator som mellomledd.....	175
11.1.2	Handlingsplan mot sosiale konflikter, vold og rasisme	179
11.1.3	Kristiansand kommunes utjamningsmelding	181
11.2	Den administrative koordinering.....	183
11.2.1	Krim-gruppa – med både styringsgruppe og koordinator	183
11.2.2	Koordinering av informasjon og tiltak overfor enkeltpersoner	187
11.3	Styring og koordinering – konklusjoner og refleksjoner.....	194
12	Den kvantitative situasjonsbeskrivelsen – tre år etter	197
12.1	Survey tre år etter	197
12.1.1	Datagrunnlaget.....	198
12.2	Trusler og vold. Utvikling 1999 og 2002.....	199
12.2.1	Rusmidler og vold – en sammenheng?	203
12.2.2	Ulike former for vold	204
12.2.3	Forholdet mellom offer og utøver	206
12.2.4	Åsted i Drammen og Kristiansand	208
12.2.5	Opphopning.....	209
12.3	Holdninger til innvandrere	212
12.3.1	Etnisk mangfold	212
12.3.2	Fremmedskepsis.....	213
12.3.3	Fremmedskepsis: empirisk tilnærming	214
12.3.4	Indeks: holdninger til innvandrere	216
12.3.5	Sosial bakgrunn og fremmedskepsis	218
12.3.6	Holdninger til innvandrere, Kristiansand og Drammen.....	219
12.3.7	Kontakt og konflikt, innvandrere og nordmenn	220
12.3.8	Er fremmedskepsis grunnlag for antagonistiske konstellasjoner?.....	224
12.4	Hva sier denne surveyen om det arbeidet som er gjennomført i Kristiansand?.....	227
13	Den kvalitative situasjonsbeskrivelse – 3 år etter	230

13.1	Informanter.....	230
13.2	Nynazistmiljøet – mindre i størrelse og mindre synlig, men ikke helt borte.....	232
13.2.1	Hvilke handlinger er ungdommer i det nynazistiske miljøet involvert i.....	232
13.2.2	Et lite og avgrenset miljø.....	233
13.2.3	Vigrid i Kristiansand og Lillesand: Diskreditert og oppløst.....	235
13.2.4	De som har trukket seg ut av miljøet.....	237
13.3	”Valla” tre år etter.....	238
13.4	De farlige konfliktene har blitt mindre, men ikke borte.....	240
13.5	Har en lykkes med norske ungdommer og mislyktes med ungdommer med minoritetsbakgrunn?.....	241
14	Drøfting og konklusjoner.....	244
14.1	Har situasjonen bedret seg?.....	244
14.1.1	Gutters voldsutsatt har minsket, og den rasistiske volden har gått ned.....	244
14.1.2	Et klart mindre nynazistmiljø, men.....	245
14.1.3	Det voldelige motmiljøet til nynazistene har endret karakter.....	247
14.2	Sammenheng mellom innsats og resultater.....	248
14.3	Forutsetningene for å håndtere lignende problemer i fremtiden bedret.....	252
14.4	Er det noe helt nytt man bør gjøre?.....	254
14.5	Ingen Kardemomme-by.....	258
	Litteratur.....	259

Tabelloversikt

Tabell 4.1	Barns tilknytning til det nynazistiske miljøet før foreldres deltakelse i foreldregruppe og barnas tilknytning i dag	61
Tabell 12.1	Utsatt for trusler siste år, 1999 og 2002. Kristiansand og Drammen. Prosent.....	200
Tabell 12.2	Utsatt for vold uten skade siste år, 1999 og 2002, Kristiansand og Drammen. Prosent.....	201
Tabell 12.3	Utsatt for vold med skade eller synlig merke siste år, 1999 og 2002. Prosent.....	201
Tabell 12.4	Utsatt for trusler eller vold siste år, mest alvorlige form, 1999 og 2002, Kristiansand og Drammen. Prosent.....	202
Tabell 12.5	Unge med ulike grader av ruserfaring, absolutte tall, prosentandel i hver gruppe som har vært utsatt for trusler eller vold, Kristiansand og Drammen 1999 og 2002. Prosent.....	204
Tabell 12.6	Typer vold rapportert av voldsofre i Kristiansand og Drammen. Prosent av hendelser.....	205
Tabell 12.7	Ofre for vold: klassifisering av utøver etter etnisk bakgrunn, Drammen og Kristiansand. Prosent av hendelser.	207
Tabell 12.8	Type åsted for vold i Drammen og Kristiansand. Ofre for vold. Prosent av hendelser.....	208
Tabell 12.9	Antall personer fordelt etter konflikter, samt sum av konfliktfylte situasjoner	210
Tabell 12.10	Holdninger til innvandrere, styresett, m.v. blant elever med norsk etnisk bakgrunn i Kristiansand (n=802) og Drammen (n=573). Prosent.	214
Tabell 12.11	Holdninger til innvandrere blant elever med norsk-etnisk opprinnelse etter kjønn og sosial bakgrunn. Gjennomsnitt, samt bivariate ustandardiserte regressjonskoeffisienter.....	219

Tabell 12.12	Holdninger til innvandrere blant gutter og jenter med norsk etnisk opprinnelse i Kristiansand (n=802) og Drammen (n=573). Prosent.....	220
Tabell 12.13	Holdninger til innvandrere” blant unge med norsk etnisk bakgrunn i forhold til kjønn, sosial bakgrunn, samt vennskaps- og konfliktreasjoner til innvandrere.....	223
Tabell 12.14	Sammenhenger mellom det å ha fiender, erfaring med vold og rusmidler, samt holdninger til innvandrere. Etnisk norske. Korrelasjonskoeffisienter.	225
Tabell 12.15	Det å ha bestemte andre som fiender i forhold til ruserfaring, erfaring med vold, fremmedskepsis og kjønn. Etnisk norske.....	226

Figuroversikt

Figur 12.1	Fordeling av sumscorer for holdninger til innvandrere. Unge med minst en norsk forelder. Kristiansand og Drammen slått sammen. Prosent.....	218
------------	---	-----

Sammendrag

Yngve Carlsson og Thomas Haaland

Voldelige ungdomsgrupper – intervensjon på kommunenivå

Erfaringsrapport fra Kristiansand 2001-2004

NIBR-rapport 2004:20

Kristiansand opplevde i årene fra 1995 fram til 2001 gjentatte sammenstøt mellom en nynazistisk og en multi-etnisk ungdomsgruppe. Konfliktene mellom disse to gruppene toppet seg høsten 2000 i form av gjentatte masseslagsmål og hevnaksjoner. Disse konfliktene ble beskrevet og analysert i en rapport som utkom i 2001. I foreliggende rapport beskrives og analyseres det hvordan dette konfliktfeltet ble håndtert i Kristiansand i perioden 1. april 2001 til 1. april 2004. Forskerne har gått inn i en nær dialog med kommune, politi og viktige aktører i det sivile samfunn for å finne gode virkemidler for å motvirke volden fra de to ungdomsgruppene, og for å få fram erfaringer fra arbeidet.

Kristiansand er en stor, ressurssterk og spesialisert kommune. Det innebærer at det ikke har vært mulig å beskrive og trekke ut erfaringer fra alle de instanser som har forholdt seg til disse to gruppene. Vi har vektlagt åtte direkterettede tiltak overfor problematikken. Samtidig har vi fulgt med i hvordan de voldelige gruppene har utviklet seg i løpet av disse tre årene, og har anvendt både kvantitative og kvalitative metoder. Samlet gir dette et godt bilde av hvordan situasjonen har utviklet seg – om den har endret seg til det bedre eller verre. På denne måten er rapporten og en evaluering av arbeidet.

Foreldremobilisering gjennom Voksne for Barn/prosjekt Exit

Det tiltaket som har vært mest direkte rettet mot aktørene i den pågående konflikten, var prosjekt Exit. En stor del av arbeidet i dette prosjektet pågikk før konfliktene toppet seg høsten 2000. Likevel er det viktig å trekke fram erfaringer fra dette arbeidet.

Organisasjonen Voksne for Barn i Kristiansand startet allerede høsten 1996 to grupper for foreldre med barn i det nynazistiske miljøet. Etter hvert smeltet disse sammen til et nettverk med foresatte til 39 ungdommer. Nettverket var i virksomhet til våren 2000. Foreldre til 10 ungdommer ble våren 2004 intervjuet gjennom et spørreskjema om sine erfaringer, og de var entydig positive til den funksjonen som foreldregruppen spilte for dem. Foreldregruppen ga anledning til å snakke ut om et følsomt tema, drøfte grensesetting og hvordan de skulle unngå å bli manipulert av sine barn. De gir den lokale prosjektleder fra Voksne for Barn mye av æren for at det fungerte så godt.

Å få slike foreldregrupper til å fungere forutsetter en strukturert møteledelse, at foreldrene har samme agenda for arbeidet, har et likartet verdigrunnlag og at de bokstavelig talt snakker samme språk. Det ble også forsøkt å etablere grupper med foreldre til ungdommer i det multi-etniske ungdomsmiljøet som utgjorde nynazistenes motstandere. Dette forsøket var ikke vellykket. Det er godt mulig at foreldregrupper også kan ha en positiv funksjon for foreldre med minoritetsbakgrunn. I så fall forutsetter det flere støtteressurser enn de man brukte overfor norsk-etniske foreldre, og trolig også språkhomogene grupper.

Kirkens ungdomsprosjekt (KUP)

Kirkens ungdomsprosjekt i Kristiansand er en liten organisasjon med tre ansatte og ca. 30 frivillige medarbeidere som har vært i drift i tretten år. KUP driver arbeid blant utsatte barn, ungdom og unge voksne i Kristiansand og har blant annet arbeidet med 19 ungdommer som har deltatt i det nynazistiske miljøet.

KUP er ikke noe behandlingstilbud, men mer et omsorgstilbud til utsatte ungdommer. Mye av arbeidet, for både lønnede og frivillige medarbeidere, er å være tilstede i KUPs lokaler, ta imot besøkende, prate med de som stikker oppom, hjelpe til med praktiske gjøremål, følge barn og unge på møter på offentlige kontorer, i fengsel, på arbeidsplass. Gjennom KUPs eget nettverk av ressurspersoner i Kristiansand skaffes det bolig, arbeidsplasser og fritidsaktiviteter til utsatte unge. Relasjonene mellom medarbeiderne i KUP og ungdommen er personlige og individualiserte, de er uspesifikke, følelsesbelagte og i liten grad basert på forutsetninger om ytelser, og er ikke avgrenset til et spesifikt sakskompleks. Dette gjør at grensene for hva som er relevant i relasjonen er meget vid. Problemer kan tas opp når de unge måtte føle for det, og ikke på et angitt og avgrenset tidspunkt i en formell samtale hos en behandler eller saksbehandler.

Av de 19 med tilknytning til det nynazistiske miljøet som KUP har arbeidet med, er hvertfall fem stykker fortsatt aktive i miljøet. Disse er nå unge voksne og stort sett utenfor rekkevidden til det kommunale "apparatet". KUP er kanskje den eneste instans som har kontakt. Dette betyr at den dagen de skulle være motivert for å normalisere sine liv og trekke seg ut av det nynazistiske miljøet, vil forhåpentligvis KUP være der med sin støtte og relasjoner til andre hjelpere.

Politiet

Politiet spiller en nøkkelrolle i arbeidet med voldelige grupper. Politiet oppgir å ha fått god kontroll med det nynazistiske miljøet. Det kjenner til hvem som deltar i det, hvordan det utvikler seg, og hvor deltakerne befinner seg. En prioritering av både det lokalorienterte og forebyggende politi i byen har gjort det enklere å utøve en slik kontroll.

Det forebyggende politiet i Kristiansand har et nært samarbeid med de to ungdomsskolene hvorfra det har vært rekruttert flest deltakere til de voldelige ungdomsmiljøene i byen. Politiet har rykket raskt ut ved behov. Grensen for når politiet skal trekkes inn i saker er blitt satt ganske lavt. Politiet anvender aktivt bekymringsamtalen overfor ungdommer som søker seg til de voldelige gruppene i Kristiansand for å mobilisere både den unges og foreldrenes ressurser.

Høsten 2003 opplevde politiet at en gruppe sterkt kriminelle unge menn med samme etniske bakgrunn satte et tydelig preg på utelivet i byen. De både truet og anvendte vold for å få synlige fordeler. De opptrådte truende og svært provoserende overfor politiet. Politiet satte i desember 2003 i gang en tre-måneders aksjon hvor de anvendte flere av sine tradisjonelle virkemidler mot deltakerne i denne gruppa, og de anvendte en "null-toleranse" overfor straffbare handlinger fra deltakere i denne gruppa. Den umiddelbare effekten av dette var at politiet opplevde å gjenvinne sin autoritet og kontroll, og at situasjonen ble roligere. Sommeren 2004 opplever politiet en ny utfordring. Denne gangen i form av unge ungdommer (13-16 år) som opptrer voldelig i sentrum, og som på sin måte utfordrer politiets autoritet.

Et annet problem i arbeidet med de voldelige gruppene, har vært at straffesaksskjeden tar lang tid – opptil et par år. Derved mister straffen noe av sin individuelt avskrekkende funksjon, dessuten blir det vanskelig å anvende straff og fengsling for å splitte voldelige gruppedannelser ved å få uformelle ledere inn i fengsel og ut av sirkulasjon. Når dette omsider skjer, har gruppen hatt gode muligheter for å konsolidere seg.

Mobilisering av voksne med minoritetsbakgrunn

Representanter for både det kommunale ”apparatet” og det forebyggende politiet har erfart at det har vært vanskelig å få kontakt med foreldrene til voldelig ungdom med minoritetsbakgrunn. De har også manglet kontakt med andre voksne ressurspersoner i de mest aktuelle etniske gruppene. For å få til et bredere engasjement har nøkkelpersoner i ”apparatet” gradvis forsøkt å mobilisere ressurspersoner i det kosovo-albanske, somaliske og irakiske miljøet i byen.

Det har vært en betydelig vilje blant enkelte ressurspersoner i de aktuelle etniske gruppene til å engasjere seg. Enkelte har stått fram i media og gitt engasjementet et ansikt. Mange fra det kosovo-albanske miljøet har gått natteravn. Utover dette har den brede foreldre- og voksenmobiliseringen vist seg å ta tid. En viktig grunn til dette er at flyktning- og innvandrergruppene ikke alltid er organisert på samme måte som vi tenker organisasjon. Og de utgjør heller ikke alltid noe enhetlig fellesskap. De er splittet ut i fra klan- og slektstilhørighet, klassebakgrunn, religion og politisk tilknytning.

En erfaring i Kristiansand er at når en skal mobilisere sivil innsats fra flyktninggruppene, må en først gjennom et *basisarbeid* hvor en skaper forutsetningene for en senere mobilisering. Enkelte av de ønsker som flyktningene selv kommer med som en forutsetning for at de skal organisere seg, har vært vanskelig for kommunen å imøtekomme. Dette gjelder blant annet et eget sted å være, hvor et etnisk fellesskap kan bygges opp.

Mens dette tidkrevende mobiliseringsarbeidet pågår, bør kommunale instanser rekruttere inn personer fra de aktuelle etniske gruppene til lønnet arbeid med barn og unge. De har en kultur- og realkompetanse som få norske har. Manglende formalkompetanse kan evt. på sikt tilføres gjennom kurs og etterutdanning.

Kultur- og fritidstiltak mot utsatte grupper

I Kristiansand har en aktivt brukt både idrettsaktiviteter og kulturtiltak for å gi utsatte barn muligheter for mestring og opplevelser, samt deltakelse i prososiale fellesskap. Særlig basketball synes å være spesielt velegnet som forebyggende virkemiddel. Idretten har en lav teknisk og økonomisk terskel, er utpreget ikke-voldelig, egner seg godt for sjølorganisering, og har i seg positive elementer fra hip-hopkulturen, noe som burde appellere til unge med flyktning- og innvandrerbakgrunn. Motorsport generelt og motocross spesielt synes å ha appell til utsatte norske gutter. Motorsporten er inkluderende og har også plass til de som ikke er så gode. Problemet er at sporten er

kostnadskrevende slik at den økonomiske terskelen er høy, noe som krever betydelig offentlig innsats i form av utstyr. Spørsmålet er om det er politisk vilje til en betydelig utstyrssubsidiering av ”utsatte unge” i motorsporten.

Et problem for mange barn og unge med både minoritetsbakgrunn og unge som er vokst opp i en norsk underklasse, er mangelen på anerkjennelse. Voldsatferd og en machoorientert livsstil er en måte å oppnå anerkjennelse på. Å gi barn og unge mulighet å oppnå anerkjennelse gjennom å lykkes på alternative arenaer, representerer en velprøvd og viktig strategi. Både de nevnte idrettslige tiltakene og Gateakademiet gir slike muligheter.

Undervisning og opplæring

Oddemarka ungdomsskole hadde i 2000-2001 et ti-talls ungdommer som kledde seg i bomberjakker, boots og andre nynazistiske symboler. De tilranet seg en betydelig dominans på skolen gjennom å anvende vold og terror. Enkelte usikre gutter ikledde seg også nynazistenes symboler for å unngå å bli plaget. Skolen innførte ved årsskiftet 2001 forbud mot å bære klesplagg og symboler som kunne forbindes med nynazisme. Det kommunale by- og eldreombudet hadde flere kritiske merknader til forbudet. Forbudet ble derfor sendt til vurdering i Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. Svaret derfra ble fortolket slik at skolen kunne fortsette ordningen. Erfaringen med dette forbudet var at gruppepresset ble mindre, og at usikre elever slapp å ta stilling til hvilken gruppe de skulle tilhøre. Skolen har også gjennomført flere tiltak og prosjekter for å motvirke totalitære holdninger og rasisme som turer med de Hvite Bussene og et aktivt solidaritetsarbeid overfor to skoler i Sør Afrika. Skolen har ikke hatt noe synlig nynazistisk aktivitet de siste par årene.

Grim ungdomsskole slet ved inngangen til år 2000 med store atferdsproblemer i elevmassen, særlig blant elever med minoritetsbakgrunn. Flere av elevene på skolen søkte seg også inn mot det voldelige Vallamiljøet i sentrum av Kristiansand. Det ble utøvet vold både mot medelever og lærere. For å møte dette problemet gikk skolen inn i et nært samarbeid med det forebyggende politiet. Terskelen for innkalling til bekymringsamtale ble satt lavt. Alvorligere saker ble anmeldt. Voldsutøvelse førte automatisk til utvisning. Skolen har også satset på mange ”positive tiltak” som større frihet i friminuttene, den har løftet fram lederfigurer som ikke er voldelige, og det er satset mye på idrett og fritidstiltak etter skoletid. Grim skole satser også mye på alternative skoleprosjekter hvor en med stor personalinnsats underviser atferdsvanskelige elever og elever med andre lærevansker. Situasjonen

på skolen oppgis nå å være mye roligere enn for fire år siden. Men ungdomsmiljøet er fortsatt tøft, men denne tøffheten utspiller seg nå i større grad utenfor skolen, og da særlig i sentrum av byen.

Alle 9. klasseelever i Kristiansand har siden 2002 besøkt Stiftelsen Arkivet som var Gestapos hovedkvarter på Sørlandet fra 1942-1945. Bygningen har siden 2002 huset et museum som illustrerer de overgrep som mange sørlendinger ble utsatt for i torturcellene i bygningen. Samtidig huses også flere organisasjoner som driver fredsarbeid og humanitært arbeid til på Arkivet. Disse trekkes også aktivt inn i kunnskaps- og verdiformidlingen til de besøkende elevene hvor de trekker tråder fra andre verdenskrig fram til dagens situasjon. Gjennom virksomheten til stiftelsen Arkivet har ungdom i Kristiansand en helt unik mulighet til på en realistisk måte å oppleve hva nazisme faktisk er, samtidig som mer dagsaktuelle spørsmål om menneskerettigheter, rasisme og global fordeling kan belyses.

Multi-systemisk behandling av ”gjengungdom”

Multisystemisk terapi (MST) er kanskje det kriminalitetsforebyggende tiltaket i Norge som det knytte seg størst optimisme til. I USA regnes programmet også som et lovende tiltak overfor deltakere i gjenger. MST er et familiebasert program som retter seg mot kjente årsaker til atferdsproblemer i den unges miljø, og hvor hovedstrategien er å styrke foreldrenes evne til å ta tak i ungdommens atferdsproblemer. MST-teamet i Agder har arbeidet intensivt med 55 ungdommer fra Kristiansand i perioden 1999-våren 2004. Åtte av disse deltok i det nynazistiske miljøet, og fem i det voldelige ”motmiljøet”. Disse 13 må kunne karakteriseres som noen av de mest atferdsvanskelige ungdommer i Kristiansand. De hadde en lang karriere i hjelpeapparatet bak seg. MST tok tak der hvor mange hadde mislyktes.

MST har fungert godt i den 4-6 måneders lange intervensjonsperioden hvor de 13 unge hadde et aktivt kontrollregime rundt seg. Ungdommene var i liten eller ingen grad involvert i kriminalitet. Rundt to år etter behandlingens avslutning, er situasjonen ikke så god. Fire av de åtte som deltok i det nynazistiske miljøet er fortsatt involvert i kriminalitet, og fem av dem deltar fortsatt i det nynazistiske miljøet. De fem ungdommene med minoritetsbakgrunn som deltok i det voldelige motmiljøet, og som fikk MST, er i dag fortsatt svært aktivt kriminelle. For noen representerte nære familiemedlemmer som skulle være forbilder og kontrollører, også en vei inn i slektskapsbaserte kriminelle nettverk. Spørsmålet er om det ikke vil være bedre å gi ungdommer i denne type familier hjelp til å løsrive seg fra familien framfor å styrke familiens grep om dem.

MST-teamet i Agder kom inn som et friskt tilskudd til det øvrige forebyggings- og behandlingsapparatet i Kristiansand. Teamet stilte tydelige spørsmål ved de andre instansenes praksis, og gjorde dem oppmerksom på at de kunne være en del av kriminalitetsproblemet i byen gjennom at deres virksomhet kunne forsterke ungdommens kriminalitet. Denne kritikken ble opplevd som svært provoserende fra fagfolk som la mye av sin sjel i arbeidet sitt, og det bidro neppe til noen god diskusjon av helt sentrale problemstillinger i arbeidet med ungdommer med store atferdsproblemer.

Styring og koordinering

Både politikere og administrasjonen i Kristiansand kommune har brukt mye ressurser og engasjement på å styre og koordinere arbeidet overfor de voldelige gruppene i byen. Et resultat av det politiske engasjementet har vært en 12-punktsplan mot rasisme, og et initiativ til å utarbeide en handlingsplan mot sosiale konflikter, vold og rasisme. Verdien av sistnevnte plan er tvilsom. Forslagene i planen blir neppe interessante før de kommer opp til politisk behandling som konkrete forslag. Derimot synes det som om kommunens utjammingsmelding har skapt en økende bevissthet rundt marginaliserte ungdommer. Meldingen viser at Kristiansand har spesielt mange ungdommer som er arbeidsledige og avhengige av sosialhjelp. Dette er også faktorer som kan fremme både ekstreme holdninger, rasisme og konflikter mellom grupper. Det synes å være en klar vilje i byen til å gjøre noe med dette marginaliseringsproblemet. Spørsmålet er hvor stor evnen er.

Kristiansand har hatt en tydelig koordinatorfunksjon i arbeidet med de voldelige gruppene, gjennom en kriminalitetsforebyggende koordinator med plassering på rådmannskontoret. Denne funksjonen har også stimulert til en bedre dialog mellom politikere og fagfolk, og det har bevirket til at sentrale politikere opplever av våre direkte involvert i arbeidet. Dette er en type arbeid som ikke bare kan være et rent faglig anliggende.

Arbeidet overfor de voldelige gruppene kjennetegnes av et løpende kartleggings- og analysearbeid hvor både kommunale instanser og politiet har samarbeidet godt. En slik løpende kartlegging innebærer ikke bare en generell omtale av miljøer eller grupper, men også en registrering og omtale av hva enkeltaktører i miljøet foretar seg, og hvordan deres livssituasjon arter seg. Vår vurdering er at dette har vært en forutsetning for å iverksette gode hjelpetiltak, og i noen få saker også tiltak som den enkelte ungdom kan oppfatte som negative. Vi mener at forvaltningslovens §13 inneholder unntaksbestemmelser

til taushetsplikten som hjemler den informasjonsutveksling som har skjedd rundt enkeltpersoner i Kristiansand.

Har situasjonen bedret seg?

Når en kommune gjør så mye overfor et komplisert problem, blir det vanskelig å finne ut hvilke av tiltakene som gir ønsket effekt og hvilke som ikke gjør det. I tillegg er det også vanskelig å si noe sikkert om hvilke effekter utenforliggende prosesser og hendelser kan ha hatt. Det mest interessante spørsmålet er om situasjonen har endret seg til det bedre eller verre.

Når det gjelder nynazistene har antallet blitt klart mindre. Gruppen er redusert fra ca. 40 til 10-12 stykker. Miljøet har hatt en betydelig avskalling og så å si ingen rekruttering. De som deltar i dag, deltok også for 3-4 år siden. De opptrer mindre voldelig og mindre uniformert, og er lite synlig i bybildet, men de trener og forsøker å rekruttere nye ungdommer. Den lokale gruppen er nå en del av et lite, men bedre organisert norsk nynazistisk miljø enn tidligere. Det har nære forbindelser til Sverige. Dette bør gi grunnlag for en viss uro. På den annen side er den lokale gruppen så tett overvåket at deltakerne har lite spillerom for ulovlige handlinger. "Apparatet" har dessuten flere virkemidler for å ta tak i nye ungdommer som er i ferd med å rekrutteres til dette miljøet. Totalt sett når det gjelder det nynazistiske miljøet må situasjonen karakteriseres som bedre enn for tre-fire år siden.

Når det gjelder voldelige grupper med minoritetsbakgrunn, kan situasjonen neppe sies å ha blitt verken bedre eller verre. Men den har blitt annerledes. Den gjenglignende gruppen Valla finnes ikke lenger som ei tydelig gruppe. Voldsspiralene med nynazistene er brutt. Men noen av nøkkelaktørene i denne gruppa deltar nå i volds- og vinningsforbrytelser innen rammen av etnisk baserte kriminelle nettverk. Det er i ferd med å utvikles et nytt mobiliseringsnettverk bestående av yngre ungdom med minoritetsbakgrunn. Noen av ungdommene i dette nettverket opptrer tidvis svært provoserende og voldelig. Når det gjelder både de sterkt kriminelle unge voksne og den nye generasjonen av "ville unge", er "apparatet" mer i villrede enn når det gjelder nynazistene. Disse ungdommene og unge voksne er langt mer "ugripelige".

Av en total ungdomspopulasjon i alderen 13-23 år på ca. 10.000 ungdommer i kommunen, dreier det meste av arbeidet som er beskrevet i denne rapporten om under en prosent av disse. De få gjør derimot mye av seg. En del av den ungdomskriminalitet som genereres ut i fra slike grupper må en trolig regne med å leve med.

Ambisjonene bør være å ta ”toppene” av denne kriminaliteten, forhindre at grupper og nettverk som oppmuntret til vold og kriminalitet trekker nye ungdommer til seg, samt forhindre at grupper definerer seg i forhold til hverandre med de voldsspiraler dette kan føre til.

Summary

Yngve Carlsson and Thomas Haaland

Violent youth groups – intervention at the local authority level

A Report about Kristiansand's Experiences 2001–2004

NIBR Report 2004:20

From 1995 to 2001, repeated clashes between a neo-Nazi and a multi-ethnic group of youths rocked the city of Kristiansand in southern Norway, rising to unprecedented levels in the autumn of 2000 as repeated skirmishes prompted retaliatory responses. This situation was described and analysed in a report published in 2001. In this new report, we provide an account and analysis of the steps taken by the city authorities and the police between April 1 2001 and April 1 2004 to address these problems. We worked closely with city officials, the police and other important public figures to frame effective mechanisms to curb the violence of both groups and learn lessons from the exercise.

The city of Kristiansand has a population of 75,000, is well off and boasts a specialised municipal organisation. This effectively prevented us from investigating the experiences of every city body and authority might have had with these groups. We concentrated on eight specific measures in the area, and monitored the groups over the three-year period to establish whether the measures had an effect. Both quantitative and qualitative methods were used. All things considered, these different approaches give a relatively good idea of the progress made as well as the setbacks. The present report is therefore also an evaluation of the city's efforts.

Encouraging parental involvement: Adults for Children / Project Exit

More than any other scheme, Project Exit (*Prosjekt Exit*) targeted the participants in the ongoing intergroup battle. Although the scheme had done most of its work before conditions bottomed out in the autumn of 2000, the lessons remain valid to the wider undertaking.

In 1996, an association called Adults for Children (*Voksne for Barn*) brought together the parents of children with neo-Nazi connections, dividing them into two groups. The resulting network included the parents/guardians of 39 implicated adolescents and remained active until early 2000. The parents of ten of these youngsters were interviewed in the spring of 2004 with a questionnaire about their opinions of the parent's group. Every one of them stressed the positive role they felt it had played. It had allowed them to speak openly on a sensitive subject, discuss how much they needed to put up with and how to set limits, and how to avoid being manipulated by their children. They give the project leader of Adults for Children much of the credit for this success.

Getting parental groups to work well together requires people with a talent for structuring meetings, similar perceptions regarding the aims of the groups, similar basic values and, literally, the ability to speak the same language. Although steps were taken to encourage parents of young multi-ethnic gang members to form some sort of alliance, they met with little success. While minority parents would doubtless benefit from coming together in some form of association, bring it about would require more resources than were forthcoming for the ethnic Norwegian parents, and also probably a linguistically uniform group.

Church Youth Project

The Church Youth Project (*Kirkens ungdomsprosjekt*) in Kristiansand is a small organisation; it is thirteen-years old, has a paid staff of three and about thirty volunteers. It focuses on high-risk children, adolescents and young adults in the city, and in particular has devoted time and effort to nineteen youths with connections to the neo-Nazi circle.

The organization does not offer any form of therapy, but it does attempt to care for vulnerable youngsters. A large proportion of the time of both the paid and unpaid helpers is spent simply being available for visitors, talking with people who drop in, offering practical advice, accompanying children and adolescents to appointments with public officials, prison staff and employers. The organization uses its Kristiansand connections to find accommodation, jobs and recreational activities for adolescents at risk. Relations between staff and children are personal, individualized, non-specific, emotionally founded, based only moderately on unilateral benefit, and are not restricted to a given issue. The definition of what counts as relevant to the relation is therefore extremely wide. Problems are

addressed whenever the children and youngsters feel like raising them, not at specified times of limited duration in a formal meeting with a youth worker or public official.

Of these nineteen adolescents, at least five remain actively involved with the neo-Nazi group. They are now young adults and largely therefore beyond the reach of the city's 'apparatus'. The Church Youth Project is probably the only organization with any contact with these people. If ever they feel the urge to rearrange their life and leave the neo-Nazi group, the Church Youth Project will be there to offer help, support and information on other forms of assistance.

Police

The police play a key role in operations targeted at violent groups; their monitoring of neo-Nazi activity is reportedly good. The police have the identities of members, they keep track of changes within the group, and know where members can be found. This level of monitoring was made easier by a decision to build a local, preventive city police force.

The preventive Kristiansand police work closely together with the two junior secondary schools where most members of the violent groups originate. The police respond rapidly when necessary, and are notified by arrangement as soon as suspicions arise. The police have a technique called (in a literal translation) the 'worrying conversation' (*bekymringsamtale*) for youngsters gravitating towards the antisocial groups. The point of the conversation, which includes the young person's parents as well, is first to inform them of the police's concern, and second to help them to find ways to prevent them from progressing further down that path.

In the latter half of 2003, a band of young men of similar ethnic origin and long criminal records left its mark on the streets of the city. The group threatened and used violence to get its way and was equally belligerent with the police. In December 2003, the police therefore launched a three-month campaign targeted at group members individually. The scheme combined several orthodox approaches with a 'zero tolerance' approach to offences perpetrated by gang members. The police almost immediately regained the upper hand, authority and control, and succeeded in lowering the temperature. But a fresh problem emerged the following summer, as an aggressive group of young adolescents (aged 13 to 16) challenged police authority in the city centre.

One evident problem when it comes to dealing with antisocial groups concerns the slowness of criminal proceedings which can go on up to two years. Not only does this erode the sentence's potential to discourage this particular person from committing more crimes, it gives criminal groups or gangs time to reconsolidate before ringleaders are removed from the streets to do their prison term or face other punishment.

Activating minority ethnic adults

Representatives of both the city's various services and preventive law enforcement authorities know from experience how difficult it can be to get through to the parents of aggressive minority ethnic adolescents. They have also lacked contact with influential figures in the ethnic populations in question. To address this failure, the authorities put in place a special initiative to encourage influential members of the city's Kosovo-Albanian, Somali and Iraqi populations to engage with the problems caused by the behaviour of their youth.

There was no lack of commitment among these people. Some expressed their views in the media, adding a personal touch to the effort. Many Kosovo-Albanians volunteered to patrol the streets at night. Having said that, activating wider groups of parents and adults has proved time consuming, however. One important reason is that refugee and immigrant groups do not aggregate in organizations in the customary sense of the term. Nor do they form coherent groups; instead, they are divided by clan, family, class, religious and political affiliations.

One of the lessons of the Kristiansand effort is that refugee groups will only become involved in civic affairs if *basic preparations* are made first. If this phase is ignored, initiatives will fail. But some of the refugees' requests have been difficult for the authorities to fulfil. For instance, they asked the city to provide premises where they could develop an ethnic community centre.

While this time-consuming effort continues, city authorities could try to find appropriate figures in the ethnic groups and pay them to work with children and adolescents. They would bring with them a fund of cultural insight and proficiency that only a handful of ethnic Norwegians could match. And whatever they may lack in formal qualifications they could obtain in the long run by attending courses and further training.

Cultural and recreational initiatives for groups at risk

Kristiansand authorities have made active use of sports and cultural activities to help children at risk develop coping skills, give them an opportunity to enjoy activities and take part in prosocial communities. Basketball appears to be particularly useful as a preventive mechanism: the proficiency and economic thresholds in the sport are low, it is not particularly violent, it allows individuals to organize their own activities, and offers an element of hip hop culture that should appeal to refugee and immigrant children and adolescents. Motor racing in general, and motocross in particular, seem to appeal to ethnic Norwegian boys at risk. Motor sport is inclusive, there is room for less accomplished youngsters. But it is an expensive sport; the financial threshold is high, and it requires significant public investment in equipment. The question is whether there is the political commitment to sponsor the equipment for young people at risk attracted to motor sport.

One of the problems many ethnic minority children and adolescents who have grown up in a Norwegian underclass environment have to tackle is lack of respect or appreciation. Aggressive behaviour and macho life styles help them achieve this respect. Giving children and adolescents an opportunity to obtain respect by succeeding in other areas is a well-tried and salient approach. The sports just mentioned and the Street Academy (*Gateakademiet*) offer these opportunities.

Training

In 2000–01, about a dozen students at Oddemarka Junior Secondary School went around in bomber jackets, boots and other neo-Nazi symbols. With their belligerent and terrorizing behaviour they dominated the rest of the school. Some of the less self-confident boys started wearing neo-Nazi symbols to avoid being bullied. In January 2001, the school banned clothing and symbols with neo-Nazi references. The ombudsman for city and senior citizen affairs criticized the ban, so the whole case was sent up to the Ministry of Church, Education and Research to pass judgement. The Ministry came down in favour the school's practice. By implementing dress code restrictions the school reduced social pressure, and insecure students avoided having to choose between different groups. The school put several other measures and projects in place to address totalitarian and racist thinking. One of them involves a trip for all students on White Buses (a symbol of assistance to WWII German concentration camp POWs) to concentration camps in Poland and Germany, and active solidarity with two schools in South Africa. The

---

school has had no visible neo-Nazi activity over the past two years or so.

In early 2000, Grim Junior Secondary School was experiencing serious behavioural difficulties, especially on the part of ethnic minority students. Several of these students were drawn to an aggressive city centre group known as 'Valla'. Other students and teachers fell foul of their aggression too. The school started to collaborate with the preventive police force to address the problem. The thresholds for instructing students to attend a 'worrying conversation' were lowered. Serious incidents were reported to the police. Acting violently would lead to immediate expulsion. The school also put many 'positive' measures in place, like greater freedom during breaks, foregrounding non-violent leader role models, investing in sports and after-school activities. Grim Junior Secondary has a range of alternative, teacher-intensive school projects for students with behavioural and/or learning problems. The situation at school is reportedly much less tense than it was four years ago. But students from the school are still heavily involved in violent and disorderly youth groups that operate in the city centre after school hours.

Since 2002, every ninth grade student in Kristiansand has visited *Stiftelsen Arkivet* (the Archives Foundation – a WWII documentation centre, museum and centre for peace keeping and conflict resolution studies). Between 1942 and 1945, the building housed the Gestapo's headquarters for the southernmost part of Norway. The museum, which opened in 2002, has exhibits that illustrate the kind of torture many southerners were subjected to in that very building during the war. The Foundation is also home to several peace keeping and humanitarian organizations, whose staff play an active role in the guided tours for schools, where they draw parallels between WWII and the current situation and between common values then and now. The organization gives young people in Kristiansand a unique, realistic opportunity to see what Nazi doctrine actually means in practice, while working at the same time on issues related to human rights, racism and global distribution.

Multisystemic treatment for 'gang kids'

Of the different crime prevention approaches in Norway today, multisystemic therapy – MST – has been seen as the most encouraging. In the US it is considered a promising approach for juvenile gang members. MST is a family or home-based programme directed at the known causes of antisocial behaviour in the young

person's environment. Training parents to manage the behavioural problems of their children is the main strategy. The MST team in Agder worked intensively with 55 juveniles from Kristiansand from 1999 to early 2004. Eight of these were involved in the neo-Nazi group, five in the aggressive 'opposition group'. These thirteen, all of whom have had extensive contact with the social services, could be considered some of the most antisocial young people in Kristiansand. MST took over where many had failed.

As long as the four–six-month intervention period lasted, MST was relatively successful. The thirteen youths were supported by an active supervision regime. They abstained either completely or mostly from illegal pursuits. But today, two years later, the situation is not very reassuring. Four of the eight with neo-Nazi connections are involved in crime, five of them are still members of the group. The five ethnic minority members of the aggressive 'opposition group' remain serious lawbreakers. In some cases, relatives who were supposed to act as role models and help discipline the youths introduced them instead to family-based crime networks. Given this outcome, it might have been better to encourage these young people to leave their families altogether, rather than reinforcing their family's hold on them.

The MST team in Agder were seen as a bracing addition to Kristiansand's repertoire of prevention and treatment approaches. The team questioned the methods of the other bodies, warning them that in practice they could be part of the city's crime problem by reinforcing juvenile criminality. Many of the experts in the field, who had invested considerable time and energy in their work, were angered by this, and it did little to enhance the climate for discussions of vital issues concerning young people with serious antisocial problems.

Management and coordination

Kristiansand city politicians and council officials followed up their strong commitment to oversee and coordinate efforts targeting violent groups with substantial investment. The political commitment resulted in a twelve-point antiracism plan and an action plan for social conflicts, violence and racism. The value of the latter arrangement is doubtful, however. Until the plan's proposals come up for political consideration, they are only of theoretical interest. On the other hand, the city council's Fair Deal White Paper (*Utjanningsmelding*) helped focus attention on marginalized children and adolescents. It reported that the number of unemployed young people depending on social benefits is particularly high in Kristiansand. Factors like these could encourage extremist views, racism and intergroup conflict, but there

---

appears to be a strong commitment on the part of the city to do something about marginalization. The question is whether they have the ability.

In this effort to deal with these aggressive groups, a crime prevention coordination officer had been appointed as early as 1997, based at the civic offices. This step helped improve the dialogue between politicians and experts, and persuaded politicians to feel more directly involved in the work – this type of commitment requires more than the attention of experts.

Dealing with violent and antisocial groups is characterised by continuous monitoring and analysis. In this area the city authorities' close collaboration with the police has been very successful. Continuous monitoring does not stop at a general review of the groups and social environments, it includes keeping records on individual group members' movements and activities as well as their life situation as a whole. In our view, while this exercise led to successful interventions, in a few cases, it also led to measures the young might have felt were negative. Although Norway's Public Administration Act has strict rules of confidentiality, the kind of information obtained in Kristiansand is, in our view, covered by provisions in the Act that allow exceptions to the rules in certain circumstances.

Have things improved?

When a city council does as much as Kristiansand's to meet such a complex challenge, it will clearly be difficult to identify the mechanisms that had the desired effect or not. In addition, it will also be difficult to gauge with confidence the impact of external processes or events. The most interesting question concerns whether the situation today is better or worse than it was.

The number of neo-Nazis has fallen considerably, from about forty individuals to ten–twelve today. The group has shed old members and failed to attract new ones. The involvement of those who remain stretches back three or more years. They are less aggressive and wear fewer neo-Nazi-type clothes and symbols. They are not particularly evident on the streets of the city, but they do work out and try to get adolescents to join. The local group is now part of a small, but better organized Norwegian neo-Nazi scene with close connections with Sweden. Both factors should cause concern. On the other hand, the local group is monitored so closely that participants have little chance to engage in crime without risking apprehension by the police. In addition, the city has several means to identify and deal with young people that are gravitating towards neo-Nazism. By and large then, the

neo-Nazi situation today is an improvement on what it was three or four years ago.

With regard to aggressive minority ethnic groups, the situation is neither better nor worse. But it is different. The gang-like group known as 'Valla' is no longer a well-defined entity. The spiral of violent confrontations with the neo-Nazis has been broken. But some of the leading members of this group are now involved in criminal violence and felony. A new activation network of minority ethnic youngsters is under development. Some of the members of this network can be extremely violent and offensive. In relation to highly criminal young adults and the new generation of 'wild youth', the city seems to have fewer remedies on hand than when it dealt with the neo-Nazi problem. These adolescents and young adults are much less 'graspable'.

Of a total population of about 10,000 young people aged 13–23, most of the work described in this report has concerned less than one per cent of that population. But it is a rowdy minority. It will probably never be possible to eradicate completely the crime engendered by these groups. Instead, the ambition should be to forestall the most extreme expressions, prevent belligerent and criminal groups and networks from attracting new young members, and take steps to ensure that groups define themselves in relation to each other in ways that do not spark intergroup hostility and violence.

---

1 Innledning

1.1 En evaluering av et omfattende arbeid overfor voldelige ungdomsgrupper

I denne rapporten fra Kristiansand fokuserer vi på det arbeid som er gjort fra det lokale "apparatets" side for å løse opp eller dempe ned to voldelige ungdomsmiljøer i Kristiansand. På den ene siden et rasistisk og nynazistisk miljø som hadde sin geografiske forankring i to av kommunens bydeler, og på den annen side et multi-etnisk ungdomsmiljø som oppholdt seg i sentrum av Kristiansand. Disse to gruppene sto også i et langvarig konfliktforhold til hverandre. Konflikten mellom disse to miljøene eller gruppene hadde i 2001 pågått mer eller mindre i sju år. I denne perioden hadde det bølget mellom dramatiske voldshendelser og stille perioder. Men hovedkonflikten har vedvart. Høsten 2000 blusset denne konflikten opp igjen med gjentatte konfrontasjoner særlig i sentrum av Kristiansand. Enkelte av konfrontasjonene hadde karakter av masseslagsmål, mens andre dreidde seg om hevnaksjoner som involverte færre personer. Flere av voldsepisodene var svært alvorlige, og det var tilfeldigheter at de ikke fikk fatale konsekvenser.

Denne type konstellasjon med et miljø bestående av uttalt rasistiske og endog nynazistiske ungdommer på den ene siden, og et mer heterogent multi-etnisk miljø bestående av alt fra seriøse anti-rasister til svært kriminelle og sosialt tungt belastede ungdommer med minoritetsbakgrunn, er neppe uvanlig i større byer i Skandinavia eller Vest-Europa. Men slike konflikter har vært lite studert. Både norske og utenlandske studier har som regel fokusert på den ene siden i konflikten ut i fra problemstillinger knyttet til "rasistisk vold" eller "overgriper/offer" (eks. Bjørge 1997, Blomgren 1999, Fangen 2001, Løw 1998, Willems 1993).

Den foreliggende rapport er en oppfølger av en studie som ble gjennomført i Kristiansand i 2001 (Bjørge, Carlsson og Haaland 2001). I denne studien ble det understreket at et rasistisk og nynazistisk ungdomsmiljø i enkelte lokale kontekster også må studeres gjennom dens konfliktfylte samhandling med andre grupper. Et slikt konfliktperspektiv gjelder selvsagt ikke alle steder. I noen kontekster kan det dreie seg om at en rasistisk gruppe terroriserer forsvarsløse innvandrere som selv ikke har opptrådt aggressivt. Dette var tilfellet både i Brumunddal (Eidheim 1993, Carlsson 1995) og i Vennesla (Carlsson og von der Lippe 1997). Mange av de voldshendelser i perioden 1995 til 2001 som vi beskrev i rapporten fra Kristiansand i 2001 hadde karakter av ensidige overgrep hvor en overmektig part utøver vold mot et offer. Da passer i utgangspunktet ikke konfliktbegrepet. Men når offeret i neste omgang mobiliserer en gruppe for å hevne overgrepet gjennom å banke en mer eller mindre vilkårlig representant for ”fienden”, får det mer karakter av en symmetrisk konflikt.

Vi har innledningsvis kalt partene i konflikten for ”miljøer”. Karakteristisk for begge sidene er at miljøene har skiftet karakter. Det nynazistiske miljøet har i en periode hatt en gjengkarakter med vekt på uniformering, ”heavy drinking” og voldsutøvelse. I en annen periode har de vært mer usynlige på gata, mindre utadrettet voldelige og mer ideologiske, med nær kontakt til blant annet Tore Tvedt og Vigrud. Nynazistene har selvsagt hatt mange motstandere som for eksempel helt vanlig politisk engasjerte mennesker som sterkt tar avstand fra rasisme og en totalitær og anti-demokratisk ideologi, til mer politiske aktive anti-rasister. Det er selvsagt ikke slik motstand som har skapt problemer i Kristiansand, og foreliggende rapport dreier seg helle ikke om disse. Det som har vært problematisk har vært de voldelige konfrontasjoner mellom nynazistene og en gruppe ungdom som i Kristiansand gikk under navnet Valla.

Både Valla og nynazistene hadde en kjerne som har hatt en gjengkarakter. På begge sider dreidde det seg om et 10—15 talls ungdommer som hadde vært venner over lengre tid, som hadde vært involvert i alvorlig kriminalitet, og som hadde en tydelig identitet som en gruppe. Slik sett kan de regnes som en gjeng ut i fra Decker og van Winkles (1996) definisjon. Men siden miljøene var dynamiske og stadig endret sin karakter, ble gjengperspektivet for snevert. Det dreidde seg om miljøer som lett endret form og handlingsmønster. Og selv om de i en periode har hatt en tydelig gjengkarakter, levde ikke gjengen i et isolert vakuum. Den hadde relasjoner til andre grupper, gjenger og miljøer utenfor som kunne mobiliseres i aksjoner og slagsmål. Dette gjaldt blant annet yngre ungdommer ved et par av

ungdomsskolene i byen som villig lot seg mobilisere. Nynazistene hadde dessuten kontakter til et større nasjonalt og skandinavisk nynazistisk miljø, og det trakk til seg markerte nynazister fra andre deler av landet. Et par av disse bosatte seg også i Kristiansand og spilte en viktig rolle lokalt. I en periode oppsøkte Tore Tvedt både Kristiansand og Lillesand hyppig. Flere av guttene i Valla-gjengen hadde relasjoner til kriminelle nettverk som også opererer utenfor Norge, noen gjennom familiære bånd. Vi snakker derfor om ulike typer lokale ungdomsnettverk – som er en del av andre og mer omfattende nettverk.

Den foreliggende rapporten inneholder en beskrivelse av hva som er gjort lokalt i Kristiansand for å motvirke både de voldelige konfliktene mellom de to partene, for å få ungdommer ut av disse kriminelle nettverkene, og for å forebygge at nye ungdommer trekker inn i dem. I tillegg til den beskrivende delen av rapporten er dette også en evaluering i form av en iverksettingsstudie med et ”bottom-up” perspektiv. Utgangspunktet er ikke å følge noen formelle beslutninger eller planer som kommer fra politikerne. Derimot er fokuset mye mer rettet mot ulike virksomheter innenfor det vi har kalt for ”apparatet” – det være seg både kommunale virksomheter, frivillige eller humanitære organisasjoner som i arbeidet overfor målgruppene opererer med betydelig støtte fra det offentlige (som Voksne for Barn, Kirkens ungdomsprosjekt, Stiftelsen Arkivet og enkelte idrettslag), og statlige virksomheter som opererer lokalt (som politiet og MST-teamet). Hvordan har de oppfattet problemet, og hva har de gjort? Og har dette arbeidet gitt resultater?

Et slikt neden-fra-perspektiv bygger på at kommunens politiske og administrative ledelse gir viktige rammer for arbeidet gjennom å fordele ressurser og gi legitimitet, men at mesteparten av arbeidet utformes av fagfolkene i de respektive virksomheter – de såkalte nærbyråkrater (Lipsky 1980). De er en del av et stort apparat som er der forut for og uavhengig av de problem som det intervereres overfor. Det voldsproblemet som har oppstått, og de ungdommene som deltar i de aktuelle grupper, er noe disse enhetene må forholde seg til på et eller annet vis. Den iverksetting som skal analyseres er derfor ikke et avgrenset *prosjekt* som er satt sammen for formålet, slik tilfellet var i Brumunddal 10 år tidligere (Carlsson 1995).

En studie av hva ulike instanser gjør over denne type ”dynamisk” problem – i betydning at det er mye som endrer seg hele tiden, innebærer også et spørsmål om koordinering. På hvilken måte koordinerer de ulike instansene (som politi, fritidsforvaltning, barnevern, skoler, flyktningtjeneste m.m.) informasjon om problemets

karakter og om de involverte aktørene? Prater de åpent ut om det? På hvilket nivå utveksler de informasjon? Snakker de om enkeltpersoner, eller kun i ”gruppetermer” og med anonyme beskrivelser av nøkkelpersoner? Har de en lik oppfatning av problemet, eller er de uenig i problemets karakter og årsaker? Hvordan koordinerer de sine ressurser? Er dette et arbeid hvor flere instanser trekker i samme retning, eller kjennetegnes det av uenighet og konflikter? Hva har det evt. å si for måloppnåelsen?

Erfaringer fra andre steder som har hatt et lignende problem, viser at det slett ikke er alltid at gjennomførte tiltak har en intendert effekt. Klein (1995) viser at flere amerikanske intervensjonsforsøk overfor voldelige gjenger har hatt en negativ effekt. Dette gjelder blant annet der hvor en har satt inn sosialarbeidere som arbeider med en spesifikk gjeng, noe som har bidratt til å styrke gjengens identitet og samhold. Danske studier viser at for eksempel at null-toleranse og et kraftig politioppbud overfor minoritetsungdom som tidvis oppførte seg provoserende og utøvet en del kriminalitet, styrket deres opplevelse av utenforskap, økte deres aggresjon og forsterket deres samhold (Olsen og Hansen 2001, Bonke og Carøe 2000). Nulltoleransen har ikke den samme effekten som har vært påstått i New York. Danske erfaringer kan tyde på at den under visse omstendigheter kan fungere stikk motsatt av intensjonen. Det som tilsynelatende fungerer i én kontekst, trenger ikke fungere likens i en annen kontekst. Og selv i ganske likartede kontekster kan samme virkemiddel fungere stikk motsatt. Et godt eksempel på dette er at det i Uddevalla gikk ganske bra å føre sammen en nynazistisk ungdomsgjeng med en ”motstandergjeng”, mens dette overhodet ikke fungerte nabobyen Trollhättan (Blomgren 1999:138)¹. Dette betyr jo at det slett ikke er sikkert at de gjennomførte tiltakene gir positive resultater – de kan også virke mot sin hensikt. Ser vi slike negative ikke-intenderte effekter i Kristiansand?

Vi har innledningsvis understreket at ungdomsmiljøene i Kristiansand hadde en dynamisk karakter. Dette betyr også at lokale intervensjoner ikke bare kan bidra til å løse opp grupper eller endog forsterke gruppesamhold hvis de mislykkes, men de kan også bidra til at gruppene endrer karakter. Da blir spørsmålet om de endringer som skjer i gruppene kan fortolkes som et godt eller dårlig resultat. Vil det for eksempel være positivt hvis nynazistene blir mindre voldelige, men mer ideologiske? Og vil det regnes som positivt hvis enkelte minoritetsungdommer slutter å opptre provokativt og voldelige ute på

---

¹ Som en kuriositet bør nevnes at Trollhättan er Kristiansands svenske vennskapsby.

gaten, hvis de deretter å gå over til andre og mer ”inntektsbringende aktiviteter”?

Hvis det viser seg at situasjonen faktisk har blitt endret til det positive, er det mulig å knytte disse endringene til de iverksatte tiltak? Eller er det andre og utenforliggende forhold som spiller inn?

Den foreliggende rapport har et lokalt fokus. Dette utelukker selvsagt ikke at det også er viktig å kunne nøytralisere virksomheten til både nasjonale og internasjonale organisasjoner og nettverk som gir næring til lokale grupper. Men det primære siktemålet til det lokale ”apparatet” i Kristiansand er å handle *lokalt*, så må det være opp til andre instanser å handle *globalt*.

1.2 Marginale miljøer i møte med et ressurssterkt apparat

En viktig leserveiledning til denne rapporten er at de ungdomsmiljøer vi beskriver representerer små og marginale miljøer. De er slett ikke representative for ungdom i Kristiansand. Det bor ca. 10.000 ungdommer med norsk majoritetsbakgrunn i Kristiansand mellom 14-24 år. De to miljøene vi omtaler i denne rapporten kan mens de var på det største ha utgjort til opp mot et hundretalls personer – dvs. ca. en prosent av ungdomspopulasjonen i byen. Nynazistene er ikke representative for norsk ungdom, og kjernen i det multietniske mobiliseringsnettverket som var i stadig konflikt med nynazistene, er heller ikke representative for ungdom med minoritetsbakgrunn. Hvis vi ”koker problemet” ned til de som apparatet har konsentrert seg mest om og som det er anvendt mye ressurser på, dreier det seg om rundt 25-30 personer til sammen fra begge sider.

Vi har tidligere vist at når det gjelder ungdomsvold, kommer Kristiansand bedre ut enn sammenligningsbyer som Oslo, Drammen og Stavanger (Haaland 2000). Det er færre ungdommer som er voldelige, men byen har et fåtall ungdommer som er involvert i mye kriminalitet. Denne rapporten dreier seg altså mye om innsats overfor disse få. Det er allikevel liten tvil om at de to miljøene som denne rapporten omhandler tidvis har vært svært synlig i Kristiansand – både i et par av bydelene og i sentrum.

Kristiansand er Norges femte største by med ca. 75.000 innbyggere. Byen har en attraktiv geografisk beliggenhet med det fineste av den sørlandske skjærgård utenfor. Veien til Europa gjennom hyppige ferjeanløp og flyforbindelser er kort. En høy befolkningsvekst de siste

10 årene tyder på at dette er en attraktiv by å bo i. Byen er også en utpreget turistby sommerstid – de fleste nordmenn har sikkert vært i byen eller annen gang, og fått et positivt ”sommerinntrykk” av byen. Kristiansand er en by med et positivt stedsimage.

Men bak fasaden er det liten tvil om at Kristiansand ”sliter” med en del problemer. I en ny sammenligning av levekår i de 23 norske byene med over 25.000 innbyggere, plasseres Kristiansand som den fjerde ”dårligste”, og klart dårligere enn andre norske ”storbyer” som Stavanger, Oslo, Bergen og Trondheim (Daugstad 2003). Byen har høyere arbeidsledighet enn gjennomsnittet for landet. Den har en høy andel unge som er arbeidsledige og sosialhjelpsmottakere. Kristiansand har mange rusmiddelmissbrukere noe som kan skyldes både nærheten til kontinentet og at rusmisbrukere fra et stort omland trekker til byen. Selv om Kristiansand ikke synes å ha en klar og tydelig sosial segregert befolkning, har en av bydelene (Sentrum) en levekårsindeks på linje med Oslo indre øst og Oslos drabantbyer.

Byen har tatt imot mange flyktninger, men få arbeidsinnvandrere. Etniske minoriteter med ikke-Europeisk bakgrunn utgjør 7 prosent av totalbefolkningen og 13 prosent av barn og unge. Det er bare Oslo og Drammen av Norges byer som har en høyere andel.

Vi vil også hevde at byen er godt rustet til å ta tak i mange av disse utfordringene. I og med at byen er attraktiv å jobbe i, betyr det også at det er stor stabilitet blant fagfolk i kommune, politi og andre offentlige instanser. Byen er så stor at den har store fagmiljøer. Kristiansand kommune har deltatt i en rekke statlige forsøks- og utviklingsprogram med de impulser og ressurser som dette har gitt. Kristiansand har vært lett å velge ut – fordi byen har hatt de fleste av de utfordringer som den norske velferdsstaten sliter med, og fordi den har hatt et kompetent og stort fagmiljø til å håndtere slike utfordringer. Det hersker liten tvil om at kommunen på mange felter har plassert seg i den nasjonale front. Dette gjelder miljøsatsing, fritids- og kulturtiltak for ungdom (jfr. kulturhuset Samsen), kultursatsing (jf. Cultiva), lokalt politiarbeid, utvikling av nye metoder for barns og unges medvirkning – for å nevne noe. Det var neppe tilfeldig at da Barne- og familie-departementet i 1999 satte i verk et utviklingsprogram som fokuserte på både barns og unges medvirkning, samt tiltak mot vold og rasisme – fikk Kristiansand en spesielt begunstiget stilling.

En ”benchmarking-undersøkelse” hvor Kristiansand sammenlignes med andre kommuner, gjennomført av statsviterne professor Harald Baldersheim og dr. polit Morten Øgaard, gir inntrykk av en veldrevet kommune (Baldersheim og Øgaard 2004). Kristiansand har en

utpreget praksis på å samarbeide på tvers av fag og sektorer – kommunen anvender fortsatt sektormodellen. Og kommunen særmerker seg spesielt på det å inkludere innbyggerne i demokratiske prosesser, samt at politikerne og administrasjonen har flere dialogarenaer og en god gjensidig rolleforståelse. Alt dette er viktige forutsetninger for å kunne håndtere de problemer som denne rapporten omhandler.

1.3 Bakgrunn for et handlingsrettet forskningsprosjekt

I etterkant av flere alvorlige voldelige hendelser som ungdommer fra det nynazistiske miljøet i Oslo og Kristiansand var involvert høsten 2000 og vinteren 2001, søkte NIBR i mars 2001 om tilskudd til et tre-årig ”aksjonsforskningsprosjekt”. I kapittel tre kommer vi nærmere tilbake til tilnærmingen hvor vi velger å kalle dette for en dialogbasert følgeforskning. Målsettingen skulle være å bistå hhv. Kristiansand kommune og Bøler bydel i Oslo slik at de ble bedre i stand til å løse de problemene de hadde med et voldelig nynazistisk/rasistisk ungdomsmiljø. Dette arbeidet skulle delvis skje samtidig og delvis i etterkant av et prosjekt støttet av Norges forskningsråd (NFR) om voldelige ungdomsgrupper og gjenger som pågikk i Oslo, Drammen, Stavanger og Kristiansand. En viktig grunn til å søke om ekstra midler til en aksjonsrettet forskning var at det NFR-støttede prosjekt ikke ga rom for å studere forebygging og intervensjon, og at det heller ikke la opp til et løpende samspill mellom forskere og de involverte kommuner for å løse aktuelle problemer eller konflikter.

En viktig begrunnelse for et handlingsrettet forskningsprosjekt var at det nesten ville være uforsvarlig kun å bedrive akademisk forskning på siden av de alvorlige hendelser som skjedde vinteren 2000/2001 uten å sikre at forskningskunnskapen umiddelbart kunne anvendes. Den mest alvorlige hendelsen var drapet på Benjamin Hermansen på Holmlia den 26/1-01 hvor gjerningsaktørene var en del av Bølermiljøet og hadde nære forbindelser til Kristiansand. I Kristiansand var det i løpet av høsten og vinteren 2000/2001 stadige konfrontasjoner mellom ungdommer med en identitet som nynazister og ungdom med minoritetsbakgrunn. Situasjonen i Kristiansand var minst like alvorlig som i Oslo, og det var trolig tilfeldigheter at det ikke skjedde konfrontasjoner med dødelig utgang også der. Det var på denne bakgrunn Kristiansand kommune som henvendte seg til NIBR høsten 2000 om å gjøre en kartlegging og analyse av både konflikter og de involverte miljøer i Kristiansand.

Hensikten med å etablere et mer handlingsrettet forskningsprosjekt var å få til en tett dialog mellom forskning på den ene siden og lokale fagfolk, administratorer og politikere på den annen side. Gjennom å redusere avstanden mellom teoretisk kunnskap og praksis, var målsettingen å finne fram til de mest treffsikre virkemidler for å motvirke det lokale voldsproblemet. En annen begrunnelse for aksjonsforskningsprosjektet var at arbeidet skulle beskrives og analyseres slik at en kan bygge opp mer kunnskap om hvilke forebyggings- og intervensjonstiltak som virker/ikke virker overfor dannelse og vedlikehold av voldelige og rasistiske ungdomsgrupper, og for å dempe konflikter mellom rasistiske norske ungdommer på den ene siden og ungdommer med minoritetsbakgrunn på den annen.

Etter samtale mellom ledelsen i Barne- og familiedepartementets barne- og ungdomsavdeling og NIBR, ble man våren 2001 enige om å sette i gang et aksjonsforskningsprosjekt i Kristiansand. I forhold til Bøler bydel ble en enig om å bedrive en løpende veiledning, men uten noen form for *forskningsrapportering*. Denne rapporten dreier seg derfor om arbeidet i Kristiansand.

Da Barne- og familiedepartementet ga sin bevilgning til dette arbeidet våren 2001 var forskerne Tore Bjørge, Thomas Haaland og Yngve Carlsson allerede i gang med å kartlegge konflikter mellom ungdomsgrupper i Kristiansand. Dette var i utgangspunktet ikke tenkt som noe stort og omfattende arbeid. Men barne- og familiedepartementets bevilgning fikk som en viktig konsekvens at det påbegynte arbeidet i Kristiansand kunne gjøres langt mer grundig enn ellers ville ha vært mulig². Når vi i kapittel 2 presenterer situasjonen i 2000-2001 slik vi kartla og analyserte den, er dette en lettere bearbeidet og nedkortet versjon av sluttkapitlet fra rapporten "*Generalisert hat- polariserte fellesskap*" – en rapport som ble delfinansiert gjennom bevilgningen til dette aksjonsforskningsprosjekt.

1.4 Disposisjon

I kapittel 2 presenteres bilde av situasjonen slik den fortonet seg høsten 2000 og våren 2001. Konfliktene beskrives og analyseres, og partene presenteres.

---

² I stedet for et relativt enkelt NIBR-notat på ca. 100 sider, ble det mulig å utarbeide en fyldig rapport/bok på 233 sider som ble ferdig ved årsskiftet 2001/2002 (Bjørge, Carlsson og Haaland 2001).

Deretter presenterer vi i kapittel 3 den tilnærmingen vi har valgt i dette arbeidet som er kalt for dialogbasert følgeforskning. Vi problematiserer hvordan vi har plassert oss i forhold til de aktører som vi ikke bare har studert, men også samhandlet med underveis i prosessen. Vi begrunner også hvorfor vi har valgt å presentere noe forebyggende og intervenserende virksomheter, mens vi har utelatt andre.

Kapitlene 4- 10 inneholder en presentasjon av ulike virksomheter som har rettet seg mot de aktuelle målgruppene. Dette er foreldremobiliseringen gjennom prosjekt Exit (kap. 4), Kirkens ungdomsprosjekt (kap. 5), politiets arbeid (kap. 6), arbeidet med å mobilisere voksne med minoritetsbakgrunn (kap. 7), kultur- og fritidstiltak rettet mot utsatte grupper (kap. 8), undervisnings- og opplæringstiltak herunder arbeidet til Stiftelsen Arkivet (kap.9), samt multi-systemisk behandling av ”gjengungdom” (kap. 10). I kapittel 11 kommer vi inn på hvordan arbeidet har vært styrt og koordinert både politisk og administrativt. I kapittel 12 presenteres et situasjonsbilde ”tre år etter” basert på en omfattende spørreundersøkelse om vold og voldserfaringer til ca. 1000 ungdommer i Kristiansand som ble gjennomført i november 2002. Med ”tre år etter” menes her tre år etter en første undersøkelse av vold og konfliktatferd i Kristiansand som ble gjennomført høsten 1999. Hvilke utviklingstrekk viser denne undersøkelsen? I kapittel 13 følger den kvalitative situasjonsbeskrivelse ”3 år etter”. Denne ble gjennomført i februar og mars 2004, tre år etter den kvalitative undersøkelsen som ble gjennomført vinter/vår 2001. Hvilke endringer har skjedd?

I kapittel 14 oppsummeres de viktigste endringene som har skjedd, og vi drøfter om endringene har sammenheng med innsatsen.

2 Situasjonen høsten 2000 og våren 2001³

I dette kapitlet skal vi presentere noen av hovedpunktene fra studien av konflikter i ungdomsmiljøene i Kristiansand fra 2001. Vi skal her legge mest vekt på hva som særpreget de to miljøene, hva som kjennetegnet de ungdommer som deltok i dem og hvordan konfliktene mellom de to miljøene utspant seg. Denne situasjonsbeskrivelsen representerer et slags T-0 som situasjonen i 2004 kan sammenlignes med. Lesere som ønsker en enda mer inngående forståelse av situasjonen i 2000/2001 henvises til rapporten "Generalisert hat – polariserte fellesskap" (Bjørge, Carlsson og Haaland 2001).

Studien fra 2001 forsøkte å avklare noen sentrale spørsmål:

- Hvilke grupper eller parter var involvert i konfliktene, og hva kjennetegnet selve gruppene og de enkelte deltakerne?
- Hva handlet konfliktene mellom ungdomsgrupper i Kristiansand om?
- Hvorfor hadde disse konfliktene pågått så lenge? Og hva forklarte de involverte gruppenes bestandighet? Hvilke prosesser og faktorer var det som hadde bidratt til å skape og vedlikeholde konfliktene og de involverte gruppene?

Gjennom intervjuer med 50 ungdommer som på ulike måter hadde vært involvert i disse konfliktene, og gjennom en spørreskjemaundersøkelse med nesten samtlige elever ved 1. klasse på de videregående skolene (995 besvarte), fikk vi ungdommenes egne svar på disse spørsmålene. Studien forsøkte derfor først og fremst å gi ungdommenes egne bilder av hva som foregår. Men i tillegg hadde vi også inngående samtaler og intervjuer med 18 voksne med spesiell

---

³ Dette kapitlet er en noe forkortet utgave av sammendragkapitlet i rapporten "Generalisert hat- polariserte fellesskap". Forsker Tore Bjørge ved NUPI var den som førte mesteparten av kapitlet i pennen.

kjennskap til konfliktene og aktørene i de involverte ungdomsmiljøene, og mindre inngående samtaler med enda flere. Disse vokseninformantene representerte i hovedsak kommune, politi, og involverte foreldre.

2.1 Noen hovedfunn

Ungdommene pekte på at det var to hovedparter i denne konflikten. Den ene siden var klart og tydelig avgrenset til en gruppe som av nesten samtlige informanter blir omtalt som *nynazistene* eller *"nassene"*. Dette miljøet kunne ved starten av 2001 telle opp mot 30 ungdommer, inkludert noen fra nabokommunene Lillesand og Vennesla. I tillegg fantes det også en relativt stor gruppe ungdomsskoleelever som uttrykte sympatier for dette miljøet. Både aktiviteten og antallet deltakere i nynazistmiljøet varierte kraftig gjennom de årene som har gått siden miljøet oppstod rundt 1994. Miljøet hadde sine sterkeste perioder i 1995/96 og høsten 2000. I løpet av 2001 gikk imidlertid aktiviteten og antallet deltakere betydelig ned. Det varierte også over tid hvorvidt miljøet satset på utadrettete og voldelige aksjoner på gateplan, eller var mer innadrettet og fokusert på ideologi. De siste årene har disse retningene vært representert gjennom to organisatoriske fløyer som begge har ulike former for nynazistisk preg. Den ene retningen var skinheadgruppen Boot Boys, med orientering mot gatevold, øldrikkning og uniformering, og med ganske tydelig gjengkarakter. Den andre retningen var den mer rase-ideologiske organisasjonen Vigrid, som tar avstand fra rus og vilkårlig gatevold. Vigrid fremmer likevel en voldelig ideologi om rasekrig mot "det sionistiske okKUPasjonsregimet" og dets medløpere, som de mener har makten også i Norge. Graden av ideologisk bevissthet var sterkt varierende blant de 16 aktive deltakerne som vi intervjuet fra dette miljøet. Bare to-tre av dem kunne sies å ha en noenlunde sammenhengende ideologisk tenkning. Men de fleste av de andre hadde likevel en rasistisk uttrykksform og en hatefull praksis, med et tynt ferniss av rasistisk ideologi på toppen.

Det fantes også en periferi rundt nynazistene som besto av relativt vanlige norske ungdommer. De hadde ikke nødvendigvis noen sans for deres nazistiske uttrykksform, men de syntes likevel det var greit at nynazistene var der, fordi de kunne gi hjelp og beskyttelse mot det aggressive Valla-miljøet.

Motparten til nynazistene var langt mer diffus og sammensatt. De ble omtalt av våre informanter vekselvis som *"Valla"*, *"antirasistene"*,

"utlendingene" eller "byfolket". Denne siden av konflikten besto av flere ulike grupper og miljøer som dels overlappet, og dels var atskilte grupper. De varierte fra seriøse og ikkevoldelige antirasistiske organisasjoner, til løse subkulturelle miljøer som hiphop'erne og ungdom med forankring i rusmiljøet, til den mer gjengpregede gruppen Valla. I den siste gruppen ble det også utøvd en god del "vanlig" kriminalitet. De fleste av informantene var enige om at de siste årene var Valla spydspissen i kampen mot nynazistene. Det var de som kunne mobilisere andre til fysisk konfrontasjon mot "nassene" – opp til 200 personer om nødvendig, ble det hevdet, og først og fremst utlendinger.

Det var imidlertid ikke entydig hva Valla egentlig var. Noen brukte betegnelsen om hele mobiliseringsnettverket på opp mot 200 ungdommer i Kristiansand. Andre brukte betegnelsen om en mer avgrenset gruppe med en kjerne på rundt ti personer, og en ytre sirkel av faste deltakere på ytterligere 10-20 ungdommer. Opprinnelig var det en gruppe kamerater av hovedsakelig muslimsk bakgrunn som fra rundt 1997 begynte å opptre som en gjeng på byen – dels fordi andre kalte den "Valla-gjengen" på grunn av at de så ofte brukte uttrykket "Valla" (=jeg sverger, det er sant). De gjorde sterkt krav på å få "respekt" av andre ungdommer. Deres hovedfiende den gangen var en liknende gruppe, den såkalte Chilenergjengen. Men etter hvert som Chilenergjengen gikk i oppløsning, ble nynazistene den nye hovedfienden. Dette medførte at Valla-gjengen forsøkte å tone ned sin gjengkarakter, og ønsket heller å fremstå som antirasister – noe som blant annet medførte at de kunne mobilisere langt bredere enn sin egen gjeng. I løpet av 2000 hevdet de selv at "Valla er ikke en gjeng lenger". Like fullt fortsatte de å bli omtalt som "Valla" av de fleste andre ungdommer i byen, og de gjorde det også i stor grad selv.

Når vi i 2001 stilte spørsmålet hva slags grupper Valla og nynazistene egentlig var, så var det mest slående at disse gruppene – til tross for sin bestandighet – endret karakter over tid. I noen perioder hadde begge grupper utpreget gjengkarakter. I andre perioder kunne Valla fremstå som kjernen i et mobiliseringsnettverk under et antirasistisk banner, mens nynazistene hadde mer preg av en politisk organisasjon. Det var også karakteristisk for både nynazistene og Valla at de spilte flere ulike roller parallelt, og at de kunne skifte "hatt" etter anledningen. Dette var særlig utpreget for Valla, hvor deltakerne kunne være antirasister i det ene øyeblikket, og invadere hjemmelene-fester eller banke opp andre ungdommer for å få respekt i det neste. Både nynazistmiljøet og det multietniske miljøet var "gjengete", men de kunne ha mer gjengkarakter i noen perioder mer enn i andre.

Den amerikanske gjengforskningstradisjonen (f.eks. Klein 1995; Huff 1996; Decker & van Winkle 1996) har i liten grad greid å fange opp disse dynamiske endringsprosessene og transformasjonene. Fokus har vært ensidig rettet mot ”streetgangs”, og i det øyeblikk den aktuelle gruppen ikke lenger oppfylder kriteriene for gjeng (bl.a. at gruppen har en viss stabilitet), mister gjengforskeren interessen for denne gruppen. Dermed går man glipp av å forstå de prosessene som gjør at slike ungdomsgrupper stadig endrer karakter.⁴

Vi oppfatter det som et sentralt trekk ved de gruppene vi studerte at de framsto som gategjenger i noen perioder og situasjoner, mens de fremsto som noe helt annet – for eksempel som politiske aktivister – i andre situasjoner. Hvilken form gruppen fikk, ble i stor grad bestemt av hvem som i den aktuelle situasjonen kunne defineres som fiender og (potensielle) allierte. Men også gruppeinterne faktorer kunne spille en rolle – for eksempel hvilke ledere som for øyeblikket hadde mest innflytelse.

2.2 Ungdommens bakgrunn

I intervjuene vi gjorde i 2001 spurte vi ikke systematisk ungdommene om deres bakgrunn, men det kom likevel en god del informasjon, særlig om deltakerne i det nynazistiske miljøet. Vi fikk i hovedsak opplysninger om de som hadde vært aktive deltakere over lengre tid. Et kjennetegn ved disse ungdommene var at de til dels hadde vært utsatt for betydelige problembelastninger. Ungdom som hadde vært innom miljøet i kortere tid, hadde neppe vært utsatt for de samme problembelastninger. Mye kunne tyde på at de som kom seg ut av miljøet ved hjelp fra blant annet det kommunale apparatet, Exit eller ved egen hjelp, var de som hadde minst problembelastning og størst personlige og familiære ressurser. De som ble igjen og som har vært de viktigste aktørene i miljøet, har en til dels svært sammensatt problembakgrunn. Mange vokste opp i hjem preget av omsorgssvikt, og en del av dem var vokst opp på institusjon eller fosterhjem. Noen hadde diagnose ADHD, eller de var under utredning for dette. Et flertall hadde vokst opp uten sin biologiske far. Og noen hadde vokst

---

⁴ Det kan hevdes at denne gjengforskningstradisjonen har en tendens til å *reifisere* gjenger, det vil si å forveksle abstraksjonen ”gjeng” med det virkelige fenomenet. Dermed blir lett det empirisk observerbare fenomenet (en gruppe ungdommer) presset inn i modellen (gjeng) i den grad at det som ikke passer inn, blir skåret bort.

opp i hjem preget av materiell fattigdom. De fleste hadde klart seg dårlig på skolen, og mange hadde vært mobbeofre.

Hver for seg gir slike risikofaktorer en økt risiko for at ungdom utvikler en antisosial og voldelig atferd (Patterson, DeBaryshe og Ramsey 1989, Farrington 1996). De fleste ungdommene i nynazistmiljøet i Kristiansand hadde ikke bare vært utsatt for én, men to eller flere slike faktorer. Og det er nettopp opphopningen av risikofaktorer som gir en stor sannsynlighet for at barna utvikler en problematferd (Loeber 1996). Flere av ungdommene hadde store atferdsproblemer før de gikk inn i nynazistmiljøet, og de opptrådte voldelig i sammenhenger hvor de var utenfor nynazistmiljøet.

De som i 2001 var igjen i nynazistmiljøet i Kristiansand utgjorde *de frasortertes fellesskap* – av ungdom som hadde mislyktes på de viktigste institusjoner i samfunnet, og som hadde hatt få alternative vennskapsnettverk. De kom i hovedsak fra en norsk underklasse.

Vi fikk mindre detaljkunnskap om bakgrunnen til ungdommene i Valla og det multietniske miljøet de var en del av. Dette var en betydelig mer heterogen gruppe enn nynazistmiljøet. Mange av deltakerne var forholdsvis alminnelige ungdommer som ikke drev med mer galt enn hva som er vanlig blant ungdom som oppholder seg mye i sentrum. Men noen av kjernegruppene i dette miljøet var betydelig involvert i kriminalitet og vold.

Flere av ungdommene var flyktninger fra krigsområder, og vi kan ikke utelukke at noen av dem hadde hatt traumatiske opplevelser som ikke hadde blitt skikkelig bearbeidet. Flere kom fra vanskelige hjemmeforhold, hvor det blant annet ble brukt mye vold i oppdragelsen. Noen av dem hadde også fedre, søsken eller andre nære slektninger som var tungt involvert i kriminalitet. Svært mange av ungdommene hadde store problemer med å få det til på skolen. Et flertall av våre informanter fra disse miljøene gikk den gang i ulike tilpassede undervisningsopplegg.

For slike ungdommer kunne gjengpregede grupper lett kunne fylle noen av deres grunnleggende behov for respekt, identitet, tilhørighet og trygghet. De utviklet en atferd preget av hypermaskulinitet, hypersensibilitet for krenkelse, hevlogikk og voldelig aggressivitet.

2.3 Hva handlet konfliktene om?

Da vi spurte ungdommene om hvem konfliktpartene var og hva de slåss om, var det et flertall som fremhevet at kampen stod mellom

nynazistene og antirasistene (eventuelt ”utlendingene” eller Valla), og at rasisme var et sentralt tema. Konfliktene mellom grupperingene ble uttrykt som en kamp mellom verdibaserte og ideologiske posisjoner. Det var heller ingen tvil om at deltakere i det nynazistiske miljøet gjennom årene hadde begått en rekke rasistisk motiverte overfall, drev trakassering av ungdommer med utenlandsk bakgrunn og deres norske venner, og de utøvet vold og trusler mot politiske antirasister. I disse tilfellene var det mer på sin plass å snakke om ensidige overgrep enn om konflikter mellom to symmetriske parter. En del av de voldelige handlingene som ble begått av nynazistenes motparter kunne sees som en direkte reaksjon på – og til dels som selvforsvar mot – disse overgrepene.

Likevel tegnet ungdommer fra begge sider av konflikten et bilde som var langt mer sammensatt, og viste at det også handlet om helt andre verdier og konflikttemaer enn politikk og rasisme/antirasisme.

Mange av slåsskampene var knyttet opp til en kamp om noen verdier som er tett sammenvevd, men som handlet om respekt, makt og territoriell dominans. Det multietniske Valla-miljøet hadde i stor grad fremstått som ”konger på byen”. Andre ungdommer som ikke ville vise dem den respekt de krevde, risikerte å bli utsatt for vold og trusler. De som opponerte mot Valla-miljøet, kunne også i slike situasjoner risikere å bli stemplet som nynazister. Mange vanlige ungdommer fant dette gjengmiljøets opptreden og krav om respekt svært provoserende.

Mens det multietniske og til dels gjengpregede miljøet dominerte sentrum av Kristiansand, dominerte det nynazistiske miljøet på sin side noen områder ute i et par av de ytre bydelene hvor de utøvet dominans og vold overfor ungdom med minoritetsbakgrunn. De satte også et visst preg på en av ungdomsskolene i byen – hvor det ikke var lett verken å ha mørk hud eller anti-rasistiske synspunkter. Men samtidig ble nynazistene nektet adgang til de attraktive områdene i sentrum, og spesielt Markens gate. Når enkeltpersoner eller smågrupper fra nynazistmiljøet bega seg inn i sentrum, hvor Valla og deres allierte dominerte, risikerte de både å få juling og å bli kjeppjaget. Ryktet gikk raskt om at det var ”nasser i byen”, noe som gjerne førte til øyeblikkelig mobilisering og klappjakt. Bare i enkelte perioder følte nynazistmiljøet seg sterke nok til å kunne utfordre det multietniske ungdomsmiljøets dominans i sentrum – men da helst gjennom raske ”geriljaraid” inn i Markens, for så å trekke seg tilbake etter en slåsskamp.

Tidligere hadde de fleste av de voldelige sammenstøtene skjedd ute i bydelene (særlig Voiebyen), blant annet i forbindelse med kamp om dominans over bestemte ungdomsklubber. Når voldsepisodene – særlig høsten 2000 – i langt større grad handlet om råderetten over sentrum, hadde dette blant annet sammenheng med at en god del av de sentrale nynazistene var blitt eldre (over 18 år). De søkte derfor andre fritidstilbud og møteplasser enn de som fantes ute i bydelene – og da særlig skjenkesteder, som i hovedsak er lokalisert inne i sentrum.

Noen av slåsskampene hadde også sitt utspring i kamp om kjærester eller seksuelt rykte. Selv om slike konflikter vanligvis utspilte seg uavhengig av de ”politiske” skillelinjene, ble også noen av disse konfliktene fanget opp av konfliktfeltet mellom nynazistene og deres fiender. Noen av jentene som tidligere hadde vært kjærester med gutter i det multietniske gjengmiljøet, og som følte seg dårlig behandlet, gikk over til nynazistene da de brøt med kjærestene. Ritualiserte fornærmelser spilte ofte på en særegen kombinasjon av seksualitet og politikk/gruppetilhørighet: ”Nazihore” eller ”negerhore” var vanlige slengbemerkinger som gjerne ble fremsatt for å starte en slåsskamp.

Mange av informantene fremhevet at slåsskampene i stor grad handlet om hevn, og at dette var den sentrale begrunnelsen for å bruke vold. For utenforstående fremsto det på ingen måte klart hvem som begynte – selv om alle de involverte hevder at det var ”de andre”!

Ungdommene fortalte også at hevnen ikke nødvendigvis ble tatt ut mot de personene som hadde begått den handlingen som skulle hevnes. Hevnen ble ofte ble rettet mot vilkårlige representanter for de andre – og ikke nødvendigvis mot de konkrete personene som utførte den handlingen som skulle hevnes. Både nynazistene og det multietniske miljøet opererte i denne sammenheng ut fra et felles prinsipp om ”én for alle og alle for én”. Volden utspilte seg ikke bare mellom individer, men også i stor grad mellom representanter for kategoriene. Den som ble klassifisert som representant for en fiendekategori, kunne automatisk utsettes for å bli mål for vold fra motparten. Når noen ble angrepet som representant for fienden, kunne ikke bare gruppetilhørighet – men også hudfarge, klesdrakt eller omgangskrets – være tilstrekkelige kriterier for utvelgelse til hevnobjekt. Vi fikk også flere eksempler på at selv kjærester, søsken og foreldre hadde blitt angrepet som stedfortredende sonoffer.

For ungdommer som følte seg truet av vold og represalier – og hvor det å søke hjelp fra voksensamfunnet ikke fremsto som et realistisk alternativ – ble det å organisere seg kollektivt en viktig strategi. De

kunne derved øke sin styrke defensivt med sikte på forsvar, og offensivt med sikte på å kunne ta hevn. Det skjedde ved at venner hjelper hverandre, og i ytterste konsekvens dannet en gjeng ut fra prinsippet "én for alle og alle for én". Utsatte enkeltpersoner kunne søke beskyttelse under en eksisterende gruppe med et voldelig og farlig image. Et farlig trekk i de voldsspiraler som oppsto var at mange bevæpnet seg med kniver eller slagvåpen. Spørreundersøkelsen fra 1999 (Haaland 2000) viste tydelig at ungdom som oppholdt seg mye i sentrum, brukte mye rusmidler og som ofte var i konflikter med andre ungdommer, var langt mer tilbøyelig til å bevæpne seg enn ungdommer flest. De kvalitative intervjuene vinteren 2001 viste at mange av de som var involvert i konflikter bevæpnet seg. Det skjedde også flere alvorlige knivepisoder i sammenstøt mellom nynazister og deres motstandere i løpet av 2000 og 2001.

Hele ungdomspopulasjonen i Kristiansand var blitt skiftet ut igjennom de syv årene konflikten hadde pågått, men strukturene i konflikten og gruppene var der fortsatt. Det hadde oppstått det gjengforskere (Klein et al., 2001, s. 334) kaller "a tradition as a group that can be passed on to new members" – noe som er et av kjennetegnene på gjenger. Selv om de involverte gruppene endret karakter og oppslutning flere ganger under veis, syntes det som om selve konfliktene mellom de to sidene var blitt kronisk.

Selv om også flere andre norske byer og tettsteder har hatt rasistiske og nynazistiske ungdomsmiljøer som har vært i konflikt med andre ungdomsgrupper, var det særegent ved Kristiansand at disse konfliktene hadde pågått så lenge, og at de involverte gruppene hadde vedvart over lang tid. Det var derfor viktig å få innsikt i de prosessene og faktorene som hadde bidratt til å skape og vedlikeholde konfliktene og de involverte gruppene. Utfordringen lå i å kunne bryte disse selvforsterkende konfliktprosessene og løse opp de voldelige gruppene.

2.4 Viktige enkeltpersoner – som koblere til nasjonale og internasjonale nynazistiske nettverk og organisasjoner

Lokale rasistiske ungdomsmiljøer oppstår vanligvis rundt en eller noen få enkeltpersoner som er i stand til å kanalisere frustrasjonene og aggresjonen til ungdommer i det lokale tapermiljø over mot en ytre fiende – vanligvis innvandrere, flyktninger eller antirasister. Uten

denne typen sosiale ”entreprenører” ville slike tapermiljøer vanligvis fått mer preg av småkriminalitet eller rus. Flere ”rasistiske entreprenører” fra den nasjonale arenaen har vært aktive i Kristiansand-området opp gjennom årene – først Erik Blücher, senere Arne Myrdal og Tore W. Tvedt.

På midten av 1990-tallet var det to lokale tenåringsgutter fra en av bydelene i Kristiansand som klarte å bygge opp et nynazistisk miljø rundt seg. Den ene hadde først og fremst muskler og kunne lede guttene i kamp på gata, mens den andre stod mer for det ideologiske. Disse lederne fanget opp lokale taperungdommer og fortolket deres erfaringer for dem slik at det gav seg uttrykk i rasisme og hat mot en ytre fiende. Disse lederne etablerte også kontakt med likesinnede miljøer og lederskikkelser andre steder i landet (og til dels også i Sverige). Fra 1997 og et par år fremover gikk aktiviteten i nynazistmiljøet inn i en bølgedal – blant annet fordi disse to lokale lederfigurene var mer eller mindre nøytralisert gjennom fengsling og andre omstendigheter.

I denne nedgangstiden på slutten av 1990-tallet kom det imidlertid inn en viktig ”bølgedalsstøtte” fra ideologer og ”entreprenører” utenfra. Tre eldre ungdommer med nazistisk orientering flyttet til Kristiansand, og i tillegg kom også lederen for den nazistiske organisasjonen Vigrid, Tore Tvedt, tungt inn på banen for å organisere og ideologisere det rasistiske ungdomsmiljøet i byen. Dette skjedde omtrent samtidig med den tragiske hendelsen hvor en av de lokale ungdommene i det høyreekstreme miljøet på Justvik omkom etter et sammenstøt med ungdom i Valla-miljøet. Til sammen bidro dette til å revitalisere nynazistmiljøet i Kristiansand, samt koble det tettere til både det nasjonale nynazistiske miljøet i Norge, og derigjennom også til det svenske miljøet.

Uten nærværet og aktiviteten til slike ideologisk orienterte lederfigurer ville det neppe oppstått noe nynazistmiljø i Kristiansand, og det ville heller ikke kunnet fortsette å eksistere over tid uten at nye ledere kom inn og overtok etter at de opprinnelige lederne ble nøytralisert. Det er også sannsynlig at hvis man på lokalt nivå lykkes i å nøytralisere eller isolere slike ledere – uten at nye ledere klarer å overta og fylle deres rolle – vil miljøet trolig gå i oppløsning over tid.

Også i Valla-miljøet fantes det lederskikkelser som gav miljøet retning og en viss struktur. Men enkeltpersoner har betydd mye mer for nynazistmiljøets samhold og kontinuitet enn tilfelle er i det multietniske miljøet, som er større og har mer nettverkskarakter. Dette miljøet var også mer sammensatt, og hadde langt flere sosiale

funksjoner enn nynazistmiljøet. Noen ganger mobiliserte de først og fremst for å slåss mot motstandere, andre ganger koblet noen av deltakerne i dette miljøet seg opp mot det voksenkriminelle miljøet for å drive "business". Og andre ganger drev de samme personene med kulturelle aktiviteter som breakdans, rapping og graffiti.

2.5 Forslag og råd vedrørende mål og strategier

Med utgangspunkt i den analysen som er fremstilt ganske detaljert ovenfor, ble det utarbeidet en del forslag til strategier og tiltak for å bedre situasjonen når det gjaldt vold, aggressiv rasisme og konflikter mellom ungdomsmiljøer i kommunen. Forslagene konsentrerte seg om faktorer vi mente det var mulig å gjøre noe med lokalt, innenfor en "fornuftig" ressursramme. Vi skal i kortform gjengi noen av de viktigste her.

2.5.1 Inkluderings- og grensesettingsstrategi

I forhold til aktører med forankring i de to polene i konfliktfeltet, så vi det som viktig å kombinere to strategier:

Det ene er en positiv *inkluderingsstrategi*. De involverte ungdommene må gis muligheter til å bygge opp en positiv identitet som et alternativ til den voldelige og skremmende. Det må satses på tiltak som kan motivere ungdommen til å forlate det voldelige miljøet, og hvor en gir dem muligheter til å fylle sosialt akseptable roller i lokalsamfunnet.

Det andre er å satse på en *grensesettingsstrategi* overfor voldelige og kriminelle handlinger, herunder flere av de rasistiske uttrykksformene. Slike grenser kan markeres både gjennom å gjøre foreldrene i stand til å sette grenser for sine barn, gjennom folkelige demonstrasjoner, men også gjennom tradisjonelle politiltak.

Poenget er å balansere disse to strategiene mot hverandre. Hvis en kun satser på en grensesettingsstrategi med "tøffe midler" er faren stor for at de styrker gruppesamholdet, og øker aggresjonen og voldshandlingene fra de involverte i de to motpolene. Hvis en kun satser på en positiv inkluderingsstrategi er faren stor for at hatefull og voldelig ungdom tror det er akseptabelt å utøve vold, trakassering og trusler, samt at de mer ideologiske kan få inntrykk av at de har en "taus majoritet" i ryggen.

I tillegg til disse to strategiene mente vi det var spesielt viktig å bryte de hevns spiraler som ungdommene var inne i. Dette var viktig for å unngå flere episoder som kunne få fatale utfall.

En viktig begrunnelse for å satse på positive tiltak overfor voldelig ungdom, som enten har en ideologisk begrunnelse for vold, eller som bærer i seg sterke normer om ære og respekt, er at gjennom å endre deres livssituasjon vil også deres identitet og handlingsmønster kunne endres. Emler og Reicher (1995) understreker at ungdom er kontekstuelle vesener, og at et skifte i kontekst ofte vil innebære et skifte i holdninger, verdier og handlingsmønster. Kathrine Fangen fremhever at ungdommens identitet er foranderlig og fleksibel, og at de har et stort endringspotensial. Identitet er noe som konstrueres i den sammenheng personen er i (Fangen 2001b:27). Dette kontekstuelle poenget understrekes også av våre funn, som viser at relativt mange ungdommer faktisk flytter seg fra et miljø til et annet, og at de svitsjer fra et verdisyn (nynazist) til et annet (antirasist) og vice-versa. Hvis handlingsreportoaret fra både det offentlige og sivile samfunn kun besto av sterkt negative og fordømmende tiltak, ville en ikke kunne dra nytte av de endringer som en positiv endring i kontekst kan gi.

2.5.2 De realistiske målene – å løse opp ett miljø og å dempe et annet

Som et realistisk mål for både de forebyggende og intervensjonerende tiltakene, mente vi det burde være mulig å få løst opp det voldelige nynazistmiljøet. Dette var et avgrenset, og til dels gjenglignende ungdomsmiljø, hvor deltakerne måtte ta opp i seg ei hel pakke av rasistiske holdninger og hat for å få være med. Gjennom en kombinasjon av både ”positive og negative tiltak” mente vi det burde være mulig å løse opp miljøet og stoppe rekrutteringen til det. Vi fastslo at oppsutningen om denne type miljøer har gått i bølgedaler, og at det er viktig å utnytte slike bølgebevegelser og også sette inn tiltak når miljøet er nede i en bølgedal. Ved å prioritere rask etterforskning av lovbrudd som deltakere i miljøet hadde utøvet, rask irettesettelse og prioritering i soningskøen av sentrale lederskikkelser i miljøet, og samtidig satse på positive tiltak overfor øvrige medlemmer i miljøet, kunne man bringe miljøet under sin ”kritiske masse”. Gruppen kan da bli så liten at den ikke blir så synlig og attraktiv at den tiltrekker seg nye rekrutter. Den vil miste sin effekt på magnetisbare ungdommer. Vi så ingen etiske problemer med aktivt å løse opp et slikt miljø hvor det å spre hat, terrorisere andre ungdommer og utøve vold, er sentrale aktiviteter.

Når det gjelder dets motpol; Valla, Byfolket, Det multietniske sentrumsmiljøet, mente vi det ville være mye vanskeligere å løse det opp. For det første hadde det mye mer av nettverkskarakter enn av en gjengkarakter, og miljøet omfattet et stort antall ungdommer. Det ville være svært vanskelig å redusere det så mye at det kommer under en "kritisk masse" hvor det mistet sin tiltrekningskraft. Dessuten hadde dette miljøet eller nettverket langt flere funksjoner enn å utøve kriminalitet og vold. Miljøet besto også av mange ikke-kriminelle ungdommer, av ungdommer med en moderat problematferd, samt et lite mindretall svært kriminelle ungdommer. Å forsøke å stresse et slikt nettverk med politiltak som stadige ransaker og aktiv "pesing" vil kunne bidra til å stemple miljøet, påføre deltakerne en negativ identitet, og styrke deres innbyrdes samhold, noe Klein (1995) understreker som en sentral amerikansk erfaring.

Det aller viktigste ankepunktet mot å forsøke å løse opp miljøet, var allikevel at dette store miljøet i stor grad representerer helt legitime sosiale fellesskap, og en legitim bruk av det offentlige byrom. Vi mener det vil være uetisk å løse opp denne type sosialt fellesskap.

Likevel mente vi det ville være både riktig og viktig å få redusert rekrutteringen av ung ungdom til dette sentrumsmiljøet, særlig av ungdommer i ungdomsskolealder. Deltakelse i dette miljøet på sen nattestid innebar en betydelig risikofaktor for å bli dratt inn i kriminell aktivitet og voldsepisoder.

På den andre siden var det tydelig at man i dette vide nettverket fant en sentral og toneangivende kjerne, som av noen informanter omtalte som det "egentlige" Valla. Denne kjernen hadde en betydelig kriminell erfaring og en klar gjengkarakter.

På intervensjonssiden mente vi det var viktig å gjøre noe i forhold til det gjengliknende kjernemiljøet – gjennom en blanding av både "positive" og "negative" tiltak. Denne kjernen fungerte også som et bindeledd til et alvorlig voksenkriminelt miljø, og den fungerte som forbilder for yngre ungdommer. En viktig intervensjonsstrategi burde derfor være å forsøke å isolere de mest kriminelle fra de andre ungdommene, blant annet gjennom tradisjonelle politiltak, som rask etterforskning av deres lovbrudd, rask irettføring, og prioritet i soningskøen.

3 Forebygging og intervensjon – og en dialogbasert følgeforskning

3.1 Dialogbasert følgeforskning

Den tilnærming vi har benyttet i dette arbeidet kalles ofte for *dialogbasert følgeforskning*. Forskerne deltar i mange av de sammenhenger som de lokale aktørene, blant annet i den hensikt i å bidra til utvikling av pågående prosesser og tilføre dem kunnskap. Både i samtaler med enkeltaktører og i møter med flere, kan forskerne bidra med refleksjoner som igjen kan gjøre det lettere å finne fram til målrettede tiltak. Idealet i denne type forskning er at forskerne ikke er ansvarlig hovedaktører, men heller ikke en nøytral betrakter (Cronberg 1992:225). Forskerne skal være både aktive deltakere og noen som distanserer seg. I og med at de inngår i en dialog med lokale aktører er det heller ikke slik at forskernes refleksjoner kun er deres eget verk. Kjennetegnet med dialogen er nettopp at den beveger seg fram og tilbake slik at refleksjonsnivået ofte øker hos alle de involverte aktører – også hos forskerne. Derfor blir det feil å se på forskerne som hovedaktører. De er mer noen som forhåpentligvis beriker en løpende samhandling, samt styrker fagpersonenes evne til å utvikle eller videreutvikle sine metoder for å nå angitte mål. En slik evalueringstilnærming ligger for øvrig tett opp til det som i nyere evalueringslitteratur kalles for *kompetanseevaluering* (Krogstrup 2003).

Men i tillegg til å være en slik løpende dialogpartner, har vi også som forskerne i dette følgeforskningsprosjektet gjennomført undersøkelser som ligner med tradisjonell forskning – hvor data samles inn og analyseres. Den ene var altså rapporten om ”*Generalisert hat – polariserte felleskap*” (Bjørge, Carlsson og Haaland 2001).

Hovedpunktene er gjengitt i kap. 2. Disse hovedpunktene ble igjen ført tilbake på et seminar til flere hundretalls fagfolk, samt til formannskapet i Kristiansand kommune. Det andre bidraget var en sammenlignende undersøkelse av vold og konflikter i ungdomsmiljøene i fire byer, herunder Kristiansand, som ble gjennomført i november 1999 (Haaland 2000). Resultatene fra denne ble ført tilbake til fagfolk i Kristiansand i april 2000 – altså godt før ”aksjonsprosjektet” startet. Denne undersøkelsen av vold og konflikter ble gjentatt i november 2002, denne gangen i Kristiansand med Drammen som en sammenligningsby (Haaland 2003). Dette gjorde det mulig å studere endringer over et tre-års intervall. I 2002-utgaven av undersøkelsen la vi også inn flere spørsmål om toleranse, rasisme og holdninger til demokratiet, som vi ikke hadde inne i 1999. Resultatene fra denne undersøkelsen ble ført tilbake til et større antall fagfolk i Kristiansand kommune i mars 2003. I tillegg til disse store undersøkelsene har vi gjort en beskrivende studie av Kirkens ungdomsprosjekt i 2002 (Haaland og Carlsson 2002). Kirkens Ungdomsprosjekt har vært en nøkkelaktør i arbeidet med noen av de mest aktive ungdommene i det nynazistiske miljøet. Innholdet i denne rapporten ble ført tilbake til styret for KUP høsten 2002. Det er også utarbeidet en beskrivelse av Gateakademiet i 2003 som er et tiltak i skjæringsfeltet mellom utdanning, behandling og fritidstiltak (Carlsson 2003). Og høsten 2003 gjennomførte vi en gjennomgang for Kultur- og kirkedepartementet av arbeidet i noen av byens største idrettslag når det gjelder å integrere ungdommer med atferdsproblemer og med minoritetsbakgrunn (Carlsson og Haaland 2004). Her gikk vi dypere enn vi ellers ville ha gjort fordi dette prosjektet overlappet med ”aksjonsforskningsprosjektet” når det gjelder målgruppe.

På slutten av forskningsarbeidet har vi samlet inn data på mer tradisjonell måte gjennom intervjuer av nøkkelpersonell i skoler, politi, fritidsvirksomhet, og også gjennom informanter i de aktuelle ungdomsmiljøene, om hvordan situasjonen er ved inngangen til 2004. Har den endret seg til det verre eller bedre siden januar/februar 2001? Dette er kvalitative opplysninger som må settes ved siden av blant annet den kvantitative som ble gjennomført i november 2002.

Når det gjelder dialogen med fagfolk har den delvis skjedd i selve datainnsamlingen på de delprosjekter som er nevnt ovenfor. Men den har også skjedd uformelt i samtaler på kontorer og i lunsjpauser. Og den har skjedd på møter i den tverretatlige Kvikk-gruppa, og i ett tilfelle i møte mellom den kommunale toppledelse (ordfører, rådmann, to direktører og den kriminalitetsforebyggende koordinator) og politiet (politimester, politistasjonssjef). Dialogen har også skjedd på større

møter hvor helt konkrete problemstillinger har vært satt på dagsordenen, og hvor forskeren har stått for prosessledelse. På en "fagdag" ble grupperettede tiltak vs. individrettede tiltak overfor barn og unge med atferdsproblemer drøftet. På en annen "fagdag" tok en spesifikt opp kriminalitet innenfor en spesiell etnisk gruppe. I Lillesand kommune har problemstillinger knyttet til nynazisme og ungdomsvold vært kartlagt og drøftet gjennom to halvdagsseminarer.

En annen type prosess-støtte har vært å delta i erfaringsutveksling mellom fagfolk fra Kristiansand og Bøler – som jo har stått overfor det samme problemet, hvor de har kunnet speile seg i hverandres erfaringer. I tillegg har en av forskerne sammen med fagfolk fra Kristiansand deltatt på en ekskursjon til Arbeidsinstituttet i Drammen for å få se en alternativ modell for hvordan en kan unngå at ungdommer i 16-19-års alderen faller ut av skole og arbeidsliv. I tillegg er nøkkelaktører i dette arbeidet i Kristiansand koblet på et nordisk nettverk av fagfolk for å drøfte felles utfordringer i arbeidet med nynazisme og voldelige ungdomsgrupper.

En siste type forskerbistand gjelder innspill til konkrete utrednings- og planarbeider som har hatt spesiell relevans i forhold til ungdomsvold, nynazisme, og marginalisering av ungdommer. Det ene gjelder faglige innspill og kommentarer til den kommunale Utjæmningsmeldingen som ble utarbeidet våren 2003. Det andre gjelder utarbeidelse av en handlingsplan mot vold, rasisme og konflikter i ungdomsmiljøene som etter hvert tok uforholdsmessig mye "forskertid". Denne handlingsplanen var også ferdig våren 2003. En viktig grunn til at det ble brukt mye forskertid på å få dette produktet i havn, var at det av flere årsaker ble stående i stampe, og at manglende framdrift bidro til å dempe innsatsen på andre og viktige områder.

Det ovenstående betyr at mesteparten av evalueringen egentlig er utført før denne sluttrapporten ble skrevet ut – hvor de viktigste "grepene" har vært å presentere korte notater underveis, gi muntlige tilbakemeldinger, og delta i faglig drøfting av aktuelle problemstillinger. For de mest involverte deltakerne i Kristiansand har derfor det meste av evalueringsarbeidet vært kjent. Sluttrapporten har mer funksjon som en samlende beskrivelse og oppsummering. Som sådan kan den derfor også være interessant for forskere, fagfolk og andre interesserte utenfor Kristiansand.

3.2 Mellom nærhet og distanse

Overskriften på dette delkapitlet er det samme på tittelen på en bok i kvalitative metoder i samfunnsvitenskapen skrevet av Pål Repstad (1992)⁵. Tittelen henspiller på et iboende problem i kvalitativ forskning hvor man på den ene siden må komme tett inn på de handlende aktører, men samtidig holde distanse og upartiskhet. Repstad nevner to problemer som kan forrykke denne balansen.

Det ene er der hvor en har en profesjonell ekspertise i forhold til den virksomhet som bedrives på feltet. Her vil en lett kunne dele ut karakterer i stedet for å gi presise beskrivelser av det som skjer fra aktørenes synspunkt (Repstad 1992:25).

Vi ser helt klart at det å være ekspert på eget felt kan føre til at forskerne har forutinntatte oppfatninger av hva som er gode og hva som er dårlige strategier, metoder eller behandlingsform. Perspektivet er lukket og kanskje også dømmende. Vi kan vanskelig se at vi har utøvet denne type ekspertrolle – selv om vi har forsket på slike problemstillinger i en del år og forhåpentligvis tilegnet oss en god del kompetanse. Vi vil selv hevde at vi har en temmelig pragmatisk og åpen holdning til hva som nytter og ikke nytter, hva som er bra og dårlige metoder. Vi har tro på at svarene på lokale utfordringer må finnes lokalt, men hvor vi som forskere kan bidra i denne lokale avklaringsprosessen. Vi har ikke forsøkt å ”dytte” spesielle tilnærminger eller metoder ned over hodene på de lokale aktører. I de tilfeller vi har gitt mer konkrete råd, er det allikevel ikke ut i fra klare oppfatninger om for en årsak –virkningsforhold: ”Hvis dere gjør slik, så skjer det.” Virkeligheten er som regel mye mer komplisert enn som så. Det dreier seg mye mer om ”Hvis vi gjør slik, kanskje ..... vil skje.” (Wadsworth 1998). Og hvis det man tror vil skje, allikevel viser seg ikke å skje, kan forskeren være en faglig ballvegg som de lokale aktører kan drøfte alternative tilnærminger med. Vi vil understreke at en slik åpen og pragmatisk holdning ikke bare er en ”holdning”, men er basert på den kunnskap vi har ervervet gjennom mange års virke.

Det andre poenget som Repstad understreker er at når en forsker på felter der hvor man kjenner aktørene

... Når man observerer venner, kjenninger eller kolleger, er man mer tilbøyelig til å velge side. Man mister den akademiske distansen, man får personlige interesser i det

---

⁵ Pål Repstad bor og virker i Kristiansand som professor ved Høgskolen i Agder

som skjer i feltet. Dette kaller sosialantropologene *to go native*, ”å bli en av de innfødte”. Når man kjenner noen av aktørene, driver man gjerne også med selvsensur for ikke å legge seg ut med venner som man skal treffe igjen etterpå. Å opprettholde distanse og upartiskhet er alltid et problem i kvalitative studier, men problemet settes på spissen hvis man har et personlig forhold til noen i det miljøet man utforsker. (Repstad 1992:25)

Vi har ikke kjent aktørene i Kristiansand før 1999 da en av oss (YC) ble koblet inn i FOU-arbeid i Kristiansand gjennom det såkalte ”Utviklingsprogram for styrking av oppvekstmiljøet” (Carlsson 2002). Gjennom et langvarig forsknings- og utviklingsarbeid som også har hatt mye karakter av dialog, lærer en også aktørene å kjenne. En får selvsagt sympatier for mange involverte aktører. Gjennom dialogen tar man inn over seg deres perspektiver, situasjonsforståelse og handlingsvurderinger – noe som jo er spesielt viktig i kvalitativ forskning. Problemet kan bli at den tette dialogen kan føre til at aktørenes situasjonsforståelse og handlingsvalg framstår som det eneste mulige. Resultatet kan bli en for positiv presentasjon med lite kritisk distanse. Vi ser åpenbart at dette er en fare i en slik type arbeid. Dette er egentlig et vanskelig dilemma – det er ikke alltid enkelt å være god ”konsulent/dialogpartner” over mange år, uten at det begrenser den kritiske distansen. Dette er selvsagt ikke noe nytt forskerdilemma, men et som spesielt sosialantropologene kontinuerlig står overfor i deres arbeid.

For å bøte på et slikt problem har vi hatt to ulike forskerroller i Kristiansand. En av oss (YC) har deltatt i det løpende utviklingsarbeidet og dialog. Den andre (TH) har hatt en mer tradisjonell og distansert forskerrolle. Men distanserte forskere kan selvsagt også gi positive framstillinger – der de finner at det er grunnlag for det⁶.

At mye av virksomhetene beskrives i positive termer kan selvsagt ha sammenheng med for mye nærhet. Men det har og sammenheng med at det faktisk bedrives mye godt arbeid i Kristiansand. Og det har sammenheng med den brede tilnærmingen til det arbeidet som har vært utført. Når man skal evaluere et bredt arbeid hvor mange virksomheter bidrar, blir det vanskelig å gjøre noen dyptgående evaluering av hver enkelt virksomhet. Slike virksomhetsbeskrivelser vil lett bli på nøkkelinformantenes premisser. Det er deres bilder som løftes fram. Hvis en skulle ha et kritisk blikk på virksomheten på

---

⁶ Det kanskje mest positive kapittel i denne rapporten om arbeidet til Kirkens ungdomsprosjekt, er skrevet av den som har mest distanse.

Oddemarka og Grim skoler, Kristiansand politistasjon, Kirkens ungdomsprosjekt, koordinering mellom etater etc. etc., vil en trenge langt flere informantintervjuer både fra aktører i og utenfor organisasjonen, og mye tid til analyse. Hvis vi derimot hadde kanalisert alle ressursene vi har hatt i dette forskningsprosjektet mot en av de beskrevne virksomheter, ville vi sikkert kunne ha funnet mange kritiske forhold internt i en organisasjon og i forholdet mellom organisasjon og omverden (eks. brukere, klienter eller kunder). Når man evaluerer én virksomhet vil en etterhvert se at det kan være store forskjeller mellom det offisielle bildet som gis, og hva som faktisk skjer i virksomheten eller organisasjonen.

Når det gjelder fremstillingen av situasjonen i 2000/2001 (T-1) slik det er beskrevet og analysert av Haaland (2000) og Bjørge, Carlsson og Haaland (2001), mener vi at det har vært få problemer med for stor nærhet. Det samme gjelder presentasjonen av vold i ungdomsmiljøene generelt, og når det gjelder karakteren og omfanget av de voldelige gruppene ved T-2 (høst 2002 til vår 2004). Her bygger vi delvis på kvantitative data, samt på kvalitative data fra mange kilder som har det til felles at de er ganske entydige på hvordan situasjonen er i dag.

3.3 Hvilke virksomheter har vi valgt å beskrive – og hvorfor?

Denne rapporten dreier seg i hovedsak om intervensjon overfor ungdommer som allerede befinner seg i de voldelige miljøene – noe som mange vil kalle for tertiærforebygging. I noen grad dreier den seg også om sekundærforebygging – om tiltak som apparatet har iverksatt for å forebygge at nye ungdommer rekrutteres til de voldelige miljøene. Hvilke strategier og tiltak er gjennomført, og hvilke effekter på problemet har denne samlede innsatsen hatt? Har det blitt mindre, uforandret, større eller har det endret karakter?

Vi har valgt å gå grundigere inn i *de* virksomheter som har grepet mer direkte inn overfor ungdom som deltar i de to voldelige ungdomsmiljøene som vi har beskrevet i kapittel 2 – nynazistene og Valla. Det gjelder politiet, to av de mest involverte ungdomsskolene, MST-teamet, Kirkens ungdomsprosjekt, prosjekt Exit, samt et knippe kultur- og fritidstiltak som har vært rettet mot barn og unge som har befunnet seg i risikozonen til de voldelige miljøene. I tillegg har vi sett på erfaringer med å mobilisere voksne med minoritetsbakgrunn i kriminalitetsforebyggende arbeid. Vi har også beskrevet virksomheten til Stiftelsen Arkivet som riktignok er et tiltak som når alle, men som

er særdeles relevant når det gjelder å motvirke rasisme og antidemokratiske holdninger gjennom en levende presentasjon av norsk okkupasjonshistorie.

Vi har gitt en beskrivelse av virksomheten og således forsøke å få fram et bilde av de intervensjonsstrategier som faktisk har vært anvendt. På denne måten får vi også frem et godt grunnlag for vurdering av hva som har ført frem.

At vi fokuserer på intervensjon og noe på sekundærforebygging innebærer ikke noen underkjennelse av det primærforebyggende arbeidet som drives på helsestasjoner, i barnehager, og i grunnskolen for å ”gjøre barna til gagns menneske i heim og samfunn”, for å utvikle toleranse og motvirke atferdsproblemer. Helsestasjoner og barnehager representerer arenaer hvor problematferd og manglende omsorg kan avdekkes på et tidlig tidspunkt slik at målrettede tiltak kan settes inn. Skolen spiller en viktig rolle for å formidle verdier og normer, både når det gjelder toleranse, og at vold ikke aksepteres. Skolene er dessuten viktige treningsarenaer for å lære elevene opp til å identifisere seg med demokratiske institusjoner og praksiser. Det siste er viktig for å forhindre at ungdommer støtter opp om totalitære og udemokratiske bevegelser. Men å gi en beskrivelse og analyse av hva 39 kommunale barnehager (og omtrent like mange private), samt hva 42 skoler med hele deres støttesystem i form av PPT, rådgivningstjenester og sosiallærertjenester, gjør av forebyggende aktiviteter som har relevans i forhold til vårt problemfelt, sprenger rammen for denne undersøkelsen. Dette betyr ikke at denne innsatsen har vært uviktig, men det er ikke mulig å fastslå i hvilken grad og på hvilken måte denne har fungert. Likeledes innebærer denne rapporten heller ingen evaluering av videregående opplæring, barnevernet, sosialtjenesten, helsetjenesten eller generelle kultur- og fritidstiltak som også favner de ungdommer som havner i marginaliserte ungdomsmiljøer, eller som fanger dem opp slik at de ikke havner i slike miljøer. Vi har ikke gått inn i virksomheter som fengslene, friomsorgen, eller konfliktrådet – alle instanser som på en eller annen måte arbeider overfor målgruppene. Og vi har heller ikke beskrevet eller vurdert nye prosjekter som har blitt igangsatt i løpet av de årene som dette arbeidet har pågått, slik som forsøket med Ungdomskontrakter.

Hvis en evaluerer et avgrenset prosjekt, som er etablert for å håndtere et spesifikt problem, er dette mye enklere. Da er det som regel definert hva som er innenfor og hva som er utenfor prosjektet. Dette var tilfelle med Aksjonsplan Brumunddal (Carlsson 1995). Men slik har ikke arbeidet i Kristiansand vært organisert. Arbeidet mot voldelige rasistiske miljøer og mot andre voldelige ungdomsgrupper har vært en

del av *kommunens* løpende arbeid mot denne type problematikk. Derfor er det viktig å få presentert dette i en viss bredde, selv om en ikke makter å presentere hele bredden.

4 Foreldremobilisering gjennom Exit

Vi starter denne presentasjonen av intervenserende tiltak med det såkalte Exit-prosjektet i Kristiansand. Dette har vært en del av det nasjonale Exit-programmet som har vært drevet av organisasjonen Voksne for Barn med støtte fra både Barne- og familiedepartementet, Justisdepartementet og Utlendingsdirektoratet i årene 1997-2000. Barne- og familiedepartementet og Justisdepartementet bevilget også penger i 2001-2003 til Exit programmet. En viktig målsetting med den statlige støtten har vært at den kompetansen som ble utviklet i Voksne for Barn skulle videreføres til kommunene slik at de etter hvert skulle bli bedre i stand til å møte en utfordring som et nynazistiske ungdomsmiljø utgjør. På lokalt nivå i Kristiansand var målsettingen å trekke ungdommer ut av det nynazistiske miljøet i Kristiansand, fortrinnsvis i en ung alder mens foreldrene fortsatt har store muligheter for å påvirke og kontrollere sine barn. Hoveddelen av prosjektets arbeid har vært rettet mot det nynazistiske miljøet, men etter hvert har også prosjektet forsøkt å gjøre noe i forhold til den voldelige del av ”motmiljøet” som består av ungdommer med hovedsakelig minoritetsbakgrunn.

Prosjekt Exit er ikke det mest omfattende og ressurskrevende arbeidet som omtales i denne rapporten, men det er den virksomheten som har vært mest spisset i forhold til de målgrupper som denne rapporten dreier seg om.

4.1 Exit – utgangspunkt og idé

I løpet av 1990-tallet opplevde flere norske lokalsamfunn fremvekst av høyreekstreme og voldelige grupper. Forskning utført i flere av disse lokalsamfunnene viste at foreldre til ungdommer i slike grupper hadde et sterkt behov for kunnskap og informasjon om hva som foregår (Bjørge 1997). De var usikre på hvilke restriksjoner de skulle

legge på barna, og hvordan de skulle balansere grensesetting og omsorg. Dessuten er det å ha en sønn eller datter i et nynazistisk miljø veldig stigmatiserende for foreldrene. Enkelte følte seg sosialt utstøtt. Å bringe temaet på bane for å søke råd hos venner og kjente, var derfor ofte uaktuelt (Bjørge og Carlsson 1999:223). De ble ofte sittende alene med problemet. I og med at temaet er så stigmatiserende, forelå det heller ikke informasjon om vellykkede måter å få ens barn ut av slike miljøer.

Prosjekt Exit ble etablert gjennom et samarbeid mellom det forebyggende politiet på Manglerud politistasjon, forsker Tore Bjørge og organisasjonen Voksne for Barn i 1997. Prosjektet bygget mye på Tore Bjørgos doktorgradsarbeid om rasistisk vold i Skandinavia. Hans konklusjoner var at mange av de prosesser som bringer ungdommer inn i høyreekstreme miljøer kan påvirkes. Det er mulig med enkle grep å redusere motivasjonen for å gå inn i ekstreme grupper, øke motivasjonen for å trekke seg ut for de som deltar i slike grupper, og å redusere hindringene for å forlate miljøet.

I løpet av 1996 hadde det skjedd en oppblomstring av det nynazistiske miljøet i Vågsbygd, noe som skapte stor uro i Kristiansand kommune, politiet og lokalbefolkningen i bydelen. I mai 1996 presenterte forsker Tore Bjørge sin idé om foreldrenettverk i bydelen. I etterkant av dette kontaktet politiet organisasjonen Voksne for Barn sitt lokalkontor i Kristiansand og ba den hjelpe til med å etablere et nettverk bestående av foreldre med barn i det nynazistiske miljøet. I slutten av september 1996 ble det etablert to foreldregrupper – som etter hvert fløt sammen til et foreldrenettverk. Dette ble etter hvert en viktig del av Exit-prosjektet i Norge.

4.2 Erfaring fra arbeidet 1997-2000

Foreldregruppene i Kristiansand ble ledet av regionlederen for Voksne for Barn på Sørlandet, og ble finansiert gjennom både statlige og kommunale midler. Innenfor det nasjonale Exit-prosjektet var det kun i Kristiansand, i tillegg til Risør, at det ble etablert og drevet foreldregrupper. Men noen måneder tidligere i 1996 ble det også igangsatt foreldregrupper for barn i det nynazistiske miljøet på Nordstrand i Oslo. Arbeidet på Nordstrand ble samtidig drevet etter samme lest, men formelt utenfor Exit-prosjektet. Et viktig skille mellom Kristiansand og Nordstrand var at på det sistnevnte stedet var det offentlig ansatte gjennom en fagperson fra bydelsadministrasjonen og en fra politiet som ivaretok ”gruppeleder”- og ordstyrerfunksjonen. De

deltok på alle møtene, og fungerte også som et viktig bindeledd til det øvrige hjelpeapparatet. I Kristiansand ble denne funksjonen dekket av en lønnet person fra Voksne for Barn, ei voksen dame uten sosialfaglig eller kulturfaglig utdanning, men med erfaring fra næringslivet og med viktig praksis som mor. Politiet deltok på de første møtene i foreldregruppene, men etter hvert fikk enkelte av foreldrene et noe vanskelig forhold til politiet. De var misfornøyd med hvordan politiet hadde håndtert saken til en enkeltungdom. Og enkelte mente også at fortrolig informasjon politiet fikk på foreldregruppemøtene, ble formidlet videre til media. Etter ønske fra foreldrene opphørte politiets deltakelse i gruppene.

4.2.1 Erfaringer fra foreldregruppene

Erfaringene fra arbeidet i foreldregruppene i Kristiansand og på Nordstrand presenteres i en hovedfagsoppgave i kriminologi fra 2001. Hilgunn Olsen intervjuet inngående 11 foreldre – seks fra Oslo og fem fra Kristiansand om deres erfaringer. I forhold til alle de foreldre som deltok i Kristiansand – foreldre til 39 ungdommer, er ikke dette mye. Men som Olsen også påpeker; å stille personlig opp til et kvalitativt intervjuer og prate om noe så følsomt som det å ha et barn i et voldelig og nynazistisk miljø, er ikke det enkleste. En ting er å åpne seg i ei foreldregruppe for foreldre som har de samme opplevelsene. Noe annet er det å utlevere informasjon til en fremmed om ens oppdragergjerning, ens innerste tanker og følelser, og hvor informanten i utgangspunktet ikke kan være helt trygg på om intervjueren er fordømmende. Å danne seg et representativt bilde av arbeidet i slike foreldregrupper er derfor ikke helt enkelt. Hilgunn Olsen bruker i betydelig grad sitater som også kan belyse viktige forhold i Kristiansand⁷. Det må bemerkes at det er betydelige likheter i erfaringer mellom Nordstrand og Kristiansand.

Olsen fastslår at foreldregruppene fungerte veldig godt for de hun intervjuet.

Det nyttigste tiltaket foreldrene satte i verk for å hjelpe barna, var å bli med i foreldregrupper sammen med andre i samme situasjon. (Olsen 2001:155).

---

⁷ Men av anonymitetshensyn viser hun ikke til om sitatet stammer fra Kristiansand eller Oslo. Vi har fått oppgitt hvilke sitater som er fra Kristiansand i hennes rapport, på den betingelsen av at vi ikke gjentar dem her. Dette vil bryte med det taushetsløfte som Olsen i sin tid ga sine informanter. Det mest slående med Olsens forskning er de betydelige likheter i erfaringer mellom de intervjuede foreldrene fra de to byene.

Olsen viser for øvrig at gruppene har fungert etter intensjonen. Det har vært et forum for å utveksle informasjon om hva som til en hver tid rører seg i miljøet. De har gitt hverandre gjensidig informasjon slik at de ikke så lett kan bli manipulert av sine barn. Og de har drøftet hvor grensene bør gå for både nazimusikk, kleskodeks, hvem de får lov til å omgås og innetider. Så fremt ungdommen fortsatt var under 18 år og umyndig, bidro slike drøftinger til at de ble tryggere på hvilke grenser de fastsatte for sine barn.

En viktig grunn til at foreldrenettverket i Kristiansand (og på Nordstrand) fungerte så godt, tilskriver Olsens informanter lederrollen. Prosjektleder i Exit viste et personlig engasjement, og hun fungerte som ordstyrer på møtene. Dette var viktig for å opprettholde balansen i gruppa, sørge for at ingen dominerte samtalene og at de var noenlunde målrettede og ikke fløt ut til mer sosialt prat. Samtidig var hun en person som foreldrene, særlig mødrene, kunne ringe til både sent og tidlig. Kontakten med flere av foreldrene har også fortsatt på mer individuell basis etter at prosjektet ble avsluttet ved inngangen til år 2000.

Olsen viser også at driften av gruppene ikke bare var enkel. Det var uenigheter om hvor mye en skulle fokusere på ”de andre” dvs. ”det virkelige motmiljøet”. Og det var nok også antydning til klikker i foreldregruppen, men det var mest på sluttens av dens virketid.

4.2.2 Erfaringer fra Kristiansand formidlet gjennom en enquete våren 2004

Vi ønsket å kunne gi et noe mer representativt bilde av erfaringene med Exit enn det Olsen kunne gi gjennom fem informantintervjuer. Det kunne jo tenkes at disse var blant de mest positive til tiltaket, og derfor mest villig til å prate. Med kjenneskap til den tidkrevende prosessen Olsen hadde vært igjennom for å kunne få foreldre til å stå fram i personlige intervjuer, ønsket vi å gjøre dette på en enklere måte hvor de foresatte kunne være helt anonyme. Våren 2004 sendte vi ut et lite spørreskjema til foresatte til 42 ungdommer, foresatte som alle hadde deltatt i foreldregruppene i Kristiansand i perioden 1997 - 2000.

Prosedyrene var som følger:

- Sammen med en kort redegjørelse om formålet med undersøkelsen, ble spørreskjema (samt frankert svarkonvolutt påført NIBRs adresse) pakket i konvolutter hos oss.

- De 42 konvoluttene ble samlet sendt til Voksne for Barn i Kristiansand. Navn og adresse til foreldrene til de 42 ungdommene ble her påført konvoluttene, som så ble postlagt i Kristiansand.
- Etter å ha fylt ut spørreskjemaet, ble informantene bedt om å returnere skjemaet til oss i den vedlagte svarkonvolutt.

Denne prosedyren sikret informantenes anonymitet ved at vi ved NIBR ikke ble kjent med identiteten til de mulige informantene, og Voksne for Barn ble ikke kjent med besvarelsen til den enkelte informant.

Postverket returnerte fem forsendelser med påførsel ”adressaten ukjent”. Av de gjenværende 37 mulige informantene var det bare 10 som (etter en puring) returnerte spørreskjemaet i utfylt stand. Svarprosentene ble derved så lav som 27 prosent. Den lave svarprosenten har trolig sammenheng med temaets karakter. Hilgunn Olsen⁸ erfarte at da hun tok kontakt med foreldre og spurte om å intervju dem, var det mange foreldre som ikke ønsket å la seg intervju fordi de hadde lagt problemene bak seg, og ikke orket å rippe opp i alt det onde igjen. Det er sannsynlig det samme hensyn som gjør seg gjeldende her.

En gjennomgang av disse 10 besvarelsene gir et inntrykk helt sammenfallende med det Hilgunn Olsen presenterer basert på intervjuer med fem informanter. Hovedtrekk i besvarelsene til de foresatte er som følger:

- De foresatte kom med i Exit forholdsvis kort tid (i gjennomsnitt mindre enn fem måneder) etter at deres barn ble med i nazimiljøet. Barna var på dette tidspunkt i gjennomsnitt 16 år, den yngste 13, den eldste 17.
- Fem av de ti respondentene ble invitert med i foreldregruppe av prosjektleder for Exit. Tre oppgir at de ble invitert med av politiet, mens to oppgir at barnevernet bidro til at de kom med.
- På spørsmål om ”hvordan opplevde du å delta i møter med andre foreldre” gir samtlige informanter uttrykk for positive svar – flertallet gir uttrykk for meget positive svar. (”Det var godt å møte andre i samme situasjon”, ”- det var nyttig å dele erfaring med andre”, ”- jeg fikk mange gode råd”, ”- jeg følte jeg kunne snakke åpent”). Informantene ble bedt om å rangere nytten av å delta i foreldremøter. På en skal fra 1 til 10 (1=”svært lite nyttig”, 10=svært nyttig) blir gjennomsnittlig

---

⁸ Personlig meddelelse formidlet av Hilgunn Olsen i juli 2004

score for de ti informantene hele 9,2. Individuelle samtaler med prosjektleder ble vurdert like positivt, gjennomsnittlig score på samme skala blir 9,1.

- Samtlige informanter oppgir at ”situasjonen for meg”, og ”situasjonen for min sønn/datter” er ”svært mye bedre” nå enn da informanten kom med i Exit.
- Informantene er bedt om å beskrive tilknytningen til det nynazistiske miljøet ved å avgjøre om ulike karakteristika ”stemmer godt/ stemmer litt/ stemmer ikke”. I to likelydende spørsmål blir informantene bedt om å angi i hvilken grad de ulike karakteristika stemte i tiden før de kom med i Exit, og i hvilken grad disse ulike karakteristika kan sies å stemme i dag. Resultatene framgår av nedenstående tabell:
- Informantene ble til slutt bedt om å angi hvilke(n) (av flere mulige grunner) de mener har vært viktigste bidrag til de endringer som har funnet sted i situasjonen for dem selv og for deres barn.

Tabell 4.1 *Barns tilknytning til det nynazistiske miljøet før foreldres deltakelse i foreldregruppe og barnas tilknytning i dag*

	Da			Nå		
	Stemmer	Stemmer litt	Stemmer ikke	Stemmer	Stemmer litt	Stemmer ikke
Skinner seg på håret	4		6			10
Hørte på nazimusikk	7	3				10
Kledd bombejakke/boots	7	2	1			10
Leste nazipropaganda	8	2				10
Sammen med nazister	10					10
Deltok i voldelige handlinger	3	2	4			10
Fester med nazister	6	4				10
Aktiv over ett år	6	3	1			10
Rasistiske ytringer	6	4		1	3	6
Nazistiske holdninger	3	4	3		1	9

Som vi ser av ovenstående tabell forteller samtlige informanter om svært store endringer i barnas situasjon. Samtlige oppgir at barna har brutt forbindelsene til det nynazistiske miljøet.

Når det gjelder forbedringene i egen situasjon blir bistand gitt av prosjektleder i Exit framholdt som viktigste grunn av syv av de ti informantene (to informanter har ikke besvart disse spørsmålene, en informant oppgir at ”det er blitt slik av seg selv”). Politiets innsats framholdes som nest viktigste bidrag til endringene som har funnet sted, mens andre instanser (skolen, barnevernet) bare i liten grad anses å ha bidratt til endringene. Også når det gjelder bidrag til endring i barnets situasjon tilskrives innsats fra prosjektleder i Exit betydelig ”ære”, men ”andre forhold” og det at ”han/hun vokste seg ut av det” framholdes av flere som de viktigste grunnene til forbedringene i barnets situasjon.

En skal selvfølgelig være forsiktig med å generalisere resultater som disse ettersom deltakelsen var så lav. På den annen side er erfaringene fra- og vurderingene gjort av Exit av *disse ti*, entydig positive. Det er mulig at de 27 øvrige mulige informantene har dårligere erfaringer, og ville gjort mindre positive vurderinger av Exit. Om så skulle være tilfelle er det likevel grunn til å hevde at de ti ”suksesshistoriene” som inngår i vårt materiale er mange nok til å erklære innsatsen fra Exit, Kristiansand samlet som vellykket. Dette gjelder særlig når en ser resultatene opp mot det denne innsatsen kostet i form av offentlige ressurser. Den viktigste innsatsen er det jo foreldrene selv som yter gjennom å være støttespillere og diskusjonspartnere for hverandre. For å drive foreldrearbeidet i Kristiansand har Voksne for Barns ressursbruk årlig ligget på ca. en kvart til en tredjedels stilling. For årene 1996-1999 kostet arbeidet 314.000 kr. i form av offentlige tilskudd. Selv om en gjør den mest negative fortolkning – at vi har fått med de positive i vår lille survey og at alle de som ikke har besvart ikke har opplevd dette som nyttig, ligger den offentlige innsatsen på ca. kr. 30.000 pr. vellykket avhopper.

4.3 Et sivilt og ”ikke-profesjonelt” engasjement i nært samarbeid med det offentlige apparatet

Leder av Exit-prosjektet i Kristiansand har også deltatt aktivt i arbeidet med utsatte ungdomsgrupper i Kristiansand. Samarbeidet til

både den kriminalitetsforebyggende koordinator og det forebyggende politiet har vært tett.

Det forebyggende politiet har kunnet bruke Exit's prosjektleder som en døråpner til foreldrene og til ungdommene.

(Navn på prosjektleder) har hatt god kontakt med foreldrene på Justvik. Vi samlet en fem-seks foreldre på Samsen. Jeg skulle fortelle min historie om miljøet for å justere deres bilde, og gi informasjon om hvordan de skulle kunne kontakte meg. (Navn på prosjektleder) åpnet ei dør. Foreldrene var skeptiske til politiet. Men etter hvert fikk vi god kontakt med dem og med barna deres. De likte meg og jeg likte dem – både foreldre og ungdom." .....” De har hatt lett for å ringe meg. (Prosjektleder) gikk god for meg overfor foreldrene. (Forebyggende polititjenestemann)

Exit-prosjektet har vært en døråpner for politiet slik at politiet har kunnet gi informasjon til foreldrene. På denne måten ble det vanskeligere for ungdommene å manipulere de foresatte.

Gjennom sin kontakt med foreldrene har prosjektleder fått vite mye om det nynazistiske miljøet i Kristiansand. Hun har kunnet gi verdifull informasjon som har vært viktig i de andre etatenes arbeid mot miljøet. Hun har via foreldrene fått mye inngående kunnskap om i hvilken grad det nynazistiske miljøet var i oppblomstring eller avblomstring, om det var inne i en mer eller mindre ideologisk periode. Dette har vært viktig informasjon for de andre instanser og etater som arbeider med samme problematikk. Hun har også hatt inngående kjennskap til hvor i det geografiske landskapet de ulike ungdommene befinner seg, hvem som er fengslet, hvem som går på skole hvor m.m. På den annen side uttrykker også sentrale samarbeidspartnere at vedkommende ikke er den som sier for mye, hvertfall ikke om følsom informasjon om den enkelte ungdom.

4.4 Arbeid med minoritetsforeldre

I 1997 ble det også startet opp en gruppe for foreldre med ungdommer i ”motmiljøene” til det nynazistiske. Prosjektleder i Exit sto også i fronten i dette arbeidet. Dette har vist seg å være langt vanskeligere enn å danne grupper for norske foreldre med ungdommer i det nynazistiske miljøet. En gruppe ble drevet i ca. et halvt år i 1997, med et stort innslag av foreldre med minoritetsbakgrunn, men ble avsluttet

fordi det ble for ressurskrevende for prosjektlederen fra Voksne for Barn.

Å drive en slik gruppe bestående av foreldre med minoritetsbakgrunn forutsetter en helt annen innsats enn den man brukte overfor norske foreldre. Mens prosjektleder har hatt lett for å få tillit hos de norske foreldrene, trolig fordi hun er en ”skvær” dame som er på samme bølgelengde som de norske, er forholdet annerledes overfor foreldre med minoritetsbakgrunn.

Du må bli skikkelig kjent med dem før du får gjort noe som helst. Du må fortelle om deg selv. For dem er du en vilt fremmed. De lurer nok på hva slags menneske jeg er som blander meg inn. Jeg har vært hjemme hos dem et par ganger på middag, men det tar for mye tid. ....

I forhold til de norske kan du gå rett på. Men mange av flyktningene eller innvandrerne har ikke hatt besøk av norske før. De diskuterer opp, særlig konene. De er for øvrig veldig dårlige i norsk, og det er uansett mannen som dominerer diskusjonen. Når mannen er tilstede er de veldig tause. (Prosjektleder)

Foreldregrupper overfor barn og unge i voldelige miljøer er mao. et godt virkemiddel overfor majoritetsbefolkningen som snakker norsk, hvor deltakerne har lett for å forstå hverandre, hvor de er noenlunde vant med å delta i en strukturert møtesetting, hvor alle er i stand til å delta i samtalen, og hvor de er i stand til å forstå den rolle som prosjektleder har. Annerledes blir det der hvor de potensielle deltakerne i utgangspunktet kan ha vanskeligheter med å forstå hvilken rolle prosjektleder har, hvor de snakker så dårlig norsk at de ikke kan kommunisere lett og utvungent med prosjektleder, og hvor kvinnene også vil ha vansker med å snakke utvungent med mennene sine tilstede. Dårlig norsk språk gjør det også vanskelig å kommunisere med foreldre fra andre innvandringsgrupper. I og med at ”motmiljøet” til nynazistene var utpreget multi-etnisk, vil foreldregruppen måtte ha kommunisert på norsk.

Hvis en skulle fått til foreldregrupper som ble drevet etter samme lest som de norske, måtte dette gjøres på en helt annen måte, og med langt større ressurser enn de som Voksne for Barn hadde fått gjennom prosjekt Exit.

Denne erfaringen ligger til grunn for at minoritetsforeldre er forsøkt rekruttert på andre måter – blant annet gjennom å mobilisere gjennom de etniske gruppenes organisasjoner (jf. kapittel 7). Den lokale leder

---

av Voksne for Barn i Kristiansand har engasjert seg sterkt i dette mobiliseringsarbeidet.

4.5 En nasjonal rolle i forhold til avhoppere andre steder

4.5.1 Noen få vil ha behov for hjelp utover det som det kommunale og lokale ”apparatet” kan tilby

Det nasjonale Exit-programmet baserte seg mye på å formidle kunnskap til fagfolk ute i kommunene slik at de selv skulle kunne hjelpe ungdommer ut av et nynazistisk eller rasistisk miljø. Allikevel må en kunne anta at det finnes ungdommer i slike miljøer som ønsker seg ut, men som enten ikke har tillit til personer i det lokale apparatet, eller til apparatet som sådan. I små kommuner og lokalsamfunn kan for eksempel relasjonene til personer i apparatet være multiplekse – dvs. at hjelper og klient også kjenner hverandre fra andre relasjoner (eks. nabo, slekt, skolekamerat m.m.) noe som kan gjøre det vanskelig å ta kontakt i følsomme saker. Likeledes kan det tenkes at personer i ”apparatet” kan ha en så inngrodd mistillit til og føle så mye avsky overfor ungdommer som er i eller har vært i et nynazistisk miljø, at deres evne og vilje til å hjelpe er begrenset.

Og ikke minst – det kan finnes personer som har ført en omflakkende tilværelse fra sted til sted i Norge, hvor personen ikke bare faller mellom hjelpeapparatets mange stoler, men hvor det også er uklart hvilken kommune som har ansvar for å følge opp. Bøler bydel arbeidet i 2001-2002 med en person i det nynazistiske miljøet hvor det var særdeles uklart om vedkommende hørte til Bøler bydel, Majorstua bydel, eller tre kommuner i Sør-Norge hvor vedkommende hadde bodd det siste året. Her tok Bøler bydel en koordinerende rolle uten at det primært kunne sies å være denne bydelens ansvar. Dette ble muliggjort fordi bydelen hadde fått statlige midler fra Barne- og familiedepartementet til sitt arbeid, og at det derfor ikke var urimelig at bydelen strakk seg lenger enn den elles ville ha gjort.

Dette er forhold som tilsier at det bør finnes et sikkerhetsnett under det ordinære hjelpeapparatet som kan fange opp ungdommer som ”faller mellom stolene” eller som ikke stoler på den hjelpen de kan få lokalt. I Sverige har prosjekt Exit hatt en slik hjelperolle.

Siden 2002 har Voksne for Barn hatt en slik rolle i Norge. De har vært en adresse hvor potensielle avhoppere har kunnet melde seg, og de har hatt en beredskap for å ”rykke ut” hvis de fikk henvendelser. I og med at det norske nynazistmiljøet har vært svært begrenset de siste årene, og fordi flere kommuner selv har hatt gode muligheter til å håndtere lokale avhoppere, har ikke pågangen på Voksne for Barn vært stor. Det er dessuten sannsynligvis mange ungdommer i det nynazistiske miljøet som vurderer å forlate det, som ikke har hørt om Voksne for Barn og dens exit-arbeid. De etterspør heller ikke deres bistand.

Organisasjonens individrettede klientarbeid har derfor fra 2003 bare rettet seg mot to personer⁹. Ingen av disse bor i Kristiansand eller på Sørlandet. Begge har vært kjente personer i det norske nynazistiske miljøet. Den ene står for tiden ”og vipper” når det gjelder sitt forhold til det, men er trolig på vei ut av det. Vedkommende er regelmessig i kontakt med Voksne for Barn. Den andre derimot har kommet seg ut av miljøet og inn i en normalisert tilværelse. Dette er et interessant case – som viser hvordan en ved å sette sammen ressurser fra ulike instanser, kan hjelpe en sentral person ut av det nynazistiske miljøet. Koordineringen av arbeidet har skjedd fra Voksne for Barns hovedkontor i Oslo. Regionsekretæren i Kristiansand har spilt en nøkkelrolle.

4.5.2 Et vellykket case

NN. bor i en stor norsk by – vi kaller den derfor for Storby. Byen hadde på slutten av 1990-tallet et nynazistisk miljø som var i ferd med å vokse. Miljøet hadde flere klare lederfigurer. NN var en av dem.

NN forklarer sin tilslutning til det nynazistiske miljøet med at han hadde vært i diskusjon med noen innvandregutter på skolen. Han søkte derfor argumenter han kunne bruke, og fant disse på hjemmesidene til nynazistiske grupper. Dette bidro til at hatet mot innvandrere steg ytterligere. Han bestilte nazi-musikk og effekter fra USA. Han søkte opp og ba om et samarbeid med en annen ungdom i Storby som tidligere hadde gjort seg bemerket i forbindelse med en ugjerning mot en innvandrerfamilie. Disse to guttene, da i slutten av ten-årene, fyrte hverandre opp, som NN uttrykker det. De søkte seg også til det øvrige norske nynazistiske miljøet, og fikk kontakt med de mest markerte personene i det nasjonale miljøet. NN var selv i ferd med å bli en størrelse i det norske nynazistiske miljøet sammen med XX. Og han

---

⁹ I perioden 2000-2002 arbeidet regionsekretæren for Voksne for Barn i Kristiansand med 27 ungdommer, hvorav 5 bodde utenfor Kristiansand.

var absolutt en lederfigur i det høyreekstreame miljøet i Storby. Han rettet sin aggresjon mot både innvandrere og norske politiske motstandere. Det resulterte i blant annet overfall og mishandling. NN ble dømt til en lengre fengselsstraff.

Det var mens NN sonet denne dommen at .....

.....jeg forsto at jeg måtte få orden på livet mitt. Hvis jeg ble værende i nynazistmiljøet, var jeg redd for at det bare ville være et tidsspørsmål før jeg kunne ha bli dratt inn i noe som var enda mer alvorlig.

Det var da (høsten 2001) han tok kontakt med Exit som han kjente fordi det var omtalt i nynazistiske publikasjoner, om enn på en harsellerende og negativ måte. Telefonnummeret fikk han fra en sosialkonsulent i fengslet. En fagkoordinator fra Voksne fra barn og den tidligere lederen av Exit-prosjektet i Kristiansand kom til fengslet på kort varsel for en samtale. De kom deretter flere ganger til lange oppfølgingsamtaler i fengslet. Etter at straffen var ferdigsonet fortsatte samtalen. Samtalene gjaldt både praktiske forhold som bolig og jobb, men de innebar også generell sosial kontakt.

Jeg sto veldig aleine da jeg kom ut. De ga sosial kontakt og var all right å prate med. [Navn på prosjektleder i Kristiansand] kom hit ofte. Og jeg dro til Kristiansand og snakket med henne. Hun var ok. å snakke med. Hun vet hva hun holder på med. Hun er real, og hvis hun sier noe, blir det gjennomført.

Perioden etter løslatelsen var allikevel ikke enkel. NN hadde brutt med tidligere venner, og hadde ikke umiddelbart noe sosialt miljø å vende tilbake til. Han følte seg også truet av tidligere venner. Han var tidvis deprimert. Lederen av Voksne for Barn i Kristiansand hentet så lederen av Exit-prosjektet i Sverige til Norge for å samtale med NN. Exit-lederen hadde en fortid som en aktiv nynazist i Sverige, og hadde selv vært igjennom alle sosiale, psykiske og praktiske problemer som NN nå sto oppe i. I tillegg hadde han gjennom sitt arbeid hjulpet et stort antall svenske avhoppere gjennom de samme faser. NN uttrykker at samtalen med den svenske ex-nazisten var av stor betydning. NN har også vært i Stockholm på besøk hos den svenske Exit-lederen, hvor han også møtte flere avhoppere på sin egen alder.

Det andre elementet i Voksne for Barns oppfølging av NN har vært å være en pådriver og koordinator overfor andre hjelpeinstanser, slik at NN fikk muligheter til å komme inn på et pro-sosialt spor. Etter initiativ fra Voksne for Barns fagkoordinator ble det etablert en

ansvarsgruppe med følgende deltakere: Fagkoordinatoren fra Voksne for Barn, prosjektlederen fra Kristiansand, en fra Kriminalomsorgen, en fra politiet, en fra det lokale sosialkontor i Storby og en fra A-etat. Det ble arrangert tre ansvarsgruppemøter i løpet av våren 2002. Etter det har det ikke vært behov for flere.

Exit har fremmet hans ønsker og vært en drivende kraft. De har lagt problemene fram for oss, og vi har gitt klar tilbakemelding på at vi kan hjelpe med sosialhjelp, attføring, støtte til å fjerne tatovering.” ..... ”Exit har hatt koordineringsrollen. Det har vært veldig all right å forholde seg til [fagkoordinatoren i Voksne for Barn]. Han var flink til å holde meg oppdater på hvordan ting gikk. Dette er viktig for å få et samarbeid til å fungere.” ..... ”Jeg kan ikke komme på noe som ikke har fungert i dette samarbeidet. Kriminalomsorgen har gjort en god jobb når det gjelder å få ordnet attføring.
(Sosialkonsulent, lokalt sosialkontor)

NN fikk i den første tiden økonomisk sosialhjelp, senere attføring – og i en kort periode også en skoleplass. Han har fått midler til etablering i bolig. I tillegg bevilget sosialkontoret 6000 kroner til en re-tatovering. I følge NN's sosialkurator gir Lov om sosiale tjeneste rom for mye skjønn når det gjelder å se på hensikten bak en ytelse. I dette tilfellet ble re-tatoveringen betraktet som spesielt viktig for å NN inn i en normalisert tilværelse.

Status pr. februar 2004 er NN ikke lenger går på attføring, men er i fast arbeid. Han har flyttet tilbake til hjemadressen i en kommune utenfor Storby. Han leier en leilighet, men planlegger å bygge hus. Han har vendt tilbake til de vennene han hadde i tidlig ungdomsalder, og spiller nå fotball sammen med dem i fotballens seriesystem. Han trener tre ganger ukentlig. Han lever tilnærmet det mange vil kalle en normal A-4 tilværelse.

NN har ikke gått åpent ut i media og tatt et åpent og offentlig brudd med sin fortid. Han har blitt rådet av politiet til å tenke seg grundig om før han gjør det, av hensyn til egen sikkerhet. Men han tar klart avstand fra den ideologien som han i en periode trodde på. Han gir også uttrykk for at han er interessert i å hjelpe andre som ønske å hoppe ut av miljøet.

De lokale norske høyreekstremer og voldelige miljøene har vært små. De har sjelden bestått av mer enn en 15-20 personer. Kristiansand var et unntak i år 2000. I slike lokale miljøer spiller ofte enkeltpersoner en viktig rolle – som lederfigurer som evner å få andre med seg. Slike

markerte lederfigurer har spilt en nøkkelrolle i både Brumunddal, Hokksund og i Kristiansand. NN spilte en rolle i oppbyggingen av det nynazistiske miljøet i Storby. Han hadde gode sosiale ferdigheter og var i stand til å påvirke og overtale andre. Han hadde selv vist mot gjennom egne handlinger.

NN er absolutt en person som godt kunne tenkes å forbli lenge i det nynazistiske miljøet, nettopp fordi han var så langt inne idet. Men erfaringer viser at også personer som har stått veldig sentralt i et slikt miljø ofte ønsker seg ut av det av en eller flere grunner. Motivene for dette kan være ulike, og de er ofte sammensatte (jf. Bjørgø 1997). For noen tar en løsrivelse fra miljøet og fra ideologien lang tid, for andre går det raskere. Hos NN gikk denne prosessen ganske raskt. Erkjennelsen av at han måtte ut av miljøet av hensyn til seg selv, kom mens han satt fengslet. Men å bryte med et slikt miljø er ikke enkelt, det er også mange faktorer som binder. NN uttrykker selv at han var avhengig av hjelp for å komme ut, og den hjelpen fikk han fra Exit og Voksne for Barn.

For meg har Exit betydd alt. Så langt inne i miljøet som jeg var, ville det vært umulig å komme ut på egenhånd.

Da NN selv ønsket å komme seg ut av miljøet, var han fortsatt så stigmatisert i sin hjemby at det ville ha vært vanskelig å få den støtten lokalt som han fikk av Voksne for Barn/Exit. Spørsmålet er også om noen ville hatt mulighet til å komme han i møte med nettopp den kompetanse som prosjektleder i Kristiansand hadde, og med de viktige kontaktene til avhoppere i Sverige. Tom Kimmo Eiternes som i en periode på 1990-tallet spilte en enda mer fremtredende rolle i det nynazistiske miljøet enn NN, og som har hoppet av og tatt klar avstand til det, sier følgende:

Jeg vil også påpeke hvor viktig det er å støtte dem som forsøker å komme ut av miljøet. Mange som vil bekjempe nazismen støter samtidig eks-nazistene fra seg, De to holdningene går ikke overens. Mange nynazister er veldig søkende, og møter de ensomhet og kald skulder når de kommer ut, er veien inn i miljøet igjen kort.¹⁰

Derfor er det viktig at det finnes et apparat som kan støtte inkludere ungdommen i ”normalsamfunnet”. I og med at Norge er et lite land med svært få voldelige høyreekstremer, trenger en heller ingen stor og ressurskrevende beredskap for å komme evt. henvendelser i møte. I dette tilfellet kom en langt med å koble inn en person fra Voksne for

¹⁰ www.klassekampen.no/goto?lid=151301view=print

Barn sentralt og deres regionsekretær i Kristiansand som har opparbeidet seg mye erfaring på feltet, og som i tillegg fikk koblet inn Exit-lederen Kent Lindahl fra Sverige.

4.6 Exit: Konklusjoner og refleksjoner

Det nasjonale Exit-prosjekt fikk i en periode sterk kritikk fra markerte anti-rasister for manglende resultater. Det representerte en sløsing med offentlige midler, og var et ”nonsensprosjekt” (Bach 2002). Også antirasistene i Kristiansand var i en periode sterkt imot Exit:

Vi kjempet mot kommunen og dens behandling av kafé Protest. Vi kjempet også mot Exit. Det var tåpelig og nytteløst. Vi følte at vi hadde masse å gi, men dere i kommunen bare så en annen vei. Vi var opptatt av anti-rasisme, men kom til å bruke mye tid på å kjempe mot kommunen. (aktiv anti-rasist)

Hvis vi holder oss til det arbeidet som ble gjort av prosjekt Exit i Kristiansand, mener vi at antirasistenes syn på Exit neppe kan stamme fra noen inngående vurdering av det lokale arbeidet i Kristiansand. Et svart og negativt bilde av arbeidet til Exit Norge farget også synet på det lokale arbeidet i Kristiansand. Bildet var så svart at det til og med ble en kampsak for de lokale anti-rasistene.

Hvis vi holder oss til det lokale arbeidet som ble gjennomført i Kristiansand kan vi – ut i fra de opplysninger vi har klart å samle inn, vanskelig se at dette arbeidet har vært resultatløst eller spesielt dyrt.

Det er selvsagt umulig å si eksakt hvor stor betydning foreldrearbeidet i Kristiansand har hatt for å få ungdommer ut av det høyreekstreme miljøet. Exit har jo i stor grad vært en katalysator for å utløse foreldrenes innsats, og i noen tilfeller også innsats fra andre instanser. En kan da ikke skille ut katalysatorens betydning fra andre faktorer. Det vi kan gjøre er å legge vekt på det som ti av foreldrene selv uttrykker. Exit har spilt en viktig rolle i at de fikk deres barn ut av det høyreekstreme miljøet. Og det er så mange som uttrykker det at sett i forhold til de ressurser som er brukt på dette arbeidet i Kristiansand, må det sies å ha vært en kostnadseffektiv innsats. Å etablere og drive foreldregrupper er økonomisk sett et rimelig virkemiddel. Selv om det ikke skulle oppleves som nyttig av et flertall av deltakerne, er det tilstrekkelig at det gjør det for noen.

Å få ungdom ut av voldelige miljøer generelt og nynazistiske miljøer spesielt, er et så komplisert arbeid at det neppe finnes ”a single magic

bullet” som hjelper alle. Erfaringen fra Kristiansand viser at hvis foreldregrupper drives på en strukturert måte med god møteledelse, og med en leder som foreldrene kan stole på, er dette et godt og økonomisk rimelig tiltak. På den annen side kan det også være mange faktorer som kan gjøre det vanskelig å etablere slike grupper i første omgang, samt holde denne type grupper i virksomhet over lengre tid. Vi vil tro at grunnleggende uenighet mellom de deltagende foreldrene, vil gjøre en slik gruppe vanskelig å drive. Eksempler på dette kan være der hvor enkelte foreldre selv inntar fremmedfiendtlige standpunkter eller har helt andre agendaer for sin deltakelse i gruppa¹¹. Likeledes forutsetter det at deltakerne bokstavelig talt snakker samme språk. Forsøk med å etablere slike foreldregrupper i Kristiansand for foreldre med ulik etnisk og språklig bakgrunn har vist seg vanskelig. Derimot kan en godt tenke seg at mono-etniske foreldregrupper med en gruppeleder som snakker språket, kan fungere godt. Her må det være lov til å prøve og feile.

Å etablere og drive foreldregrupper for barn i ekstreme eller voldelige miljøer, er meget rimelig sammenlignet med de fleste andre intervensjonstiltak. Selv om metoden ikke alltid vil fungere fordi man ikke vil få foreldrene til å fungere som en gruppe, er gevinsten stor der hvor den fungerer.

Gjennomgangen ovenfor viser også at den kompetanse som regionleder i Voksne for Barn for Agder besitter, har kommet til nytte overfor personer utenfor Agder som ønsker å komme seg ut av det høyreekstreme miljøet. Samtidig viser gjennomgangen ovenfor at voksne ungdommer som ønsker seg ut av det høyreekstreme miljøet, vil kunne ha behov for både sosial kontakt og råd fra personer som tidligere har vært en del av samme miljø. Voksne for Barns regionleder har ved flere anledninger ”brukt” lederen av det svenske Exit-prosjektet, og fått ham til Norge for å møte potensielle avhoppere. En slik kobling har vært nyttig, men det er trolig begrenset hvor mye svenske avhoppere kan engasjere seg i Norge. Det burde nå finnes personer som har hoppet av miljøet som har er avklart forhold til nazisme og rasisme, og som for øvrig kan være egnet til å gå inn i denne type støttefunksjon.

---

¹¹ Ikke publiserte erfaringer med foreldregrupper andre steder i Norge viser dette. I en gruppe var det visstnok noen som ønsket å bruke gruppen i et eget korstog mot kommune/politi – noe som andre var lite opptatt av. I en annen gruppe dukket det også opp enkelte foresatte som delte mange av de ekstreme holdninger til innvandrere som deres egne barn hadde. Grupper som kommer til å inneholde for sterke forskjeller i sentrale verdspørsmål eller hva gruppen egentlig er til for, vil neppe ha livets rett.

5 Kirkens ungdomsprosjekt

KUP – Kirkens Ungdoms Prosjekt – er en liten organisasjon med en leder, to andre ansatte, og 30 frivillige medarbeidere. KUP holder til i sentrum av Kristiansand. Målgruppen for arbeidet er ungdom med ulike former for problemer som de selv eller deres egen familie er ute av stand til å mestre. De fleste av de ungdommene KUP arbeider med har ingenting med nynazisme eller rasisme å gjøre. Men KUP har arbeidet i til dels lang tid med 19 ungdommer eller unge voksne som har deltatt i dette miljøet. Noen har spilt en sentral rolle i miljøet, andre har hatt mer perifer tilknytning som for eksempel kjærester. Noen av de som KUP har arbeidet med er ungdommer som det øvrige apparatet har gitt opp. KUP har i tillegg også arbeidet med tre ungdommer med minoritetsbakgrunn som har deltatt i ”Valla-miljøet”.

I dette kapitlet er det virksomhetens art og innhold som er hovedtema med et ekstra fokus på hva KUP har gjort for å få ungdommer ut av det nynazistiske miljøet i byen. Kapitlet gir en form for ”virksomhetsbeskrivelse” som skal kaste lys over hva man gjør i KUP. Hvem er med i KUP? Hvordan kom de med? Hva er de med på? Hva er det ungdommene etterspør, og hva er det KUP tilbyr? Hva synes ungdommene om å være med i KUP?¹²

---

¹² Beskrivelsen bygger på følgende tre kilder:

1. KUPs årsmeldinger, samt løpende virksomhetsrapportering, der aktivitet i grupper rutinemessig rapporteres.
2. Loggføring av alle henvendelser fra/til/om brukere i tidsperioden fra 15 september til 30 oktober 2001 (omlag 35 virkedager).
3. Halvstrukturerte intervjuer med 12 unge brukere, 8 høsten 2001, en i 2003 og tre i 2004. Av de fire sistnevnte var to fortsatt aktive i det nynazistiske miljøet ved intervjutidspunktet, mens de to andre hadde vært aktive deltakere i miljøet. Vi har også intervjuet tre representanter fra samarbeidende virksomheter, samt med medarbeidere i KUP. Underveis har vi i tillegg hatt gjentatte samtaler om virksomheten med daglig leder.

I tillegg har vi, i forbindelse med dette og tidligere arbeid i Kristiansand, tilbrakt mange timer sammen med ungdom og medarbeidere i KUPs lokaler.

5.1 Hva betyr KUP – og hvor kristent er det?

Virksomheter kan noen ganger ha så lange navn at forkortelser tvinger seg fram. Begrunnelsen ligger i behov for språkøkonomisering.

Akronym heter fremmedordet for forkortelser der første bokstav i ordene som er den fulle betegnelsen for institusjonen, blir ”navnet”.

KUP er avledet av det mer omstendelige *Kirkens UngdomsProsjekt*.

Det er en god forkortelse fordi den ene stavelsen – KUP – er lett å uttale. Det blir noe spenstig over navnet. Det uttales som om det var skrevet med to p’er. Vi har aldri hørt noen bruke trang u i uttalen. Det er trolig også en *funksjonell* forkortelse. Den eksplisitte referansen til Kirken tones ned. Slik nedtoning medfører at ikke troende, eller grupper med annen tro enn den kristne, lettere kan finne veien inn i virksomheten enn om *KIRKENS* ..... var flagget med stor vimpel. Det er ikke slik at institusjonen og dens medarbeidere *skjuler* den kirkelige tilknytning eller sin kristne tro. Det er tvert i mot slik at alle brukerne av KUP som vi har snakket med i forbindelse med dette arbeidet, kjenner til, og er seg fullt bevisst, at de er med i en virksomhet med tilknytning til kirken. Men ingen brukere, heller ikke de med et ideologisk ståsted som står langt unna det vi forbinder med kirken, gir uttrykk for at den kirkelige forankringen på noen måte blir et hinder for deres egen tilknytning til virksomheten i KUP.

Vi trekker fram dette allerede i innledningen, fordi vi selv i oppstarten av arbeidet antok at nettopp tilknytningen til kirken måtte *ekskludere* ungdom med annen religiøs tilknytning enn den kristne, og utgjøre *et hinder* for rekruttering fra grupper som sto kirken fjernt.

Informantene vi har snakket med har gitt grunnlag for å hevde at så ikke er tilfelle, i hvert fall ikke at ungdom med annen religiøs tro enn den kristne ekskluderes, og heller ikke at den kirkelige tilknytningen er en hindring i rekruttering. *Det er virksomhetens art og innhold, ikke virksomhetens eierforhold*, som avgjør hvilke unge i de definerte målgruppene som blir brukere av tilbudet. Slik sett har KUP mye til felles med Kirkens Bymisjon.

En tidligere evaluering av KUPs virksomhet fant som oss, at ungdommene var fullt innforstått med KUPs kristne forankring. *”Det er imidlertid ingenting i materialet som tyder på at deltakerne følte dette ubehagelig slik at de følte seg presset”* (Botnen Eide 1998: 97).

Dette har gitt rom for observasjoner av samhandling mellom de tilstedeværende, samt anledning til uformelle samtaler med ungdommer og medarbeidere.

For ”markedsføring” av KUP i forhold til offentlige myndigheter, næringslivet og det sivile samfunn, er den kirkelige tilknytningen ingen hemsko, snarere tvert i mot. Tilknytningen er en tillitsvekkende identitetsmarkør som åpner for gratis tjenester (eller store rabatter ved kjøp av tjenester) fra næringslivet. Tilknytningen åpner for private økonomiske bidrag, men gir også tilgang til sosiale nett av alliansepunkter som kan aktiviseres i arbeid med tilrettelegging av støttetiltak for enkeltungdommer. Den kirkelige forankringen bidrar alt i alt til at dører åpnes. Også på dette punktet har KUP mye til felles med Kirkens Bymisjon.

5.2 Brukere og bruksformer

Da vi gjorde vår gjennomgang av virksomheten i KUP¹³ var det om lag 65 faste unge brukere av KUP. (I tillegg kom tre ”satelittgrupper” i Voie, Grim og Lund, samt ei ”leksegruppe” som ble drevet sentralt. Disse er ikke med i tallgrunnlaget.)

Antallet brukere kan variere fra måned til måned, men vil normalt ligge mellom 60 og 70 personer. I vår observasjonsperiode fant vi tre kategorier brukere:

1. De som bare har tilknytning gjennom gruppevirksomhet en kveld pr uke (20 personer).
2. De som i tillegg har hatt individuell kontakt utenom gruppevirksomhet (24 personer).
3. De som bare har individuell kontakt (21 personer).

Gruppevirksomheten spiller en viktig rolle på KUP. Hver gruppe møtes ukentlig en ettermiddag eller kveld i løpet av ukens fire første dager. Gruppene har ulik karakter og sammensetning. De fleste gruppene kan karakteriseres som sekundærforebyggende grupper sammensatt av ”vanlige” ungdommer som sliter med ulike vanskeligheter. Disse gruppene har fra fem til 11 deltakere.

Høsten 2001 var tre grupper spesielt tilrettelagt for til sammen syv ungdommer som hadde til felles at de var aktivt med i det nynazistiske miljøet i byen. Det var altså tale om grupper med to eller tre deltakere. Disse var langt på vei bygd opp rundt venne-/ venninnepar som har

---

¹³ I oktober 2001

hengt sammen over lengre tid. Dette var ”grupper¹⁴” der gruppebetegnelsen trolig kunne vært erstattet med ”parvis oppfølging”, altså en rasjonell variant av individuell oppfølging. Samtlige av disse sju personene hadde individuell oppfølging i tillegg til deltaking i ”gruppe”. I vår observasjonsperiode hadde disse sju til sammen 68 individuelle ”møter” med KUP, i tillegg til de ukentlige ”gruppetreffene”.

I tillegg til disse sju har KUP arbeidet individuelt med en voksen ungdom som i lang tid har spilt en nøkkelrolle i det nynazistiske miljøet, og som fortsatt gjør det. Gjennom denne personen har også KUP vært i samtalekontakt med en annen person som også har spilt en ledende rolle i nynazistmiljøet, uten at vedkommende kan sies å få noen spesiell oppfølging fra KUP. Til sammen betyr det at KUP har hatt direktekontakt med om lag halvparten av de mest aktive deltakerne i nynazistmiljøet i Kristiansand. KUP har i tillegg hatt direktekontakt og oppfølging av minst halvparten av de mer perifere deltakerne i miljøet, herunder flere ”kjærester”.

I årene 2002 og 2003 har KUPs arbeid overfor ungdommer med nåværende eller forhenværende tilknytning til det nynazistiske miljøet, hatt mer karakter av individuell oppfølging. KUP har blitt mer skeptiske til å koble sammen flere voldelige eller sterkt ideologisk bevisste ungdommer sammen. Likeledes er de skeptiske til å koble de mest ideologiske nynazistisene med andre deltakere på KUP – av hensyn til ”smittefare”.

5.3 Rekruttering

De to hoved-tilknytningsformene, gjennom gruppedeltaking og gjennom mer eller mindre formaliserte individuelle avtaler, reflekterer sentrale sider ved virksomheten. Det er ingen tvil om at *veien inn* i KUP går gjennom gruppedeltaking. Ungdommenes første møte med virksomheten skjer i gruppe, med et begrenset antall andre ungdommer, med fast voksen ledelse, med ukentlig fast møtetidspunkt, delvis også med fast møtested¹⁵. De fleste ungdommene med tilknytning til det nynazistiske miljøet, har også kommet inn i KUP via gruppedeltaking. Men de har da ikke primært vært rekruttert inn på

¹⁴ Vi har valgt å sette ordet gruppe i anførselstegn. Det dreier som om to par, og en liten gruppe med tre personer. En slik presisering er viktig i forhold til den diskusjon som har pågått i Kristiansand om gruppestrategier i forhold til adferdsvanskelig ungdom.

¹⁵ Vi vil senere gi en mer detaljert oversikt over gruppevirksomhetene.

grunn av tilhørighet til dette miljøet, men fordi de ellers har vært i en vanskelig livssituasjon med en sammensatt problematikk.

Rekruttering til ordinære grupper skjer gjennom skoler, og til ”mødregruppa” gjennom Forsterket Helsestasjon. Forbindelse til KUP etableres via *mellommann*. Sosiallærer ved skolen er den viktigste av disse. Den første orientering og informasjon om KUPs tilbud skjer i samtale mellom elev og sosiallærer. Det neste skritt er normalt at en representant fra KUP har samtale med eleven på skolen. Dersom KUP har plass, og eleven er interessert, vil ”medlemskapet” normalt være etablert gjennom dette.

KUP rekrutterer altså i nært samarbeid med viktige andre institusjoner. Det er mellommenn i disse institusjonene som i utgangspunktet vurderer, og velger ut de kandidatene de regner som aktuelle for KUPs tilbud. Det viktige her er at rekruttering i alt vesentlig er frikoblet fra *den unges egne etterspørsel*. Det innebærer at viktige hindringer eller terskler for innpass er fjernet. Ikke bare er det slik at *mellommannen* fjerner tersklene mellom den individuelle bruker og KUP som institusjon. Det er spesialister som fungerer som mellommenn. De er spesialister i ”individuelle behov”, de er spesialister i ”ungdomsmiljø”, og vil derfor bedre enn mange andre medarbeidere bidra til at KUPs tilbud når fram til de unge som trenger det. Mellommenn bidrar altså på viktige måter med *distribusjon* av tilbudet, og mellommannsleddet er en viktig garantist for *kontinuitet* i slik distribusjon. At *sosiallærere* trolig er den viktigste distributør, innebærer dessuten at KUPs tilbud markedsføres gjennom den eneste institusjon som når alle barn og unge, nemlig skolen.

I et forebyggende perspektiv er koblingen mellom KUP og sosiallærerkorpset trolig særlig viktig fordi det muliggjør *tidlig* intervensjon. Som vi senere skal komme tilbake til, er fleksibilitet ett av de stikkord som best karakteriserer KUPs arbeids- og organisasjonsform. *Indikasjoner* på at noe ikke er som det burde være, er tilstrekkelig grunnlag for å komme inn i KUP. Det kreves ikke forutgående utredning med ”diagnose” eller ”anamnese” for opptak. For sosiallærere og andre mellommenn er derfor tersklene for ”å melde fra til KUP” lavere enn til andre instanser.

Formidling via mellommann er den dominerende og viktigste rekrutteringsform.

5.4 En fleksibel organisasjon med en mix av lønnet og ulønnet arbeid

KUP må kunne karakteriseres som en fleksibel organisasjon. KUP har ikke samme åpningstid som et offentlig kontor. Selv om KUPs lokaler ikke er åpent til enhver tid, er ofte både lønnede og frivillige medarbeidere tilgjengelige. Dette er ikke noen ni-til-fire jobb. En stor del av jobben er kun å være til stede – for eksempel i KUPs lokaler – og å ta imot besøkende. Mye av jobben går ut på å prate med de som stikker innom. Men mye går også ut på å kjøre folk til og fra aktiviteter, være med på aktiviteter selv, følge opp ungdommer og delta på møter i barnevernet, arbeidskontor, oppfølgingstjeneste, i fengsel, på behandlingssenter eller følge ungdommer opp på deres arbeidsplass.

Hvis en ungdom er i krise, la oss si på fredag ettermiddag hvor de fleste ønsker ”å ha fri”, vil enten en av de ansatte eller en eller noen frivillige være villig til å trå til. De kontrasterer hvordan dette fungerer i barnevernet:

Vi forstår at barnevernet ikke er så fleksible som vi er, det er ikke helt normalt slik vi jobber. (ansatt).

KUP kan – gjennom både fleksibilitet fra unge ansatte, fra en leder som kan jobbe sent og tidlig, men særlig fra de frivillige hjelpere – være på hugget når det skjer brå endringer i ungdommenes livssituasjon. Dette gir også mening....

Når jeg arbeidet her som frivillig tidligere, var det spennende og meningsfullt å få en akutt henvendelse en kveld eller ei helg.” (nå ansatt – tidligere frivillig).

De frivilliges arbeidstid er nettopp ikke fra kl. ni til fire – da er de fleste av dem enten opptatt med jobb eller skolegang.

KUP er et ubyråkratisk system.

Et annet kjennetegn ved KUP er korte beslutningskanaler. Hvis en trenger ressurser til å gjøre noe der og da – eks. hjelpe en ungdom som er i krise med å flytte, kjøre og hente, ta med seg en ungdom i krise på helgetur for å roe ned situasjonen, er ressursene lett tilgjengelige. KUP er en liten organisasjon som er flink til ”å snu seg på hælen” når situasjonen er vanskelig og problemstillingen er ”hva gjør vi nå – de første to-tre dagene”. Etter en slik ”krisehåndtering” kan arbeidet ofte oppleves som tyngre. Hvis det er snakk om å skaffe til veie større ressurser – som penger for å leie en hybel, en praksisplass eller arbeid,

må ofte KUP henvende seg til det offentlige byråkratiet. I noen tilfeller oppleves dette som tungrodd. Men....

...etter hvert vet du hvem du skal henvende deg til i A-
etat, på det enkelte barnevernsdistrikt, OT-tjenesten m.m.
(ansatt).

KUPs arbeidsstil er uformell og nettverksorientert. På den annen side – KUP har også gjennom 10-års virksomhet opparbeidet seg nettverk inn i de viktigste offentlige instanser og vice versa. Også offentlige etater spiller på KUP. Medarbeidere i KUP med gode relasjoner til enkeltungdommer kan oppnevnes som tilsynsfører eller støttekontakt, eller i gitte situasjoner som verge. I forhold til enkeltungdommer med særlig store behov for støtte har medarbeidere i KUP vært delvis lønnet av barnevernet for å fungere som støttekontakter.

Ansatte og frivillige: I roller som storesøster, storebror ... tante, onkel....

Både de ansatte og frivillige vi har intervjuet sier at de veksler mellom å ha en storebror/søsterrolle og en mer utpreget tante/onkel-rolle overfor ungdommene. Hvilken rolle man vektlegger har mye sammenheng med hvilken alder den ansatte/frivillige selv er i, og ungdommens alder – og hvilke type problemer ungdommen sliter med.

Unge frivillige kan innta en storesøster/storebror-rolle som er mer likeverdig, men ikke helt likeverdig:

-Gir du råd til QQ?

Ja, og her gjelder det å finne en balanse mellom det å være åpen for det QQ sier, og samtidig kunne være formanende på en pen måte..... Jeg har erfaringer og kan gi menneskelig støtte som kan hjelpe henne. Du er jo ikke akkurat en nær venn, men du blir jo også glad i vedkommende og da blir det mer kjekt. QQ har en del sider som er all right. Vi kommuniserer bra og det er ikke slitsomt.” (Frivillig ved intervjutidspunktet arbeidet med å få en ungdom som var 3-4 år yngre enn seg selv ut av det nynazistiske ungdomsmiljøet).

De to ansatte (ved siden av leder) har tidligere vært frivillige, og sier at det har gradvis beveget seg mot ”onkel/tante”-rollen.

Jeg var tidligere mer ung og ”cool”. Nå er jeg eldre og setter mer grenser. Jeg blir nok sett på som mer seriøs enn før. (ansatt)

Av og til er jeg ”pappa” overfor xx. Jo lengre du har jobbet, desto bedre blir du til å sette grenser – noe de setter pris på. Du er ikke så redd for å bli upopulær som du var i begynnelsen. Du blir mer vant med å sette grenser og å kontrollere at de overholdes. Derfor går du heller ikke for hardt ut og setter for harde grenser du ikke kan følge opp. (en annen ansatt).

Noen ganger blir voksenrollen forsterket av systemet.

Jeg har vært med yy i retten to ganger. Den andre gangen hadde yy ikke noen verge, slik at jeg ble oppnevnt som verge. ... ”Ellers har jeg bedrevet mye øvelseskjøring, hatt yy med på kino, yy har vært hjemme hos meg og spist middag sammen med min ektefelle og barn. Det liker han. Da blir yy nesten som en onkel/tante – og da tar yy hensyn. (frivillig som er 13 år eldre enn den ungdommen vedkommende arbeider med).

5.5 Virksomhetene

5.5.1 Generelt

KUP har et tilholdssted, et hus. Men du skal være godt kjent for å finne fram. Det er ingen vaiende faner eller lysende neonskilt som forteller hvor du skal gå. Om du finner huset er du fortsatt på leit, for huset er stort og skilt mangler. Så lommekjent må du være at du uten noen form for veiledning må finne fram i trappene til tredje etasje. Her finner du en dør – fortsatt uten skilt – som fører inn i KUPs lokaler. Om det er folk til stede kan du gå inn. Hvis du tør – og det gjør du om du er etablert bruker, for da vet du hva som finnes på innsiden. Men som ukjent ville du helt sikkert nøle, kanskje ville du forsiktig banke på. Men du ville ikke gjøre det den kjente, etablerte bruker ville gjøre, nemlig åpne døra og gå rett inn!

KUPs fasade ligger tett opp til den private. Den private fasade forteller at adgang er avgrenset. Til hjemmet er det bare familiens medlemmer som har uinnskrenket adgang. Alle andre – naboer, venner og slektninger – må annonsere sin ankomst og vente på at døra skal bli åpnet. Så kan de inviteres inn. Men de har ikke *krav på* adgang, slik de ville ha til forretningen eller til det offentlige kontor (såfremt relevant ærend og oppvisning av vanlig folkeskikk).

KUP har mange likhetspunkter med et privat hjem. Det man driver med, og måten man gjør det man gjør, har mange likhetspunkter til aktivitetstyper- og former i familien. "Familie" er trolig den metafor som best dekker virkemåten (og "funksjonene") i KUP. Samvær i KUP-regi har samme uformelle preg som i familien. Rollefordelingen har klare paralleller til foreldre-barn deling i familien. Brukere som "barn" (og i gruppe-sammenheng som "søsken") og lederne som "foreldre" gir mening. Spørsmålet er kanskje om lederne i det hele tatt gjør noe annet enn det foreldre i en normal familie ville foreta seg? Spørsmålet er også om brukernes forhold til lederne på noen måte skiller seg fra de forhold barn kan ha til sine foreldre?

Poenget er at familie-liknende relasjoner skiller seg fra andre relasjonsformer gjennom det å være *personlige og individualiserte, de er uspesifikke, følelsesbelagte og i liten grad basert på forutsetning om ytelse*. Gjennom dette åpnes det for muligheter for det unike, muligheter som ikke er tilstede, eller endog illegitime i andre relasjoner. Relasjonene i KUP skiller seg for eksempel vesentlig fra den idealtypisk lærer-elev relasjonen. Lærerens forhold til elevene forutsettes å være basert på universalisme; læreren har ikke *lov* (utenfor visse rammer) å særbehandle enkeltelever. Læreren forutsettes å være (relativt) følelsesmessig nøytral i forhold til sine elever, relasjonen er dessuten spesifikt avgrenset til fag og skole, og relasjonene er i høy grad ytelsesorientert.

Det at relasjonen mellom KUP og brukere er *uspesifikk* er et særlig sentralt kjennetegn. I dette ligger at forholdet ikke er avgrenset til et bestemt sakskompleks. I relasjonen KUP – bruker er grensene for det relevante meget vide. Dette avspeiles ikke minst i det breie spekter av spørsmål brukere tar opp med ansatte i KUP, og som vi senere skal komme mer tilbake til.

5.5.2 Gruppevirksomhet

Familiemetaforen har også gyldighet når vi ser på aktiviteter (noen ganger på *fravær* av aktiviteter). Det prates. Prat er en form for ikke-aktivitet der samværet i seg sjøl er det overordnede.

I en gruppe (som ikke besto av nynazister) vi besøkte laget man julekort. Men mer dominerende enn aktiviteten "lage julekort" var prat, prat som på et vis overskygget klirring fra saks og gnissing fra tusjpen. Så "egentlig" er aktiviteten samvær. Den "planlagte aktiviteten" (les: lage julekort) fortoner seg som middel for å få i stand samvær og prat! Dette inntrykket understrekes i flere av ungdommenes egne beretninger. "*Vi er sammen på ...*" ... ulike aktiviteter

sier ungdommen når vi spør hva de gjør i KUP. Med andre ord er det ”å være sammen” framhevet før betegnelse for aktivitet blir gitt. Så i KUP gjør man altså akkurat det samme som man gjør i familien; man er sammen, og det å være sammen blir et mål i seg sjøl.

Men også aktivitet som middel til samvær har noe familieaktig ved seg. Man spiser. *Mat* er en ”aktivitet” i KUP. Felles lunsj rundt oppdekket bord i KUPs lokaler er et daglig innslag, og ungdom som ”tilfeldig” stikker innom deltar i den. Kanskje kom de fordi de var sultne? I hvert fall får de mat. Og så blir det også en prat.

Gruppekveldene kan være organisert rundt ulike aktiviteter. Hva gjør dere?, spurte vi. Vi fikk ei lang rekke ”aktiviteter” til svar: vi fisker, vi skyter leirduer på fjorden, vi kjører trail, vi går på kino, vi reiser på hyttetur, ... og en gang i året drar vi til utlandet! Det siste ble framhevet som noe særlig stort. Men i alle disse sammenhengene er det mat. Og igjen; mat gir samvær.

Vi framhever dette, ikke for å understreke at ”mat” er viktigere enn ”aktivitet” (eller omvendt), men for å vise at vi snakker om hele ”pakker”, der helheten blir mer enn summen av delene. Aktiviteten + maten + praten blir samvær, *som i en familie*. Dette poenget kan selvfølgelig trekkes for langt. Men vi tar sjansen, fordi dette forekommer oss å være noe av kjernen i virksomheten. Det er denne helheten som er viktig. Det å gjøre aktiviteter gir rom for å være sammen. Ved å være sammen blir man kjent, når man er blitt kjent kan kjennskap bli til vennskap....

5.5.3 Individuell oppfølging

I de om lag 35 virkedagene¹⁶ i september/oktober 2001 fant det sted til sammen nesten 230 individuelle ”møter” mellom KUP og 44 av de registrerte brukerne. Om lag 60 prosent av disse (140 møter) var mellom KUP og ungdom som i tillegg deltok i gruppe. Av disse gjaldt som nevnt 68 møter de syv ungdommene som var med i de tre spesielt tilrettelagte små-gruppene med ungdommer i det nynazistiske miljøet.

De øvrige vel 90 ”møtene” var mellom KUP og 21 ungdommer som har et mer eller mindre formalisert tilbud om individuell oppfølging.

Hva er så ”et møte”? Med ”møte” menes alle kontakter initiert av ungdommene selv, telefonisk eller ved personlig oppmøte på huset.

¹⁶ Observasjonsperioden strakk seg fra 15 september til 30 oktober med fratrekk av høstferien.

Disse utgjør en klar majoritet av henvendelsene. ”Møtene” omfatter også andres (for eksempel foreldres) henvendelser til KUP på vegne av, eller om, en aktuell bruker.

En tredje kategori slike ”møter” er de hvor KUP selv har tatt initiativ for å få kontakt med en bestemt bruker. Dette er den nest største kategorien.

Hva handler så disse møtene om? Det er fristende å svare at de handler om ”alt og ingenting”. I det at de handler om ”alt”, ligger at i én del av møtene er det tale om et stort mangfold av saksforhold som vanskelig kan klassifiseres. Det er bl.a. med bakgrunn i dette at vi kan hevde, som vi gjorde ovenfor, at relasjonene mellom KUP og brukere er uspesifikke, fordi rammene for de relevante saksforhold er så vide.

I det at en annen del av møtene handler om ”ingenting”, ligger at det er vanskelig å finne noen annen grunn for ”møtet” enn det å møtes! ”Han kom innom for å slå av en prat”, er typisk formulering i journalføring fra slike møter. Når ”møtet” slik sett handlet om ”ingenting”, er det karakteristiske at den som stakk innom ikke hadde et ærend, slik han måtte ha hatt om han skulle gått inn i en butikk eller et offentlig kontor (konf. ovenfor).

Igjen er *familie* den beste metafor for å beskrive ”møtevirksomheten” i KUP. Det er bare i familien man kan snakke om ”alt”, der ingen spørsmål er for store (eller for små), og der alle spørsmål er relevante. Og som i familien er det vekslinger mellom slike mangfoldige saksorienterte møter der konkrete spørsmål skal finne sin løsning, og møter der man møtes for å være sammen. Det er karakteristisk for slike alt- og ingenting-møter i KUP, at de skifter mellom å være saks- og samværsorienterte, fra den ene anledning til den neste. Et eksempel på møter med vekslende innhold mellom KUP og samme bruker kan illustrere dette.

Møter om/med mannlig bruker 17 år, deltar også i gruppe, gruppekvalder er tillegg.

16/9: *mor ringte vedr. skilsmisse. Ønsket hjelp til flytting. Ba om felles samtale med oss, seg og sønn*

17/9: *han (gutten, vår anm.) kom uanmeldt innom, snakket om flytting, avtalte flytting.*

18/9: *han og mor ankom til avtale. Flyttet i to lass med minibuss og henger*

-
- 26/9: (kl 11.00) han kom uanmeldt innom for å låne telefon
- 26/9: (kl 12.20) kom uanmeldt innom i store-fri for å prate
- 26/9: (kl 14.15) (medarbeider i KUP) traff ham tilfeldig i byen. Han ønsket hjelp i forbindelse med kjøp av DVD-spiller
- 27/9: kom uanmeldt innom i store-fri
- 1/10: telefon fra mor, ønsket samtale
- 5/10: (kl 18.30) besøk av mor som gav uttrykk for alvorlige personlige problemer
- 5/10: (kl 19.00) avtale med prest (i hennes menighet) om oppfølging
- 5/10: (kl 19.30) oppfølging fra menighet
- 8/10: (kl 11.15) kom uanmeldt, mat + prat. Drøftet mors situasjon
- 8/10: (kl 14.00) kom uanmeldt, mat + prat
- 8/10: (kl 17.00) kom uanmeldt, lånte telefon for å ringe hybelannonser
- 11/10: SMS-melding fra mor, bekymret for seg selv og sønnen (KUP ringte mor tilbake)
- 12/10: (11.30) traff ham på gata, han ønsket å bli kjørt til (adresse)
- 12/10: (kl 12.10) telefon fra mor, er bekymret for sønnens høye blodtrykk
- 16/10: (kl 11.30) han kom uanmeldt innom. Samtale om medisinsk oppfølging, om mors situasjon og om borteboerstipend
- 16/10: (kl 20.45) KUP ringte skolelegen, enige om at han skriver anbefalinger om stipend
- 17/10: kom innom uanmeldt. Mat + prat, veldig takknemlig for stipend

30/10: (kl 10.15) kom uanmeldt innom. Hjelp til å skaffe hybel. Mat + prat

30/10: (kl 18.00) hjelp til med flytting

Det refererte eksemplet gir en god illustrasjon på vekslingen mellom saksrettede- og samvørsorienterte møter, eller det vi ovenfor har omtalt som møter om "alt" og "ingenting". Det er, som vi ser, betydelig spennvidde i de saksforhold som tas opp i saksrettede møter. Vi ser at "samvørsmøte" som følger det forutgående "saksmøte" får et preg av oppfølging. Når neste saksmøte har nytt innhold, vil det påfølgende samvørsmøte få et preg av oppfølging av dette nye.

Bredden i de saksforhold som brukere tar opp med KUP blir også illustrert ved eksemplet ovenfor. *Alt* kan tas opp.

KUP er ikke det organ som selv kan løse det problem som skjuler seg bak alle spørsmål, men KUP vet hvilket (forvaltnings)organ det er aktuelt å henvende seg til, og eventuelt hvilke private instanser eller ressurspersoner som kan brukes. KUP fungerer som en bro mellom brukeren og andre hjelpere. Man fjerner tersklene mellom bruker og aktuell tjenesteyter eller hjelper, terskler som er der enten fordi brukeren ikke ser sammenhengen mellom den aktuelle tjeneste eller hjelper og det uttrykte personlige behov, eller fordi det gjelder terskler som er der fordi brukeren ikke tør eller ikke kan etterspørre tjenesten selv. (I det refererte eksemplet ovenfor er det for øvrig bemerkelsesverdige at kontakt til prest og lege etableres på tidspunkt som normalt ligger langt utenfor ordinær arbeidstid. Presten kontaktes klokken 19.00, skolelegen klokken 20.45.)

To andre eksempler på KUPs oppfølging gjelder personer som i lang tid har vært sentrale i nynazistmiljøet.:

Kontakten med NN ble etablert i 2001. I 2002 og 2003 ble det satt fokus på å styrke kompetansen hans gjennom jobbtrening, kurser og øvelseskjøring, finne en plass å bo, få orden på økonomien og ordnet opp i noen nære familiære relasjoner. I 2002 representerte KUPs innsats overfor vedkommende 207 timers arbeid, ifølge deres egne registreringer. For å få dette til har KUP samarbeidet med flere andre offentlige instanser og XX's advokat. Det er gjennomført mange samtaler, og også hyggelige aktiviteter som turer. I 2003/2004 har NN fått

orden på økonomien, har gjennomført et yrkesforberedende kurs på åtte uker, har øvelseskjørt med KUP og klart sertifikatet. Har funnet et ordnet sted å bo, og har fått ordnet opp i noen andre viktige personlige forhold.

XX har deltatt på grupper på KUP i flere år. I 2001-2002 ble den individuelle oppfølgingen intensivert. Barneernet tro til med en halv-stilling for å følge opp XX i en periode (frem til våren 2002). XX deltok også på en mindre gruppe på KUP sammen med to andre som også deltok i nynazistmiljøet. Tanken bak gruppetilbudet var å gi XX sosial trening. For KUP var det også viktig å motivere XX til å få en skoleplass. Han fikk oppfølging i bopel med tanke på å klare helt dagligdagse gjøremål. Frivillige ressurspersoner i KUPs nettverk har gitt XX jobbtrening. XX prøvde skole, men sluttet. Han forsøkte militærtjeneste ved tre forlegninger uten hell, har hatt tre faste jobbtilbud, vært på jobbtrening. Han har hatt to bopeler hvorav den ene var hos frivillige innen KUPs sivile nettverk. I 2003 bor han sammen med to kamerater som sliter med likartede problemer. XX har en sterk tendens til å oppsøke ”negative miljøer”, som også innbefatter andre miljøer enn nynazistmiljøet. Oppfølgingen har fortsatt i 2003 og fortsetter inn i 2004. Antall timer oppfølging i 2002: 135 timer. I tillegg kommer deltakelse på grupper og de gangene XX stikker oppom KUP for å få en prat eller matbit. Ved inngangen til 2004 har XX fortsatt en trøblete livssituasjon, og han kan ikke sies å være ute av nynazistmiljøet hvor han fortsatt har venner.

De ovennevnte eksemplene viser noen typiske trekk ved KUPs arbeidsform. KUP spiller på både offentlige og private ressurser – i forsøket på å få ungdommer ut av et destruktivt og voldelig miljø. For ungdommene blir altså KUP et bindeledd og en bro til viktige andre tjenesteytende institusjoner og private hjelpere. Å være slikt bindeledd er en av de ytelsene KUP gir de unge. Og KUP er der hele tiden – år etter år. De utviser ikke ungdom, men holder døra åpne for dem hvis de kommer tilbake og har behov for støtte.

5.6 KUP – en kostnadseffektiv virksomhet

KUP fikk i 2003 ca. 1.2 millioner kroner i offentlig støtte, fortrinnsvis kommunal, det tilsvarer om lag årskostnadene for en institusjonsplass under barnevernet. KUPs ”produksjon av tjenester” går langt utover dette beløpet.

KUP ”utløser” frivillig innsats fra omlag 30 frivillige. Hvis vi fortsatt holder oss til familiemetaforen er det her frivillige medarbeidere som både går inn i rollen som eldre ”søsken”, og som ”onkler” og ”tanter”. Det er en innsats som skiller seg fra den profesjonelles verdinøytralitet og distanse til klienter eller brukere. Og som andre onkler og tanter kan enkelte sikkert både si og gjøre ”dumme ting” som en profesjonell ikke ville ha gjort. Daglig leder har i enkelte tilfeller måtte gripe inn i forhold til ”overtramp”. På den annen side kan de frivillige ved sitt personlige engasjement gi en masse omsorg. Mange av dem deltar over år slik at det blir en personlig kontinuitet i relasjonen til brukerne. Dessuten stiller en del av dem sine egne nettverk til disposisjon – hvor de skaffer KUPs brukere arbeid eller hybel.

Den frivillige og ulønnede innsatsen utgjør ca. sju årsverk. Om dette arbeidet skulle lønnes etter vanlige ”miljøarbeidersatser”, ville kostnadene beløpe seg til rundt to og en halv million kroner, eller det dobbelte av det offentlige tilskuddet til KUP. Frivillig ulønnet *arbeidsinnsats* har altså svært stort omfang, men dette utgjør likevel bare en del av verdien av den frivillige innsatsen. De mange frivillige utgjør et sosialt nettverk med forgreninger over i andre sosiale nettverk. Gjennom slike nettverk skaffes tilgang til private goder som hytter, båter og bil. Dette er materielle ressurser som står sentralt i det tilbudet som tilbys ungdom. Vi har nevnt KUPs gode lokaler, vi har nevnt minibuss som et viktig verktøy, og vi har nevnt en lang rekke aktivitetsformer der det ligger under at en eller annen materiell komponent ligger i bunnen som forutsetning for i det hele å utøve aktiviteten. For å dra på hyttetur må man ha hytte, for å dra på båttur må man ha båt osv. Det er helt klart at KUP som institusjon ikke selv forvalter disse ressursene. Man opererer altså virksomheten et langt stykke på vei med lånte fjær, som f.eks. båt (som eies av KFUM Sjøkorps eller av daglig leder) eller hytter (som lånes av venners venner). Slike lånte, private ressurser spiller en avgjørende rolle for å holde kostnadene nede, og for å få virksomheten til å gå rundt, og ikke minst for at tilbudet til ungdommene skal kunne få den attraktive form det for mange åpenbart har. Det er altså ikke bare ulønnet arbeidsinnsats fra et betydelig antall frivillige som ligger til grunn for virksomheten – også private kapitalgjenstander stilles til disposisjon.

Disse materielle ressursene gjør det mulig å tilby barn og unge, som ofte kommer fra hjem preget av ”nyfattigdom”, noen av de samme ferieopplevelser som middelklassens barn tar for gitt; hytteturer, båtturer og turer til utlandet.

Minibussen er et nødvendig transportmiddel i forhold til aktiviteter og turer. På den fikk KUP store rabatter fra forhandler, halvparten av kjøpesummen var skaffet til veie gjennom en innsamlingsaksjon, KUP får meget store rabatter på forsikringer og gratis dekk fra en dekk-leverandør. For øvrig får KUP rabatter på en lang rekke varer (blant annet store rabatter på Colorline, gratis bakevarer fra Dampbakeriet m.m.). Slike innsamlede midler, rabatter og gaver fra næringslivet, ville neppe ha blitt gitt til KUP hvis det var en offentlig virksomhet eller en privat barnevernsinstitusjon med økonomisk profitt som mål. Verken privatpersoner eller næringslivet kan antas å ha særlig stor giverglede overfor klart definert offentlig sosialpolitisk virksomhet, eller overfor profitorienterte ”barneverns-entreprenører”.

KUPs plassering nær det frivillige utløser store ekstraressurser som mangedobler den offentlige innsatsen.

5.7 Brukernes vurderinger

Vi har understreket at KUPs måte å fungere på best kan sammenliknes med familiens. *Vi vil hevde at de spørsmål ungdommen tar opp med KUP er avledet av familien.* Med dette mener vi at ungdommene legger de spørsmål fram for KUP som de ikke kan få svar på, eller bistand til, av egen familie. KUP blir derved en ”supplerende familie” som kompenserer for utilstrekkeligheter i brukerens oppvekstfamilie. Det betyr at i familier der ressursene er mange, vil de spørsmål som overlates til KUP være få. Med synkende ressurser vil spørsmålene bli flere.

Vi vil altså hevde at det er eventuelle begrensninger i den unges muligheter for omsorg og bistand i den nære familie som avgjør om- og hvor mye KUPs tjenester etterspørres. Det er dette, og ikke den unges individuelle ressurser eller ”problempofil” som er avgjørende for hvor omfattende denne etterspørselen blir.

Flere av de informantene vi intervjuet kommer direkte og indirekte inn på dette. ”KUP var (er) viktig fordi det ikke fungerte/(er) hjemme” er en form for felles omskrivning av utsagnet til minst halvparten av informantene. Felles for disse er at de viser til vanskelige (til dels tragiske) hjemmeforhold. ”KUP ble mitt andre hjem”, sier en av

informantene med henvisning til konfliktene i familien. I senere intervjuer brukte vi denne formuleringen når ungdommene snakket om sitt forhold til KUP. "...så KUP ble på et vis ditt andre hjem", spør vi. Et bekræftende nikk fra noen, et reserverende "... tja, kanskje" svar fra andre var svaret fra flere. Men en sa tvert nei: "...*KUP er ikke mitt andre hjem (...) KUP er mitt første hjem!*" Også ungdommer som fortsatt er en del av det nynazistiske miljøet uttrykker stor takknemlighet fordi KUP er et sted som gir dem omsorg, og som derved er et sted de kan oppsøke når situasjonen blir vanskelig.

En gutt som ikke lenger er en del av nynazistmiljøet uttrykker sin erfaring slik:

Jeg hater alle etatene, jeg er så lei dem. De tror de er så smarte – så. De kan ikke sette seg inn i min situasjon, men befaler overfor meg at "sånn skal det gjøres". De eneste som forstår meg er KUP. Jeg kommer godt overens med alle her.

I mangel av familiære ressurser er KUP den viktigste hjelperen i retning av et normalt liv.

YY er en ung dame som i en periode var godt forankret i nynazistmiljøet. Hun ble etter hvert også kjæreste med en av guttene i miljøet. På spørsmålet om hva KUP har betydd for hennes løsrivelse fra miljøet sier hun:

KUP har betydd så mye at jeg ikke kan få forklart det. De har hjulpet meg med jobb, de har flyttet for meg, tatt meg med på tur en gang jeg var veldig deprimert, de har tatt meg ut på middager og så har vi pratet masse. KUP har vært som en ekstra-familie som hører på deg, og hjelper deg gjennom alt. Uten dem hadde jeg ikke vært her jeg er i dag.

YY har nå samboer og barn, og lever en normal tilværelse.

NN har vært en del av nynazistmiljøet lenge. Hans engasjement i miljøet kjennetegnes av en sterk ideologisk interesse. Forholdet til KUP er langt mer avmålt og instrumentelt enn for de tre andre som er sitert ovenfor. Interessen er begrunnet ut i fra at KUP kan oppfylle noen vitale behov.

Jeg har kun kontakt med en person på KUP, grunnet raskere mulighet for å få billappen, da det har vært vanskelig for meg å skaffe meg jobb. Noe utover det er

uinteressant. Ikke vil jeg omvendes til kristendommen, og heller ikke annet anti-realisme.

-Hvorfor er lappen viktig?

Et hvert menneske vil nok føle seg friere ved å inneha billappen og egen bil, og selv bestemme sin egen reiserute, når og hvor en selv vil. Fordelene er mange, også med tanke på at en har unge. Og videre gir det også en bredere yrkesmulighet. Har fått avslag på jobb grunnet at jeg ikke hadde billapp¹⁷.

-Tror du at KUP kun ønsker å få deg ut [av nynazistmiljøet], eller tror du at de også ønsker andre ting for deg – som at du skal få et bedre liv?

Ut eller omvendt? Og hva et bedre liv menes for dem, kan en jo diskutere, og tenke seg hva menes med det. Får jeg et bedre liv ved at min fanesak forties, kveles, perverteres? Neppe! Jeg legger ikke opp og blir likegyldig ovefor en så viktig sak, fordi om det skulle gi meg flere samfunnsmessige og materielle fordeler. Jeg lar meg ikke kjøpe! Men om de ønsker å hjelpe meg til et bedre liv, altså, at dette ikke innebærer anti-realistiske idéer, så er ikke det meg imot! Og jeg sier takk!

De fire ungdommene som er sitert ovenfor, befinner seg på ulike stadier i forholdet til det nynazistiske miljøet.

Den sist siterte – NN – gir uttrykk for en tydelig ideologisk overbevisning. Han har kontakt med KUP fordi KUP forvalter noen goder som kan være viktig for ham. KUP har åpenbart et ønske om å få vedkommende ut av det nynazistiske miljøet, og ut av den ekstreme ideologien som han tilkjenner. Men de ansatte på KUP erkjenner også at de ikke vil komme langt gjennom stadig å forsøke å argumentere, overtale eller mase, utover å være klar på at de tar avstand fra hans ekstreme ideologi. Da vil båndet til NN brytes. Den mer kortsiktige målsetting fra KUPs side er å gi vedkommende muligheter for å leve et noenlunde normalt liv. For enkelte eldre ungdommer med dårlig skolebakgrunn, er det å ta kjørekort en viktig vei inn på arbeidsmarkedet. Gjennom å få en jobb, muligheter til å

¹⁷ Bistand til å ta kjørekort er for øvrig en tjeneste som KUP tilbyr mange av sine unge brukere. De får støtte til lesing til teoriprøven, men langt mer populært er øvelseskjøring med en erfaren sjåfør fra KUP som veileder.

forsørge egen familie, åpnes hvertfall mulighetene til å leve et normalt liv. NN vil da også utsettes for samfunnets integrerende krefter.

Om disse integrerende kreftene får NN til å gi avkall på sine ekstreme standpunkter, er selvsagt usikkert. Men en mer normalisert tilværelse vil hvertfall minske risikoen for at NN havner opp i slagsmål eller begår alvorlige voldshandlinger.

Når det gjelder XX har KUP sørget for å gi ham mange sjanser. XX befinner seg ganske sentralt i det nynazistiske nettverket, men han regnes ikke som særlig ideologisk, og han regner heller ikke seg selv som det. Men han har en egen evne til å utøve vold i ruset tilstand – hvor særlig personer med minoritetsbakgrunn har vært offer. Målet er i første rekke å få ham ut av rusmisbruk og voldsutøvelse generelt. Fordi vedkommendes situasjon er så kompleks, er det slett ikke sikkert at KUP vil lykkes. Men KUP prøver, og er trolig den eneste instans utover politi og kriminalomsorg som er i stand til å prøve.

ZZ derimot er på vei ut ”bakdøra” fra det nynazistiske miljøet. Han prøver å bygge opp en normalisert tilværelse, og har fått hjelp av KUP til dette. Han ønsker ikke delta i det nynazistiske miljøet, samtidig som han ikke vil ta avstand fra miljøets klart rasistiske synspunkter. Dette er en ganske typisk vei ut av et høyreekstremt miljø (jfr. Bjørgo 1997).

YY, derimot, er ute av miljøet. Og hun gir KUP mye av æren for at så har skjedd.

To andre sentrale aktører i nynazist-miljøet fikk hjelp av KUP til å flytte til en kommune på Vestlandet. De trakk seg således ut av det lokale miljøet i Kristiansand i en viktig periode (2002-2003). Begge personene hadde nære relasjoner til Vigrid og Tore Tvedt. En av dem har intensivert denne kontakten under oppholdet på Vestlandet, mens den andre har svekket den. Begge er nå tilbake i Kristiansand.

5.8 KUPs arbeid: Konklusjoner og refleksjoner

KUP har til sammen arbeidet med 19 personer som har deltatt i nynazistmiljøet i Kristiansand – fordelt på åtte ungdommer som har vært sentrale i miljøet og 11 som har vært mer perifere deltakere. Av disse 19 regnes 11 personer både av KUP og det forebyggende politiet å være ute av miljøet, fem regnes å være inne i det (herunder to som

KUP har hatt mer overflatisk kontakt med), og tre ungdommer er usikre når det gjelder tilknytning.

Vi regner dette som et godt resultat, selv om en håndfull fortsatt er i nynazistmiljøet og til dels har en vanskelig livssituasjon. På den annen side er det umulig for oss å føre vantette bevis for at de 11 ungdommenes frakobling fra nynazistmiljøet skyldes intervensjon fra KUP. Noen har vært såpass perifere i miljøet at de trolig ville ha kommet ut ved egen hjelp. Andre har vært involvert i opplegg fra andre deler av hjelpeapparatet, og noen få fra mange deler av apparatet. Når det gjelder de som en ikke har lyktes å få ut, må en ha i minnet at dette nå er voksne ungdommer som "apparatet" ikke lyktes med den gang de var under 18 år og potensielt enklere å få ut av et destruktivt miljø og en destruktiv livsstil. Hvis en vurderer "de fem" som et negativt resultat, er det uansett ikke KUP som skal ha skylden. Det skyldes i så fall resultatløs innsats fra alle de ulike instanser som disse ungdommene har vært innom gjennom sin oppvekst. Disse instansene har dessuten anvendt ressurser som i størrelsesorden mangfoldigende ganger overstiger de som KUP nå bruker. Som vi tidligere har nevnt (kapittel 2.2), er dette apparatets barn som bærer på en tung bør av alvorlig og sammensatt problematikk. KUP har forsøkt der hvor alle andre har gitt opp. Det betyr også at det er en ganske selektert gruppe ungdommer som KUP arbeider med.

Det viktigste resultatet er kanskje nettopp at KUP fortsetter etter at andre har prøvet og feilet, og etter hvert gitt opp. KUP gir disse personene fortsatt *omsorg, praktisk hjelp og "advokat-hjelp" overfor arbeidsliv, sosialkontor, helsevesen o.l.* KUP bidrar fortsatt til å holde exit-døra åpen til en mer normalisert tilværelse den dagen deltakerne blir slitne av å delta i det nynazistiske miljøet, blir lei av vold, pes og utrygghet, eller begynne å få problemer med ideologien. Da kan KUP motivere og hjelpe. KUP er der som noe fast – med hjemlignende lokaler og et stabilt nøkkelpersonale. Slik sett er intervensjonsmulighetene mye bedre i Kristiansand enn for eksempel på Bøler hvor de voksne nynazistmiljøet befinner seg helt utenfor "apparatets" kontakt og rekkevidde. Bøler-miljøet vil derfor lettere kapsles inn, og være enda vanskeligere å løse opp.

I en amerikansk undersøkelse over hva som har fått ekstreme og hatefulle personer ut av ekstremiteten og hatet, nevnes som spesielt viktige "*specific significant others*" som har vært villig til å etablere bånd til de aktuelle ungdommene, og som kan hjelpe dem ut av både ekstreme miljøet og ekstreme holdninger når de selv begynner å tvile og når de begynner å bli motivert for en endring i både holdninger og livssituasjon (Aho 1994). Det samme understrekes som en sentral

erfaring fra Brumunddal (Eidheim 1993) og Vennesla (Carlsson og von der Lippe 1997). KUP har gitt mange unge i det nynazistiske miljøet, samt mange andre utsatte unge i byen, en slik relasjon og omsorg gjennom både ansatte og frivillige voksenpersoner. Og dette er en annen type oppfølging enn det som det velferdsbyråkratiske apparatet vanligvis tilbyr.

Benny Lihme som har fulgt arbeidet med utsatte og kriminelle grupper i Danmark over flere årtier (jfr. Lihme 2002) har sammenfattet hovedargumentet for både de relasjonsbyggende og mulighetsskapende tiltak, som jo KUP bedriver, slik: *Ungdommene må ikke ha så lite å miste at de mister respekt for eget og andre liv*¹⁸. Et kjennetegn med medlemmer i mange kriminelle eller ideologiske grupper er at de gir uttrykk for en sterk æreskodeks. Æren – som er knyttet til det å stille opp for sine kamerater, er det eneste de har å miste. Og den beskytter de med stor innsatsvilje. For å gjøre seg fortjent til den må en derfor være villig til å sloss for både seg selv, sin sak og sine venner – ja, det er selve ”lakkmustesten” på om du er en god kamerat eller ikke (Næss 1999). Og da må en være villig til å skade andre og til å bli skadet selv. Ungdom som er integrert i andre institusjoner (familie, skole, frivillig organisasjoner, positiv venneflokk) vil ha mye mer å tape på å gjøre slike valg.

For flere av ungdommene i det nynazistiske miljøet skjer det viktige endringer i deres motivasjon når de blir 18-20 år gamle, og behovet for bolig, arbeid og et ordnet liv melder seg. Å ha penger til å gjøre ting som andre ungdommer – ta sertifikat, kjøpe bil, etter hvert få eget sted å bo. Noen får kjæreste og barn – noe som også skaper behov for materielle goder. Det er derfor viktig å komme disse i møte når motivasjon og prioriteringer endres.

Mulighetsskapende tiltak virker selvsagt ikke overfor alle. Noen har så mange og sammensatte problemer av sosial og helsemessig art at til tross for at de gis gjentatte muligheter, havner de ut i både volds-kriminalitet og/eller de fortsetter sin aktivitet i det nynazistiske miljøet. Men at KUP med sin omsorg, relasjoner og praktisk hjelp, ikke klarer å hjelpe alle dem som heller ikke andre instanser har klart å hjelpe, ofte med langt større ressursinnsats, kan ikke brukes kritisk mot KUP. Enkelte voksne ungdommer må en også regne med etter hvert vil ha internalisert et høyreekstremt verdensbilde slik at verken

---

¹⁸ Uttalt på et seminar på Island 15. mai 2004. Benny Lihme er redaktør av Tidsskriftet Sosial Kritikk i Danmark, og har skrevet en rekke artikler, kronikker og bøker om kriminalitet, bander og bandelignende strukturer i Danmark (jfr. Lihme 2002).

---

relasjoner eller all verdens muligheter, kan få dem ut av ideologien eller deltakelse i både nasjonale eller internasjonale nettverk. Men den dagen de er motivert for å trekke seg ut, vil forhåpentlig KUP være der.

Vi presenterte ovenfor et sitat fra en ungdom, et av ”apparatets barn”, at han var så lei alle etatene og derigjennom alle behandlerne som har forsøkt å endre ham opp gjennom årene. Det var bare KUP som forsto ham, uttrykte han. KUP representerer et alternativ til det som Berg (2003) kaller for ”snakkedkulturen” i det spesialiserte offentlige tiltaksapparatet. På fastsatte møtetidspunkt snakkes det om klientens situasjon. Som regel deltar klienten sjøl, og det forutsettes at vedkommende deltar aktivt. Ungdommen må gang på gang bredte ut sin historie til en rekke personer – som en møter i en kort og avgrenset møteseanse. Som vårt eksempel viste, blir de trettet ut. Ungdom med sammensatte problemer hvor omsorgssvikt er innvevd i kriminalitet, rusproblemer, psykiske problemer og kanskje også ekstreme holdninger, møter et altmer spesialisert tiltaksapparat hvor hver del forsøker å gi råd og veiledning om hvordan de skal leve sitt liv. Det snakkes også på KUP, men mye av snakket gjelder praktiske problemer som ungdommen er opptatt av. Og hvis det skal snakkes om dypere og vanskeligere problemer, er det i stor grad opp til ungdommen selv å velge tid og sted. KUP representerer derfor et viktig supplement til et altmer spesialisert og upersonlig hjelpeapparat. Hos KUP står personlige relasjoner og mulighetskaping i fokus.

6 Politiets arbeid

6.1 Reaktivt arbeid overfor nynazistene

Politiet møter deltakere fra de voldelige miljøene på ulike måter. Politiet forholder seg til den kriminalitet som ungdommer fra disse miljøene utøver individuelt, i par-kombinasjoner eller i smågrupper på 3-4 personer. Mye av dette arbeidet er reaktivt – ved at politiet må etterforske forbrytelser som det viser seg er begått av deltakere fra disse miljøene. Flere av guttene i det nyanzistiske miljøet og blant de som ble regnet som sentrale aktører i ”Valla”-miljøet, har mellom 20 til 70 anmeldte saker på seg. Flere er involvert i anmeldte straffbare forhold månedlig. I tillegg kommer forhold de ikke er anmeldt for. Vi viste i vår rapport fra 2001 at gutter i begge miljøene i liten grad anmelder voldsepisoder de er utsatt for, men at de hevner dem i neste omgang. Vi kjenner til flere eksempler på voldsepisoder etter 2001 som ikke er anmeldt.

Politiets vurdering ved utgangen av 2003 er at den kjente kriminaliteten fra deltakere i det nynazistiske miljøet i liten grad synes å være ideologisk motivert. Deltakere i dette miljøet har vært involvert i mange voldsepisoder og annen kriminalitet, men neppe så mye i egenskap av å være nynazist, men mer ut i fra å være en ”bråkmaker på byen”. En snau håndfull av de av de mest kjente nynazistene har pådratt seg nye saker kontinuerlig. Politiet mener å ha god kontroll på de som har vært de sentrale deltakerne i dette miljøet.

Vi følger de ”gamle traverne”, og det er kjent i miljøene at vi sjekker dem. De risikerer ofte å bli sjekket på gata. .... ”Det er ikke noe hyggelig når (navn på tre personer) går sammen ute. Patruljene melder inn når de sees sammen i helgene. De er et fokusområde. Vi får stadig inn meldinger om hvor de har vært, hva de har gjort, uten at det nødvendigvis har vært gjort noen politimesige inngrep”. .... ”Samtlige politifolk kjenner dem. Går de på

Markens, blir de sett. Vi ser hvem som er sammen, hvor mange de er. Vi ser miljøet, og registrerer om det er noen rekruttering av folk som går sammen med dem på byen.

Slik som situasjonen har vært i løpet av 2002 og 2003 har ikke nynazistene som miljø voldt de store bekymringer. Kristiansand er så liten og oversiktlig at de kjente nynazistene vanskelig kan stikke seg bort. Selv om de kun går sammen i små grupper, uten noen form for uniformering, blir de gjenkjent av de fleste i politikorpset.

Hvis det skulle blomstre opp nye miljøer ute i en av bydelene, vil trolig politiet få melding via naboer, velforeninger, borettslag eller skoler som reagerer. Dessuten bor jo tjenestemennene i politiet også rundt om i Kristiansand. Flere har kjennskap til ungdommer i dette miljøet som naboer, som bekjente av egne barn og i utkanten av egne sosiale nettverk.

Politiet opplever å ha kontroll over miljøet. Ikke i betydningen å kunne forhindre den enkelte i å begå lovbrudd, men på hvordan selve miljøet utvikler seg og hvor det befinner seg.

Mens Kristiansandsområdet i årene fra 1999-2001 hadde hyppig besøk av Tore Tvedt, hvor han rekrutterte til Vigrid, vurderes aktiviteten fra Tvedt og Vigrid i 2003 å være laber. Politiets sikkerhetstjeneste (PST) gjennomførte høsten 2003 en nasjonal aksjon overfor Vigrid. 95 ungdommer over hele landet som var i kontakt med organisasjonen, ble invitert til en bekymringsamtale som ble gjennomført av en lokal polititjenestemann. I ca. 1/3 av tilfellene deltok også foreldrene. PST og det lokale politiet kunne bruke den lovhjemmel de har til å pålegge de unge og evt. deres foreldre til å delta i en samtale. Ingen slike samtaler ble gjennomført i Kristiansand, og kun to i Lillesand. Det lave antallet samtaler skyldes at Vigrid ikke lenger rekrutterte i området.

Årsaken til den lave rekrutteringen til Vigrid, er ved siden av det forebyggende og intervenserende arbeidet som har vært drevet, også at Vigrid og Tore Tvedt har blitt diskreditert i de ungdomsmiljøer hvor de tidligere har rekruttert. Dette kommer vi tilbake til i kap. 13.2.3.

6.2 Intervensjon overfor et sterkt kriminelt belastet nettverk av unge menn

6.2.1 Terrorisering fra et tett kriminelt nettverk

Den multi-etniske og gjenglignende gruppen som vi beskrev i rapporten fra 2001 eksisterer ikke lenger i 2004. Selve begrepet Valla eksisterer heller ikke lenger. I og med at trusselen fra nynazistene har blitt langt mindre, skjer det ikke noen massemobilisering for å ta igjen med nynazistene. Den ytre fienden er blitt borte. Men noen av de ungdommene som var mest aktive i Valla for tre-fire år siden, deltar i dag i et mer mono-etnisk miljø bestående av eldre ungdommer og unge menn, hovedsakelig fra 18 til 30 år. Mens Valla i stor grad besto av ungdommer under 20 år som demonstrerte sin maskulinitet og forsøkte å få kontroll med de mest attraktive uteområdene i byen, særlig den midtre del av Markens, opplevde politiet høsten 2003 at denne "nye gruppa" forsøkt å få en slags kontroll på utestedene. I stedet for å være "Konger på Markens", forsøker de å være "Konger på byen".

Sett fra politiets side var problemene følgende:

- Deltakere fra dette miljøet opererte ofte sammen i små grupper ute på byen. De truet dørvakter på utestedene. De både forlangte og fikk særbehandling – som å bli loset utenfor køen på samme måte som en VIP. Hvis ikke truet de dørvaktene med vold.
- De utøvet vold mot både gjester og dørvakter på utestedene – som ikke torte å anmelde av frykt for represalier.
- De har utøvet trusler overfor polititjenestemenn – enkelte har blitt engstelige for å utøve jobben sin. Den personen som av politiet oppfattes som den mest sentrale i dette nettverket, har truet personell i politibilene. Han har også oppsøkt polititjenestemenn inne på kammeret for der å komme med trusler om at hvis de rører noen av "hans gutter" skal de få merke hva slags makt han har. Truslene har vært indirekte, men de har blitt oppfattet som svært direkte.
- Den ene personen som ble regnet som en lederskikkelse, ble oppfattet å trekke til seg stadig flere av de til dels svært kriminelle ungdommene som tidligere deltok i Valla. Deltakerne i miljøet har ikke vært fremmede for å bevæpne seg med kniver og endog skarpe våpen. Men de er også veldig veltrenede og har

”en veldig slåsskompetanse” som også skremmer dørvaktene og politiet.

Sett fra politiets side var det bekymringsfullt at deltakere i dette nettverket også var involvert i annen alvorlig kriminalitet i betydelig omfang, som ran og narkotikasalg. Det som allikevel var det mest problematiske sett fra politiets side var at de tok i bruk terroriserings-teknikker overfor både kunder på utestedene, mot dørvakter og at de i siste instans utfordret politiets autoritet. Når enkeltpersoner i dette miljøet bare gjennom sitt blotte nærvær og gjennom et renommé som uberegnelig og voldelig, virket så skremmende at enkelte politifolk ikke turte å gå ut av politibilen, ble det mer enn politiledelsen i Kristiansand kunne tolerere. Enkelte av deltakerne i dette kriminelle nettverket klarte å symbolisere så mye motmakt mot politiet, at politiet risikerte å bli ydmyket.

Vi har ikke kalt denne gruppen for en gjeng. Det er et definisjons-spørsmål om det er det. Det er hvertfall et tett nettverk hvor deltakerne har felles etnisk bakgrunn og hvor flere av dem også har nære slektskapsbånd til hverandre.

6.2.2 Aksjon ”helgefred”

Politiet satte i desember 2003 i gang et prosjekt som skulle vare ut februar 2004 som ble kalt for ”Aksjon helgefred”. Målgruppen for prosjektet var en gruppe på femten unge menn hovedsakelig fra 18-30 år – med et par unntak. 14 av de 15 hadde samme etniske bakgrunn. Det offisielle målet med aksjonen var å få slutt på trakassering, trusler og voldsanvendelse. Men under dette målet lå det en klar målsetting om å få gjenopprettet politiets autoritet.

Vi må komme på offensiven og ta tilbake den kontrollen vi har hatt før (politisjef).

Aksjonen var planlagt og gjennomført etter modellen som kalles for Problemorientert politiarbeid. I forkant av aksjonen ble det brukt mye tid på å kartlegge og analysere miljøet. Aksjonen skulle involvere de fleste avdelingene: ordensavdelingen, etterforskningsenheten, spaningsavsnittet og fellesforvaltningen. Fellesforvaltningen ble trukket inn fordi det var nøkkelpersoner i dette nettverket som ikke var norske statsborgere, og hvor politiet mente at det kunne være grunnlag for utvisningssaker.

De viktigste virkemidlene var følgende:

- Alle som var på vakt i helgene ble presentert for en en power-point-visning av selve prosjektet, herunder bilder av de 15 personene som ble regnet som deltakere i nettverket. Dette for at polititjenestemennene på vakt skulle vite hvem de skulle se etter. Dette var spesielt viktig for tjenestemenn fra omliggende lensmannskontorer som i helgene også må betjene Kristiansand sentrum.
- I forhold til de aktuelle personene skulle det praktiseres ”null-toleranse”. Det skulle skrives rapport/anmeldelse på alle straffbare forhold der de aktuelle personene var involvert. Det skulle tas ut offentlig påtale ved trusler – der hvor de truede selv ikke turte anmelde (jfr. straffelovens §227).
- Spaning på og utenfor de aktuelle utestedene i helgene – i forhold til de aktuelle personene. De aktuelle utesteder skulle besøkes minst to ganger natt til lørdag og søndag av uniformert politi.
- Minst en visitasjonskontroll pr. helg ved bruk av søkestav/metalldetektor. Dette for å avdekke kniver og skarpe våpen. Dette ble utført i køene utenfor utestedene som et mer allmenpreventivt virkemiddel hvor alle blir visitert – også helt vanlige gjester på byen. For politiet har det vært viktig at denne type visitasjon ikke skulle anvendes mot bestemte etniske grupper og som sådan fungere etnisk diskriminerende. Det var derfor viktig for politiet at de som ble utsatt for denne type inngrep fikk en forklaring på hvorfor dette gjøres. I følge politiet selv ble visitasjonen inklusive forklaringen godt mottatt av de som ble visitert.
- Tips og aktuelle observasjoner vedrørende personer fra det aktuelle miljøet skulle legges inn i tipsregisteret.
- Vaktleder på natta skulle skrive en oppsummering av helgens prosjektarbeid og resultater.

Hvordan gikk dette?

”Aksjon helgefred” ble avsluttet etter at datainnsamlingen til denne rapporten var ferdig. Det betyr at vi ikke har hatt mulighet til å gjennomføre noen inngående analyse av resultatene. Umiddelbart etter aksjonsperiodens avslutning mente politiledelsen i Kristiansand at dette var de viktigste resultatene av arbeidet:

- Politiet fikk fremmet et utvisningsvedtak overfor UDI på den mest sentrale aktøren i nettverket. UDI har gjort et utvisningsvedtak. Vedtaket er anket og vedkommende oppholder seg

fortsatt i Kristiansand, men er nå mye mer neddempet i sin væremåte ”på byen”.

- Det arbeides med å få utvist en person til i nettverket.
- Dørvaktene og utelivsbransjen har opplevd prosjektet positivt. Personer i det aktuelle nettverket har vært på utestedene, men oppført seg mye mer neddempet enn tidligere.
- Politiet har fått prøvd ut metoder for visitasjon som også kan anvendes i andre sammenhenger – jfr. samlinger i det kriminelle Mc-miljøet.
- Tilbakemeldingene i media har vært positive.
- Det har vært færre volds- og trusselsaker i den perioden aksjonen varte, selv om dette ikke nødvendigvis trenger å ha sammenheng med aksjonen.
- Selv om dette nettverket kan gjenoppta sin voldelige og truende atferd når den ytre kontrollen blir redusert, har de trolig fått demonstrert at politiet ikke er maktesløse. Politiet selv har fått vist at de har virkemidler og ressurser til å gjenopprette sin autoritet og opplevelse av kontroll. Derved har de større sikkerhet for at lignende situasjoner kan møtes på en lignende måte i fremtiden.

6.3 Forebyggende politiarbeid

Det forebyggende politiarbeidet i Kristiansand skjer delvis gjennom de to nærpoltistasjonene i hhv. Vågsbygd og Randesund, og fra en liten forebyggende avdeling på den sentrale politistasjonen med 4 forebyggende politibetjenter. Mye av det forebyggende arbeidet er nevnt andre steder i denne rapporten. Bydelsstasjonene og den forebyggende enheten er en viktig leverandør av informasjon som anvendes av den tverrfaglige KVIKK-gruppa i deres arbeid med å kartlegge og analysere miljøet. En økt satsing på Problemorientert politiarbeid har også gitt mer systematisk innsamling av data og mer detaljerte analyser av kriminelle ungdomsmiljøer. Spesielt en av de forebyggende tjenestemennene er kontinuerlig i kontakt med ulike kommunale instanser, og særlig med den kriminalitetsforebyggende koordinator, hvor slik informasjon formidles. Politiet ser inn i rom som det kommunale apparatet har lite innsikt i.

Det forebyggende politiet har hatt nær kontakt med skoler som sliter med voldsproblemer, både ungdomsskoler og videregående skoler. Og de kommer ofte på meget kort varsel hvis det er behov for dem, noe de berømmes for av skoleledere. Det forebyggende politiet eller

tjenestemenn fra bydelsstasjonene stiller også opp i familier som undergår MST-behandling når det er behov for en mer kontant grensesetting overfor ungdommer med store atferdsvansker. I følge MST-teamet er det meget tilfreds med måten politiet stiller opp på.

Det forebyggende politiet har også et samarbeid med Stiftelsen Arkivet om å sende ungdommer dit som lefler med nynazisme for at de skal få et sannferdig bilde av hva slags ideologi dette er, og hvilke utslag dette fikk i Agder under den tyske okkupasjonen (jfr. kap. 9.3).

En av tjenestemennene har også tidvis engasjert seg i å hjelpe enkelt-ungdommer med både arbeid og militærtjeneste gjennom å bruke det nettverk vedkommende har og den tillit politiet har. Nærmere koblet til politirollen er muligheten vedkommende har hatt til å få fjernet restriksjoner når det gjelder karantene i forhold til det å ta førerkort. I intervjuene med ungdommer i de to voldelige miljøene i Kristiansand i 2001, sa de fleste at de hadde liten tillit til politiet, men at det var tjenestemenn ved forebyggende som de hadde tillit til og som de hadde utviklet gode relasjoner til. Det er ikke tvil om at det innen politiet finnes tjenestemenn som arbeider med et stort og ekte sosialt engasjement som de unge merker, og som kan ha en rolle som ”specific significant other” som Aho (1994) mener kan spille en viktig rolle å få ungdommer ut av ekstreme og hatefulle miljøer.

Politi på Grim skole

I 2003 var en forebyggende tjenestemann en gang pr. uke utplassert på Grim skole. Bakgrunnen for dette er at skolen periodevis over flere år har hatt ungdommer med til dels store atferdsproblemer og problemer med kriminalitet. Skolen har vært åpen på at den har hatt problemer med kriminalitet utøvet av elever ved skolen, og at den har trengt hjelp fra politiet.

En slik skoleplassering har mye til felles med den som har vært praktisert i Manglerud politidistrikt i Oslo syd (Carlsson og von der Lippe 1997). Men til forskjell fra Oslo, har den forebyggende tjenestekvinnen i Kristiansand i hovedsak kun vært tilgjengelig for lærerne og ikke for elevene. I bydel Nordstrand brukte den forebyggende tjenestemannen mye tid på å gå rundt i skolegården og snakke med elevene for på denne måten å få innsikt i ungdomsmiljøet i bydelen.

Tilgjengeligheten for lærerne på Grim består i at de kan ringe til polititjenestemannen når som helst for å ta opp saker, også når hun ikke er på skolen. I tillegg er det løpende kontakt mellom skolens

sosiallærer og miljøarbeider på den ene siden og den forebyggende tjenestemannen på den andre. For skolen har denne tette kontakten til politiet medført at de har kunnet bringe inn politiet og ta småsakene før de har blitt store, og for derigjennom å statuere et eksempel.

Når politiet har fått henvendelser om at det trolig er begått straffbare forhold på eller ved skolen, har politiet innkalt elev og foresatte til en bekymringssamtale.

Den tilstedeværende forebyggende tjenestemannen skal primært ikke selv produsere straffesaker, men hjelpe skolen til selv å trykke på når det er begått straffesaker. For skolen har det vært viktig å signalisere overfor sine elever at skolen har en tett dialog med politiet og at straffbare forhold tas tak i. Det gis en reaksjon – hvor det å måtte møte politiet til en bekymringssamtale med sine foresatte er den viktigste. I og med at politiet nå har fått lov hjemmel til å pålegge både ungdom og foresatte til å møte, er det få kjente saker hvor det ikke gis noen reaksjon. På foreldremøter på skolen har også foreldrene blitt oppmodet om å ta direkte kontakt med skolens forebyggende tjenestemann hvis de er usikre eller bekymret.

I mer alvorlige saker hvor gjerningsmann er ukjent, har politiet prioritert å kjøre en tung etterforskning for å statuere et eksempel. I en konkret sak på Grim skole dukket det opp seks politifolk samtidig og hentet inn ungdommer som måtte til avhør.

I følge skolen er det en løpende diskusjon med politiet hvor grensa går for når politiet skal trekkes inn i saker. Denne grensen er satt ganske lavt. Skolen sier selv at de praktiserer ”null-toleranse”, og det er bekymringsamtalen som i stor grad åpner for en slik nulltoleranse. Reaksjonen fra politiet er ikke primært å straffe, men å innkalle ungdom og foresatte til en alvorlig samtale hvor målet er å finne både årsaker til den kriminelle handlingen og tiltak for å hindre at lignende handlinger skjer i fremtiden. I de mer alvorlige tilfellene sendes saken til Konfliktråd for megling og ”restorative justice”. Kun i de mest alvorlige sakene blir det en vanlig kriminalsak som pådømmes i retten.

Politiutplasseringen ved Grim skole en dag pr. uke opphørte høsten 2003 etter et års virke. Nå skjer kontakten etter behov. Skolen har den samme polititjenestemannen som sin faste kontakt, noe som gjør kommunikasjonen mye enklere.

Fra skolens siden oppgis det (februar 2004) at problemet med vold og voldelige grupper er mye mindre nå enn for 2-3 år siden. Valla-navnet brukes heller ikke. En slik situasjon kan selvsagt ha sammenheng med

dette tette samarbeidet mellom skole, men det har trolig også sammenheng med andre ”grep” som skolen har gjennomført (se kap. 9.2).

Den samme politi-skolemodell som er utviklet ved Grim skole, skal nå forsøkes ut ved Oddemarka ungdomsskole (jfr. kap. 9.1). Her vil en annen forebyggende polititjenestemann være utplassert en gang pr. uke i et års tid, slik at skole og politi kan utvikle et enda tettere samarbeid, samt utvikle rutiner og ”grenser” for et senere samarbeid. Og da er det forhåpentligvis ikke nødvendig at polititjenstemannen er der fast ukentlig.

Som vist i eksemplet fra Grim er bekymrings samtalen et viktig instrument i arbeidet. I 2003 gjennomførte det forebyggende politiet i Kristiansand totalt 93 slike samtaler med ungdom og foresatte.

6.4 Tett samarbeid med kommunen

Vi kommer i kapittel 11 inn på hvordan det kriminalitetsforebyggende arbeidet i Kristiansand er koordinert. Politiet spiller en viktig rolle i denne koordinering, og politiet og kommunale ledere og fagpersoner møter i en rekke formelle og uformelle samarbeidsfora. En viktig del av dette samarbeidet er en direkte dialog mellom politistasjonssjefen og formannskapet. Politistasjonssjefen deltar årlig i to-tre møter i formannskapet hvor han redegjør for kriminalitetsbildet sammen med kommunens kriminalitetsforebyggende koordinator. Dette er selvsagt viktig informasjon for politikerne. Samtidig gir det politiet muligheter til å fremme sine oppfatninger av kommunens prioriteringer. Politiet er avhengig av et velfungerende forebyggings- og intervensjonsapparat i kommuneorganisasjonen, hvis ikke får politiet enda flere oppgaver i fanget. Men samtidig gir den tette kontakten til kommunen også politikerne muligheter til å gi direkte synspunkter på politiets arbeid. Selv om politiet er unndratt lokal folkevalgt kontroll, er det avhengig av legitimitet hos de folkevalgte og i siste instans i den befolkning som de folkevalgte representerer. Den tette dialogen med kommunen har trolig gjort det vanskeligere å foreta ”grep” som kan være fristende i perioder med knappe ressurser og store oppgaver – nemlig å legge ned bydelsstasjonene og kutte ned på forebyggende arbeid. Den tette kontakten med kommunen har trolig styrket de krefter i politiet som ønsker seg et mer lokalorientert og forebyggende politi.

6.5 Politiets arbeid – konklusjoner og refleksjoner

Politiets arbeid i Kristiansand inneholder en blanding av mer tradisjonelle politimetoder (som patruljering, spaning, inngripen i akutte saker, etterforskning og iretteføring) med ”mykere metoder som forebyggende politiarbeid med skoleutplassering, bruk av bekymringssamtale og til og med hjelp til at ungdommene kommer seg i arbeid eller militærtjeneste.

På samme måte som når det gjelder andre institusjoners arbeid overfor rapportenes to ungdomsmiljøer, er det også vanskelig å isolere effekten av politiets arbeid.

Det en kan si med stor grad av sikkerhet er at politiet i Kristiansand i samarbeid med Politiets Sikkerhetstjeneste, har god kontroll på det nynazistiske/høyreksreme miljøet i byen. De sentrale aktørene i det er kjente for de fleste tjenestemenn i politiet, og de har begrenset spillerom for å begå nye kriminelle handlinger uten å bli tatt. Samtidig har politiet gjennomført aksjoner slik at det har kommet mer på offensiven overfor den mest synlige og truende delen av et mono-etnisk voldelige nettverk bestående av eldre ungdommer og yngre voksne som har trukket til seg flere av de ungdommene som var mest synlige som ”nynazistenes fiender” for tre år siden. I tillegg har politiet også oppklart alvorlige narkotikaforbrytelser som gutter i dette nettverket har vært involvert i.

Rask etterforskning, iretteføring og straffesoning, er viktige virkemidler for å bringe sentrale aktører i kriminelle og ekstreme grupper ut av ”sirkulasjon”. Dette var en viktig strategi i arbeidet med å løse opp det rasistiske miljøet i Brumunddal (Carlsson 1995:137). Flere sentrale aktører på begge sider av konflikten i Kristiansand har blitt straffeforfulgt og har måttet sone ”halvlange straffer” (1-2 år). Et problem er at det noen ganger har tatt uforholdsmessig lang tid før domfellelse skjer og enda lengre tid før gjerningsaktøren har måttet sone dommen i fengsel. Et eksempel på dette er hendelsen den 1/1-01 da en ung man med afrikansk bakgrunn ble stukket ned og kritisk skadet av personer som sto sentralt i det nynazistiske miljøet. Politiet ga etterforskningen meget høy prioritet, og oppklarte ugjerningen raskt. Derimot gikk det tregere i politiets påtaleseksjon slik at det gikk et år før saken kom opp for retten. Deretter gikk det enda noe tid før de straffede kom inn til soning. I mellomtiden går gjerningsmennene løs i byen, og spiller viktige roller i å holde miljøet sammen. Det betyr at det kan være vanskelig på *kort sikt* å bruke fengsling (dvs. soning av dom) som et

virkemiddel for å bryte opp ei voldelig gruppe. Dessuten er den individuelle effekten av straff neppe.....”uhyrligheten, den forkledde hevnen, men at den kommer raskt, at den kommer sikkert og at den blir forstått” (Raundalen 2002:8).

At gjerningsmenn går løs så lenge etter en svært alvorlig voldsepisode virker sikkert også provoserende på offeret, og mange av dem som føler at de tilhører samme kategori som offeret – i det nevnte tilfellet gutter med minoritetsbakgrunn, Det skaper neppe tillit til verken politi og rettsapparat, og kan være en faktor som stimulerer til selv å hevne denne type episoder i neste omgang.

Den individpreventive effekten av å sette ungdommer i fengsel eller i andre institusjoner er trolig begrenset, særlig når reaksjonen kommer lenge etter lovbruddet. Fengsel kan fungere som ”skole” i kriminalitet. På den annen side kan fengselsopphold ha en positiv funksjon på den gruppen som aktivt voldelige ungdommer trekkes ut av. En svensk undersøkelse viser at fengsling av ungdommer som spiller sentrale roller i kriminelle/voldelige nettverk, har en klar funksjon på gruppesamholdet og kriminaliteten i den gruppen som vedkommende trekkes ut av (Sarnecki 2001). Hvis en samtidig kan følge opp ”restgruppen” med positive tiltak, kan dette bidra til at gruppen reduseres. Men en slik splittelsesstrategi blir vanskeliggjort når prosessen som ender med soning tar for lang tid – ofte et par år. I denne perioden kan en ekstrem og kriminell gruppe ha utviklet et samhold og en struktur som det kan være vanskelig å løse opp.

Fengselsopphold kan i noen tilfeller også ha en individpreventiv funksjon. Enkelte ungdommer kommer åpenbart på bedre tanker, og vil være motivert for å gjøre endringer. Her står Kristiansand overfor et kjent problem som gjelder avstanden til det mest brukte soningsfengslet. Åna kretsfengsel ligger om lag 20 mil fra Kristiansand, noe som vanskeliggjør det øvrige apparatets arbeid med overgangen fra soning tilbake til et normalt liv. På den annen side bidrar denne avstanden til i sterkere grad å isolere de domfelte fra sitt tidligere nettverk, og vanskeliggjør en påvirkning på dette.

Politiet i Kristiansand har i en årrekke prioritert å ha hhv. en bydelsstasjon i Vågsbygd og Randesund – i tillegg til en egen forebyggende enhet ved den sentrale politistasjonen. Vi mener at en slik prioritering av både det lokalorienterte og forebyggende politiet har vært en viktig forutsetning for at politiet i Kristiansand har klart å være så ”tett på” det høyreekstreme miljøet, at politiet har kunnet gå inn i et tett samarbeid med kommunale instanser, herunder skolene, og at det har kunnet prioritere gjennomføring av bekymringsamtaler overfor

ungdom i risikozonen. En dansk studie viser at et ”nærpoliti” som arbeider proaktivt og preventivt har en mye større evne til å skape tillitsfulle relasjoner til ungdom med etnisk minoritetsbakgrunn (Ansel Henry og Branner Jespersen 2003). Det er lite grunn til å anta at det stiller seg annerledes i Kristiansand. Ved visse mellomrom har det vært drøftet å legge ned de to bydelsstasjonene i Kristiansand. I forhold til den problematikk som drøftes i denne rapporten, tror vi det neppe vil være særlig lurt.

7 Mobilisering av voksne med minoritetsbakgrunn

7.1 Hvorfor en slik mobilisering?

Personer som arbeider tett opp til ungdomsmiljøene i Kristiansand har i flere år vært bekymret for kriminalitet utøvet av ungdommer med minoritetsbakgrunn. Vår rapport fra 2001 bekreftet denne bekymringen, og bekymringen har blitt styrket gjennom både 2002 og 2003, særlig etter alvorlige voldsepisoder hvor ungdommer med minoritetsbakgrunn har vært gjerningsmenn.

Representanter fra både det kommunale forebyggingsapparatet og det forebyggende politi har også vært frustrerte fordi de i liten grad har følt de har fått kontakt med foreldrene til disse guttene. Dette i motsetning til foreldrene til deltakerne i det nynazistiske miljøet. Selv om en ikke kom i kontakt med alle foreldrene til de høyreekstreme ungdommene, kom "apparatet" i kontakt med mange, spesielt gjennom Exit-prosjektet. I tillegg har "apparatet" mye kontakt med voksne norske ildsjeler som stiller opp, i FAU på skolene og som ledere i foreningslivet. Kontakten med voksne med minoritetsbakgrunn, enten foreldre eller ildsjeler med et bredere engasjement for barn og unge, har vært beskjeden.

Fra det kommunale forebyggingsapparatet har det vært et økende ønske og behov å få mobilisert voksne med minoritetsbakgrunn av følgende årsaker:

- en trenger foreldre som kan gi barna sine omsorg, stimulans og fornuftige grenser.
- en trenger ressurspersoner som selv vet hvordan det er å være i en minoritetsposisjon og som en kan analysere situasjonen samt drøfte mulige tiltak med.

- en trenger voksne ressurspersoner som kan fungere som både språklig tolk og kulturoversettere til andre voksne flyktninger, og til ungdommene.
- en trenger voksne personer fra de største etniske gruppene til å gå natteravn. Disses tilstedeværelse i sentrum på kvelds- og nattestid kan fungere som sosial kontroll overfor minoritetsungdommer som befinner seg i et grenseland i forhold til kriminalitet og vold. En trenger foreldre som med selvsyn ser hva slags ungdomsmiljø og fristelser ungdommene utsettes for i sentrum. Dette for at de selv og andre de snakker med evt. kan stramme noe inn på den frihet som de gir yngre ungdommer på kvelds- og nattestid.
- en trenger voksne ressurspersoner som kan rekrutteres som nærkontakt eller mentor i forhold til utsatte og/eller kriminelt belastede enkeltungdommer. Dette gjelder særlig overfor ungdommer som har kommet hit som enslige mindreårige, men også overfor andre ungdommer som har foreldre som fungerer dårlig i foreldrerollen.

Tanken fra nøkkelpersonene i ”apparatet” har vært at en bør forsøke å mobilisere voksne i minoritetsmiljøene gradvis, gjennom først å ta kontakt med voksne ressurspersoner i de etniske gruppenes organisasjoner. Og så får en forsøke å bygge ut relasjoner til flere, herigjennom foreldre flest, gjennom disse personene.

7.2 Respons fra minoritetsgruppene

Invitasjonen til et samarbeid med de etniske foreningene om kriminalitetsforebygging har blitt tatt godt i mot.

Det partiet jeg representerer plikter å jobbe for integrering og mot kriminalitet. Kriminaliteten blant kosovo-albanere er problematisk, særlig narkotikakriminalitet. Hvis vi ikke blir integrert og ikke får arbeid i Norge, kan vi heller ikke sende penger hjem. I Kosovo er majoriteten arbeidsledige og lever i fattigdom. Da er det lett vint for enkelte å la seg rekruttere til smugling og kriminalitet. Men dette fører til at vi blir stigmatisert. Hvis en serber gjør noe ulovlig står det som regel ”øst-europeer” i avisa. Vår etniske gruppe blir alltid direkte navngitt. Hvis kommunen, politiet og avisene stempler kosovo-albanerne, blir vi ikke godtatt. Vi blir stående utenfor

samfunnet og dette skaper igjen mer kriminalitet. Og når vi blir møtt på en negativ måte blir noen av våre ungdommer irritert, og de kan søke seg til negative miljøer”..... ”Det er veldig urettferdig å bli stigmatisert for det noen få gjør. Men vi får ikke respekt i det norske samfunn hvis vi ikke gjør noe selv med denne situasjonen. Vi må ta et ansvar alle sammen. Vi må prate om dette. (Kosovo-albansk leder – og politiker).

Opplevelsen av å tilhøre ei stigmatisert gruppe virket åpenbart mobiliserende på kosovo-albanerne i Kristiansand. 80 personer deltok på et åpent møte som kommune, politiet, Voksne for Barn og de to kosovo-albanske foreningene inviterte til for å drøfte ungdomskriminalitet og strategier for å redusere denne. Det vil si at om lag 25 prosent av den voksne befolkningen i gruppen deltok. Lignende oppslutning skal en lete langt etter i norske miljøer.

Mange meldte seg også til natteravn. Rundt 20 kosovo-albanere har gått natteravn regelmessig (dvs. en gang hver pr. halvår) det siste året, mens noen få har gått oftere. En av de kosovo-albanske ressurspersonene har engasjert seg i betydelig grad i å samtale med foreldre til ungdommer som er i ferd med å utvikle alvorlig kriminalitet. Han har også innledet kontakt med enkelte av de mest kriminelle unge mennene. Og han forsøker å motivere foreldrene til å bruke det apparatet som finnes i Norge for å hjelpe.

Her i Norge har du så mye å spille på – barnevernet, politiet. Men foreldrene krangler med ungdommene, og de krangler seg i mellom, og de sliter med problemene alene. Det bør ikke være flaut å henvende seg til barnevernet. Vi trenger hjelp for å få kontroll.

Vedkommende har også deltatt i bekymringsamtaler med ungdommer og deres foresatte på politistasjonen for å bistå i drøftingen av hva som kan gjøres for å hjelpe ungdommen i en positiv retning.

Også ressurspersoner i det irakiske og somaliske miljøet har respondert positivt på invitten fra kommune, politi og Voksne for Barn.

Fra irakiske ressurspersoner blir det understreket at de kan tilføre integreringsarbeidet dimensjoner som ofte har manglet:

Vi må jobbe mye med de som kommer hit. Når du tar og legger en varm metallboks i kaldt vann, blir den ødelagt. Her blir du mottatt, får seng, penger og plass på skolen. Selv har jeg gått gjennom alle fasene. Du burde flytte

metallboksen mye saktere. Vi er mange flyktninger som har vært her i 10 år, og som kan brukes. Vi har ressurser. Vi kan legge inn følelser i arbeidet. Det gjør ikke det norske mottaket. De gjør praktiske ting. Men det gir ikke særlig varme. Vi kan språket – både norsk og arabisk. De unge må få informasjon på sitt eget språk. Jeg kan fortelle dem om Norge. De unge som kommer hit vet ikke noe om Norge, kun litt om England. (irakisk ressursperson)

Vi har en mulighet til å informere ungdom i ungdomskolen og videregående skole om hvordan det norske systemet fungerer, hvordan de skal oppføre seg i ulike situasjoner. Når de krangler med andre elever, er det lett å slå først. De kommer fra en kultur som er helt annerledes. (en annen irakisk ressursperson)

De somaliske ressurspersonene har understreket behovet for at noen voksne fra deres gruppe tar kontakt med de mange enslige mindreårige. Og at de kan være et bindeledd til ”apparatet”.

De somaliske ungdommene er ofte voldssomme. De har opplevd mye. De er psykisk stresset. De trenger behandling og oppfølging. De er her for å hjelpe dem som er igjen hjemme i Somalia. Og så får de mange problemer her. De har mange psykiske behov som både vi og hjelpeapparatet må gjøre noe med. (Somalisk ressursperson).

De som bor her og ikke har foreldre – vi kan snakke med dem der de bor eller at de kommer til oss. Vi kan snakke om lover, regler og konsekvenser.” .....”Guttene hører ikke på barnevernet. Vi kan invitere dem og forklare dem konsekvenser av hva de gjør. (en annen somalisk ressursperson).

Flere somaliere, sammen med enkelte andre afrikanere, har stilt opp som natteravnere. Noen har blitt overrasket:

Jeg har gått natteravn. Jeg fikk sjokk når jeg fikk se det som skjer. Andre innvandrere vil også få sjokk, slik at de vil passe på barna sine. (Kvinne med afrikansk bakgrunn).

For å oppsummere: Det har vært en betydelig vilje blant ressurspersoner fra de etniske gruppene til å engasjere seg. De har tatt i mot

invitten fra ”apparatet” på en måte som oppleves som positivt i kommunen, politiet og Voksne for Barn.

Samarbeidsinvitten har dessuten fått fram ressurspersoner som viser at alle flyktninger og innvandrere slett ikke noen ressursfattige stakkarer som ikke kan språket. En har fått fram enkeltpersoner som har stått fram i media og som overfor offentligheten symboliserer et konstruktivt engasjement.

(Navn) har bidratt med så mye positivt. Vi er kjempeglade for samarbeidet med han. Han befinner seg mellom barken og veden, og har en sterk rygg som skal berømmes. Dette har gitt resultater. Han har gitt dialogen et ansikt. Han har stått fram med positive holdninger og klare synspunkter. Han har mobilisert til natteravning, deltatt i bekymringssamtaler og vært en kontaktfordrager, deltatt i rådgiver, han har åpnet opp dører til andre personer i det Kosovo-albanske miljøet. Han er politisk moderat og er samlende i sin gruppe. (Politisjef Kristiansand)

7.3 Barriærer i samarbeidet

Å innlede et samarbeid med ressurspersoner og organisasjoner fra de etniske minoritetsmiljøene, har også bydd på en del problemer som har vært vanskelig for ”apparatet” å løse. Når en inviterer til et samarbeid om noe som ”apparatet” synes er klart og definert saksrettet, møter de personer og grupper med sammensatte og kompliserte behov og interesser. Mobilisering av de voksne forutsetter også andre prosesser og tiltak. Det presise saksfeltet kan ikke helt løsrives fra andre hensyn. Og når andre hensyn bringes inn, skaper det uforutsette problemer som må løses.

7.3.1 Et sted å være – som forutsetning for mobilisering

Vi har vært tilstede og observert et møte mellom tre personer fra det kriminalitetsforebyggende apparatet og fire somaliske ressurspersoner. Kommunens agenda var hvordan de somaliske foreningene og somaliske voksenpersoner kunne engasjere seg for å motvirke kriminalitet, altså et saksfeltet og avgrenset tema. De fire somaliske ressurspersonene holdt seg tidvis til temaet, men innimellom dukket et mer grunnleggende behov opp; ønsket om et eget sted for somaliere. Den somaliske organisasjonen er ikke organisasjon slik vi tenker en

frivillig organisasjon. Den har ikke noe klart medlemsregister. Det finnes ingen medlemsavgift. Den type formelle medlemsskap er fremmed for de fleste med somalisk bakgrunn.

De har dermed ikke noen organisasjon som de kan organisere foreldreinnsats gjennom.

Vi har ikke noen tradisjon for å ha en organisasjon. Vi trenger et lokale hvor folk bare kan komme – gjerne hver dag.

Det somaliske fellesskapet i Kristiansand er ikke et enhetlig fellesskap hvor alle kjenner alle. De kommer fra ulike deler av Somalia, har ulike stammer og klientilknytning. Og de bor spredd over hele Kristiansand. Hvis den somaliske "organisasjonen" skal mobilisere, må det først eksistere et somalisk fellesskap. Og forutsetningen for et slikt fellesskap er at de har et sted å samles, hvor de alltid kan stikke innom. Ikke en gang i uka på et fastsatt tidspunkt (eks. kl. 19-21), den type oppmøte har de ikke tradisjoner for. De trenger et sted som er åpent og tilgjengelig – hele tiden.

Nå finnes det riktignok en liten og mer integrert somalisk religiøs forening i Kristiansand, men de somaliske ressurspersonene, med ett unntak, vil ikke gå dit. De går ikke særlig godt sammen med den – og det har tidvis vært vanskelig å få personer fra de to somaliske miljøene til å delta på samme møte. De "andre somalierne" vil ha noe eget – hvor de kan bygge opp et somalisk fellesskap. Men de kan ikke gjøre dette sjøl. De har ikke tradisjoner for å ta inn medlemskontingent, og er ikke i stand til å finansiere et leieforhold sjøl. Kommunen på sin side kan bare komme dem i møte i form av et møtelokale de kan bruke på fastsatte tidspunkter, og det passer verken deres behov eller rytme når det gjelder faste og presise oppmøter.

Budskapet fra de somaliske ressurspersonene for å kunne gjøre en god innsats på forebyggingsfronten, er: Først må vi få et sted å være, fortrinnsvis sentralt i Kvadraturen som er lett å komme til. Deretter må vi bygge opp et somalisk fellesskap. Deretter kan vi gjøre en skikkelig innsats i det forebyggende arbeidet.

Dette behovet for et felles somalisk treffsted har ikke kommunen vært i stand til å imøtekomme. Problemet sett fra de involverte aktører i kommunen er at en ikke har penger på budsjettet til denne type lokaler, og at kommunen ikke rår over ledige lokaler. Og selv om det vil være økonomisk mulig, er det ikke bare å gi en del av ei etnisk gruppe gratis lokaler – helst i sentrum av byen. Hva da med alle de andre etniske gruppene, ikke minst fraksjoner innenfor disse igjen?

Alle kan ikke få et eget sted fra kommunen. "Kommunen" tenker presedens og likebehandling av organisasjoner.

En står derfor opp i et dilemma som ikke er enkelt å løse. Nå har ikke dette forsuret forholdet mellom de somaliske ressurspersonene og "apparatet", de har en grei dialog seg imellom. Men det har gjort det vanskelig å få til den mobilisering som de somaliske ressurspersonene så for seg. Deres innsats i det kriminalitetsforebyggende har derfor vært mer begrenset – i form av sporadiske nattevandringer.

7.3.2 Representativitet og legitimitet: Hvem skal gi organisasjonene det?

En annen problemstilling som har blitt reist fra ressurspersoner fra i det irakiske kultursenter, gjelder organisasjonens legitimitet. De ønsker en godkjennelse fra kommunen på at de representerer irakere i Kristiansand. En slik godkjennelse vil gi dem legitimitet overfor irakere i byen, noe som kan lette mobiliseringsarbeidet, mener de. Men et slikt godkjenningstempel kan ikke de involverte fra kommunen og politiet gi. For det første er ikke irakere noen enhetlig nasjonal gruppe – og det å gi en liten organisasjon med få medlemmer en godkjennelse på at de representerer irakerne i Kristiansand, blir umulig. Irak er for tiden trolig noe av det minst enhetlige nasjonale en kan tenke seg – med de konflikter som finnes mellom sunni-muslimer, shia-muslimer og kurdere, og hvor det igjen finnes konflikter innen disse gruppene.

For det andre – og kanskje enda viktigere: I Kristiansand kommune (og i Norge) har man en etablert praksis på å vurdere legitimiteten og oppslutningen til en organisasjon ut i fra hvor mange som er registrert som medlemmer. Nye organisasjoner som hevder å representere en bestemt populasjon, uten å ha et bredt mandat i form av registrerte medlemmer som viser at de faktisk representerer en slik populasjon, kan neppe gis noen form for kommunalt stempel. Legitimiteten kan ikke tilordnes organisasjonen "ovenfra" – fra kommunen, men må komme "nedenfra" i form av medlemskap.

Når organisasjonen ikke får et slikt offentlig godkjenningstempel som kan gi dem legitimitet, vil kanskje også mobiliseringen av voksne gå langt tregere.

7.3.3 ”Hvem kan en stole på”?

En problemsstilling som har vært luftet fra de som opererer på vegne av hhv. politiet og kommunen med de etniske organisasjonene, har vært: ”hvem kan en stole på”. De mener at personer som skal engasjere seg i det kriminalpreventive arbeidet, selv ikke bør være involvert i alvorlig kriminalitet, eller ha for nære forbindelser til kriminelle miljøer. Problemstillingen ble for alvor reist da en forsøkte å mobilisere kosovo-albanere som natteravnere. Blant de som meldte seg som natteravnere på møtet i byhallen, var også enkelte som politiet regnet som tungt kriminelt belastet. Dette ble fra politiet og kommunens folk fortolket som at de deltok for å kontrollere de som har en positiv og genuin interesse i å forebygge kriminalitet. Fra politiets side ble det sett på som helt uakseptabelt at kriminelle lederfigurer skulle samarbeide med politiet og gå natteravn i sentrum. Politiet var redd for å gi disse legitimitet i ungdomsmiljøene.

Dette problemet ble løst ved at de kriminelt belastede som hadde sagt seg villig til å delta, ikke ble innkalt til natteravntjeneste. De har i ettertid ikke klaget over dette.

Det har også vært usikkerhet i ”apparatet” hvor langt inn i samarbeid med ressurspersoner i det kosovo-albanske miljøet en kan gå. En kilde til usikkerhet er at enkelte av de som framstår som lederfigurer også synes å ha gode relasjoner til de som er tungt kriminelt belastet. Dette er i utgangspunktet en relasjon som er viktig i det kriminalitets-intervenerende arbeidet. Det er nettopp denne relasjonen som kan brukes for å forsøke å pense både kriminelle ungdommer og evt. andre slektninger inn på et pro-sosialt spor. Samtidig bidrar slike nære relasjoner en frykt for at informasjon fra kommune og politi kan overleveres til de kriminelle nettverk. *Paradokset er at det som gjør dem til potensielt gode forebyggere og intervenerere, gjør dem tvilsomme som samarbeidspartnere.* Nå er det selvsagt ikke politiets etterretningsinformasjon som utveksles og kan videreformidles, men informasjon om både politiets og kommunens analyse av situasjonen og handlingsstrategier. Det var også i en begrenset periode stilt spørsmål om enkelte engasjerte seg som ledd i en moralsk ”hvitvaskingsprosess” for å skjule eventuell egen kriminell aktivitet.

Sett utenfra kan en slik skepsis synes smålig. Noen med et bredt rasismebegrep vil kanskje også kalle det for rasistisk. Her blir enkeltpersoner som engasjerer seg nesten puttet i samme bås som de få som virkelig utøver kriminalitet. En slik skepsis vil neppe vanlige norske Kristiansandere bli møtt med. Men her vil vi peke på en viktig forskjell. Lokale Kristiansandere er en del av et lokalt moralsk

fellesskap. Det er som regel noen i et gjennomiktig samfunn, som Kristiansand faktisk er, som vet om vedkommende er et moralsk og tillitsvekkende menneske. Den enkelte har et *omdømme*. Personer som arbeider med kriminalitetsforebygging i hhv. kommune og politi, vil som regel gjennom sine nettverk kunne sjekke ut om vedkommende er til å stole på. Det er annerledes med de som ikke er en del av dette moralske fellesskapet – som det ikke finnes kunnskap om i lokal-samfunnets uskrevne bibliotek. I mangel av slik kunnskap møtes enkeltpersoner med en innledende skepsis fra nøkkelpersoner i politi og kommune. De er usikre på om de skal gå inn i et tett samarbeid med dem.

Enkeltpersoner fra nye etniske grupper som engasjerer seg sterkt, og har slektskaps- eller vennskskapsrelasjoner til kriminelle nettverk, må derfor overbevise andre om at de har gode hensikter og at de er tillitsvekkende. De må konstruere et positivt omdømme i interaksjon med ”mottakerne”.

En slik omdømmekonstruksjon må ikke gå for sent. Hvis et offentlig apparat skal mobilisere ressurspersoner, kan en ikke over lang tid unnlate å trekke dem inn i det informasjonsfellesskap som er nødvendig for målrettet forebygging og intervensjon. Skepsisen må brytes så fort som mulig.

En måte å korte ned skepsisen på, kan være at ledelsen i hhv. politi og kommune tar et ansvar og ”går god for” de en samhandler med. I Kristiansand har politistasjonssjefen gått god for nøkkelpersoner som har engasjert seg. Han understreker at når de har politisjefens tillit, må resten av politikorpset forholde seg til det. Samtidig blir det viktig at verken kommunens ledelse, politimester, media eller den norske offentligheten ”hugger hodet” av de ledere som går god for de som aktiviserer seg – hvis det skulle ”gå galt” en eller annen gang.

7.3.4 Møtet med taushetspliktsreglene

Å stille opp som samarbeidspart i forhold til kommunen og politiet har ikke bare vært enkelt. De etniske lederne vil gjerne vite hvilke ungdommer som begår kriminalitet – gjerne ei liste over dem.

Vi bør få navn på dem som utøver kriminalitet slik at foreningen får vite hvem som utfører denne og hva slags kriminalitet det gjelder.” .....”Her må vi få vite hvem som gjør hva, hvor mye etc. (talsperson for en etnisk gruppe).

Siden kommunen inviterer til et samarbeid rundt ungdomskriminalitet, er det neppe så rart at engasjerte voksenpersoner gjerne vil vite hvem de skal arbeide i forhold til. De vil vite hvor de skal sette inn sine ressurser. Dessuten er neppe slike taushetspliktreger noe de er vant med fra samfunn uten de samme institusjonelle strukturer som Norge.

Å gi slik informasjon er vanskelig for et apparat som opererer innen lovbestemte taushetspliktsregler. Denne tausheten kan oppheves gjennom samtykke fra foreldrene (så lenge ungdommene er under 18 år). Men dette forutsette igjen at foreldrene er villige til å gi slik informasjon videre til personer i sitt etniske nettverk. I etniske grupper med en tydelige æreskultur, er kanskje ikke det å formidle informasjon som kan tappe familiens æreskonto, det mest ønskelige.

7.4 Mobilisering av voksne med minoritetsbakgrunn – konkusjoner og refleksjoner

Erfaringene fra forsøkene i Kristiansand på å mobilisere ansvarsbevisste voksne i de etniske gruppene hvor en er mest bekymret for kriminalitetsutviklingen til ungdommen, viser at en slik mobilisering tar tid. Den kosovo-albanske gruppen var relativt enkel å mobilisere til et møte, og senere til natteravning, fordi kosovo-albanerne i Kristiansand er organisert i to foreninger som samarbeider. Det fantes noe å mobilisere gjennom. Andre flyktningegrupper har ikke organisasjoner. Selv om det bor mange personer fra en etnisk gruppe i et lokalsamfunn, er det ikke sikkert at disse har noe utviklet fellesskap. De kan godt komme fra ulike deler av sitt opprinnelsesland, og fra ulike etniske grupper eller klaner. Det kan ofte være mye som splitter dem som klantilhørighet, klassebakgrunn, religion og politisk tilknytning. De har ikke noe naturlig fellesskap i utgangspunktet i Kristiansand, og heller ikke noen samlende organisasjoner. Når ”apparatet” forsøke å mobilisere voksne gjennom den etniske gruppens organisasjon, eller organisasjoner, finnes ingen slik organisasjon slik vi er vant med å tenke organisasjon. Problemstillingen som representanter for flyktningegruppene reiser blir derfor følgende: Før vi kan mobiliseres for formål som er viktige for ”apparatet”, må vi få anledning til å forsøke etablere vårt eget fellesskap gjennom et eget sted å være for vår etniske gruppe¹⁹. Og det er

---

¹⁹ Det er den samme ”logikk” som gjelder Kristiansand antirasistisk ungdom. De er få og dårlig organisert. De sier at først må de skape et sosialt fellesskap gjennom et sjølstyrt ungdomshus som en kan mobilisere ut i fra. Uten et sted

ikke sikkert at dette vil gi en samlende organisasjon. Det kan være for mye som splitter (etnisitet, klasse, trosretning, politiske holdninger etc.)

Før ”apparatet” kan høste *innsats* i det kriminalitetsforebyggende arbeidet, må en *så* – dvs. hjelpe gruppene til å etablere sine egne fellesskap. Dette kan gjøres ved enten å tilby et sted å være for den aktuelle gruppen, eller på annen måte å gi legitimitet til begynnende fellesskap eller organisasjoner. Og som vi har vist ovenfor – noen av de forutsetningene som skal til for å danne slike fellesskap, kan av og til være vanskelig å i møtekomme for kommunen. Det er to rasjonaliteter som møtes. Det ene er flyktningegruppenes ”fellesskaps-rasjonalitet” som forutsetter et permanent sted å være for at et slikt fellesskap skal kunne mobiliseres til innsats. I en by med Kristiansands struktur hvor alle veier går til sentrum, og hvor det ikke er forbindelser mellom bydelene utenom sentrum, bør det fysiske stedet for å utvikle et slikt fellesskap, være Kvadraturen. Og siden mange flyktningegrupper ikke har verken økonomisk evne eller tradisjoner for å kreve inn medlemskontingent, forventes det at slike lokaler stilles gratis til rådighet. Behovet kommer i konflikt med den byråkratisk-økonomiske rasjonalitet som råder i kommunen. Tankegangen der er at en kan ikke begynne å gi gratis lokaler til enhver etnisk gruppe i sentrum av byen, og hvertfall ikke i Kvadraturen med dens høye leiepriser.

I det kriminalitetsforebyggende arbeidet overfor den norske majoritetsbefolkningen, er dette som regel mye enklere. En har noe å mobilisere gjennom. Man treffer foreldrene gjennom FAU på skolene som kan innkalle til møter. I bomiljøene treffer man de voksne gjennom velforeninger og borettslag. Og gjennom idrett, humanitære organisasjoner, menigheter og lignende, møter man ofte enkelte ressurspersoner med et veldig engasjement som det kan være mulig å mobilisere.

Mobiliseringen av voksne i flyktninge- og innvandrerbefolkningen tar på sin side tid. Før en kan mobilisere den målrettede kriminalitetsforebyggende innsatsen, må en for mange flyktningegrupper først gjennom et *basisarbeid* hvor en må skape forutsetningen for en senere mobilisering. Dette er heller ikke ukjent når det gjelder å mobilisere ”norske nordmenn”. Erfaringene fra de norske nærmiljøforsøkene på 1980-tallet viste at når en skal mobilisere innsats i nærmiljøene overfor målsettinger som ligger utenfor etablerte lokale organisasjoner

---

hvor fellesskapet kan utvikles, klarer de ikke å opprettholde en slagkraftig organisasjon eller mobilisere anti-rasistisk arbeid.

som idrettslag, menigheter, korps o.l., måtte en først danne en organisasjon (velforening, grenseutvalg og lignende) som kan ta opp i seg målsettinger og saker som faller utenfor de andre organisasjonene. Asle Farner (1988) kalte dette arbeidet med å stable en organisasjon på beina for *basisarbeid*. Det tar tid, gir ikke umiddelbare resultater, men er en forutsetning for senere å mobilisere frivillig innsats.

7.4.1 Frivillig eller lønnet arbeid?

Noen av de oppgavene som ”apparatet” ønsker å få ivaretatt gjennom en sivil mobilisering av voksne med minoritetsbakgrunn, kan også gjennomføres med lønnet personale. Dette gjelder personer som selv vet hvordan det er å være i en minoritetsposisjon og som en kan analysere situasjonen samt drøfte mulige tiltak med, og som kan fungere som både språklig tolk og kulturoversettere til andre voksne flyktninger, og til ungdommene. Slike personer kan også i noen tilfeller fungere som mentor for enkelte kriminalitetstruede ungdommer, slik en har sett i Danmark hvor de har hatt et forsøk hvor trygge og gode voksne med minoritetsbakgrunn har gått inn og hatt en mentorrolle for unge straffedømte med minoritetsbakgrunn (Prieur og Henriksen 2003). Fordelen med å ansette eller engasjere ressurspersoner på lønnet basis, er selvsagt at en da ikke blir så avhengig av den tidkrevende mobiliseringen. Ulempen med å lønne personer fra minoritetsgruppene i denne type arbeid, kan være at en derved fritar voksne i gruppene fra å mobilisere sitt sivile engasjement.

Vi finner det allikevel ikke urimelig at en lønner enkelte ressurspersoner fra de etniske minoritetsgruppene i dette arbeidet. Det er ikke slik at alt det norske arbeidet overfor kriminalitetstruede ungdommer skjer på frivillig basis. Nei, svært mye skjer i en lønnskontekst i form av spesiallærere på skolen, barnevernsarbeidere, støttekontakter, avlastere, ansatte på institusjoner m.m. Og de som forsøker å mobilisere ressurspersoner i de etniske miljøene, er også lønnet personale. Dette gjelder både den kriminalitetsforebyggende koordinator, de forebyggende polititjenestemennene, ansatte fra flyktningkontoret m.m. og den lokale leder i organisasjonen Voksne for Barn.

Vi mener at det må være spesielt viktig å ansette voksne ressurspersoner med minoritetsbakgrunn som kan gå inn i det direkte arbeidet i forhold til kriminalitetstruet ungdom med flyktningebakgrunn og deres familier. Slike lønnede personer kan også bidra til å mobilisere et videre sivil engasjement. Men hvis en skal få til en slik rekruttering forutsetter det at det norske ”apparatet” er mer opptatt av disse

personenes realkompetanse enn den formelle profesjonskompetansen som de ofte vil mangle. På Nørrebro i København har en til og med ansatt tidligere kriminelle unge voksne med minoritetsbakgrunn som sosialarbeidere. Den viktigste kvalifikasjonen deres er at de er ”street-wise”, at de er ute av kriminalitet og kan fungere som rollemodeller for de ”vilde unge” på Nørrebro (Magnussen/Lihme 2002)²⁰.

Norske institusjoner – både politiet, barnevernet, fritids- og kulturtiltak m.m. trenger innvandrere og flyktningers kulturkompetanse. De institusjoner som arbeider med barn og unge trenger noen som forstår minoritetsungdommens væremåter, tenkesett og hjemmesituasjon – og som kan supplere den utilstrekkelige kompetansen på slike forhold som norske fagfolk har. Inger Lise Lien (2004) påpeker at norske fagfolk ofte mangler den nødvendige kulturkompetanse, men de har (ofte, men ikke alltid) fagkompetanse innen ungdoms- eller avviksproblematikk. I møtet med innvandrermedarbeidere med kulturkompetanse, men som mangler fagkompetanse på ungdom og avviksproblematikk oppstår det ofte et kommunikasjonsproblem – derfor er det viktig at begge parter får økt sin kompetanse. Det første skrittet må være å få ansatt medarbeidere med minoritetsbakgrunn – og så må neste skritt være å få tilført disse den formalkompetanse de mangler gjennom kurs og videre- og etterutdanning. Her bør både Kristiansand og andre norske kommuner tørre mye mer.

---

²⁰ Når de har virket som ”gadeplansarbeidere” i en tid, kan de få mulighet til å ta en formell sosialarbeiderutdanning.

8 Kultur- og fritidstiltak mot utsatte grupper

Vi skal i dette kapitlet presentere tiltak hvor kultur er forsøkt anvendt instrumentelt overfor målgrupper som står sentralt i denne rapporten. Men tiltakene er ikke så målgruppefokuset at de er direkte rette mot ”nynazister” eller ungdommer i ”Valla”. De favner noe større kategorier enn det – som ungdommer med atferdsproblemer, og ungdommer som står i fare for å droppe ut av skolen og havne i en marginalisert posisjon preget av sosialhjelp. Begge disse kategoriene ungdommer kan gi rekruttering til ”våre grupper”. Det er altså ikke direkte intervensjon dette dreier seg om, men sekundærforebyggende arbeid.

8.1 Idrett for forebyggende virkemiddel

I kraft av å være en stor norsk by med mange utfordringer når det gjelder rasisme, kriminalitet og ungdomsvold, har Kristiansand fått en god del statlige midler til å utvikle og iverksette forebyggende tiltak. Kristiansand deltok i årene 1999, 2000 og 2001 i Barne- og familie-departementets *Utviklingsprogram for styrking av oppvekstmiljøet* som hadde motvirking av kriminalitet, vold og rasisme som noen av sine viktigste overskrifter (Carlsson 2002). Byen nøt en spesielt begunstiget stilling i programmet og fikk mer midler enn noen av de ni andre kommunene fordi kommunen over lang tid hadde plassert seg i den nasjonale utviklingsfronten på de nevnte feltene. Kristiansand fikk mer midler enn de andre kommunene nettopp for å videreutvikle et arbeid hvor de allerede lå i front. I de tre årene programmet pågikk, fikk kommunen til sammen 2,5 millioner kroner som i stor grad ble anvendt til kultur og idrettsaktiviteter for barn og unge med hhv. atferdsproblemer og minoritetsbakgrunn. Da disse statsmidlene opphørte, ble kommunen innlemmet i *Idrettens storbyprogram* (fra 2002). Dette gjorde det mulig å videreføre flere av de tiltak som var

igangsatt med støtte fra Barne- og familiedepartementet's utviklingsmidler. I 2003 fikk Kristiansand kommune 400.000 kroner i "spillemidler" fra Kultur- og kirke departementet til å utvikle idrettsaktiviteter for følgende tre målgrupper: Inaktive barn og unge, barn og unge med atferdsproblemer og barn og unge med minoritetsbakgrunn. I tillegg gikk Kristiansand kommune inn med 500.000 kroner av egne kommunale midler. Til sammen utgjorde dette 900.000 kroner som inngikk i en felles pott som fordeles fra Kristiansand idrettsråd. Utover dette tok også kommunen lønns- og arbeidsgiveransvaret for leder av et motorcross-prosjekt som hadde helt klare forebyggende begrunnelser. Til sammen dreier dette seg om ca. 1,3 millioner kroner årlig til virksomheter hvor idrett brukes som forebyggende virkemiddel overfor klart avgrensede målgrupper. I forhold til de to kategorier ungdom som denne rapporten omhandler, er det spesielt tiltak som bør trekkes fram hvor idrett er anvendt som forebyggende virkemiddel. Det ene gjelder basketball, det andre motocross.

8.1.1 Basketball som forebyggende aktivitet

Kristiansand Pirates er et allianseidrettslag i Kristiansand Basket. *KB Pirates* har et herrelag som spiller i basketligaen – BLNO, samt et rekrutteringslag som spiller i den regionale serien. *KB-Bredde* organiserer og driver breddeaktivitetene. *KB Pirates* har en klar eliteidrettslig profil – hvor det å hevde seg i BLNO-ligaen står sentralt. Samtidig har klubben et klart ønske om å utbre basketballsporten på både deltaker og tilskuersiden. Med to helprofesjonelle spillere, en heltidsansatt trener og en hjelpetrener på 10% stilling, og med kun 500 tilskuere i snitt, har klubben både behov for flere tilskuere og større inntekter for å dekke utgiftene til en stadig mer profesjonalisert idrett.

Samtidig har klubben også en mer sosial målsetting formulert under overskriften *Pirates Verdi*. Her finner vi *Pirates* sosiale aktiviteter som sies å være et "praktisk utløp for klubbens verdinormer og tankesett". Både det brede rekrutteringsarbeidet og arbeidet overfor vanskeligstilte barn og unge i Kristiansand er "hjemlet" i *Pirates Verdi*.

I 2003 fikk klubben 175.000 kroner fra Idrettens storbyprogram/ Idrettsrådet til disse aktivitetene, samt 15.000 kroner fra skolene. I tillegg kommer betydelige beløp fra barnevernet knyttet til oppfølging av enkeltungdommer.

Skoleprosjektene

Skoleprosjektene til *KB-Verdi* begynte i 2001 som et kriminalitetsforebyggende prosjekt på Grim skole med støtte fra Barne- og familiedepartementets Utviklingsprogram for styrking av oppvekstmiljøet. Grim skole hadde da hatt mye atferdsproblematikk, med særlige utfordringer blant elever med minoritetsbakgrunn. En betydelig andel av de ungdommene som søkte seg mot det såkalte "Valla-miljøet" gikk enten på Grim skole, eller de hadde tidligere vært elever der. I 2002 ble skoleprosjektet utvidet til å gjelde de andre store ungdomsskolene i byen. Møvik, Fiskå og Hånes har hatt en ukentlig økt gjennom hele skoleåret. På Oddemarka har det vært mer sporadisk.

Basketballaktivitetene på den enkelte skole blir ledet av en spiller fra KB-Pirates. Dette er spillere som er kjente og har en høy offentlig profil. Deltakerne har for en stor del vært plukket ut av skolenes sosiallærere. Et flertall av de som deltar har lære - eller atferdsproblemer. Mange har flyktningbakgrunn. Kapasiteten pr. skole pr. økt er mellom 10-20 elever.

Åpen trening

KB-Pirates praktiserer åpen hall under trening, og det er ofte en god del ungdommer som ser på treningene. Mange av disse har etnisk minoritetsbakgrunn. Etter treningen er ofte noen av elitespillerne igjen og spiller med ungdom som har bivånet den. Forutsetningen for å være tilstede under treningen, samt få spille etterpå, er at ungdommene følger KB-Pirates normer for god oppførsel. De skal utvise normal høflighet. Vold og slossing godtas ikke.

Rekruttering av pro-sosiale unge – for å balansere tilgangen på "utsatt" ungdom

Rekrutteringen av ungdommer med atferdsvansker er ikke uproblematisk. En erfaring som KB-Pirates har gjort gjennom skoleprosjektene er at hvis det kun deltar ungdommer fra denne gruppen, blir aktiviteten tung å drive. En trenger også annen og mer "velfungerende ungdom" som kan bidra til en bedre balanse. Ved et par av ungdomsskolene forsøker en derfor å rekruttere noe bredere slik at man kan få en viss balanse mellom ungdom med atferdsproblemer og ungdom som ikke har det.

En viktig målsetting med KB Pirates arbeid er å få ungdommer fra skoleprosjektene inn i den organiserte basketsporten (dvs. til KB-bredde). Det sies at klubben i en periode fikk så mange ungdommer med atferdsproblemer og med minoritetsbakgrunn at den har stått i fare for å få en sosial og etnisk slagside. I sin tur har dette ført til at en

del ”velfungerende” norske ungdommer har søkt seg vekk, blant annet til håndball. De har ikke følt seg hjemme i basketsporten.

For å motvirke en slik sosial og etnisk slagside har Kristiansand Basket startet en ”Slam club” som er et rekrutteringstiltak rettet mot alle barn i barneskolealder. Også dette tiltaket drives med instruktører fra eliteidrettslaget. Men her må den enkelte deltaker selv betale 995 kroner pr. år. i deltakeravgift. Denne avgiften fungerer trolig som en økonomisk terskel for en del barn og unge med minoritetsbakgrunn og der hvor atferdsproblemer er innvevd i et problemkompleks bestående av omsorgssvikt og økonomiske fattigdom. For å skape interesse for basketsporten generelt og Slam-club spesielt, har de fleste større barne- og ungdomsskoler hatt besøk av KB-Pirates toppspillere. Sporten presenteres gjennom oppvisningskamper, og toppspillerne skriver autografer. Elevene inviteres til å se på neste hjemmekamp i BLNO-ligaen.

Disse rekrutteringstiltakene har vært meget vellykkede. Gjennom 2003 hadde Kristiansand Basket en økning i medlemsmassen på 180 medlemmer, en vekst på 90 prosent.

New Page – tiltak mot ungdommer med store atferdsproblemer

KB- Pirates og Kristiansand kommune deltar også i det nasjonale New Page-prosjektet hvor enkeltspillere fra KB-Pirates er engasjert som ”støttekontakter” for barn/ungdom som er registrert i barnevernet. Ordet støttekontakt er satt i anførselstegn fordi det dreier seg om mer enn en vanlig støttekontakt. Det dreier seg om 5-6 timer oppfølging ukentlig, hvorav en del innebærer å spille basketball eller delta i basketmiljøet. For et slikt arbeid fikk KB-Pirates i 2003 5000 kroner pr. måned pr. ungdom pluss en grunnstøtte på 105.000 kr. pr. år. Barnevernet har hittil dekket ca. 2/3 av dette beløpet, resten har i Kristiansand vært dekket av et spleiselag mellom skolekontoret, fritidsetat og kriminalitetsforebyggende koordinator.

Det er fire gutter i ungdomsalderen som i skrivende stund deltar i opplegget. Dette er ungdommer med store atferdsproblemer og hvor det har vært en umiddelbar fare for at de skal søke seg til de voldelige ungdomsgruppene i byen. Et fellestrekk er at de er glade i å spille basket, og at de selv har ønsket basket som fritidsaktivitet.

”Støttekontaktene” er to av topp-spillerne til KB-Pirates. Deres jobb har ikke bare vært å aktivisere dem i basketspill og å få dem inn i et positivt miljø, men også være et bindeledd til skole, venner, delta i ansvarsgrupper m.m.

Så langt er ikke barnevernet i Kristiansand fornøyd med hvordan dette har fungert, særlig ikke fra en av spillernes side. De synes at de har fått for lite igjen i forhold til det de betaler for. Barnevernet hadde forventet at de fikk spillere fra KB-Pirates som nok hadde vært mer skolerte på å arbeide med denne type ungdommer, enn de viste seg å være. På den annen side medgir også barnevernet at de hadde urealistiske forventninger til hva KB-spillerne skulle kunne utrette overfor ungdom med svært store atferdsproblemer.

Ved inngangen til 2004 er barnevernets skepsis så stor at det er usikkert om de vil fortsette samarbeidet med New Page og KB Basket.

Basketball – spesielt velegnet som forebyggende virkemiddel

KB-Pirates brede rekrutteringsarbeid og arbeidet overfor vanskeligstilte ungdommer representerer et mix av verdier og motiver. Basketsporten er en del av en internasjonal og kommersielt influert ungdomskultur, hvor produsenter av klær, sko og musikk spiller på en hip ungdomskultur. KB-Pirates er en del av et nasjonalt seriesystem som forutsetter lønnsutbetalinger til noen utvalgte utøvere, og som derfor forutsetter store inntekter. Klubben må derfor forsøke å skape mest mulig blest rundt seg selv – for å trekke flere inn i ”basketfamilien” både som utøvere (i betydningen breddeutøvere) og som tilskuere. Samtidig uttrykker klubben at den skal ta et sosialt ansvar i forhold til utsatte grupper.

Hvor reelt og dypt det sosiale ansvaret stikker, har vi ikke noen mulighet for å sjekke ut. Dette er åpenbart også en god forretningsidé for basketball-sporten. Men samtidig er det en oppfatning blant nøkkelinformanter i Kristiansand kommune at sporten virkelig er inkluderende både i forhold til unger med atferdsproblemer og spesielt med minoritetsbakgrunn.

Arbeidet til KB-Pirates har hatt en høy offentlig profil og har vært et ”utstillingsprosjekt” for klubben selv og for storbyarbeidet i Kristiansand.

Vi har selvsagt ikke hatt mulighet for å gjøre noen longitudinell evaluering av hvordan det har gått med de ”utsatte” ungdommene som har blitt involvert i basketsporten. Vi synes det også er viktig å understreke at idrett har en egenverdi – hvor den fysiske utfoldelse, opplevelse av mestring, og gleden av ”edel kappestrid” er det sentrale. Og nært knyttet til idrettens egenverdi er en av idrettens kjerneverdier – å delta i et sosialt fellesskap. Selv om denne type tiltak isolert sett ikke viser seg å forebygge atferdsproblemer og kriminalitet, har det en

verdi i seg selv at slike ungdommer som kommer fra sosio-økonomisk vanskelige kår får anledning til å oppleve idrettens gleder.

Vi tror allikevel at vi med rimelighet kan påstå at basketball egner seg spesielt godt til å rekruttere ungdom med minoritetsbakgrunn som befinner seg i faresonen for å havne i kriminelt utsatte ungdomsmiljøer. Idretten har en lav teknisk terskel, slik at de fleste unger raskt kan komme opp på et brukbart ferdighetsnivå. Dette gjelder også ungdom med flyktningebakgrunn som ikke har hatt kjennskap til sporten før de kom til Norge i barnealder eller tidlig ungdomsalder²¹. Sporten kan spilles de fleste steder – og en trenger ikke ha fulle lag for å spille. To stykker kan gjerne spille mot en kurv. Den egner seg derfor spesielt godt for egenorganisert aktivitet og egentrening. Basketsporten har også tatt opp i seg en bestemt sub-kultur – særlig hip-hop-kulturen fra den amerikanske storbyen. Idretten har et anti-rasistisk og flerkulturelt image. Derfor bør idretten være spesielt attraktiv for unger med flyktning- og innvandrerbakgrunn. Basketball er dessuten en idrett med lite kroppskontakt, med uttalte ”gentlemans”-idealene”. Den bør derfor være egnet til å dempe aggressivitet, og ikke fremme aggressive tendenser hos utsatte barn og unge.

I forhold til unger med minoritetsbakgrunn og med atferdsproblemer foreligger det en ”aktivitetsmessig match” – dvs. aktiviteten passer meget godt. Samtidig er sporten rimelig å utøve mhp. personlig utstyr. En trenger knapt noe mer enn sko og kortbukse – noe som gjør at den passer godt til barn og unge som kommer fra hjem med liten betalingssevne. Det foreligger en ”økonomisk match”. Og det foreligger en *organisatorisk match* – sporten er enkel å organisere, og den har klart innarbeidede regler knyttet til oppførsel på og utenfor banen. Men hvor godt basketball fungerer som intervenserende virkemiddel overfor ungdommer som allerede har utviklet betydelige atferdsproblemer (jf. New Page), avhenger selvsagt av hvordan dette arbeidet organiseres, og av kvalifikasjoner og kvaliteter til de spillere som involveres i arbeidet. At dette arbeidet i Kristiansand ikke bare har fungert tilfredsstillende sett fra barnevernets side, har neppe noe med basketsportens egnethet å gjøre. Det har mer å gjøre med kvaliteten på og interessen til de instruktører som KB-Pirates anvendte.

---

²¹ Dette gjelder blant annet ungdom fra Somalia, Afghanistan, Irakisk Kurdistan. Mange ungdommer fra Kosovo har også kommet til Norge i sene barneår, men de har nok i større grad fått utviklet basketferdigheter før de flyktet.

8.1.2 Moto-cross som virkemiddel overfor utsatt ungdom

Et annet "utstillingsprosjekt" når det gjelder idrett anvendt som forebyggende virkemiddel har vært moto-crosstiltaket i Randesund som drives i regi av Norsk Motorklubb, Kristiansand. Tiltaket ble igangsatt i 1997 med navnet *Cross-prosjektet på Hånes* og ble drevet ut 2001 som et lokalt bydelsprosjekt i nært samarbeid med blant annet Utekontakt, sosialkontoret, fritidsetaten og bydelspolitiet. I 2002 fikk Norsk Motorklubb, Kristiansand en ny bane med langt bedre muligheter for å utøve sporten enn tidligere, og klubben kunne nå ta imot ungdommer fra hele byen, ikke bare fra Hånes.

Moto-crossprosjektet i Kristiansand vurderes av mange nøkkelinformanter i Kristiansand som svært vellykket. I tillegg til at tiltaket rekrutterer en god del helt vanlige ungdommer, har det også klart å trekke til seg flere ungdommer i alderen 12-20 år med betydelige rus- og atferdsproblemer. Disse er etnisk norske, og de kommer til dels fra de samme sosiale skikt hvor nynazistene har rekruttert.

De første årene ble motocrossprosjektet i stor grad finansiert med midler fra Utekontakten, Rusmiddeldirektoratet, fra Utviklingsprogram for styrking av oppvekstmiljøet og budsjettet til den kriminalitetsforebyggende koordinator. Fra 2000 skjedde det en endring i Rusmiddeldirektoratets praksis for støtte, slik at disse statsmidlene "tørket ut". I 2001 ble dessuten Utekontakten lagt ned. Man sto der med et tiltak som hadde vist seg å være vellykket, særlig overfor ungdom med atferdsvansker, men som man ikke klarte å finansiere fordi midlene var tørket ut.

På våren 2002 gikk barnevernet inn og tok et økonomisk ansvar for tiltaket. Barnevernet følte seg presset, både av uformelle avtaler som var inngått mellom NMK og kommunen, og av stadige forespørsler fra klubben om penger. Dessuten var visstnok ca. 20 ungdommer rekruttert til tiltaket via barnevernet. I 2002 gikk barnevernet inn med 350.000 kroner i støtte til tiltaket, i tillegg til at idrettens storbyprosjekt (via idrettsrådet) gikk inn med 50.000 kroner og fritidsetaten med 75.000 kroner. En stor del av midlene gikk med til å lønne instruktøren for tiltaket. Dette var en tidligere profesjonell crosskjører, som hadde arbeidet på prosjektet siden starten i 1997, og som nøytt stor tillit for sin evne til å motivere og håndtere litt "rufsete" ungdom.

Men midlene til lønn var ikke tilstrekkelig. Klubben hadde også behov for midler til sykler, personlig sikkerhetsutstyr for deltakerne og til lisenser.

Vi hadde en stadig pågang her fra [leder av prosjektet] og fra foreldre om at vi skulle bidra med penger til sykler, til deler, vedlikehold og sikkerhetsutstyr. Det var forventet at alle ungene skulle ha tipp-topp utstyr og at hver deltaker skulle ha sin egen sykkel. Sporten er så dyr at vanlige folk ikke har råd til å delta uten sponning. Det krever hvertfall et meget stort foreldreengasjement for å være villig til å bære så store utgifter. For barnevernet ble dette for dyrt, særlig da vi samtidig ble pålagt fra våre politikere å kutte utgiftene på barnevernsbudsjettet. Det økte vår skepsis til å bruke så mye penger på dette tiltaket (barnevernssjef).

Vi prøvde å dele på sykler, men det gikk ikke. Det ble bare krangel om hvem som gjør hva av vedlikehold. Enkelte lurer seg unna og skylder på de andre. Å ha en sykkel på deling er bare mulig i rekrutteringsfasen, ellers må de ha sin egen. De vanlige medlemmene har sin egen sykkel. Men de er dyre å kjøpe og dyre å vedlikeholde. De utsettes for en veldig slitasje, og det må stadig byttes stempel, dekk og andre slitasjedeler. (daglig leder)

Ved utgangen av 2002 trakk barnevernet seg økonomisk ut av prosjektet. Men kommunen styrket sin støtte til tiltaket på en annen måte. Stillingen som prosjektleder ble konvertert til daglig leder for motorsykkelanlegget i Randesund og ble tatt inn på Idrettsavdelingens budsjett og gjort til en kommunal stilling. Han kunne derfor drive arbeidet omtrent som tidligere. Men fortsatt mangler klubben midler til utstyr, vedlikehold etc. For 2003 har klubben fått 125.000 kroner i storbymidler. Dette er midler som kan brukes til dette formålet, men det er allikevel ikke tilstrekkelig. Behovet for midler til utstyr og teknisk drift er fortsatt betydelig.

Det rapporteres fra Moto-cross tiltaket i Randesund at de ikke har disiplinproblemer, til tross for at de har deltakere som har utvist betydelige atferdsproblemer på andre arenaer. En viktig grunn til dette er trolig også at tiltaket har en særdeles proff instruktør som har en væremåte og kulturbakgrunn som matcher mange av guttenes.

Flere fagfolk vi har intervjuet mener at tiltaket har hatt svært positive effekter på deltakerne. Også barnevernssjefen som trakk midlene

tilbake, er av den oppfatning at folkene bak prosjektet har gjort en god jobb.

Terje Eriksen som er ildsjel og instruktør på tiltaket ble forøvrig i 2000 tildelt "Den kriminalitetsforebyggende pris" av det Kriminalitetsforebyggende råd.

En god forebyggende aktivitet – som er for kostnadskrevende?

Motorsport – enten det er motocross, trial og bilcross, er egentlig to aktiviteter. For hver dag deltakerne trener eller kjører konkurranser, må de ofte ha en dag med vedlikehold og reparasjoner. Deltagerne alternerer derfor mellom en aktivitet som gir utfordring/ spenning og en roligere aktivitet. Den rolige aktiviteten gir også mye rom for sosialt samvær. Både bilcross og moto-cross som aktivitet er trolig godt egnet til ungdommer som er sensation-seeking og litt "ville". Det som er et draw-back i andre sosiale sammenhenger, og som blir negativt sanksjonert, er her et fortrinn. Sporten er trolig også nært knyttet til en del maskuline og proletære verdier som vågemot, å kunne mekke, fikse, ha møkk under neglene, samt problemstillinger knyttet til hestekrefter og fart. Men sporten går primært ikke ut på å ramme andre som for eksempel kampsport. Sporten er dessuten svært tidkrevende. To dagers kjøring pr. uke må suppleres med ytterligere to dager med vedlikehold. Dette gir mindre tid til å "henge rundt" og ikke gjøre noen ting, og kanskje finne på egenregissert action. Dessuten bruker deltakerne så mye tid på aktiviteten – i samvær med andre, at det lett bygges opp et godt sosialt miljø rundt den. Aktiviteten gir et nytt nettverk. Man kan godt delta og være velansett i miljøet hvis man deltar i vedlikehold, mekking og i motorpraten, selv om man ikke er blant de beste i konkurransen. Sporten har ingen reservebenk. Den har plass til alle. Sporten er også omspunnet av mange regler som overvåkes av voksne ledere. Det er lite "slinger i valsen". Regelbrudd blir møtt med kontante sanksjoner – som for eksempel bortvisning for en dag eller to. Dette svir for de som har gitt seg hen til sporten.

Motorsportens egenskaper i arbeidet med atferdsvanskelige ungdommer er for øvrig vel beskrevet av psykiateren Anders Minken (1998). Gjennom intens og langvarig involvering i sporten, kan det gradvis bygges opp en ny pro-sosial identitet – og en integreres i et nytt sosialt miljø. Dette miljøet vil framstå som et alternativ til en småkriminell jevnaldergruppe eller i vårt tilfelle et rasistisk og destruktivt ungdomsmiljø.

Problemet med motorsport i forhold til "våre målgrupper", og da særlig motocross, synes å være:

- *Betydelige krav til foreldreoppfølging.* Fram til barna er 12 år er det et krav om at foresatte alltid er med på trening. Fra 12-14 år forutsettes det at det er en voksen på to deltakere. Deretter trener de fritt.
- *Store kostnader til utstyr.* En ny motocrosssykkel koster 50-60.000 kroner. Personlig sikkerhetsutstyr koster ca. 6000 kr. Det må stadig skiftes deler på sykkelen fordi den kjøres så hardt. Erfaringene med å la flere ungdommer dele på en sykkel er dårlige fordi da pulveriseres ansvaret for vedlikehold. Kjøring til konkurranser forutsetter egen tilhenger til bilen. Trialkjøring er derimot noe rimeligere. Syklene er noe rimeligere i innkjøp, de trenger ikke så ofte vedlikehold og de holder lenger. Bilcross er heller ikke så veldig kostbart, men forutsetter mye mekking og retting.

Kravet om betydelig oppmøteinnsats fra foreldre utelukker barn (hvertfall under 14 år) fra hjem preget av manglende omsorg eller omsorgssvikt – som ofte er nært forknippet med atferdsproblemer hos barna. Som understreket i kap. 2.2., har nynazistene i stor grad rekruttert i denne kategorien. Enda vanskeligere blir det hvis de foresatte skal bekoste eget barns sykkel, sikkerhetsutstyr og vedlikeholdskostnader. Vi snakker her om flere ti-tusentalls kroner pr. år. Slik sett passer aktiviteten bedre til unger med middelklassebakgrunn, god økonomi og svært engasjerte foreldre.

Hvis denne aktiviteten skal kunne anvendes som et forebyggende og integrerende virkemiddel overfor unger hvor atferdsproblemer er vevd inn i omsorgssvikt og dårlig økonomi, forutsetter det en betydelig offentlig ressursinnsats på utstyr, til vedlikehold og til lønnsutgifter til gode instruktører.

Problemstillingen i dette tilfellet er hvor langt det offentlige skal gå i å finansiere et tiltak som er ganske dyrt pr. person sammenlignet med annen idrett. Dilemmaet er at tiltaket samtidig synes å ha en svært god forebyggende effekt på de unger med atferdsproblemer som deltar. Dette er derfor i stor grad et lokalt politisk prioriteringsproblem. Men samtidig representerer det også et idrettspolitisk problem for den enkelte klubb. Dette er knyttet til de reaksjoner som kommer internt i klubben på at noen unger får alt utstyr og alle kostnader dekket av det offentlige, mens foreldre til unger fra ”vanlige hjem” må betale de ti-tusener av kroner som sporten koster årlig.

8.2 Den lokale fritidsklubb som arena for å inkludere rasistiske ungdommer

Det nynazistiske miljøet i Kristiansand utviklet seg først i ytre Vågsbygd midt på 1990-tallet. Men fra 1997/98 dannet flere ungdommer i 14-17 årsalderen et tilsvarende miljø på motsatt side av Kristiansand - i bydelen Justvik. Disse ungdommene kom raskt i kontakt med to av de mest aktive nynazistene fra Vennesla. De kom med i et miljø preget av drikking, festing og nazimusikk, og etter hvert også i kontakt med en mer ideologisk gutt som var et par-tre år eldre enn dem. Han bidro nok til å dempe deres voldstilbøyeligheter i en periode, men styrket deres ideologiske overbevisning.

Det ble etablert en klikk med et ti-talls ungdommer som begynte å "nasse seg", dvs. de kledte seg i bomberjakker, boots, de snauet håret sitt. De anvendte en nynazistisk og rasistisk språkbruk og de spilte nazimusikk. De var svært synlig i det offentlige rom i bydelen – særlig ved butikken og fritidsklubben (som nærmest ligger vegg i vegg).

Problemstillingen for fritidsklubben var om den skulle trekke disse ungdommene inn i klubben, eller om de skulle holdes utenfor. Klubben hadde på den tiden et godt miljø med mange "prososiale ungdommer" som de kunne integreres i. Som et alternativ til at de ble stående utenfor klubben og viderefosterket sitt destruktive miljø, ble de tatt inn i klubben.

Hensikten var å integrere dem i klubben – i den positive klubben. Her kunne vi komme i samtale med dem. Noen av dem hadde svært fremmedfiendtlige holdninger til innvandrere med hjemmefra. (klubbarbeider)

Dette forsøket gikk ikke som forventet. De kom til å sette et så sterkt preg på livet i fritidsklubben med sin tydelige symbolbruk og rasistiske retorikk, at de pro-sosiale ungdommene begynte å trekke seg vekk.

Oppførselen deres var så konfliktskapende – selv om de ikke var så mange. Og det kom folk utenfra og skulle ta dem – noe som skapte mer utrygghet. Vanlige ungdommer ville ikke bli sett sammen med nynazistiske. Og det ville ikke foreldrene deres heller. De vanlige ungdommene trakk seg ut av klubben.

I stedet for å ha en velfungerende klubb med en isolert og segregert gruppe som sto utenfor, forsøkte man altså å inkludere dem i ei større

prososial gruppe inne i fritidsklubben. Resultatet ble enda verre enn det man hadde tenkt seg. Man fikk en segregert, rasistisk og voldelig gruppe som fikk "tak over hodet" og som kunne nytte fritidsklubbens fasiliteter.

Fritidsklubben forsøkte så å dempe det negative stemplet de satte på stedet ved å bruke de samme regler når det gjaldt uniformering og språkbruk som Oddemarka ungdomsskole hvor elevene gikk. Det rapporteres fra fritidsklubben at det var viktig å anvende det samme sett regler som på skolen. Men å iverksette disse reglene tæret fælt på de ansatte. I stedet for å legge til rette for hyggelige fritidsaktiviteter, ble det en stadig kamp i døra vedrørende hva som var korrekt klesdrakt, og inne i klubben i forhold til rasistiske utsagn. I tillegg var det mye annet tull og tøys, herunder innbrudd i klubben.

Jeg jobbet i klubben fire timer et par ganger i uka – ofte alene. Jeg måtte ta diskusjonene hver gang, måtte sette grenser for musikk, klesdrakt og rasistiske utsagn. Da hater du nynazistene som pesten. (klubbarbeider).

I et forsøk på å "redde klubben" ble det truet med å stenge den hvis ikke norm- og lovbruddene opphørte. Da denne trusselen ikke hjalp, ble klubben stengt høsten 2002. Den var stengt i godt over et halvår før den ble gjenåpnet i august 2003. Da ble aldersgrensen senket fra 18 til 16 år for å unngå at de mest aktive nynazistene – som nå var godt over 16 år, ikke kunne delta i og prege klubben. De blir allikevel ikke nektet å komme inn i klubben. De kan komme inn hvis de oppfører seg godt og uten å være uniformert. De får altså komme i rollen som "gjest", men hvis de bryter reglene blir de kastet ut.

Det er fortsatt enkelte nye ungdommer på Justvik som deltar i utkanten av det klart reduserte nynazistiske miljøet i Kristiansand. Men de bærer ikke nynazistiske symboler, de fremmer ikke aktivt rasistiske synspunkter. De oppfører seg som mer vanlig "trøblete norsk ungdom" når de er i klubben. Og det klarer klubben å leve med. Flertallet av de ungdommene som nå bruker klubben oppgis dessuten å være

.....helt vanlige oppegående ungdommer med sunne interesser. De røyker ikke engang. Jo flere vi får inn i klubben, og som opplever den som positiv, desto flere kommer.

Ved intervjuutidspunktet våren 2004 fungerte altså klubben godt. Og de klubbansatte forklarer dette med at det ble viktig å både og true med å

---

stenge klubben når ungdommen gikk over grensene, og så gjøre alvor av det.

Inkludering og utestengning i fritidsklubben - en refleksjon

En fritidsklubb er et frivillig tilbud. Ungdommene kan gå ”fri og villig” inn i den, og de kan gå fri og villig ut av den, hvis den ikke fungerer etter deres ønske. Det problemet vi har beskrevet her er et av de mest vanlige dilemmaene i driften av fritidsklubber. Ungdom i alderene 14-16 år som er midt inne i sitt identitetsprosjekt, vil ofte være ganske selektive på hvem de vil omgås. Når en type ungdom setter sitt preg på et sted, vil ofte andre grupper søke seg til et annet sted.

Fritidsklubben på Justvik ble i hovedsak brukt av ”vanlig ungdom”. Vi mener at det var fornuftig av klubben å forsøke å inkludere de nynazistiske ungdommene inn i klubben, ut i fra et håp om at de kunne inkluderes i et prososialt miljø. Samtidig viser dette at gode intensjoner ikke alltid følges av gode virkninger. Virkningen ble stikk motsatt av hva en håpet.

Vi mener allikevel at dette ikke må tolkes som at det uvilkårlig vil gå slik hvis en forsøker dette i andre ”settinger”. Vi tror ikke det er ufornuftig å innlemme enkeltstående nynazister inn i en prososial setting. Men erfaringen synes å være at når ei rasistisk eller nynazistisk ungdomsgruppe som er så stor, så tydelig i sin symbolikk og retorikk, og så pass voldelig som noen av guttene på Justvik var, bør en tenke seg grundig om før en forsøker kollektivt å ”ta dem inn i varmen”. De vil da kollektivt kunne være så sterke at de vil kunne ”ta over klubben”, hvor klubbpersonalet blir stående avmektig på side-linjen. I stedet for å bryte ned den voldelige gruppa, bidrar man til å forsterke dens identitet og opplevelse av makt. Sjansen vil være stor for at ”det prososiale knepet” ikke virker. Hvis en forsøker på et slikt grep, vil det være viktig at en kontinuerlig analyserer situasjonen på klubben og at en har tenkt over hva en gjør hvis det viser seg å virke mot sin hensikt. Å stenge klubben for en lang periode, samt endre aldersreglene slik en gjorde på Justvik, var neppe noe dumt grep.

8.3 Gateakademiet – i grenselandet mellom utdanning, behandling og fritidstiltak

8.3.1 Hva er Gateakademiet?

Gateakademiet er et alternativt opplæringstilbud hvor kulturaktiviteter står i fokus. Målgruppen er ungdom mellom 15-25 år som har droppet ut av videregående skole, samt arbeidsledig ungdom som ønsker en mulighet for å utvikle sine ferdigheter og interesser. Målgruppen kjennetegnes av at de ikke har fått utviklet sine ferdigheter innenfor det ordinære skoleverket, og at de risikerer å bli stående utenfor det ordinære arbeidsmarkedet og deretter bli avhengig av sosialhjelp. En viktig målsetting med Gateakademiet er at deltakerne skal bli motivert til å gå tilbake til den videregående skole og ta full eller delvis studiekompetanse, eller at de kvalifiserer seg til mer direkte yrkesrettet arbeid. GA gir et tilbud til inntil 30 ungdommer av gangen.

Da Gateakademiet ble planlagt i år 2000 og 2001 var målsettingene ganske vide. Det skulle ikke bare skape grobunn for å motivere ungdom til videre utdanning og fremtidig arbeid, men skulle også skape et møtested for både kunstnerisk og politisk debatt og virksomhet. Målet var å gjenopplive dialogprosesser og politisk engasjement, og en skulle arrangere workshops innenfor ulike kunstarter for både lokale, nasjonale og internasjonale kunstnere. Forløperen for Gateakademiet - den frie teatergruppa "Ugress" hadde nok arbeidet i denne retningen. Gruppa hadde også satt opp stykker hvor en satte rasisme og toleranse på dagsordenen.

Gateakademiet er en liten organisasjon med en leder, tre ansatte i hel stilling og tre i deltidsstilling. GA, som vi kan forkorte det til, holder til på SAMSEN som er et stort kulturhus rett på utsiden av sentrum i Kristiansand.²²

GA er altså et opplæringstilbud hvor deltakelse i praktiske aktiviteter, organisert i verksteder, står helt sentralt. Innholdet i verkstedene er det vi gjerne kaller for kulturaktiviteter. Det er gjennom deltakelse i slike aktiviteter at de unge forventes å utvikle *generelle* sosiale ferdigheter, innordne seg et regime med fast oppmøte og struktur, samt utvikle *spesifikke* ferdigheter som kan bidra til utvikling av en positiv identitet

---

²² I 2002 kostet driften av tiltaket 2.033.000 kroner, hvorav 700.000 kroner var statsmidler fra Barne- og familiedepartementet. Resten var kommunale midler.

og som kan motivere og gjøre dem egnet for enten å gå videre til skolebenken eller ut i arbeidslivet.

GA skiller seg fra både ordinær videregående skole og arbeidslivet ved at dagen starter kl. 10.00 og avsluttes kl. 14.00 – med en god lunsj innimellom. De som vil, kan godt sitte utover ettermiddagen, men få gjør det. I praksis er undervisningstiden tre timer pr. dag. Den viktigste regelen er at deltakerne skal melde fra hvis de uteblir fra undervisningen, og de skal være rusfrie. Brudd på reglene leder til en advarsel og deretter til rødt kort og utvisning i to måneder. Deretter kan deltakeren evt. søke seg inn igjen. De som søker seg inn igjen etter en utvisning, har prioritet framfor andre søkere.

GA har løpende inntak av deltakere. For de fleste vil det være et opplæringstilbud på mellom et halvt til ett helt år. Noen få har vært der i lengre tid, helt opp til to år. Det vil si at det også er stor fleksibilitet på hvor lenge ungdom får gå der. For noen kan det være et kortvarig springbrett over i noe annet. Andre har behov for å bruke mer tid på å finne ut hva en vil.

GA er et lokalt forsøk på å tette et ”hull” i det lokale utdannings-systemet som ungdom i ”risikozonen” ofte faller i. Det norske skolesystemet har vært karakterisert for å være ensidig, og lite egnet til å fange opp elever med lite motivasjon for tradisjonelle boklige skolefag, og hvor overgangen fra skole til arbeidsliv er et forsømt område (NOU-2000: 12, kap. 19, s.26). Reform 94 kan også ha bidratt til å forsterke den teoretiske skolen – også på de yrkesfaglige studieretninger.

Opplæringen på Gateakademiet skjer på følgende verksteder:

- *Lydteknisk verksted* hvor ungdommen får opplæring i studio og arbeider med lydteknikk. Verkstedet har tilbud om DJ-opplæring, komposisjon av digital musikk. Det har også et bandøvingsrom til disposisjon.
- *Foto/videoverksted* hvor deltakerne får opplæring i manuskripping, filming og redigering.
- *Rammeverksted/silketrykk* hvor deltakerne arbeider med trykk og maling på tekstiler, samt innramming av bilder.
- *Grafisk verksted* som gir opplæring i grafisk design og produksjon.
- *Kunstverkstedet* hvor deltakerne jobber fram ulike uttrykksformer innen to- og tredimensjonal kunst.

- *Teaterverkstedet* som jobber frem manus til teaterstykker som settes opp i Kristiansand. Slike forestillinger er et samarbeid med de andre verkstedene.

8.3.2 En trang fødsel

Gateakademiet er et opplæringstiltak som ble utviklet innen fritidssektor. Det startet med den frie gruppen Ugress i 1998-1999. Kjennetegnet ved Ugress var at "kulturaktivitetene" hadde preg av å være en fritidssyssel, på samme måte som det meste av hva kultur- og fritidssektoren ellers stiller med. Man er en deltaker som deltar fri og villig. Det betyr at en kan delta hvis en vil, og en kan la være hvis en vil. Terskelen for deltakelse er ganske lav. Ugress besto av et ti-talls deltakere som ikke hadde funnet seg tilrette i skolen. De levde på sosialhjelp, noen hadde lange karrierer i barnevernet, og noen hadde regelmesig brukt hasj.

Gateakademiet ble startet fordi det var et ønske om å gjøre den type kulturaktivitet som Ugress drev med, mer kvalifiserende. Det var et ønske om at deltakerne skulle få noe å vise fram, et vitnemål på at de hadde fått en realkompetanse som kunne hjelpe dem videre inn i annen utdanning eller i arbeid. Gateakademiet skulle være mer "skolelikt" uten å være en tradisjonell skole. Den fri- og villige deltaker skulle bli mer lik en elev eller student. Gateakademiet skulle gå over fra å være et fritidstiltak til å bli et opplæringstiltak.

Gateakademiet ble startet opp høsten 2001. Det fikk en meget trang fødsel. Tiltaket fikk en annen målgruppe enn den tiltenkte, og det var på nære nippet at ikke hele tiltaket "kullseilte". Tiltaket fikk inn en deltakergruppe bestående av voksne ungdommer med til dels store problemer i skjæringsfeltet rus og psykiatri. De hadde langt større problemer enn de som var deltakere i Ugress. De personer som man ansatte hadde verken den faglige kompetansen eller kapasitet til å jobbe med en slik tung målgruppe. Gateakademiet utviklet seg det første halvannet året til ei varmestue for en "tung målgruppe". De kom og de gikk som de ville, og av og til var de ruset. Det var vanskelig å gjennomføre noen opplæring. Det var ikke stedet for behandling. Men i verkstedene ble det tross alt produsert en del kultur.

Vi har i en annen sammenheng beskrevet hva som "gikk galt" og hvorfor (Carlsson 2003)– og skal ikke gjenta dette her. Fritidsetaten har forøvrig i løpet av 2003/2004 gjennomført en betydelig snuoperasjon. Målgruppa er unge som har droppet ut av videregående skole og som er i stand til å nyttegjøre seg tilbudet. Av 22 deltakere våren 2004 går seks tilbake til videregående skole, fire til faglig

privatskole, to til folkehøgskole, en til jobb, mens ni deltakere fortsetter på Gateakademiet.

8.3.3 Hvem passer Gateakademiet for?

Etter å ha intervjuet 16 deltakere på Gateakademiet, samt de ansatte og noen av de viktigste samarbeidspartnere, er vår vurdering at Gateakademiet passer dårlig for ungdom som har så store og sammensatte problemer at de primært trenger behandling for disse problemene. Hovedårsaken er at GA ikke er en behandlingsinstitusjon og verken har kapasitet eller kompetanse til å ta seg av denne gruppen. Derimot viser erfaringene at Gateakademiet kan være et godt tilbud til relativt voksen ungdom når de klarer å få kontroll på problemer av psykisk og/eller rusmessig art. Denne gruppen har trolig heller ikke så mange alternativer. De er stort sett for gamle til å gå både på videregående skole og på folkehøgskole – hvor de kunne ha funnet lignende utviklingsmuligheter. Derfor blir GA spesielt viktig – som en bro eller springbrett tilbake til normalsamfunnet.

GA passer også godt for den litt mer ”freakete” og autoritetsfiendtlige ungdommen, forutsatt at de har lagt bak seg den verste opprørstrangen slik at de ikke ødelegger for andre deltakere. Her dreier det seg om ungdom med både intelligens, energi og kreativitet – og som det ikke skal så mye til å få inn på et mye mer positivt spor. Både daglig leder og instruktørene representerer væremåter og verdier som gjør at autoritetsfiendtlige ungdommer har lett for å identifisere seg med dem. Konfliktpotensialet mellom dem er lite. For *disse* ungdommene kan GA for eksempel være et springbrett over til en folkehøgskole-utdanning eller at de fullfører videregående skole. Etter det vil trolig flere i denne gruppen kunne søke seg over i mer ordinær høgskole-utdanning. Dette er absolutt en gruppe som ikke bør havne i en langvarig tilværelse preget av depresjon og avhengighet av sosial hjelp. GA passer denne gruppa som ”hånd i handske”.

GA passer også godt for mer teoritrøtt ungdom som ønsker å lære, som er lei vanlig skole, men som har stor motivasjon for å videreutvikle en kulturinteresse. GA fungerer for disse mer på samme måte som en folkehøgskole, som et konstruktivt hvileår fra teorien, før de på nytt søker seg tilbake til mer ordinær utdanning. På den annen side er dette også en kategori som kunne ha klart seg godt hvis den ordinære videregående skolen hadde vært mer fleksibel i å utvikle gode tilbud nettopp for denne ”teoritrøtte” og relativt ukompliserte gruppa. Men for GA er det viktig å ha ungdom fra denne kategorien som deltakere – fordi de virker balanserende på de andre. De bidrar til

å skape ro. De har en motivasjon som kan virke smittende. Og de sørger for å vise utad at GA også har en deltakergruppe uten spesielle problemer, men som søker seg til GA fordi de er genuint interessert i de aktiviteter/opplæringstilbud som finnes der.

Vi er mer usikker på hvor godt egnet GA er til gruppa ”de skoletrøtte og oppgitte unge”. Det er i denne kategorien at både nynazistene og det voldelige motmiljøet i Kristiansand har rekruttert mange av sine deltakere. Flere av de ”skoletrøtte og oppgitte unge” har ikke noen spesiell kulturinteresse, utover en noe diffus interesse for musikk (som konsument). Det skal trolig mye til for at disse skal kunne utvikle en kulturinteresse via GA’s verksteder som er så motiverende at det kan lede over i noe som er yrkesrelevant. GA’s viktigste bidrag overfor denne kategorien er trolig at deltakere tas opp kontinuerlig. Oppfølgingstjenesten har derfor et sted å henvise dem før de for alvor begynner å snu døgnen, og evt. begynner å anvende rusmidler. På den annen side kunne denne ungdomsgruppa sikkert ha minst like stor og trolig enda større nytte av praktisk opplæring innen fag som peker mer direkte ut i yrkeslivet.

Kristiansand kommunes Utjanningsmelding fra 2003 viser at Kristiansand har høyere ungdomsarbeidsledighet, lavere tiltaksnivå blant unge og flere sosialhjelpstilfeller blant ungdom mellom 18-24 år enn fire sammenlignbare byer. En kan ikke utelukke at en slik situasjon disponerer for dannelse av ekstreme og voldelige grupper. Med sine 75.000 innbyggere er Kristiansand så folkerik at de som dropper ut av skolen, og som ikke kommer inn i det ordinære arbeidsmarkedet, kan gå inn i en mer varig tilværelse som sosialklient. Dette kan i sin tur skape forutsetninger for at ungdom som har deltatt i voldelige ungdomsgrupper som 15-16 åring, kan fortsette i slike grupper inn i yngre voksenalder. Gateakademiet vil neppe kunne møte behov og interesser hos mange i denne kategorien. Det viktigste vil være at det utvikles opplærings- og utdanningstilbud med en lav teoretisk terskel innen mer tradisjonelle fag som matcher de yrkesfaglige studieretninger. Om en gjør dette i form av et eget opplæringstilbud på utsiden av den videregående skole, eller integrert i den videregående skole, skal vi ikke diskutere her. Det viktige er at det finnes lavterskel opplæringstilbud for de som ikke vil eller kan fullføre videregående skole.

8.4 Kultur- og fritidstiltak mot utsatte grupper: Konklusjoner og refleksjoner

Instrumentell bruk av fritidstiltak

Ulike kultur- og idrettstiltak har en åpenbar egenverdi. De skal gi muligheter for mestring og opplevelser. Og nært knyttet til egenverdien er en kjerneverdi som deltakelse i et sosialt fellesskap. Å stå utenfor de frivillige organisasjoner bidrar også til at barn og unge avskjæres fra deltakelse i et av samfunnets viktigste fora for forming av sosiale fellesskap. Det å stå utenfor slike fellesskap gir muligheter for feilutvikling. En lang rekke studier (Emler og Reicher 1995, Bakken 1998, Haaland 2000, Aaboen Sletten 2003) viser at ”problematferd” i form av kriminalitet og bruk av rusmidler, forekommer langt oftere blant uorganiserte unge enn blant de som deltar i organisert fritidsaktiviteter. Det er denne sammenhengen som har medført at det å integrere barn og unge i organisasjonslivet har blitt gitt en kriminalitetsforebyggende begrunnelse. Og den samme begrunnelse har vært gitt for å etablere kommunale fritidsklubber – for de som ikke vil eller kan delta i de tradisjonelle frivillige foreninger. Men hvis deltakelse i slike organisasjoner virkelig skal ha en slik kriminalitetsforebyggende funksjon, er det rimelig å anta at det har sammenheng med hvem man faktisk blir integrert sammen med. En viktig erfaring fra Kristiansand er når en aktivt forsøker å bruke frivillige organisasjoner eller fritidsklubber for å integrere ungdommer med store atferdsproblemer, *kan* de ”komme ut av balanse”. Når ungdom med atferdsproblemer trekker inn, trekker de prososiale seg ut.

En viktig erfaring fra arbeidet med å integrere barn og unge med store atferdsproblemer i kultur- og fritidstiltak er: Slike tiltak bør evalueres fortløpende for å sjekke ut at en ikke får en uheldig balanse mellom prososiale ungdommer og ungdommer med store atferdsproblemer, og hvor denne ubalansen fører til en forsterkning av negative gruppedannelser. I noen tilfeller kan et segregert fritidsmiljø allikevel være noe man ”kan leve med”. Utsatte ungdommer bør også få oppleve idrettens eller kulturaktivitetenes egenverdi. Og i noen tilfeller klarer man ikke det uten at dette gjøres sammen med andre utsatte ungdommer – nettopp fordi prososiale ungdommer ikke vil være sammen med dem. Da er det viktig at man har godt med trygge og kompetente voksenpersoner som kan skape en god atmosfære for aktivitetene. Dette er både ressurs- og kompetansekrevende.

For å få til dette krever det ”lærende” organisasjoner som evner å kartlegge og analysere komplekse forhold, få disse fram til en drøfting

– og hvor en klarer å finne løsninger på de utfordringer en står overfor. For frivillige organisasjoner kan kanskje dette virke ambisiøst, men ofte har frivillige organisasjoner gjennom sine ressurspersoner vel så mye kompetanse på å gjøre slike vurderinger som kommunale organisasjoner.

9 Undervisning og opplæring

I dette kapitlet skal vi beskrive arbeid som er gjort ved to av ungdomsskolene i Kristiansand. Den ene skolen hadde i 2000-2001 et problem med at flere elever uniformerte seg med nynazistiske symboler. De utøvet vold og dominans, og de brukte også aktivt eldre gutter i nynazistmiljøet for å gjøre denne dominansen enda sterkere. Den andre skolen hadde i samme periode et betydelig problem med vold og hærverk på skolen og i dens nærområde. Mange av guttene med minoritetsbakgrunn som oppførte seg truende i sentrum, og som trakk inn mot Valla-miljøet, kom fra denne skolen. Vi kan ikke redegjøre for alle de grep og tiltak en skole anvender for å motvirke vold og voldelige gruppedannelser. Vi har derfor valgt å trekke fram det som har vært rettet mest direkte mot dette problemet.

Det er sikkert også gjort mye bra arbeid ved de andre skolene i Kristiansand. Kristiansand kommune utarbeidet for eksempel i 1999 en handlingsplan mot rasisme i skolene som blant annet inneholder en lang rekke forslag til både forebyggende og intervensjoner i skole og barnehage. Men det sprenger denne rapporten å skulle redegjøre for hva som faktisk er gjort i et tretti talls skoler og enda flere barnehager. Kristiansand kommune har også markert seg som en foregangskommune når det gjelder barns- og unges medvirkning. Kommunen har satset mye på å utvikle elevdemokratiet i skolene. Elevrådene får blant annet opplæring og støtte i hvordan de kan gjøre sine interesser og synspunkter gjeldende i både skolehverdagen og i forhold i lokale plansaker som angår dem. I samarbeid med Redd Barna har kommunen prøvd ut nye metoder for å få *utsatte grupper* barn og unge i tale. Dette er viktig siden det nettopp kan være blant marginaliserte grupper barn og unge at totalitære ideologier lettest kan få fotfeste, særlig fordi de befinner seg lengst unna legitime kanaler for innflytelse. Det formelle barne- og ungdomsdemokratiet slik det utøves gjennom elevråd og ungdomsråd, kan lett bli de vellykkede ungdommens arena. I tillegg medvirker selvsagt ungdom på andre arenaer som er viktige for dem – som for eksempel fritidsklubbene. Og ikke minst er de frivillige foreninger en viktig arena hvor de unge

møter en demokratisk organisasjon, og hvor demokratiske ferdigheter kan læres. Det sprenger også formattet for denne rapporten å gå inn i hva som gjøres på skoler, i fritidsklubbe og frivillige organisasjoner for å utvikle barns og unges deltakelse. Men dette er selvsagt ikke uviktig i forhold til å gjøre dem motstandsdyktige mot totalitære og anti-demokratiske totalitære ideologier.

Vi skal i stedet presentere et tiltak som er særegent for Kristiansand – og som alle elever i grunnskolen skal igjennom. Det er Stiftelsen Arkivet som gir en lokal og levende framstilling av hva nazisme er i fortid og nåtid, og som ellers samarbeider med flere humanitære organisasjoner som arbeider med toleranse og menneskerettigheter.

9.1 Oddemarka skole

9.1.1 Et titalls ungdommer som utøvet dominans

Oddemarka ungdomsskole ligger sentralt plassert på Lund. Skolen rekrutterer ungdommer fra hele Lund bydel – herunder Justvik som ligger 5-6 km. nord for skolen. I skoleåret 2000-2001 opplevde skolen at et ti-talls elever skinnnet seg og uniformerte seg med bomberjakke og boots. De hadde nær kontakt med de to-tre år eldre nynazistene som bodde på Justvik og som hadde særmerket seg gjennom deltakelse i flere voldsepisoder. De eldre nynazistene framsto som både forbilder og beskyttere.

Ingen av disse 15-16 åringene ble oppfattet som særlig ideologiske, men de var hatefulle overfor både innvandrere og flyktninger og mot de som de oppfattet som antirasister. De få nynazistene på Oddemarka tilranet seg etter hvert en betydelig dominans på skolen gjennom å anvende vold og terror. Og de gjorde dette også i svært synlige former. På et fellesarrangement for hele skolen ble en gutt som hadde markert seg med anti-rasistiske synspunkter banket opp. Dette hadde en klar signalvirkning til andre ungdommer som kunne tenke seg å opponere mot nynazistene. Utover dette konstruerte de grunner for å ta noen – som å beskyldte andre ungdommer for å ha sagt noe stygt om noen av nynazistene. Beskyldningen ble fulgt opp med voldsutøvelse. Selv hadde de ungdommene som bedrev dette ”ryggdekning” blant de eldre i nynazistmiljøet. I enkelte tilfeller ble de tilkalt for å beskytte noen av de nynazistiske elevene mot represalier fra motmiljøet i byen. Ofte var det nok å true med et par av de navngitte eldre guttene.

Flertallet av de elevene som ble oppfattet som sympatiske overfor nynazistene, gikk sammen i skoleprosjekter. Når de var sammen sjikanerte de ofte elever med mørk hudfarge på skolen, eller personer de møtte på gata. I tillegg til nær et titalls gutter, var det også en fire-fem jenter som heftet seg på dette miljøet. Både informanter i lærerkollegiet og andre som arbeider med ungdom fra Justvik, påpeker at noen ungdommer også kom fra hjem hvor fremmedfiendtlighet og rasistiske holdninger har vært utbredd. For noen var det ikke noen stor ideologisk overgang til de organiserte og uniformerte nynazistene.

I følge informanter i lærerkollegiet på skolen var disse elevene såpass dominerende og truende at de var i ferd med å skape en valgsituasjon blant andre elever på skolen. De som ikke var med dem, risikerte å bli kategorisert for å være imot dem. Enkelte usikre elever ikledde seg derfor nynazistenes symboler. Den sikreste måte å søke beskyttelse mot nynazistene, var å slutte seg til dem. Og den synligste måten å vise sin lojalitet på, var å ikle seg de samme symboler – skinne seg, gå med boots og bomberjakke.

Bomberjakkene og boots ble en tydelig markering av at de viste sympati for nynazistene. Men samtidig skjedde det noe annet. Ved å ikle seg nynazistene symboler, ble de også trukket inn i konfliktfeltet mellom nynazistene på den ene siden og det voldelige motmiljøet på den andre. De som var i utkanten av nynazistmiljøet, kunne lett bli ”banket” inn mot dens kjerne.

9.1.2 Tiltak fra skolens side

Oddemarka skole har i løpet av de siste tre-fire siste årene gjennomført flere tiltak for å motvirke rasisme, intoleranse og totalitære holdninger blant sine elever.

Så å si alle 10 klassene har vært på tur med de Hvite Bussene til Polen og Tyskland. Filmen Schindlers liste har vært vist i forberedelsen til disse turene. Og i etterkant av turen med de Hvite bussene, har klassene hatt et prosjektarbeid. Ett år overvar skolens elever en oppsetning på Arkivet om Ole Vehus, en lokal gutt som gikk i Gestapos tjeneste og som ble en av Norges verste torturister. Skolen har et samarbeid med to skoler i Sør Afrika og samler inn penger til disse gjennom en årlig solidaritetsdag. Flere elever mailer med elever på disse skolene – i et land der rasismen var satt i system, men hvor samfunnet nå preges av mange tilløp til forsoning. Oddemarka skole har også en egen plan mot rasisme. Skolen har vist en dokumentarfilm om nynazistiske ungdommer i Skåne, hvor de fikk regissøren til skolen for å fortelle om den. Dette er informasjonstiltak som er rettet

mot alle elevene – dvs. primærførebygging. I tillegg har skolen vært spesielt bevisst på at elever som deltar i det nynazistiske miljøet faktisk deltar på disse undervisningsoppleggene, slik at de som trenger denne informasjonen mest, ikke unngår den.

Uniformsforbud

Det tiltaket som har fått mest interesse i offentligheten, og som vi skal vie plass, er uniformsforbudet. Begrunnelse for forbudet var at visse typer uniformering skapte frykt, ikke minst blant elever med flerkulturell bakgrunn.

Med virkning fra 3/1-2001 innførte Oddemarka skole følgende regler:

1. ”Pilotjakke” kombinert med boots – som man forbinder med nynazisme er forbudt på skolen. Andre former for uniformering som støtter opp om rasistiske holdninger, er forbudt.
2. Nazistiske holdninger, uttalelser, gester eller mobbing/vold ut fra rasistiske motiver vil medføre bortvisning fra skolen.

Elever som møter på skolen i det som blir oppfattet som uniform, vil bli nektet å være på skolen. De må gå hjem og bytte klær før de kan komme tilbake.

Reglene ble samordnet med kommunens fritidssektor, og ble samtidig innført på fritidsklubben på Justvik.

Skolens erfaringer med uniformsforbudet er gode. Den har fått positive tilbakemeldinger fra foreldre som lettere har kunnet sette grenser for egne barns klesdrakt ved å henvise til disse reglene. Samtidig gjorde forbudet det enklere for en del elever som var innenfor innflytelsesfeltet til de nynazistiske elevene. De slapp å ta stilling til hvilken gruppe de skulle tilhøre. Dermed bidro det nok til å stoppe rekrutteringen til miljøet av ungdommer som gjorde det av frykt.

Dette uniformsforbudet foranlediget så en offentlig debatt om lovligheten av det. Kristiansand kommunes by- og eldreombud var spesielt kritisk. Han mente at det var et relativt inngripende tiltak å nekte elevene å ikle seg i utgangspunktet ordinære sivile klesplagg. Han ba skolen om kommentarer til hvilken hjemmel skolen hadde for dette, hvordan beslutningsprosessen i forkant av forbudet hadde foregått, hvordan forbudet skulle håndheves, hvem som skulle ta stilling i grensetilfellene, hvilke sanksjoner som skulle innføres. Til slutt spurte by- og eldreombudet om skolen så at forbudet også kunne virke mot sin hensikt – om det kan føre til økt stigmatisering,

tilspissing av konfliktene og at enkelte elever på trass vil ikke se seg boots for nettopp å bli utvist.

By- og eldreombudets kritiske merknader satte i gang en hektisk aktivitet. I løpet av et par uker ble kommuneadvokaten, Statens utdanningskontor i Vest-Agder og Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet involvert. Svaret fra departementet var lite klar-
gjørende. Det ga noen føringer mhp. hva slags prosess som skal gå forut for et slikt ordensreglementsvedtak, og hvilke regler som gjelder for bortvisning. For øvrig sparkes ballen tilbake til kommunen:

Man må vurdere om bestemmelser om uniformering faller inn under hva skolen kan regulere i sitt skole-reglement, blant annet hensett til opplæringslovens formålsbestemmelse i § 1-2, samt vurdere forholdet til bestemmelsen om yringsfrihet i grunnlovens § 100. Det er opp til kommunen selv å avgjøre saken innenfor disse rammer. (Brev fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet til Statens utdanningskontor i Vest Agder – av 22/1-01).

For Oddemarka skole betød svaret at departementet ikke satte foten ned, noe som ble tatt til inntekt for at de kunne fortsette ordningen.

De kritiske merknadene fra by- og eldreombudet ble ikke tatt opp igjen. I stedet foranlediget de en politisk diskusjon om by-og eldreombudets mandat og funksjon.

9.1.3 Samarbeidsrelasjoner

Oddemarka skole understreker at de har hatt et meget godt samarbeid med forebyggende politi og fritidsetaten i kommunen i forhold til det nynazistiske miljøet. En skoleassistent har arbeidet i halv stilling på skolen og en halv stilling i fritidsektoren, og således fungert som en bro mellom skole og fritid. Forebyggende politi oppgis å ha vært flinke til å stille opp på skolen, og de har vært raske til å få sendt en politibil hvis skolen har oppdaget at uønskede personer har befunnet seg utenfor eller på skolens område. Dette gjelder både mer etablerte nynazister og ungdommer fra ”motmiljøet” som har kommet for ”å ta noen”.

9.1.4 Situasjonen i dag

Det finnes ikke noe synlig nynazistisk miljø på Oddemarka skole i dag på samme måte som for tre-fire år siden. Det kan tenkes at en og

annen ungdom, særlig fra Justvik, føler en draging mot dette miljøet. Men det er ingen som er uniformert på skolen eller som på annet vis synlig tilkjenner nynazistiske sympatier eller ideologi.

9.2 Grim skole

Grim ungdomsskole ligger ca. en km. nord for sentrum i Kristiansand. Skolen rekrutterer elever fra sentrum og de sentrumsnære områdene rett nord for Kvadraturen, samt Tinnheia og Hellemyr. Ungdomsskolen dekker en bydel som i følge Statistisk sentralbyrå har noen av de dårligste levekårene i Norge – når en sammenligner med andre norske bydeler. Ca. 15 prosent av elevene har minoritetsbakgrunn – de fleste flyktningebakgrunn.

Ved inngangen til år 2000 meldte skolen at den slet med store atferdsproblemer i elevmassen. Lærerne følte seg avmektige. Flere ble utsatt for vold fra elever. Lærerorganisasjonen stilte krav om at volden måtte møtes med mannskap fra et vaktelskap. Sett fra rektors side var dette uaktuelt fordi en kunne uansett ikke ha en vakt i hver etasje på skolen. Dessuten var det et nederlag at lærere som jo skulle være eksepeterer på pedagogikk og å kommunisere med elevene, ikke maktet denne rollen.

I stedet for å ansette uniformerte vakter valgte skolen å gjennomføre flere parallelle tiltak.

- *Nært samarbeid med forebyggende politi.* Dette tiltaket har vi presentert i kap. 6.3 om det forebyggende politiets arbeid. Grim skole har intensivert og systematisert samarbeidet med politiet som innebærer lave terskler før politiet bringes inn til en bekymringssamtale med elev og foresatte, at alvorligere saker bringes til Konfliktrådet for meglings, og de mest alvorlige til vanlig etterforskning og evt. påtale fra politiets side. Voldsutøvelse på skolen fører automatisk til utvisning – for å vise de andre elevene at det skjer noe og at vold ikke godtas.
- *Større frihet – innen visse rammer.* Skolen har kuttet grensene for hvor elevene kan bevege seg i friminuttene. De kan også bevege seg utenfor skolegården, herunder over til forretningssenteret på andre siden av gata. Skolen har ikke lenger faste friminutt, slik at de 400 elevene ikke er ute samtidig. Derved er spillerommet for knuffing og konflikter som avledes av dette blitt mindre, og det er færre tilskuere hvis det skulle skje noe som fyrer opp under begynnende konflikter. For å unngå

stjeling på kjøpesenteret er det opprettet ”posisjoner” som elevravner som går organiserte vakter der. Dette dreier seg om helt klare situasjonelt forebyggende tiltak.

- *Løfte fram alternative og positive lederfigurer blant elevene.* For en fire-fem år siden kunne enkeltelever som utøvet vold og skapte frykt, oppnå en lederposisjon som ga mye respekt. De som var ”Konger på Markens” ble lett også konger i skolegården. Nå forsøker skolen å dyrke fram lederfigurer i ungdomsmiljøet som ikke godtar vold. Dette gjøres gjennom en ”forsiktig manipulering” for at voldelige elever ikke blir tillitsvalgte. Det drives valgkamp til elevrådet. Skolen utdanner aktivt skolemeglere. Elever brukes som dommere i idrett på skolen (volleyball, basket med mer.) Og de går som elevravner på forretningsenteret.
- *Alternative skoleprosjekt.* Skolen har satset på å få elever med atferdsproblemer som ofte er nært koblet til andre typer lærevansker, inn i alternative skoleprosjekter. Skolen har (pr. vinter 2004) ti elever i to egne skoleprosjekter, og ti elever i kommunale skoleprosjekter. Skolen bruker selv 4 lærere på 10-12 elever i sine egne skoleprosjekt. Argumentet er at i skoleprosjektet kan de få en mer praktisk rettet læring, de får en tett oppfølging av lærere, og gjennom å endre setting vil de også kunne endre atferd. Med tjue elever borte fra den vanlige skolehverdagen, blir det også roligere for de andre.
- *Satsing på idrett i skolen og fritidstiltak etter skolen.* Skolen har drevet et eget prøveprosjekt hvor to 8 klasser fikk en time hver dag med idrett eller andre aktiviteter. Dette fikk en til gjennom å utvide skoleuka fra 30 til 32 timer for disse klassene. Klassene har fått svært gode instruktører gjennom idrettskretsen, blant annet i basket og i turn. Skolen råder selv også over et par lærere med topp idretts- eller aktivitetskompetanse. Et slikt daglig opplegg dreier seg ikke bare om idrett, men også musikk og estetiske fag. Elevene skal gis et pusterom hver dag hvor de kan utfolde seg fysisk og/eller oppleve mestring. Inspirasjon til denne satsingen har skolen fått fra Rynkeby i Stockholm og fra Harlem formidlet gjennom den nå så berømte rektor Lorraine Monroe som snudde en av USA’s værste skoler til en av de beste. Grim skole har ikke søkt om midler til slike aktiviteter fra Idrettens storbyarbeid, men har valgt å ta disse ressursene fra eget budsjett. I følge rektor kan et slikt aktivitetsprogram føre til direkte innsparinger på behovet for tilpasset opplæring.
- *”Challengetur” på fritida* som skolens sosialarbeider drar i gang for 15 elever og 15 foresatte (fortrinnsvis far) hvor de skal

gjennomføre en lengre tur i skog og mark. Både barnevernet, forebyggende politi og Røde Kors deltar. Gjennom å gjøre krevende aktiviteter sammen, er målet å bygge relasjoner mellom far og sønn, mellom fedre og mellom fedrene og hjelpeapparatet.

I følge informanter blant personalet på skolen er situasjonen mye roligere nå enn for fire-fem år siden. Det er heller ikke de samme antydninger til voldelige gruppedannelser. Allikevel medgir rektor at det er et tøffere miljø blant ungdommen enn mange tror. Men denne tøffheten uspiller seg i mindre grad på skolen enn tidligere. Den utspiller seg i større grad enten i elevenes nærmiljø eller i bysentrum.

9.3 Arkivet

En mulig årsak til at høyreekstremer og nynazistiske organisasjoner har hatt vanskelig for å få fotfeste i Norge, i motsetning til for eksempel i Sverige, er at nordmenn gjennom sin krigshistorie har fått en vaksine mot nazisme. Etter 2. verdenskrig har det neppe vært noe stort mer stigmatiserende i Norge enn å bli regnet som landssviker og nazist. Det var ikke bare de som selv opplevde krigen som ble ”vaksinert”, men også deres barn. Dagens 40-60 åringer fikk formidlet fortellinger fra krigen fra sine foreldre, andre familiemedlemmer og skolen. Når det gjelder dagens ungdommer, er det grunn til å tro at den vaksinen de får, er i ferd med å svekkes. Fortellingene fra ”krigen” er sjeldnere fordi de som selv opplevde den, er i ferd med å dø ut. Dagens foreldregenerasjon og dagens lærere, som fikk okkupasjons- og krigserfaringene formidlet indirekte, kan neppe videreformidle fortellingene med samme intensitet og troverdighet som deres foreldre med sine selvopplevde erfaringer. For dagens ungdommer fortøner ”krigen” og nazismen seg som noe som utspant seg i fjern fortid. Hva nazismen er og var, er noe som ungdommene får formidlet på en mer tradisjonell undervisning på skolen. Og det er ikke sikkert at dette gjør særlig inntrykk.

9.3.1 Hva er Arkivet?

Ungdommer i Kristiansand bør i dag ha en spesielt god mulighet til få formidlet norsk okkupasjonshistorie og hva nazisme var og er, på en levende måte. Samtidig har de muligheter til å se sammenhenger og trekke tråder til dagens situasjon når det gjelder nazisme, rasisme og menneskerettigheter. Disse mulighetene har klar sammenheng med

etableringen av Stiftelsen Arkivet i 2001. Navnet Arkivet viser i dag til både selve bygningen og til en organisasjon i form av en stiftelse. Bygningen er en tre-etasjers funkisbygning i mur fra 1935 som var Statsarkiv for Agderfylkene, men som fra 1942-1945 var Gestapo-hovedkvarter for samme regionen. Deler av bygningen er innredet som et museum med fokus på de overgrep som okKUPasjonsmakten utsatte mange sørlendinger for i fengsels- og torturcellene i bygningen. Organisasjonen – Stiftelsen Arkivet – er et dokumentasjons-senter om undertrykkelsen som skjedde under den tyske okkupasjonen av Norge. Samtidig huser bygningen organisasjoner som driver humanitært arbeid, fredsarbeid, arbeid mot rasisme, for menneskerettigheter generelt og barns rettigheter spesielt. Dette gjelder organisasjoner som Amnesty International, ARCAid Norge, Children International Summer Villages, FN-sambandet, Norsk Folkehjelp, Redd Barna og Røde Kors.

Det store flertall av alle ungdomsskoleklasser i Kristiansand og omegnskommunene besøker Arkivet, de fleste i 9. klasse. Likeledes brukes også Arkivet av mange skoler fra resten av Agderkommunene, fra Rogaland og etter hvert også fra Østlandsområdet. Flere skoler legger inn et besøk på Arkivet før de drar med de Hvite Bussene til Polen og Tyskland. I 2003 var omlag 5000 elever på omvisning på Arkivet. De besøkende klassene får en guidet omvisning i de lokalene som fra 1942 til 1945 ble brukt som fengselsceller og torturkamre. Disse er rekonstruert slik de var under den tyske okkupasjonen. Både celler og torturkamre inneholder dukker i 1:1 størrelse som på en særdeles illustrerende måte viser hvordan nordmenn ble pint og lemlestet under forhørene. Kontoret til Gestaposjef Kerner er også satt tilbake i sin opprinnelige form med en dukke av Kerner bak skrivebordet som er helt lik Kerner slik han så ut på bilder.

Enkelte avgikk ved døden etter tortur på Arkivet, mens andre ble sendt til Grini eller til konsentrasjonsleire i Tyskland. 162 personer fra Agder omkom under fangenskap under 2. verdenskrig. En stor minnestøtte med alle navnene er reist utenfor Arkivet. Hele 3500 sørlendinger satt fengslet på Arkivet i mer enn 4 dager. Navnene deres er slått opp på store minnetavler i hallen. I kjellerlokalene er det også utstillinger med store glassmontre fra motstandsarbeidet under krigen, hvordan dagliglivet artet seg, fra skolene, fangeleire for russiske fanger og handelsflåten.

9.3.2 Levende historisk dokumentasjon – med påfølgende drøfting av problemstillinger nært koblet til nazisme og rasisme.

Besøket på Arkivet gir elevene først og fremst en historisk dokumentasjon. Det er laget et eget undervisningsopplegg for 9. klasse med utgangspunkt i Læreplanen om historie og samfunnskunnskap. Fra Arkivets side er det ønskelig at elevene før de kommer på besøk har fått et visst faglig grunnlag for hva som skjedde i Norge og i Europa under den andre verdenskrig. Elevene blir guidet rundt i lokalene. 15 guider veksler på å føre klasser rundt i lokalene. Guidene er pensjonister som gjør dette frivillig og ulønnet. Noen av dem kan ”krydre” fortellingene med ting de selv opplevde under krigen som barn eller tenåringer.

Et besøk på Arkivet for en skoleklasse fortøner seg normalt slik:

Elevene møter i et plenumslokale i Arkivets kjeller. Der får de en overordnet innledning om hva Arkivet faktisk var, kort om krigen og nazismen. Og noen av guidene trekker også forbindelseslinjer til situasjonen i Kristiansand i nær fortid og nåtid med grupper av ungdommer som ikler seg nazismens symboler og hevder rasistiske og totalitære idéer. Deretter får de en omvisning til fengselsceller og torturkamre hvor de får se og blir fortalt hvordan torturen ble utøvet. De får beretninger om skjebnen til enkelte torturofre, og historien til den mest kjente lokale torturisten. Gjennom utstillingene i glassmontrene får de også et visst innblikk i dagliglivet under okkupasjonen, hjemmefrontens rolle og arbeidsmåter, forholdene for russiske krigsfanger som var internert på Sørlandet m.m.. Den innledende plenumssamlingen og omvisningen tar ca. to timer. Deretter samles de igjen i plenum. Da overtar enten Arkivets daglige leder eller en ansatt fra en av de humanitære organisasjonene. De forsøker å trekke tråder til dagens situasjon både lokalt og i verden for øvrig fra f.eks. Nürnbergprosessene, via menneskerettighetserklæringen med fokus på menneskeverdet, til dagens situasjon i verden preget av lokale kriger, grove brudd på menneskerettighetene og som i sin tur genererer et flyktningproblem som også påvirker oss her i Norge. Samtidig ønsker en å rette søkelyset på situasjonen når det gjelder vold, mobbing, rasisme og nynazisme i lokalsamfunnet.

For meg er det viktig å få en mulighet til å avsløre de som vil forfalske historien slik nynazistene gjør. Samtidig er det viktig å ta opp leflingen med høyreekstremer og nazistiske idéer og symboler som en del driver med.

Dette tar vi opp, særlig når vi får en bestilling på det fra skolene. Vi sier noe om hvordan dette faktisk var, og hva nazisme er i dag sett i relasjon til menneskeverdet; at noen mener at en etnisk gruppe er mer verdt enn andre og derfor kan gjøre hva de vil overfor ”de mindreverdige”. Vi tar opp Nürnbergdommene – om det ansvaret den enkelte har og at en ikke kan skjule seg bak kollektivet eller gruppen. Og vi gjennomgår menneskerettighetene som understreker at alle er født frie og har lik verdi. ”.....”Vi er ikke verdinøytrale. Vi mener noe og vil noe. Vi vil gi noe til de organisasjoner som skal bygge verdier – slik som skolene. (Daglig leder for Arkivet).

Den avsluttende samling i plenum kan variere fra et kvarter til ca. en time.

Heftet til lærere som skal på klassebesøk på Arkivet inneholder forslag til 14 problemstillinger som kan drøftes i plenum etter omvisningen. Blant disse finner vi også problemstillinger som:

Nynazister nekter å tro at Hitler og hans menn drepte jøder under krigen. De påstår at historien om gasskammer, vold og terror er noe som andre har diktet opp. Hvilke argumenter vil du bruke i diskusjonen med en nynazist?

I noen høyrextreme miljøer er jødehat og hat rettet mot innvandrere fra andre kulturer svært dominerende. Hva mener du kan gjøres for å hindre hat og konflikter mellom mennesker?

Vi deltok selv på en omvisning for en 9. klasse fra en lokal skole i Kristiansand. Elevene var særdeles stille, konsentrerte og lydhøre. Disiplinproblemer under omvisningene er da også en sjeldenhet, i følge guidene. Vår opplevelse var at plenumssamlingen etter omvisningen syntes å være et svakt ledd i opplegget, hvertfall den aktuelle dagen. Denne ble ledet av lederen for det lokale Redd Barna-kontoret. Samlingen ble innledet med en film om barnesoldater i Uganda, som igjen skulle være utgangspunkt for å diskutere aktuelle problemstillinger knyttet til dagens krigsbilde hvor sivilbefolkningen er de som rammes hardest, og som kan forklare hvorfor folk flykter. Historien ble også forsøkt brukt for å reise problemstillinger knyttet til å ha det vondt selv, om det å holde igjen vonde følelser, om mobbing og utestengning. Som observatør opplevde vi at etterpå-diskusjonene ble lite fruktbare. Problemet var ikke at presentasjonen ikke var god nok, men at skoleklassen skulle nå en buss og at elevene begynte å bli

urolige. Det som kunne ha blitt en god diskusjon, måtte avbrytes der og da. Skolens rytme var ikke tilpasset opplegget. Selv om dette kanskje ikke gir et representativt bilde av hvordan slike besøk på Arkivet faktisk arter seg, kan det være en indikator på at skolene ikke helt har forberedt seg på hva de skal delta på, og at Arkivet heller ikke har gjort det klart hva de skal være med på.

Den pedagogiske utfordringen synes å ligge i hva en gjør umiddelbart etter omvisningen – hvordan en knytter fortid til nåtid:

Når de har gått igjennom omvisningen i kjelleren, har vi stilt oss spørsmålet: Er elevene ”mette nå”. Bør vi gå videre og fore dem med mer informasjon og problemstillinger som vi kan diskutere, eller bør vi avslutte etter omvisningen og overlate etterarbeidet til lærerne? Dette er noe vi skal vurdere nærmere. (Daglig leder Arkivet).

Stiftelsen Arkivet har nylig fått 500.000 kroner fra Kirke og undervisningsdepartementet for å lage et undervisningsopplegg også for elever på videregående skole. Siden de fleste elevene, hvertfall i Agderfylkene allerede da vil ha besøkt Arkivet som ungdomsskoleelever, må et slikt oppfølgingbesøk et par-tre år senere vinkles annerledes, blant annet mot mer kompliserte etiske og politiske problemstillinger.

Det er også mulig for skoleklasser å bestille temadager på andre problemstillinger enn det som gjelder spesifikt den tyske okkupasjonen og 2. verdenskrig. De frivillige organisasjoner holder til på Arkivet kan også tilby kurs og opplæring ute på skolene – som f.eks. Norsk folkehjelps MOD-kurs (toleransefremmende) eller Røde Kors ”På flukt”-opplegg (et rollespill hvor ungdommene får oppleve hvordan det er å være flyktning over en dag).

Stiftelsen Arkivet har nylig fått en henvendelse fra Politiets SikkerhetsTjeneste og det forebyggende politiet i Kristiansand om å ta imot ungdommer som lefler med nynazistiske grupper, for at de med selvsyn skal få alternativ informasjon til det som spres gjennom de høyreekstreme organisasjonene. Det betyr at Arkivet ikke bare kan brukes som et forebyggende virkemiddel, men også som et intervenerende virkemiddel overfor ungdommer som er i ferd med å etablere bånd til nynazistiske og høyreekstreme miljøer.

Utover å ta imot skoleklasser har Arkivet en viktig oppgave i å fungere som et dokumentasjonssenter for den tyske okkupasjonen på Sørlandet. Stiftelsen huser for tiden et par forskere, og det planlegges også å etablere stipendier for mastergradsstudenter. Stiftelsen Arkivet

har også selv, eller i samarbeid med andre, satt andre dagsaktuelle problemstillinger på dagsordenen. Dette gjelder blant annet et heldagsseminar om kultur og klasseskiller.

9.3.3 Effekter?

Hvilken virkning et besøk på Arkivet har på elevene når det gjelder kunnskap om andre verdenskrig, om menneskerettigheter, dagsaktuelle etiske og politiske problemstillinger, avhenger trolig i stor grad av hvordan skolene og de enkelte lærere har forberedt seg på forhånd, og hvordan de klarer å utnytte dette besøket i etterhånd. I følge daglig leder på Arkivet gjør noen skoler og klasser mye ut av dette besøket, mens andre "tar det mer på hælen".

Det er ikke gjennomført noen evaluering av stiftelsens arbeid. Hvis vi skal vurdere senteret ut i fra dens målsettinger, og hvordan virksomheten er bygget opp, synes det rimelig å fremheve at dette representerer et profesjonelt og levende tilskudd til den historieundervisning og det verdifremmende arbeid som skjer i mer tradisjonelle klasseromsundervisning. Arkivet tilbyr noe av det samme som de Hvite Bussene, men som en lokal variant i en langt rimeligere innpakning. Den tette tilknytning til de menneskerettsbaserte og humanitære organisasjonene på huset, gjør det også enklere å knytte informasjons- og verdiformidlingen til mer dagsaktuelle problemstillinger.

En kan ikke utelukke at et sterkt og levende fokus på slike temaer, også kan gjøre *enkelte* ungdommer nysjerrige på hva nazisme og nynazisme er, og derved bidra til at de søker seg mot slike miljøer²³. Siden Arkivet først kom i gang med sine skolebesøk fra 2002, betyr det at de fleste som søkte seg til det nynazistiske miljøet i Kristiansand i årene 1995 til 2001, ikke hadde fått del i dette opplegget. Det er først fra årskullet 1986 og fremover at alle så å si alle elevene i Kristiansand har besøkt Arkivet. Så vidt vi kjenner til – av de ungdommene som pr. februar 2004 fortsatt kan sies å være en del av det nynazistiske miljøet i Kristiansand, er det kun tre-fire ungdommer som befinner seg i dette alderssegmentet og som (kanskje) har besøkt Arkivet²⁴. Uti fra vår kjennskap til disse tre har de blitt rekruttert inn

²³ Vi intervjuet for seks år siden en gutt i Oslo som fremhevet at det fokuset skolen la på 2. verdenskrig fikk ham til å bli nysjerrig på hva nazismen var for noe. Han leste mye og ble mer og mer fascinert av både Adolf Hitler og nazismen. Dette bidro også til å lede ham inn i det nynazistmiljøet som da var i Oslo Syd. For enkelte kan selvsagt informasjon virke mot sin hensikt.

²⁴ Selv om skoleklassen til vedkommende deltok, er det ikke sikkert at de aktuelle guttene også deltok. Det dreier seg her om gutter med store

til nynazistmiljøet gjennom eldre ungdommer i nabolaget hvor de bor, og neppe på grunn av at informasjonsformidlingen på Arkivet kan ha ”trigget” deres fascinasjon for nazismen.

9.4 Undervisnings- og opplæringstiltak: Konklusjoner og refleksjoner

De to mest utsatte ungdomsskolene i Kristiansand, Grim og Oddemarka, har møtt volds- og disiplinproblemene gjennom en kombinasjon av flere tiltak. Det være seg informasjonstiltak, fysiske aktiviserings tiltak, ytre kontrolltiltak og en segregering av atferdsvanskelige elever i alternative skoler. Det er særlig de to siste virkemidlene som krever en kommentar.

I løpet av de siste årene har mange norske skoler som har opplevd store disiplinproblemer og også vold og kriminalitet, innført et strengere regime enn tidligere. Dette innebærer klarere regler, mer inspeksjon og overvåking, klarere håndheving av regler og bruk av de sanksjoner som en faktisk har til rådighet. Olweus-programmet som har fått stor utbredelse i norske skoler er et eksempel på dette. Men også skoler som ikke har vært en del av dette programmet, har gjennomført lignende grep. En gjennomgang av arbeidet mot vold og kriminalitet i ti av kommunene i det såkalte *Utviklingsprogram for styrking av oppvekstmiljøet* viste en klar tendens til å styrke den ytre kontrollen i skolen gjennom mer inspeksjoner, kontant inngripen når viktige regler brytes, og en lavere terskel for å bringe inn politiet (Carlsson 2002:117). Slik er tilfellet også er med Oddemarka og Grim skoler. Begge skolene har satt tydelige regler for oppførsel, og de håndheves strengere enn før. Det beste eksemplet på dette er Oddemarka skoles regler om uniformsforbud og forbud mot nazistiske uttrykksformer og rasistisk motivert mobbing. Både Oddemarka og Grim skoler er raskere i sine sanksjoner, og de trekker politiet raskere inn i sanksjonsarbeidet. Skolen bruker politiets autoritet. Dette har samtidig falt sammen med at politiet har fått hjemmel til å innkalle både foresatte og barn til en bekymringssamtale. Politiet har fått en metode som gjør de enklere å komme skolene i møte. Unntaket fra dette strengere ytre regimet er at Grim skole gir elevene adgang til å bevege seg utenfor skolens område i friminuttene, men samtidig er undervisningen nå ordnet slik at elevene ikke lenger har friminutt på samme tid. Elevene spres – og derved blir det mindre knuffing, og

---

atferdsproblemer og mye skoleskulk. Sannsynligheten for at de ikke deltok på grunn av skulk er derfor stor.

mindre tilskuere for de som evt. ønsket å fremheve sin maskulinitet og opptre voldelig. Dette unntaket fra et strengere regime representerer allikevel mye av den samme tankegang som de ytre kontrolltiltakene – en form for situasjonell forebyggingstenking (Clark 1997). Man forsøker å gjøre noe med de faktorer som mer umiddelbart fremmer utøvelse av kriminelle handlinger. Og store ansamlinger med ungdommer som på samme tid skal ut og inn av trange dører, gjennom trange korridorer og som oppholder seg på et lite areale, fremmer knuffing. Dette gir gode muligheter for de som vil bruke et ”dytt” som påskudd for å vise sin slosskompetanse for å oppnå respekt, dvs. de som er hypersensitive for provokasjoner.

Vi har ikke beskrevet de alternative skolene ved hhv. Oddemarka og Grim. Dette er tiltak som skolene har hatt i lengre tid, de omfatter ca. et dusin elever ved begge skoler, og de er ikke spesielt begrunnet for å motvirke verken voldelige grupper eller nynazisme. Men de kan selvsagt ha innvirkning på slike grupper – både positive og negative effekter. En stor del av de ungdommene som har vært mest aktive i både den voldelige delen av byvankermiljøet og i den yngre delen av det nynazistiske miljøet, har gått i spesialtiltak på en av disse to skolene, eller i et byomfattende spesialtiltak med elever fra flere skoler. Argumentet bak opprettelse og drift av slike skoler er pedagogiske. Gjennom å praktisk rettet tilpasset undervisning med stor lærertetthet, kan en gi et tilbud til skoletrøtte elever som ellers ville ha gitt opp skolen. Erfaringen fra begge skolene er at de lærer mer gjennom et slikt opplegg enn gjennom å være en del av en ordinær klasse hvor de stort sett lager ”ballade”, noe som også vanskeliggjør undervisningen for andre elever.

Fra Oddemarka rapporteres det spesielt at det var fordelaktig å ha flere av de ungdommene som uniformerte seg og ga uttrykk for en nynazistisk identitet, i samme alternative opplegg. Med en lærertetthet på en lærer pr. 4-5 elever, kan en ta ”time-out” og ta konflikttemaer og rasistiske utsagn opp når de kommer – der og da. I den vanlige skolen vil en enten ikke oppdage dette, alternativt så vil en ikke ha tid til å drøfte eller ta tak i dette. Dessuten rapporteres det at gjennom å ta de mest markerte nynazistene ut av den ordinære klassesituasjonen, fikk de heller ikke anledning til å skape så mye frykt i klassesituasjonen eller skolegården. Denne frykten bidro i en periode at usikre og engstelige elever faktisk sluttet seg til nynazistene for å forebygge at de ble plaget av dem.

Erfaringene fra både Oddemarka og Grim skoler er at både de ytre kontrolltiltakene og de segregerte tiltakene for elever med enten lære- eller atferdsvansker, har fungert etter intensjonen. Det har blitt mindre

vold på skolen, bedre tilpasset undervisning for de elever som får et alternativt tilbud, og bedre læringsmiljø for ”vanlige elever”. Skolens betydning som arena for å utøve trusler og vold minsker – og det er selvsagt bra. På den annen side skal man være klar over at skolens rolle endres. Den får en mer relasjonsbyggende funksjon. Ungdommer med atferdsproblemer treffer hverandre i skolens spesialtiltak. Noen ganger utgjør de allerede en gruppe som på dette viset får enda en arena for å styrke sitt samhold. Eller det dreier seg om ungdommer som etablerer ei uformell gruppe etter å ha blitt kjent gjennom det alternative skoletiltaket. Som Inger Lise Lien (2004:89) påpeker, blir skolen et sted for relasjonsbygging og planlegging av komplott, og ikke et åsted for kriminaliteten. Ungdommer med atferdsproblemer møter hverandre, og lager *undergrunnsstrukturer* i all hemmelighet som lærerne har vansker med å trenge inn i. Nå kan det synes som om en på Oddemarka klarte å bryte opp en slik nynazistisk struktur nettopp fordi den var så synlig, men dette synes å være vanskeligere på Grim skole hvor undergrunnsstrukturen ikke er synlig på samme måte. Siden skolene gjennom ytre kontrolltiltak også har blitt dyktigere til å forebygge vold innenfor skolens område, utspiller handlingene seg utenfor skolen. Det er nettopp som rektor på skolen uttrykker – at tøffheten i ungdomsmiljøer er like alvorlig som før, men at den i stor grad utspiller seg utenfor skolen.

Vi mener det er urimelig å påstå at de alternative skolene har ”skapt” de voldelige ungdomsgruppene i Kristiansand. I Ytre Vågsbygd og på Justvik dreide det seg om grupper som var dannet lokalt av barn eller yngre ungdommer, ofte skoletapere²⁵ i en sosial vanskelig situasjon, hvor flere av dem også var forbundet gjennom slektskapsforhold (søsken, halvsøsken, stesøsken, søskenbarn) eller nært naboskap. Valla ble etablert på bakgrunn av etnisitet av ungdom som trekker til byen for å finne ungdommer som ”matcher dem”, og for å slippe unna foreldrenes sosiale kontroll. Deres gruppesamhold ble forsterket av at de fikk en fiende, nynazistene, som truet deres territorium.

Det dreier seg om ”naturlige grupper”, dvs. ungdommer som har funnet hverandre på andre arenaer. Men vi finner det sannsynlig at å sette disse ungdommene i samme alternative skoleopplegg, kan ha bidratt til å forsterke de kriminelle/voldelige gruppedannelsene. Dette er en effekt som må vurderes opp i mot andre positive og negative

---

²⁵ Skolene er selvsagt også en arena for gruppedannelser. Ikke minst dannes det opposisjonelle grupper hvor barna forsøker å gjenvinne en verdighet som skolen kan ha brutt ned. Elevene understreker opposisjonelle verdier overfor skolen, voksensamfunnet og andre kategorier elever (jf. Willis 1977, Emler og Reicher 1995)

---

effekter denne type tiltak har, og dette må sammenlignes med de effekter en vil kunne få gjennom tilpasset opplæring integrert i den ordinære undervisning. Vi mener derfor at Kristiansand kommunes relativt utstrakte bruk av slike tiltak hele tiden bør evalueres og drøftes regelmessig. En slik diskusjon angår ikke bare fagfolk innenfor undervisning og sosialsektor, men også politikere. Dette fordi det er svært ulike effekter og hensyn som må veies mot hverandre – som læringseffektene for de involverte ungdommene, de kriminalitets-hemmende og evt. kriminalitetsgenererende effekter slike tiltak har. I tillegg kommer hensynet til de ”vanlige” elevene i skolen som trolig får en roligere lærings situasjon når urolige elever gis alternative opplegg.

Når det gjelder virksomheten til Stiftelsen Arkivet mener vi at Kristiansand har en meget god anledning til på en pedagogisk måte å vise hva nazisme er og hva den kan føre til. Og det er nettopp koblingen mellom lokal og levende krigshistorie og den virksomhet og de verdier som store humanitære organisasjoner på ”huset” står for, som gjør dette unikt. En sannsynlig effekt av dette tiltaket er et økt bevissthetsnivå hos vanlige elever slik at de blir vanskeligere manipulerbare for politiske ekstreme grupper og personer.

10 Multi-systemisk behandling av ”gjengungdom”

10.1 Hva er MST?

Multisystemisk terapi (MST) er kanskje det kriminalitetsforebyggende enkelttiltaket/programmet som det knytter seg størst optimisme til (Norges Forskningsråd 1998). Med henvisning til flere amerikanske studier påpeker Howell (1998) at selv om MST-programmet ikke spesifikt retter seg mot ungdommer i gjenger, synes det også å være et lovende behandlings- og rehabiliteringsprogram for gjeng-medlemmer.

MST er et familiebasert program som retter seg mot kjente årsaker til atferdsproblemer i den unges miljø. Behandlingen foregår i den unges eget hjem.

Ifølge Atferdssenterets²⁶ (ved Universitetet i Oslo) egen presentasjon av MST-programmet bygger modellen på

...sosialøkologisk systemteori, empirisk forskning om årsaker til atferdsvansker, systemisk familieterapi og kognitiv atferdsmodifikasjon. MST-modellen er utviklet ved Medical University of South Carolina, Charleston, USA av Scott W. Henggeler.

En vurderer ungdommens familieforhold og andre relevante forhold i familiens hverdag, for eksempel jevnaldrende, skole, storfamilie, naboer, sosialkontor, fritidsaktiviteter m.m. . Basert på empiriske studier om risikofaktorer og forebyggende faktorer velges områder

---

²⁶ Utviklingen og evaluering av MST-programmet i Norge skjer fra Atferdssenteret ved Universitetet i Oslo under ledelse av professor Terje Ogden. www.atferd.uio.no

for det praktiske behandlingsarbeidet med familien. Det er en forutsetning at behandlerne har en forelder å samarbeide med. Behandlingsprinsippene i modellen er bla. forankret i empowerment tenkningen, dvs. myndiggjøring av familien for selv å løse sine problemer.

MST er et intensivt behandlingsopplegg som utføres i hjemmet. Det er i perioder daglig kontakt mellom terapeut og forelder. MST teamet er tilgjengelig 24 timer i døgnet, 7 dager i uken og behandlingstiden er begrenset til 3-5 måneder.

MST-metoden er også godt skriftlig beskrevet med manualer for utøvelse av behandlingsmodellen. Forskning viser til gode resultater for ungdom med alvorlige atferdsvansker i form av redusert kriminalitet, reduksjon i aggressiv atferd og bedre relasjoner i familien.

Prosjektledelsen ved Universitetet i Oslo samarbeider med MST-Services, USA om opplæring og ukentlig konsultasjon til teamene.

Barne- og familiedepartementet har stått sentralt i denne satsingen. En viktig begrunnelse for å gjennomføre en slik satsing har vært at programmet er evidencebasert og har vist gode resultater i USA.

I dag er det et MST-team i de fleste fylker i Norge. Vest-Agder var blant de fire første fylkene som tok i bruk programmet, og var trolig det fylket som kom raskest i gang med et systematisk MST-arbeid (fra høsten 1999). I de første par årene kom de fleste ungdommene fra Kristiansand. I de siste årene har det kommet forholdsvis få fra Kristiansand, men desto flere fra andre kommuner i både Vest-og Agder, og etter hvert også fra Aust Agder som har blitt innlemmet i programmet.

10.2 MST's brukt på ungdommer i det nynazistiske miljøet og i det multietniske "motmiljøet"

MST-teamet i Vest-Agder med fysisk plassering i Kristiansand startet sitt arbeid høsten 1999. I perioden fra oktober 1999 til mars 2004 hadde MST-teamet arbeidet intensivt i 4-5 måneder med til sammen 55 ungdommer fra Kristiansand.

Da aktiviteten blant nynazistene var som størst i 2000 og 2001, fikk MST teamet henvist ni ungdommer som deltok i dette miljøet. Alle de ni var kjente for oss som forsket på det nynazistiske miljøet i Kristiansand våren 2001. Ingen av dem ble oppfattet som lederfigurer i nynazistmiljøet. De var for unge til det (jfr. øvre MST-alder er 18 år). Men de var slett ikke perifere i miljøet. De var aktive i miljøets sosiale liv, og flere av dem deltok tidvis i miljøets ugjerninger. MST-teamet har ikke fått henvist ungdommer hvor nynazisme har vært en del av henvisningsgrunnlaget siden medio 2002.

Disse ni ungdommene ble ikke primært henvist til MST fordi de hadde nynazistiske og rasistiske sympatier.

Fellesnevneren er at de klipper håret og uniformerer seg. Vi får dem fordi de har kombinasjoner av alvorlige atferdsproblemer som vold, trusler, truende atferd, ran, innbrudd, skulking, rusing, rømming hjemmefra, eller foreldre som har gitt opp og mistet oversikten. (Intervju med MST-veileder i Embla nr. 3-2001:16).

I følge den siterte MST-veilederen har ikke ideologien vært det fremtredende. De har hatt alvorlige atferdsproblemer forut for tilknytningen til det nynazistiske miljøet. MST-terapeutene har derfor ikke vært så opptatt av de unges ideologi. Arbeidet med ungdommene i det nynazistiske miljøet har vært definert som ”standard atferdsjobbing”.

En illustrasjon på MST's arbeid

Som en illustrasjon skal vi vise et typisk henvisningsgrunnlag, målsettinger og arbeid overfor en ungdom i det nynazistiske miljøet. Kildematerialet er en anonymisert rapport fra MST-enheten. Det er gjort små endringer og utelatelser for å sikre ungdommens anonymitet:

Henvisningsgrunnlaget omfattet konflikter i hjemmet der NN sommeren 2000, hadde kommet beruset hjem ved flere anledninger samt truet [familiemedlem] med kniv ved en episode. NN hadde tilhørighet til et miljø som var kjent av politiet for nazisympatier samt kriminalitet som bruk av vold, tyveri og hærverk. Familien hadde låst seg i negative kommunikasjons- og samhandlingsmønstre, der mye av kontakten besto i negative tilbakemeldinger på destruktiv atferd.

I forhold til skoleprestasjoner hadde NN det siste året hatt en svært negativ utvikling. Lærerne beskrev en situasjon

med omfattende skulk, NN tok ikke opp bøker, gjorde ikke oppgaver, plaget/mobbet medelever samt viste liten respekt for lærerne som autoritetspersoner.”

Med utgangspunkt i dette henvisningsgrunnlaget ble følgende målsettinger utformet:

1. Øke NN's sin respekt for foreldrene som autoritetspersoner, redusere regelbrudd i hjemmet.
2. Redusere NN's negative atferd som konsum av alkohol, stjeling og hærverk. Senere også utvidet til å omfatte mobbing og plaging av andre.
3. Få NN til å gå på skole, øke den faglige innsats både på skolen og hjemme.
4. Øke NN's kontakt med positive venner. Minske omgangen med negative venner.

Virkemidlene fra MST-terapeutens side har for det første vært å styrke foreldrene i å fastsette klare regler for innetider, deltakelse i måltider, ikke bruk av alkohol, ikke ikle seg naziuniform og at NN fortalte hvem NN var sammen med, samt i å kontrollere at reglene ble fulgt. Det ble opprettet et belønningssystem hvor ungdommen kunne oppnå goder hvis NN utførte de krav og regler som ble stilt. Foreldrene er styrket slik at de også har kunne hjelpe ungdommen med positive tiltak på fritida. De har hatt tett kontakt med skolen gjennom daglige skriftlige tilbakemeldinger på elevens atferd i klasserommet, samt ukentlig kontakt i form av samtaler med klassestyrer.

I den perioden som MST var inne i familien, skjedde det merkbare bedringer i forhold til tre av målsettingene. Derimot skjedde det lite når det gjaldt tilknytning til jevnaldergruppen/gjengen som ungdommen deltok i – og som også hadde kontakt med noe eldre og etablerte nynazister i området. Denne jevnaldergruppen ble ytterligere forsterket ved at de samme ungdommene deltok i samme skoleprosjekt på ungdomsskolen, hadde et felles konfirmasjonsprosjekt, og et fritidstilbud hvor en også samler flere ungdommer med atferdsproblemer.

Foreldregruppe-støtte

I og med at fire av ungdommene som MST-enheten arbeidet med, også bodde i samme område, og var mye sammen, ble det etablert en foreldregruppe for å styrke foreldrene kollektivt. To ansatte i barnevernet drev gruppen som fikk veiledning fra MST-enheten. Foreldrene til disse ble blant annet styrket på hvordan de kunne delta konstruktivt

i arbeidet i området. I og med at så og si alle andre foreldre i nabolaget kjente til at deres barn deltok aktivt i miljøet, var de stigmatisert og kunne lett bli en skyteskive for de andre foreldrenes bebreidelser. For å unngå dette hadde de på forhånd drøftet hvordan de skulle forholde seg. De skulle selv framstå som aktive og konstruktive i å foreslå forslag til hva som kunne gjøres for å dempe det lokale nynazistiske miljøet. Gjennom å få en slik rolle, ville de ikke så lett kunne støtes ut i lokalsamfunnet.

Det har ikke vært vanlig at MST-enheten i Kristiansand har veiledet denne type foreldregrupper, men i dette spesielle lokalsamfunnet var det et viktig ”grep”.

Arbeid overfor atferdsvanskelige ungdommer med minoritetsbakgrunn

MST-metoden har også vært anvendt overfor ungdommer som våren 2001 ble oppfattet som sentrale deltakere i det voldelige motmiljøet i Kristiansand – som den gang gikk under navnet ”Valla”. Fem av de tolv personene som vi regnet inn som kjernen i ”Valla-miljøet” har ”fått MST”. Henvisningsgrunnlaget for disse har vært det samme som for nynazistene – vold, trusler, truende atferd, ran, innbrudd, skulking, rusing, rømming hjemmefra, eller foreldre som har gitt opp og mistet oversikten.

10.3 Resultater

De ungdommer som henvises til MST-teamet i Kristiansand, henvises fra barnevernet. MST-teamet har ikke avvist noen av de som har blitt henvist. Ut i fra vår kjennskap til de 14 henviste ungdommene som har deltatt i nynazistmiljøet og ”Valla”, må dette kunne karakteriseres som noen av de mest atferdsvanskelige ungdommer i Kristiansand. Dette er ”barnevernets barn”, de fleste med en lang karriere i hjelpeapparatet bak seg. MST har forsøkt der hvor mange andre har mislyktes.

Vi går inn i alle saker og prøver ut alt vi har i tiltaks-skrinet.” Vi har ikke ekskludert noen på grunn av høy alvorlighet, men kan gjøre det.

Er det mulig å si noe om hvordan det har gått med disse ungdommene?

MST-teamet måler selv resultater ved behandlingens avslutning hvor man måler både ”eksternalisert” og ”internalisert” problematferd ved

hjelp av multiinformantintervjuer. Professor Terje Ogden, Atferds-senteret ved Universitetet i Oslo gjennomfører en ekstern evaluering av arbeidet. Langsiktige effekter av MST-behandlingen i Norge er ikke offentliggjort ennå, men den første studien av de kortsiktige resultater, ved behandlingens avslutning, foreligger nå.

Konklusjonen på denne er at ...

MST representerer et forsvarlig og effektivt tilbud til ungdom med alvorlige atferdsproblemer som bor hjemme. MST forebygger plasseringer utenfor hjemmet og reduserer i betydelig grad omfanget av internaliserte og eksternaliserte atferdsproblemer i intervensjonsperioden. MST fører til en signifikant økning av ungdommens sosiale kompetanse. Tilbudet engasjerer og motiverer de foresatte med få behandlingsavbrudd og positive brukervurderinger. MST enhetene var differensielt effektive og behandlingsresultatene samvarierte med kvaliteten av implementeringen. På kort sikt viste det seg at MST førte til bedre resultater enn de eksisterende tilbudene som barnevernstjenesten ga til ungdom med alvorlige atferdsproblemer. (Ogden 2004:5)²⁷

MST har fungert godt i den perioden hvor ungdommene har hatt et aktivt kontrollregime rundt seg, gjennom foreldre som får utstrakt veiledning i å ”monitorere”, kontrollere og belønne sine ungdommer, og hvor det samarbeides tett med andre kontrollinstanser som for eksempel det forebyggende politiet. Det sentrale spørsmålet er om den positive atferden generaliseres og opprettholdes når MST-terapeuter og andre gode hjelpere ikke lenger er lett tilgjengelige. Dette er noe Terje Ogden og hans forskerstab også undersøker og som de kommer tilbake til.

Vi har selv sagt ikke gjennomført noen evaluering av MST i Kristiansand verken på prosess eller resultatsiden, men siden det nå har gått mer enn to år siden ungdommene i hhv. nynazistmiljøet og Valla ble utskrevet fra opplegget, er det hvertfall mulig å si noe om hvordan det går med *dem* nå. Dette må allikevel ikke tolkes som en presentasjon av den langsiktige effekten av MST. Vi opererer for det første ikke med noen ”matchende kontrollgruppe” som ikke har fått MST-behandling eller en annen behandling. Og hvordan det går med

---

²⁷ www.ogden.no/forskning.php. Kommer i Ogden, T. og Halliday-Boykins, C. A. (2004). Multisystemic Treatment of Antisocial Adloscents in Norway. Replications of Clinical Outcomes Outside of the US. Child and Adolescent Mental Health (in print)

ungdom et par år etter at de har vært gitt en bestemt behandling, er selvsagt ikke bare påvirket av behandlingsvariabelen, men en rekke andre faktorer som også påvirker de unge – herunder tilfeldigheter. Dette gjelder både de som ”det går bra med” og de ”som det går dårlig med”. Allikevel vil en presentasjon av hvordan det går med ungdommer som deltok i hhv. nynazistmiljøet og ”Valla” to-tre år etter behandling, være av interesse.

10.3.1 Ungdommer i nynazistmiljøet

MST-programmets arbeid med nynazister i Kristiansand ble presentert i en artikkel i tidsskriftet EMBLA²⁸ (nr. 3-2001:16), med følgende konklusjon:

Av seks nynazister er tre ferdige med MST-programmet. En av dem falt ut, de andre går det bra med. Tre andre ungdommer er snart ferdig med sitt program. Altså suksess med fem av seks ungdommer.

-Resultatene rimer bra med vårt gjennomsnitt, hvor 80 prosent av prosjektene avsluttes med positiv resultat, sier veileder [navn].

Etter at denne artikkelen ble publisert har MST også arbeidet med tre ungdommer til – slik at det dreier seg om ni stykker som har fått MST behandling. Den ene som artikkelen i Embla viser til og som falt ut av opplegget, blant annet på grunn av et lengre fengselsopphold, tar vi ikke med i vårt grunnlag. Vedkommende fikk i praksis ikke noen MST-behandling. Det dreier seg derfor om reelt åtte stykker som har fått MST-behandling.

Av disse åtte er fire fortsatt involvert i kriminalitet (definert som anmeldelser hos politiet) – både vinningsaker og vold (trusler, legemsfornærmelser og i et par tilfeller legemsbeskadigelse). Hvis en måler det gjennom tilhørighet til nynazistmiljøet, regnes fem av de åtte fortsatt som en del av det gjenværende og begrensede nynazistmiljøet i Kristiansand. De tilhører ikke den ideologisk bevisste kjernen i miljøet. Av de fire som etter MST behandling ikke lenger er registrert som kriminelt aktiv, var en heller ikke registrert før MST-behandling.

---

²⁸ Embla utgis av Fellesorganisasjonen for barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere, og presenterer yrkesfaglig stoff for de tre yrkesgruppene. Embla presenterer seg selv som et tidsskrift for fagutvikling, fagdebatt og profesjonsspørsmål.

I og med at det dreier seg om svært få personer, og siden de også har vært utsatt for andre intervensjoner samtidig, gir ikke dette grunnlag for noen bastante konklusjoner. At fire av åtte ikke er registrert med nye kriminelle handlinger etter behandling, *kan* betraktes som et positivt resultat.

At fem fortsatt deltar i et nynazistisk miljø skyldes den ansvarlige MST-terapeuten at dette er ungdommer som er så stigmatiserte at det er ekstra vanskelig å få dem integrert i et prososialt ungdomsmiljø.

Det er ekstra vanskelig fordi de ikke har andre venner. De er ekstra uglesett sammenlignet med en som har gjort et "brenn" eller som har hasjet litt. For de som har vært en del av det nynazistiske miljøet, er broen tilbake ødelagt. Går du ut av en "sekt", er du alene. Sånn blir det her og. (intervju mars 2004)

Vi tror dette er en god forklaring. De nynazistiske ungdommene i Kristiansand representerer det vi har kalt for "de frasortertes fellesskap". De fleste har vokst opp i en vanskelig familiesituasjon, i fattigdom og noen har hatt til dels traumatiske opplevelser i sin oppvekst. De har funnet venner som er i samme situasjon, og som for en stor del bor i samme nabolag. Slik sett har de mye til felles med alle de andre ungdommene som MST arbeider med. Men i Kristiansand har disse ungene funnet sammen i et nynazistisk miljø – som har vært der forut for og uavhengig av dem selv. Og ungdom som har hatt en slik tilknytning, er det trolig ekstra vanskelig å koble til et prososialt jevnaldersmiljø hvor de lett blir akseptert. De er stigmatisert, og de har neppe fått utviklet andre sosiale ferdigheter som skal til for å fungere i andre miljøer. De vet trolig heller ikke hvordan de skal få seg "straighte" og prososiale venner. Den familie- og nærmiljøbaserte behandlingen har ikke lyktes i å frakoble dem fra sine opprinnelige venner og inn i nye prososiale nettverk.

En rimelig konklusjon på dette må være at erfaringene fra Kristiansand så langt viser at MST ikke utgjør noen vidunderkur mot nynazisme. Men det er allikevel sannsynlig at den virker overfor *noen* i et slikt miljø, og da særlig når det gjelder å dempe uakseptabel og til dels ulovlig atferd. MST er ikke et kognitivt program som retter seg mot de unges ideologi og mentalitet, og en kan derfor heller ikke påregne direkte virkninger på deltakernes holdninger. Men MST, på samme måte som Exit, gir foreldrene noen redskaper som de kan anvende for å styrke kontrollen med deres barn både når det gjelder uakseptabel atferd, hva de gjør i helgene, hvem de omgås og hvordan de kler seg, hvilke symboler de anvender etc. Og MST satser også

mye på å få den unge inn i et prososialt nettverk – hvilket som nevnt kan være vanskelig. For noen virker en slik intervensjon. For andre virker det ikke.

Hvis en skal få bedre resultater må det trolig settes inn tiltak samtidig som forsøker å bryte ned det nynazistiske miljøet på annen måte. En må over tid (dvs. lenge etter den korte MST-intervensjonen) trolig arbeide mye mer bevisst med å koble ungdommer i et så stigmatisert miljø inn i andre sosiale nettverk – gjennom skolegang, prioriterte fritidsaktiviteter, arbeid og kanskje også gjennom enkeltstående voksne som kan støtte dem. Både norsk og utenlandsk forskning har understreket betydningen av stabile voksne som har brydd seg om ungdommene og som har ”vært der” over tid, og som har vært en bro over til mer positive og prososiale miljøer (Eidheim 1993, Aho 1994, Carlsson og von der Lippe 1997). Et halvt års intensivt arbeid overfor foreldrene og systemet rundt, vil for mange i et slikt miljø være utilstrekkelig.

10.3.2 Ungdommer i det voldelige ”motmiljøet”

Av de 12 ungdommene som informanter i Kristiansand kommune i 2001 regnet som de mest sentrale i ”Valla”, det vil si kjernen i det multietniske ungdomsnettverket som hadde nynazistene som sin viktigste fiende, har fem ungdommer fått MST-behandling i løpet av 2001-2002. Dette er ungdommer som i tillegg til sin minoritetsposisjon i det norske samfunnet, også har tilleggs belastninger som en problematisk familiesituasjon, og i noen grad med nære familiemedlemmer som er involvert i kriminalitet. Fire av de fem ble ved avsluttet MST-behandling regnet som 100 prosent-saker – dvs. som vellykkede.

I løpet av perioden 1/1-2003 til 1/3-2004 var alle kriminelt aktive. En kun i form av narkotikaforbrytelser. De fire andre var registrert hos politiet (Strasak) med både vinningsforbrytelser, narkotikaforbrytelser, trusler og vold. Disse utøver en kriminalitet som Klein (1995) kaller for ”cafeteria-style”. De gjør både det ene og det andre, og er det som noen vil kalle for ”notorisk kriminelle” sin unge alder tatt i betraktning. De fire sistnevnte deltar i et voksenkriminelt nettverk med forgreininger ut av landet. Det er det samme kriminelle nettverket som er omtalt i kap. 6.2 under politiets arbeid. Ungdommer som ved MST-intervensjonens avslutning karakteriseres som vellykkede, viser seg et år eller to etterpå å være blant de mest hyperkriminelle i Kristiansand.

Dette er også erkjent av de som arbeider med MST.

Ungdommer med denne type minoritetsbakgrunn er like feltavhengige som andre. De fungerer bra når de er i et opplegg når feltet reguleres. Da oppfører de seg bra, og oppfyller avslutningskriteriene. Men deretter kommer nettverk og familiespesifikke forhold inn, og så går det vi har gjort i bakken. Mor i familien kan godt jobbe godt, men så kommer ”skyggeregjeringen” inn. Og så har resultatene forsvunnet som dugg for solen. En klarer ikke å få etablert noen god stabil foreldreatferd. [MST-leder]

Dette sitatet sier trolig også noe vesentlig om MST-tilnærmingens begrensninger. MST-metodikken med tett oppfølging av foresatte, og tett kontroll fra foresatte overfor ungdommen, fungerer begrensende på voldsatferd og annen kriminalitet i den fire-seks måneders intervensjonsperioden. Når det ytre regimet trekkes vekk, faller ”vår” ungdom tilbake i vante handlingsmønstre. Dette gjelder ungdom som trolig er vant med å tilpasse seg makt – herunder en ”røff” oppdragelsesform i familien. Når monitoreringen og sanksjonene trappes opp, innordner de seg. Men når dette regimet trappes ned etter intervensjonsperioden, unndrar de seg makta fordi den ikke er så nærværende lenger. Dessuten – de kobles også sterkere inn i kriminelle nettverk. Det gjelder i dette tilfellet ikke bare jevnaldergruppen, men også andre typer kriminelle nettverk hvor også familiemedlemmer som eldre brødre, fettere, onkler og av og til far, deltar. De som skal være forbilder og kontrollører, representerer også en vei inn i kriminaliteten.

Det er ikke vanskelig å forstå at MST ikke lykkes i arbeidet med nettopp denne kategori ungdommer. Det er mange andre instanser som også har forsøkt uten å lykkes.

10.4 Det problematiske møtet mellom MST og deler av det kommunale ”apparatet”

MST-programmet i Norge, med MST-team i hvert eneste fylke, representerer en nasjonal storsatsing på å finne nye ”grep” i arbeidet med de mest atferdsvanskelige unge. MST ble lansert som et alternativ til det som ble opplevd som en svært dyr institusjonsbehandling som ga dårlige resultater. Et sentralt argument for å etablere MST-programmet var at programmet var grundig evaluert i USA og hadde vist seg å ha gode resultater (Norges Forskningsråd 1998). Det var evidensbasert i motsetning til en rekke program som ikke var tilfredsstillende evaluert (jfr. også ”Faggruppen” 2000).

MST-programmet i Norge representerer en av de største enkelt-satsingene i Norge i nyere tid på å gjøre noe med de ungdommer som har de største atferdsproblemene. MST-programmet representerer ikke bare store ressurser som tilbys det kommunale barnevernet, men også viktige perspektiver på hvordan dette arbeidet bør skje. Spørsmålet er hvordan dette møtet mellom MST og det øvrige apparatet som arbeider med barn og unge skjer, og hva som kommer ut av det? Bidrar det til å endre på de andre instansenes praksiser, eller kommer MST inn som et eget system som opererer på siden av andre systemer? Overskriften på dette avsnittet – understreker at dette møtet ikke har vært enkelt i Kristiansand.

10.4.1 Diskursen rundt de grupperettede tiltak

MST-teamet i Vest Agder har gitt klart uttrykk for at de er skeptiske til å samle atferdsvanskelige unge i lokale tiltak. Ved å samle de mest atferdsvanskelige unge i spesialklasser eller alternative skoler og i fritidstiltak hvor de er sammen, kan en i følge MST-teamet stimulere følgende prosesser:

- En kan forsterke samholdet i småkriminelle smågrupper – som igjen kan forsterke sin kriminalitet.
- En kan skape nye ”peer-groups” som dannes av atferdsvanskelig ungdom som treffer hverandre i segregerte skole-eller fritidstiltak. Alternativt kan en etablert ”peer-group” få ny-rekruttering på denne måten.
- Barn eller ungdommer som deltar i segregerte tiltak blir lett stigmatisert, noe som gjør det enda vanskeligere for dem å bli inkludert i prososiale miljøer. Nedleggelsen av de statlige spesialskoler medførte opprettelse av lokale. Trolig var det mindre stigmatiserende for et barn eller ungdom å gå på Birkelid statlige spesialskole – som få andre elever visste hva var, enn på alternative kommunalt omfattende skoleprosjekter som Rosegården og Sumatra, eller på alternative opplegg knyttet til den enkelte skole som Gartnerløkka og Sandstranda (Grim skole) og ”Verkstedet” (Oddemarka). Dette er en type tiltak som de fleste ”vanlige ungdommer” vet hva er, noe som kan føre til at de som går der lett vil kunne bli stigmatisert.

MST-teamet har rettet kritikk mot flere av aktørene i det lokale og kommunale apparatet som arbeider med barn og unge. Kritikken går ut på at atferdsvanskelige unge som har vært utsatt for betydelig ”institusjonssvikt” i hjemmet (dvs. omsorgssvikt) i neste omgang

utsettes for en ”institusjonssvikt” fra lokale virksomheter og tiltak hvor de velmenende samler de atferdsvanslige barna. De kriminelle gruppene er ”apparatforsterket”. Kritikken fra MST har vært rettet mot skolen, siden skolene i Kristiansand har et omfattende system med alternative skoler, og fordi skolen møter alle ungdommene og er den mest betydningsfulle aktøren i ungdommens profesjonelle omgivelser. Men den har også vært rettet mot grupperettede tiltak i (den nå nedlagte) Utekontakten, i barnevernet og Kirkens ungdomsprosjekt (KUP). Og MST-teamet har utvilsomt rett i sin påpekning av at svært mange av de ungdommene som deltar enten i nynazistmiljøet eller i det kriminelle ”motstandermiljøet”, enten går på- eller har gått på samme alternative skole og/eller deltatt i andre gruppetiltak. Det er en sammenheng.

MST-teamet har også poengtert institusjonelle forsterkningseffekter hvor flere aktører i apparatet setter inn gruppetiltak overfor for de samme ungene. Et eksempel som MST-teamet har brukt er at en del av ungdommene som har havnet i det nynazistiske miljøet, har blitt plassert i samme alternative skoleopplegg, de har blitt satt sammen i ei gruppe på Utekontakten hvor de har fått fritidstiltak sammen, og fordi de ble oppfattet som for atferdsvanskelige for vanlig konfirmasjonsundervisning har de fått et eget konfirmasjonstilbud på Kirkens Ungdomsprosjekt. Argumentet er at det ikke bare er det enkelte tiltak som er problematisk, men også at de samme ungdommene utsettes for flere tiltak som virker i samme retning.

MST-teamets oppfatning er så langt som mulig unngå å lage egne opplegg for de atferdsvanskelige unge, og heller forsøke å integrere dem i prososiale miljøer. Som forskningsmessig belegg viser MST til en rekke amerikanske undersøkelser og til norsk skoleforskning utført av Terje Ogden og Mari-Anne Sørli.

Men MST gikk også lenger i sin kritikk. Den rettet seg også mot å arbeide direkte med ungdommene i en nær personlig relasjon over lengre tid. MSTs svar er at man ikke skal arbeide direkte med ungdommene, men styrke foreldrene i å utforme regler og overvåke at de overholdes, utvikle systemer for belønning og straff, få til et samarbeid med politiet som en ytre backing, og arbeide i forhold til skole og andre instanser for å knytte ungdommen inn i prososiale nettverk.

For et par år siden var MST ganske direkte i sin kritikk av skoleetaten, enkelte ungdomsskoler, Kirkens Ungdomsprosjekt, og (den nå nedlagte) Utekontakten. Den ble også rettet mot rollen til den kriminalitetsforebyggende koordinatoren som ble oppfattet å

representere et eget forebyggingssystem som sto i motstrid til det MST og deler av barnevernet sto for, og hvor det ble satset på tiltak som kunne forsterke de problemer man ønsker å løse.

Som en ytterligere underbygging av kritikken ble det vist til at MST-programmet var vitenskaplig bevist i motsetning til de fleste andre tilnærminger, og at MST var en stor nasjonal satsing som flere departementer sto bak. Kritikken fra MST fikk derfor en ekstra tyngde. Det kritiske synet på å gruppere sterkt atferdsvanskelige ungdommer sammen, sammenfalt dessuten med de synspunkter som ble fremmet i rapporten fra 2001 (Bjørge, Carlsson og Haaland 2001).

10.4.2 Reaksjoner på kritikken

Kritikken fra MST om både en kontraproduktiv gruppestrategi og relasjonsbygging mellom fagperson og barn/ungdom ble, særlig i 2001/2002, framlagt i ulike fora, alt fra på den enkelte skole til større faglige møter med mange aktører til stede. Det er ikke tvil om at kritikken har provosert. Og det som har provosert mest har vært understrekingen av at det fagfolkene har gjort, har forsterket det problem de skal bekjempe eller forebygge. De er dermed en del av problemet. Flere av de fagfolk og ledere som mottok denne kritikken oppfattet den som særdeles urettferdig. For flere har reaksjonene på kritikken vært sterke, og synet på MST som program og det lokale MST-teamet kan ikke karakteriseres som positivt.

De kritiserte anførte følgende til sitt forsvar:

- Kritikken baserer seg på en misoppfatning av hva ”vi” gjør. Både ”dobbelbarnevernet” til kriminalitetskoordinator og Kirkens Ungdomsprosjekt oppgir at de er opptatt av ikke å koble sammen sterkt kriminelle eller nynazistiske ungdommer til andre ungdommer med samme problematikk. Derimot må en kunne arbeide med mindre grupper med unge som har moderate atferdsproblemer. Spørsmålet er hvor grensa går for hvor atferdsvanskelig de må være før de kun skal gis individuell oppfølging. Dessuten må en kunne arbeide med smågrupper på 2-3 atferdsvanskelige ungdommer som allerede er så integrert sammen at tiltak for disse neppe vil gjøre så mye verken fra eller til.
- De ungdommene som har havnet i de voldelige grupper på begge sider av konflikten mellom nynazister og Valla, har vært ”skoletapere” i 8-9 år. I skoleprosjektene kan de få være seg

selv, og oppleve mestring gjennom tilpasset og praktisk rettet undervisning.

- De grupper som de atferdsvanskelige integreres i – for eksempel i de alternative skolene, består ikke utelukkende av unge med atferdsproblemer, men i stor grad også av unge med annen problematikk (jf. lærevansker).
- Fordi en har god bemanning på de alternative skolene (eks. en lærer pr. 4-5 elever) kan en ta opp konflikttemaer, rasistiske utsagn eller handlinger opp til diskusjon når de kommer. I den vanlige skolen ville en enten ikke oppdage dette, alternativt: en har ikke kapasitet til å drøfte det. I de alternative skolene kan en ta "time-out" når situasjoner oppstår.

Den diskursen som det her refereres til, og som i stor grad skjedde i 2001/2002 har etter hvert blitt fulgt opp av en lokal monitorering av MST. I og med at det stort sett er vel kjent i det lokale forebyggings- og hjelpeapparatet "hvem som får MST", har det vært lett å følge med hvordan det går med disse etterpå. De lokale aktører har ved selvsyn sett at flere av dem som MST regnet som vellykket behandlet, etter hvert falt tilbake i kriminalitet. *Det evidensbaserte programmet har møtt den lokale evidens.* Konklusjonen fra de som har vært utsatt for den sterkeste kritikken fra MST, er at MST ikke opererer i noen høyere divisjon enn andre behandlere og hjelpere.

Avslutningsvis bør det også understrekes at MST i Agder de siste par årene nedtonet denne kritikken av andre i forebyggings- og hjelpeapparatet i Kristiansand. Dette betyr også at diskusjonen fremover trolig vil kunne ha mer preg av *likeverdighet*, noe som trolig kan føre til et bedre samarbeid og en mer avslappet diskusjon i forhold til ikke-intenderte effekter av ulike tilnærminger.

10.5 Samhandling mellom "nytt program" og "gammelt "apparat" – konklusjoner og refleksjoner

Spørsmålet er så om kritikken fra MST-teamet har vært urimelig?

Når det gjelder de to nynazistiske gruppene som oppsto hhv. i Ytre Vågsbygd og på Justvik besto de i hovedsak av unger som bodde i nærheten av hverandre, og som lett fant hverandre. Noen var også i slekt med hverandre. Her fant en både søsken og søskenbarn. I den grad de har blitt ført sammen i grupperettede tiltak, har det trolig

neppe hatt mer enn en marginal betydning. De ville ha vært mye sammen allikevel. Og de eldre guttene som aktivt forsøkte å få nye ungdommer inn i den nynazistiske gruppen bodde og opererte i nærmiljøet. ”Postnummerforklaringen” er nok langt viktigere enn ”apparatforklaringen”

Når det gjelder ungdommer med minoritetsbakgrunn med betydelige atferdsproblemer, er situasjonen noe annerledes. Et kjennetegn ved minoritetsbefolkningen i Kristiansand er at den bor spredd. Det er få nærmiljøer (”postnummer”) hvor det bor så mange atferdsvanskelige gutter med minoritetsbakgrunn at de er i stand til å danne ei gruppe. Det er neppe tvil om at flere av dem har truffet hverandre på ungdomsskolen som jo dekker et større geografisk område. At flere deretter har blitt satt sammen i samme alternative skoletiltak, kan utvilsomt ha styrket deres vennskap. Men det betyr ikke at de ikke kunne ha funnet sammen også i en vanlig skolesituasjon, hvor de kunne ha dannet grupper ut i fra etnisitet eller en felles opposisjon mot lærere og skolen. Dessuten ville de trolig ha ”funnet hverandre” gjennom sin uteorienterte livsstil hvor de møtes på byen i et multi-etnisk fellesskap med vekt på en macho-orientert sub-kultur. I en by som Kristiansand hvor ungdommer med minoritetsbakgrunn bor så spredd, blir bysentrum et spesielt viktig møtested.

Allikevel finner vi ikke for urimelig påstanden om at en gruppering av disse ungdommene i samme tiltak, kan ha bidratt til å forsterke kriminelle grupper eller nettverk. Det kan samtidig ha redusert deres sjanser til å få kontakt med pro-sosiale elever. Den stigmatisering som det trolig er å gå på en alternativ skole, vil kunne ha forsterket frakoblingen fra ”vanlige ungdommer”. Dette er sannsynlige effekter som må veies opp mot de eventuelle positive pedagogiske effekter som slike alternative opplegg måtte ha, herunder også eventuelle positive effekter på læringsmiljøet i de klasser som de trekkes ut i fra.

Problemet med kritikken fra MST var at den ble oppfattet å være både urimelig og arrogant. MST kunne belegge sin kritikk med referanse til forskning. Ikke minst kunne de peke på at den alternative strategi som MST representerte, var vitenskaplig bevist å fungere etter intensjonene. Dette i motsetning til de andre tilnærminger som var mye mer basert på tro. Den vitenskaplige evidens som MST viste til med basis i Amerikansk forskning, ga på et vis også styrke til påstanden om at de andre aktørene forsterket atferdsproblemene og ungdomskriminaliteten. De andre aktørene kunne på sin side ikke argumentere mot den vitenskaplige evidens som MST-folkene hevdet å ha. Og de kunne ikke gi tilsvarende vitenskaplige beviser for at deres egne tilnærminger faktisk virket. Det siste er selvsagt ikke rart siden

randomiserte evalueringer av tradisjonell kommunal virksomhet er noe som ikke forekommer i Norge. Når diskusjonen ble et spørsmål om vitenskaplig evidens, kom de andre personene på defensiven. For noen var reaksjonene sterke.

Det er interessant å merke seg at den vitenskaplige evidens det her var snakk om nå trekkes i tvil. Julia Littel fra University of Chicago som foretar en gjennomgang av evalueringer av MST, viser at MST ikke virker bedre enn andre metoder. Den er heller ikke dårligere, men koster mer å vedlikeholde og utvikle. Littel peker på at en årsak til at tidligere undersøkelser har vist bedre resultater for MST, kan være at det er utført av de som har utviklet metoden. Det er når hun sorterer fra resultatene til metodens "founding fathers" som også har økonomiske interesser i å fremme metoden, og kun baserer seg på de uavhengige evalueringene, at hun kommer fram til sitt resultat²⁹.

Men at MST *kanskje* ikke har lyktes så godt i USA, er allikevel ikke noe bevis for at metoden ikke kan fungere godt i en norsk kontekst. Programmer som MST som baserer seg på både foreldrenes innsats og innsats fra mange systemer, vil selvsagt være avhengig av hvordan disse systemene er dimensjonert, bemannet og organisert. Her kan det være viktige forskjeller mellom USA og Norge. Hvor velegnet MST er i en norsk kontekst vil trolig Atferdssenterets forskning kunne vise.

Den diskusjonen som vi har beskrevet mellom et nytt program og et mer etablert kommunalt tiltaksapparat, viser hvertfall at diskusjonen rundt strategier, tilnærminger og tiltak overfor utsatte barn og unge, ikke er enkel. Dette er følsomme temaer som berører faglig forståelse, behandlingssideologi, kamp om begrensede ressurser, prestisje m.m.. Vi mener at en diskusjon om den type problemstillinger som er presentert i dette kapitlet, særlig slike som gjelder ikke-intenderte effekter av apparatets virksomhet, er særdeles viktig. Men den er også vanskelig. Det skal ikke så mye til før diskusjonen lukkes, og aktørene trekker seg tilbake til sine kontorer.

Når det gjaldt diskusjonen mellom MST og store deler av det kommunale "forebyggingsapparatet", var det konfliktskapende at en ny aktør i det lokale forebyggingsapparatet, iført både amerikansk

---

²⁹ Kilde: Metodemagasinet nr. 4, mars 2004. Socialministeriet, København. Vi kan ikke se at Littels meta-evaluering av MST-programmet har blitt vitenskaplig publisert ennå, slik at en bør ta dette med et forbehold. Littel sitter i styret for the Campbell Collaboration hvis hovedformal er å spre kunnskap om evidensbasert forskning innenfor det sosiale, atferdsmessige og utdanningsmessige området, noe som nok allikevel gir hennes kritikk av MST ekstra tyngde.

vitenskaplig evidens og nasjonal status som et nytt satsingsområde, fortalte de andre aktørene at de var en del av kriminalitets-problemet i Kristiansand, og at de burde endre på viktige sider ved sitt arbeid. Når dette skjedde på en direkte måte, bidro det til å skyve flere instanser ned i skyttegravene i stedet for inn i en konstruktiv diskusjon. Og kanskje forhindret det en mer kritisk refleksjon over egen praksis i de instanser som følte seg sterkest angrepet?

10.5.1 Et blikk for ikke-intenderte effekter

Vi mener allikevel det er en viktig diskusjon som det lokale MST satte på dagsordenen. En bør få opp til åpen drøfting internt i den enkelte virksomhet og mellom virksomheter som arbeider med barn og unge, om arbeidet kan ha ikke-intenderte negative effekter. Det er viktig å utruste fagfolkene med et *blikk* for slike effekter. I forebyggende arbeid er det ofte usikkert hvordan et tiltak virker. Mange tiltak kan virke i motstridende retninger. Et godt eksempel på dette er det forannevnte eksemplet fra Justvik fritidsklubb (jf. kap. 8.2) hvor en forsøkte å inkludere nynazistiske ungdommer i det prososiale ungdomsmiljøet – med det resultat at de prososiale forsvant. En kunne i dette tilfellet også ha tenkt seg et enda verre scenario. De prososiale kunne ha blitt værende, og deretter blitt påvirket av nynazistene slik at de ble rekruttert til denne gruppen. Men det kunne også gått slik man ønsket; at de ekstreme og voldelige ungdommer ble integrert i det øvrige ungdomsmiljøet. I slike tilfeller hvor det er svært usikkert i hvilken retning en intervensjon virker, blir det viktig å følge nøye med hva som skjer slik at man evt. kan endre kurs. Selv om det er vanskelig, og ofte umulig, å ta rede på hvilke langsiktige effekter en innsats eller virksomhet kan ha, er det mulig å ha et blikk for om det virker i gal retning. Det er lov å prøve og feile, under forutsetning at man er i stand til å lære av feilene.

I noen tilfeller kan det være mer sannsynlig i hvilken retning en intervensjon vil virke. Det dreier seg da om kjente sosiologiske mekanismer som *kan* lede i en uønsket retning, men som ikke nødvendigvis vil gjøre det. En slik mekanisme er ”peer-group”-mekanismen. Å samle unger med store atferdsproblemer for å behandle, lære, gi omsorg eller opplevelser, *kan* virke mot sin hensikt gjennom å styrke gruppesamhold og forsterke atferdsproblemene gjensidig. Men det er ikke sikkert det vil virke slik. Slike effekter kan sikkert også motvirkes med for eksempel god bemanning og et godt kvalitativt arbeid. Men dette er uansett en mekanisme en må ha et blikk for.

I dette kapitlet har vi også pekt på en annen mekanisme: Det *kan* være en sjanse for at en styrking av familiens kontroll over ungdommer med atferdsvansker i kriminelt belastede familier, fører til mer kriminalitet i stedet for å minske den. Ungdommene kan kobles enda sterkere til kriminelle slektskapsbaserte strukturer, i stedet for å hjelpes ut av dem. Dette er en mekanisme man bør ha øye for og som en må ta i betraktning når en vurderer et slikt intervensjonstiltak.

I tillegg er det også viktig å ha et blikk for ikke-intenderte positive effekter. I tertiærforebyggende arbeid er fokus ofte på individet. Man behandler individet, og er opptatt med hvordan det går med individet. Resultater måles på individnivå, slik er det også med MST. MST har et evalueringsdesign som er individfokuset. Samtidig har MST gjennom sin praksis også vist seg å være orientert mot gruppeeffekter. En naturlig konsekvens av dette bør være at man også i evalueringssammenheng retter fokus mot gruppa. Det som er dårlig for et enkelt individ, kan være godt for den øvrige gruppa. Mens både fengsel og institusjonsplassering *kan* virke kriminalitetsforsterkende på de som anbringes på slike steder gjennom at de treffer likesinnede, lager nye nettverk og går en skole i kriminalitet, kan dette ha positive effekter på den gruppen de trekkes ut av. Dette viser en større undersøkelse av kriminelle ungdomsnettverk i Stockholm. Å trekke nøkkelpersoner eller lederfigurer ut av en gruppe eller nettverk og plassere dem i fengsel eller institusjon, hadde ingen positiv effekt på deres individuelle kriminalitet. Men kriminaliteten sank klart hos de andre som deltok i gruppa/nettverket (Sarnecki 2001). Dette er en mekanisme som det er viktig å være klar både for de som arbeider med voldelige grupper, nettverk eller gjenger, og de som evaluerer tiltak mot atferdsproblemer og kriminalitet.

11 Styring og koordinering – politisk og administrativt

I dette kapitlet skal vi sondre mellom to typer koordinering. Det ene er den rollen politikerne i Kristiansand har hatt i dette arbeidet, og hvordan samspillet med administrasjonen har skjedd. Er dette et arbeid som domineres av fagfolkene og hvor politikerne blir sittende på siden, eller er dette et politisert felt som politikerne gjerne går inn i? Evt. hvilke problemer i samspillet mellom fag og politikk ser vi på dette området? Det andre er hvordan sideordnede enheter har forsøkt å koordinere både informasjon og ressurser overfor de aktuelle grupper og problemstillinger. Klarer de det, eller representerer samordningsforsøkene kun overflatiske ritualer av liten verdi? Og hvordan forholder man seg til grupper med tydelige enkeltpersoner? Kan en kartlegge, analysere og koordinere tiltak overfor slike grupper innen rammen av gjeldende taushetspliktregler?

11.1 Politisk engasjement og forsøk på noen overordnede grep

Denne rapporten fokuserer i stor grad på det faglige og praktiske arbeidet som er iverksatt i utvalgte virksomheter for å forebygge eller gripe inn overfor voldelige ungdomsgrupper. I dette avsnittet skal vi også fokusere på det politiske nivået. Kommunen er en politisk styrt organisasjon – det er det aller viktigste kjennetegnet ved en norsk kommune. Politikerne har en koordinerings- og styringsrolle når det gjelder å fordele kommunens ressurser på ulike virksomheter og å se innsatsområder i sammenheng på tvers av mange fag. Mens fagfolkene kun har ansvar for vurderinger gjort med basis i eget fag, har politikerne ansvar for summen av fagfolkenes vurderinger og små beslutninger, og de har ansvar for det som faller mellom fagene (Offerdal 1992). Dessuten er det feltet vi her behandler – som gjelder kriminalpolitikk og tiltak mot vold og rasisme, ikke et felt hvor det

finnes entydige faglige svar. Tvert i mot. Det er et felt hvor fagfolkene ofte er uenige – jfr. foregående kapittel. Dette fører igjen til at politikernes rolle blir sentral når det gjelder å fatte beslutninger. Ofte ligger ikke de politiske stridsspørsmål i målene, men like mye i de midler som brukes for å nå målene. Dessuten er spørsmål som gjelder rasisme, toleranse, tiltro til de demokratiske insitusjoner i seg selv helt sentrale politiske spørsmål.

Vi skal nevne tre politiske ”grep” som har vært viktige i arbeidet i Kristiansand. Det ene er en aktiv politisk bruk av den kriminalitetsforebyggende koordinator og samhandlingssystem som er spunnet rundt denne funksjonen. Det andre har vært et betydelig engasjement mot rasisme og nynazisme da situasjonen var mest tilspisset, og det tredje aktive forsøk på å finne langsiktige løsninger i form av meldinger og handlingsplaner.

11.1.1 Et nært samspill mellom politikerne og ”krimgruppa” med den kriminalitetsforebyggende koordinator som mellomledd

Kristiansand opprettet i 1997 et koordineringssystem for det kriminalitetsforebyggende arbeidet etter initiativ fra politiet. Dette var et initiativ som kommunen raskt responderte positivt på. Det ble opprettet en stilling som kriminalitetsforebyggende koordinator i kommunen med administrativ plassering hos rådmannen. Koordinatoren etablerte ei såkalt ”krimgruppe” å spille på som besto av 12 fagfolk på et høyt nivå i sine respektive virksomheter, i stor grad på leder eller nestledernivå³⁰. Gruppen er fortsatt i virksomhet. I tillegg ble det opprettet en arbeidsgruppe som består av fagfolk/nærbyråkrater som har direkte kjennskap til ungdomsmiljøene i byen og nabo-kommunene, og som i stor grad har hatt fokus på rasistiske og voldelige grupper (den såkalte Kvikk-gruppa).

Som vi skal komme inn på i neste avsnitt, har begge disse to gruppene mye kunnskap om kriminalitets-situasjonen i Kristiansand – samlet sett. Hver for seg har de ulike deltagende instansene et begrenset perspektiv og begrenset informasjon, men samlet har de et godt bilde av situasjonen. Den kriminalitetsforebyggende koordinatoren blir derfor også en slags informasjonssentral som samler opp og formidler

---

³⁰ Gruppen ble ledet av assisterende rådmann og hadde representanter fra alle sektorer i kommunen, politiet, frivillighet, konfliktrådet, videregående skole og næringslivet.

både faktainformasjon, vurderinger og problemstillinger til både egne systemer og til politikerne.

Den mest synlige formidlingen av bearbeidet informasjon, analyser og problemstillinger, skjer gjennom at koordinatoren regelmessig blir kalt inn til formannskapet for å orientere. Tre til fire ganger i året opptrer koordinatoren i formannskapet. Orienteringen kan gjelde en bekymringsfull utvikling (eks. gruppebasert vold), eller en generell oversikt over kriminalitetsbildet. Av og til møter også politistasjons-sjefen i Kristiansand til det samme formannskapsmøtet. Orienteringen etterfølges som regel av spørsmål fra politikerne.

Kriminalitetsforebyggende koordinator var fra 1997 til 2002 plassert i rådmannens stab. I 2003 ble stillingen overført til kultursektor, men fra 1/1-04 ble den flyttet tilbake til rådmannen. Den fysiske plassering hos rådmannen og ordfører har også gjort det enkelt for politikerne å ta en uformell prat når de er innom rådmannskontoret eller ordfører. Og ikke minst har det vært enkelt for ordfører å holde seg oppdatert.

Ordfører (fram til okt. 2003) framholder at både den regelmessige informasjonen til formannskapet og de uformelle samtalene, har bidratt til at politikernes strategi har blitt mindre hendelsesstyrt. Hun påpeker at kriminalpolitikken er et felt hvor det er lett å komme med lite gjennomtenkte politiske utspill på bakgrunn av akutte hendelser.

På dette feltet kan du aldri informere godt nok. Du tror ofte at de andre har god nok informasjon, men det har de ikke. ....

Jeg er avhengig av på en lett tilgjengelig måte å få greie på trender og det som skjer. I møtet med media kan du gå i baret hvis du ikke er oppdatert.”..... ”Jeg får stadige oppdateringer fra [kriminalitetsforebyggende koordinator] og får hennes refleksjoner. Dette skjer i hovedsak uformelt ved at jeg spør henne” (Ordfører - fram til 2003)

Også fra den politiske opposisjon (fram til okt. 2003) uttrykkes samme tilfredshet med måten politikerne har deltatt i dette arbeidet. De opplever ikke at dette er administrasjonens og fagfolkenes domene.

For politikerne oppleves nærheten til kriminalitetskoordinatoren som en fordel, og flere har uttrykt glede over at stillingen etter ett år i kulturetaten på nytt er tilbake i rådmannens stab.

Møtet mellom politikk og fag – ulike perspektiver og tilnærminger til problemet

Selv om politikerne er svært fornøyd med hvordan det kriminalitetsforebyggende arbeidet koordineres, har det også vært tidvis uenighet mellom politikere på den ene siden og fagfolk i kommune og politiet på den andre om hvordan informasjonen om de voldelige gruppene skal fortolkes, og hvilke konsekvenser en skal trekke av dette.

Da nynazistmiljøet styrket seg og ble mer voldelig og aggressivt høsten 2000, engasjerte flere unge politikere i Kristiansand seg. De ønsket mest mulig fokus på problemet, og de holdt en høy media-profil. For dette opplevde de å få kritikk fra enkelte fagpersoner/ledere i kommune og politiet som understreket at en ikke burde blåse problemet unødig opp, og at et for sterkt mediafokus kunne virke mot sin hensikt. Det kunne bidra til både å gi miljøet gratis reklame overfor ungdommer på søk etter noe spennende, og til å gjøre Kristiansand mer attraktiv for nynazister utenfra som ønsket å få oppmerksomhet. I en periode høsten 2000 ga også en av forfatterne av denne rapporten det samme rådet. Det er viktig ikke å blåse slike hendelser ut av sine proporsjoner fordi det kan virke mot sin hensikt.

Men hva som er de riktige proporsjoner avhenger av øynene som ser. Også fakta – om ei voldelig gruppers størrelse og aktiviteter, er gjenstand for vurderinger. Og om det en ser er bra, dårlig – hvor bra eller hvor dårlig, avhenger av hvilket politisk ståsted man har, hvilke årsaksforståelse man har og av hva slags sammenligningsgrunnlag man har³¹. Det bør ikke forundre noen at yngre politikere vurderte situasjonen høsten 2000 som spesielt foruroligende.

Det sosialfaglige perspektivet som høsten 2000 ble fremmet både av forskere og kommunale fagfolk og det politifaglige perspektivet som ble fremmet fra politiets side, innebar et fokus på gruppen, dens utvikling, sammensetning, dynamikk og rekruttering. Man skulle arbeide intenst for å oppløse både den nynazistiske gruppen, og man skulle la være å bidra til å gi den ekstra-reklame som kunne virke

---

³¹ Samme problemstilling har man når det gjelder gjenger med minoritetsbakgrunn. Her vil ofte personer med tilknytning til venstresiden være forsiktige med å ”hausse opp” denne type fenomen. Argumentene vil ofte være at vi har hatt gjenger før, vi har og gjenger med norsk bakgrunn. Og det å ”hausse” det opp, kan bidra til å stemple innvandrerdømt ytterligere og derved skape enda mer grobunn for utestengning. For politikere i for eksempel FrP vil utgangspunktet være omvendt. Deres vurdering av fakta vil være sterkt preget av deres verdier. Samme fakta kan derfor oppleves vidt forskjellig.

forsterkende og rekrutterende. Flere av de unge politikere hadde et annet perspektiv. De ønsket å bruke framveksten av det nynazistiske miljøet for å skape en debatt om hverdagsrasismen som de mente ga god grobunn for framveksten av det nynazistiske miljøet. Den politiske rasjonaliteten var en annen enn den sosialfaglige og politifaglige.

Politikk som styringsmetode går ut på å *skape* meninger gjennom debatt og meningsutveksling. I politikken er det snakk om å påvirke andre menneske til å ta det same standpunkt og sjå ein sak frå den same side som ein sjølv. (Offerdal 1992:96)

For unge politikere særlig på venstresiden³², som tidligere også hadde engasjert seg sterkt lokalt i arbeidet mot rasisme, var det viktig å forsøke å bruke hendelsene til å skape en debatt og en mobilisering mot rasisme. De ønsket å skape en bred front mot rasisme, herunder mot Fremskrittpartiet i byen som de mente bygget opp under hverdagsrasismen og derigjennom ga næring til den mer aggressive nynazismen.

Det er ikke mulig å si hvem som har rett i det som var en diskusjon om hvordan en skal forholde seg til et fremvoksende nynazistisk miljø – nettopp fordi fagfolk og de aktive politikerne hadde ulike perspektiver. Et viktig poeng er at fagfolkene selvsagt ikke kan forhindre politikerne å engasjere seg, og bruke virkemidler som i et sosialfaglig og politifaglig perspektiv kanskje kan gjøre enkelte ting vondt verre. Det kan være grunn til å understreke at det faglige perspektivet slett ikke er basert på sikker kunnskap om årsak og virkninger. Fagfolkene kan ikke vite sikkert at mye oppmerksomhet vil skape økt rekruttering i den konkrete situasjon. Økt oppmerksomhet *kan* også virke omvendt, advare foreldre og skremme ungdommer fra å gå inn i et slikt miljø. Dette er et felt med en god del erfaringer, men ikke sosiologiske lovmessigheter.

Og siden kommunen er en politisk styrt organisasjon, har politikerne det siste ordet når det gjelder strategivalg. Fagfolkene kan selvsagt ikke stoppe politikere som ønsker å anlegge et bredt politisk perspektiv på et fenomen som dette. Derimot må fagfolkene selvsagt kunne fremme sine faglige vurderinger i dialogen med politikerne. Og

---

³² Det var særlig tre politikere i tjue-årene fra SV og Ap som engasjerte seg sterkt. Men også en yngre politiker i Høyre markerte seg som svært aktiv. Det var derfor ikke utelukkende en "venstresidesak", men det totale engasjementet var nok klart størst på denne siden i det politiske spektrum.

så får politikerne trekke dette inn i sitt vurderingsgrunnlag sammen med andre hensyn som de synes de må ta.

De unge politikernes engasjement resulterte i en 12 punktsplan mot rasisme som besto av flere til dels kortsiktige tiltak. Et av punktene var at kommunen skulle utarbeide en mer langsiktig og omfattende handlingsplan mot vold, rasisme og sosiale konflikter. I tillegg ble det arrangert folkemøter og markeringer (bl.a. fakkeltog) mot rasisme og nynazisme.

I den prosess som har pågått fra 2001 og fram til i dag, er de nevnte politikerne langt mer fornøyd med det samspillet som har vært mellom politikk og fag på dette feltet.

Jeg føler at vi som politikere har vært veldig integrert i dette arbeidet. Jeg har aldri hatt et slikt eierforhold til andre sakstyper. Jeg har kunnet påvirke hele veien.
(Formannskapsmedlem AP).

11.1.2 Handlingsplan mot sosiale konflikter, vold og rasisme

Utarbeidelse av en ”handlingsplan mot sosiale konflikter, vold og rasisme” ble vedtatt i formannskapet i februar 2001. I formannskapets vedtak framgikk det at planen skulle inneholde både langsiktige og kortsiktige tiltak som skulle utarbeides i samråd med skoleklasser og foresatte i Kristiansand. I tillegg skulle byens eldresentra trekkes med i arbeidet. Og handlingsplanen skulle bygge på den forskningsrapporten som da var under utarbeidelse (jf. Bjørge, Carlsson og Haaland 2001).

Arbeidet med denne handlingsplanen ble ikke enkelt. Det var uklart hva planen skulle omfatte – særlig begrepet sosiale konflikter var gjenstand for mange tolkninger. Det var uklart om en skulle ta bokstavelig formannskapets vedtak om å trekke inn byens eldresentra. Hvorfor skulle en det? Det er vel ikke den gruppen man bør prioritere når det gjelder forebyggende holdningsarbeid? Og selv om noen politikere kanskje var av den oppfatning at de eldre kunne overføre fremmedfiendtlige holdninger til sine barnebarn, er det neppe beste-foreldregenerasjonen en treffer på byens eldresentra. Barnebarna deres er trolig voksne og ikke mer påvirkbare. Eldresentraene er mer et sted for olderforeldregenerasjonen.

Ikke minst viste arbeidet med planen at temaet og problematikken var svært omfattende. Den angikk flere forvaltningsnivåer og de fleste

etater innen hvert forvaltningsnivå. Vold, rasisme og sosiale konflikter har sammenheng med en rekke årsaks mekanismer som en evt. må gå løs på – hvis en skal se dette i et forebyggende og langsiktig perspektiv. I arbeidet med planen ble det fort klart at temaene hang sammen med en rekke politikk- og virksomhetsområder.

Arbeidet med planen gikk derfor svært tungt. Det var vanskelig å definere begrepene og avgrense planen. Likeledes ble det vanskelig å avstemme hvor stor medvirkning det skulle være fra de *virksomheter* som planens tematikk omfattet. Etter at den fagpersonen som var engasjert i et svært vanskelig arbeid sluttet etter et års endt engasjement, måtte mye av arbeidet gjøres på nytt. Men da var det blitt et arbeid som de involverte måtte gjøre ved siden av andre oppgaver, uten profesjonell sekretærhjelp. For de involverte i administrasjonen ble dette et tungt pliktlop – på overtid. En av oss forskere bidro også med betydelige innspill for å få arbeidet unna. Begrunnelsen for dette var at planarbeidet stjal ressurser og entusiasme og derved fortrenget andre viktige oppgaver i arbeidet overfor de problematiske gruppene.

Resultatet ble et skriftlig produkt som åtte måneder forsinket ble lagt fram for politisk behandling. Og det framlagte produktet kunne heller ikke kalles en plan. Rådmannen valgte å kalle det en *utredning* inneholdende retningsmål og anbefalinger innen temaet. Anbefalingene må i neste omgang innarbeides i kommuneplanen, i handlingsprogrammet. Dermed vil forslagene nødvendigvis måtte komme opp en gang til. Den dominerende delen av dokumentet omhandler årsaker til diskriminering på ulike arenaer, og hva kommunen kan gjøre for å integrere flyktninger og innvandrere i det norske samfunnet. Men dermed ligger den også tett opp til kommunens integreringsplan som skal til behandling høsten 2004, og som omhandler strategier for etnisk likestilling og internasjonalt mangfold i Kristiansand.

Utredningen avstedkom noe diskusjon da den kom opp i både formannskap og bystyre våren 2003. Miljøpartiet "De grønne" foreslo at kommunen nedsatte et nytt arbeidsutvalg med representanter for innvandrerne, næringslivet, Høgskolen i Agder og kommunen for å utarbeide en konkret tiltaksplan for Kristiansand. Forslaget falt med 14 mot 38 stemmer. Med 49 mot tre stemmer vedtok deretter bystyret utredningen som kommunens strategi i arbeidet med dette tema. Fremskrittpartiets tre representanter stemte i mot hele utredningen med begrunnelse om at bystyret på generelt grunnlag vil arbeide for at ingen borger skal forskjellsbehandles på bakgrunn av rase, religion og etnisk opprinnelse.

De viktige diskusjonene vil trolig komme når forhold som omtales i denne utredningen, og i intergreringsplanen, kommer opp som enkeltsaker. Det er når sakene konkretiseres og kommer opp ”i sin rette sammenheng” at en vil kunne få de interessante politiske diskusjoner rundt problemstillingene. Det er et viktig trekk ved den politiske rasjonalitet at man er mer opptatt av de dagsaktuelle saker hvor de kan markere overfor velgerne hva de står for, enn av de langsiktige planer for fremtiden (Kleven 1990, Offerdal 1992, Christensen, Lægneid, Roness og Røvik 2004:162).

11.1.3 Kristiansand kommunes utjanningsmelding

Når det gjelder kommunens Utjanningsmelding som lå ferdig ca. en måned etter den forannevnte utredning om sosiale konflikter, synes situasjonen å være helt annerledes. Denne utredningen har vist seg å være et meget nyttig dokument for politikerne, nettopp fordi den har kunnet brukes i dagsaktuelle politiske innspill og markeringer.

I 1999 la regjeringen Bondevik fram en utjanningsmelding med fokus på de økte forskjellene i levkår i Norge. Politikerne i Kristiansand ba i 2002 om at det ble utarbeidet en kommunal melding med fokus på de som kommer dårligst ut, og med forslag til tiltak som kan settes i verk for å bedre situasjonen. Meldingen skulle bygge på de samme faktorer som ble definert i den statlige meldingen.

Det kanskje viktigste grepet i meldingen var å sammenligne med tre likartede kommuner (Stavanger, Fredrikstad og Drammen) for å få informasjon om hvordan Kristiansand sto i forhold til disse kommunene. Arbeidet ble gjennomført i løpet av vinter/vår 2003. Arbeidet ble ledet av ei styringsgruppe bestående av tre politikere samt helse- og sosialdirektøren, og gjennomført av ei prosjektgruppe og fire arbeidsgrupper. I arbeidet ble det anvendt statistikk fra SSB, i tillegg til lokalt utarbeidet statistikk og mer kvalitative analyser. Dette gjaldt også to av NIBR survey-undersøkelser om vold og konfliktatferd i ungdomsmiljøene hvor Kristiansand i 1999 ble sammenlignet med Oslo, Stavanger og Drammen (Haaland 2000), og i 2002 med Drammen (Haaland 2003).

Utjanningsmeldingen viste at Kristiansand har en betydelig større andel av ungdom i aldersgruppen 18-24 år som er arbeidsledige og sosialhjelpsmottakere. Kommunen har en betydelig lavere tiltaksinnsats for arbeidsledig ungdom (18-24 år) enn sammenligningskommunene. Kommunen har en høyere andel arbeidsledige. Kristiansand har flere med minoritetsbakgrunn enn Stavanger og Fredrikstad, men mindre enn Drammen. Men Kristiansand har bosatt

klart flest asylsøkere og flyktninger – grupper som ofte har kompliserte helsemessige følgeproblemer. Byen har færre ungdommer som er kriminelle, men en liten gruppe som er sterkt marginalisert.

Etter at Kristiansand kom med sin utjamningsmelding utga Statistisk sentralbyrå en rapport om Levekår for ungdom i større byer (Daugstad 2003). Denne viste at uttrykt gjennom en samleindeks for levekårsproblemer blant ungdom, er det bare to av landets 23 byer over 25.000 innbyggere som kommer dårligere ut enn Kristiansand (som deler tredje siste plass med Arendal).

Utjamningsmeldingen inneholder flere forslag til tiltak – hvorav mange gjelder ungdommer som har problemer med å komme inn i det ordinære arbeidsmarkedet og som dropper ut av videregående skole, tunge rusmisbrukere og bosatte flyktninger med spesielle behov.

Noe av det viktigste er kanskje at meldingen har skapt en klart økende bevissthet i kommunen at Kristiansand sliter med et betydelige problem med marginaliserte ungdommer når en sammenligner med andre norske byer. Dette har igjen bidratt til en politisk erkjennelse om at på dette feltet har de slett ikke gjort nok. En ledende AP-politiker (nå i posisjon) har endog uttalt at politikerne i Kristiansand har sviktet de unge. Den nye ordføreren (KrF) har med sterkt engasjement rettet søkelyset mot den videregående skolen for å finne alternative opplæringsmodeller for å forebygge frafall. Og ledende politikerne har også vært uttalte på å se kultur- og fritidspolitikken i et klasseperspektiv.

Vi har for mange som ikke får del i det vi andre får. Dette er en dramatisk utfordring vi må forholde oss til (Ordfører på et seminar om kultur- og klasseskiller 22/1-04).

I kjølvannet av Utjamningsmeldingen har det skjedd politiske utspill, og det har vært en åpen debatt i Fedrelandsvennen – blant annet om innholdet i den videregående opplæring.

Det synes så langt som at Kristiansand kommunes Utjamningsmelding ga kunnskap og en erkjennelse av at situasjonen på langt nær var tilfredsstillende. Og noe som bidro til å åpne øynene til lokale politikere og skape et politisk engasjement, var nettopp ”benchmarkingen” i forhold Stavanger, Fredrikstad og Drammen. Et resultat av denne bevisstgjøringen var at det statlige initierte SATS-prosjektet, hvor sosialtjeneste, arbeidskontor og trygdekontor skal samordnes, fikk en egen vri i Kristiansand. I Kristiansand ble det etablert en egen UNG-etat innen dette SATS-systemet. Ungdommen

fikk en ”egen dør” å henvende seg i. UNG-etat var et grep for å ta tak i de utfordringer som Utjanningsmeldingen viste.

Et økt kunnskaps- og bevissthetsnivå er trolig en nødvendig forutsetning for å møte problemet på en god måte lokalt, men det er selvfølgelig ikke en tilstrekkelig forutsetning for å løse eller mildne problemene. I hvilken grad kommunen gjennom lokale grep klarer det, vil kun fremtiden vise. Hvordan det norske fattigdomsproblemet skal reduseres eller løses på lokalt nivå, vil det helt sikkert være politisk uenighet om. Og det er nettopp derfor at dette er politisk spennende fordi dette er et sakfelt hvor en trolig får tydeliggjort de forskjeller som finnes mellom partiene.

I studien *Generalisert hat og polariserte fellesskap(2001)* ble det påvist at de fleste ungdommene som havnet i det nynazistiske miljøet i Kristiansand tilhørte det som ble kalt for ”de marginaliseres fellesskap”. De fleste kom fra en fattig norsk underklasse. Tiltak som kan gjøre noe med denne situasjonen er selvsagt relevante for å forebygge at slike grupper dannes eller at etablerte grupper vokser.

11.2 Den administrative koordinering

11.2.1 Krim-gruppa – med både styringsgruppe og koordinator

Vi omtalte ovenfor forholdet mellom krim-gruppa, den kriminalforebyggende koordinatoren og politikerne – hvor politikerne selv gir uttrykk for at den informasjon som har kommet gjennom dette systemet har vært svært viktig for dem, og bidratt til at de ikke ble stående på sidelinjen i arbeidet med både den nynazistiske gruppen og de andre voldelige gruppene i Kristiansand.

Krim-gruppa består som nevnt av ledere eller nestledere i sine respektive virksomheter eller fagpersoner på et meget høyt faglig nivå, og er et viktig ledd i koordineringen av det kriminalitetsforebyggende arbeidet i Kristiansand. Over den finnes ei ledergruppe bestående av stasjonssjef ved Kristiansand politistasjon, politimester (ved behov), rådmann og ordfører. Denne ledergruppa møtes kun en eller to ganger pr. år hvis det er viktige ting som må avklares på et toppledernivå, eller hvis det dukker opp helt spesielle problemstillinger som den ene parten ønsker å løfte fram for den andre. Det siste eksemplet på en slik sak som ble brakt inn til denne gruppa, var da politiet sommeren 2003 ønsket et møte med kommunens ledelse (som da var utvidet med både

helse- og sosialdirektør, kulturdirektør og kriminalitetsforebyggende koordinator) for å redegjøre for sin bekymring over kriminalitetsutviklingen innen en bestemt etnisk gruppe slik at kommunen kunne anvende sitt apparat for å intensivere sitt forebyggende arbeid mot denne. For øvrig er det Krim-gruppa som tar opp mer løpende saker og debatter.

En gjennomgang av det kriminalitetsforebyggende arbeidet som ble utført for fire år siden, viste den gang at de aktører som selv deltok i Krimgruppa uttrykte at den fungerte etter intensjonene, og at det ikke var særlig grunn for å endre verken dens sammensetning eller funksjoner (Carlsson 2000). Spesielt mindre ikke-kommunale instanser som Friomsorgen uttrykte (og uttrykker fortsatt) en betydelig tilfredshet i å bli trukket nærmere de kommunale instansene. Krimgruppa er en arena hvor en liten etat kan løfte opp viktige problemstillinger på den administrative og politiske dagsordenen. En slik viktig sak har vært soningsforholdene i regionen. Med nærmeste soningsfengsel 200 km. unna har det vanskeliggjort løpende oppfølging og arbeidet med å rehabilitere fengslede som sitter på lengre dommer. Agderrådet har nå fått utarbeidet en utredning om behov og nytteverdi av et lokalt fengsel som ble oversendt Justisdepartementet i juni 2004.

Vi nevnte ovenfor at den kriminalitetsforebyggende koordinator som er sekretær for krim-gruppa spiller en viktig rolle som et kontaktpunkt for politikerne. Også for deltakerne i Krimgruppa, og kanskje særlig for det forebyggende politiet, spiller denne funksjonen en viktig rolle som formidler inn til ulike kommunale etater. Det forebyggende politiet blir koblet til personer, materiell og penger som kan brukes overfor utsatte grupper ungdom og enkeltungdommer.

Før gikk jeg til politimesteren med mine bekymringer, men det strandet der fordi han ikke hadde flere strenger å spille på. Nå tar jeg det opp med koordinatoren som igjen bringe det ut til "sine" enheter. Dette resulterer ofte i konkrete tiltak overfor problemet. (erfaren tjenestemann i det forebyggende politiet)

Flere informanter peker på at kommuneorganisasjonen nå er så stor at den begynner å bli ganske komplisert. Ulike etater er organisert på ulike måte. Noen er sentralt organisert, andre er lagt ut på bydel. Andre igjen har nylig omorganisert og endret sin struktur. Flere fagfolk i i kommunen understreker at det er et behov for noen som kan ha overblikk over dette kompliserte apparatet ovenfra, og ha en viss oversikt over det som skjer. De peker på at den kriminalitets-

forebyggende koordinatoren har en mulighet til dette – til dels på grunn av den administrative plassering hos rådmannen, og delvis på grunn av den lange fartstiden stillingsinnehaveren har i kommunen. Koordinatoren kjenner til hva som skjer både her og der, og kan føre folk sammen som jobber i forhold til samme problem eller målgruppe.

Plasseringen hos rådmannen gir koordinatoren ekstra legitimitet som pådriver overfor de andre etatene. Men dette er noe som kan slå begge veier. Blir ”trøkket” for stort har ansatte i andre etater en rekke måter å unndra seg på.

Aktør 1. ”Det har vært et kraftig driv i dette arbeidet, og det bør det også være. Det er en balansegang mellom å koordinere eksisterende virksomhet og det å sette i gang noe nytt. Det er varhet hos oss mot å bli pådyttet ting. Her har det vært en balanse, men dette er hårfint. Hvis en skal få til resultater må en også av og til pushe på. [Koordinatoren] klarer dette fint.

Aktør 2: ”Hun er tydelig uten å trække på folk.”

Aktør 1. ”Men hun gir seg ikke så lett heller. Hun lar deg ikke dø i synden.”

Aktør 2. ”Hadde hun vært kantete hadde hun fått folk i mot seg.”

Aktør 1. ”Dette krever bestemte egenskaper. Med litt feil person kan dette bli mislykket. Husk at [koordinatoren] har lang erfaring i tverretattlig jobbing.” (fra intervju i skoleetaten)³³

Dette sitatet illustrerer at en slik oppfølging krever en betydelig grad av innlevelse i hva andre aktører kan ta av påtrykk. De to siterte aktørene legger også vekt på at koordinatoren evner å inspirere folk og gi dem honnør for det arbeidet de gjør. Det gjør også en sentral aktør i fritidsetaten:

Det hadde gått stein hakke galt hvis det hadde vært en koordinator som selv skulle stå i solen (sentral aktør i fritidsetaten)

Koordinatoren er synlig i svært mye av det forebyggende arbeidet i Kristiansand, men uten å skygge for andre eller bli et irriterende

³³ Også fra helse- og sosialetat og fritidsetat sies det omtrent det samme – med litt andre ord.

mellomledd. En slik rolleutforming avhenger av både personlig modenhet, faglig kompetanse og erfaring.

De få kritiske kommentarene når det gjelder det tette forholdet mellom kriminalitetsforebyggende koordinator, Krimgruppa – og kommunens administrative og politiske ledelse, har kommet fra faglig hold både innen og utenfra kommunen. Kriminalitetsforebyggende koordinator og hennes nærmeste medspillere i Krim-gruppa, oppleves å ha en så nær kontakt med det politiske toppnivået, at alternative faglige innspill og strategier kan fortrenkes:

For enkelte kan veien inn til toppen i kommunen bli for overflattisk og lett. Krimgruppa har ikke noen formell status, men uformell makt. Signaler fra krim-gruppa kan legitimere tiltak som ellers ville ha blitt skrellet bort gjennom en grundigere saksbehandling i sektorene. En kan også få et trykk mot saksbehandlerne ute i sektorene som skal vurdere tiltak. (saksbehandler).

Omtrent samme synspunkter har vært fremmet fra MST-teamet – gjennom uttrykket ”dobbeltbarnevernet” – hvor systemet rundt kriminalitetskoordinatoren har hatt frie ressurser til å sette i gang forebyggende tiltak som i følge MST-teamet ikke er godt nok faglig fundert. Også fra barnevernet har det vært uttrykt misnøye med at det settes i gang større prosjekter, og hvor de føler at de blir tvunget til å delta når prosjektet først er i gang. Dette skaper uro i en til tider presset organisasjon. På den annen side medgir barnevernet at det har blitt satt i gang tiltak på denne måten som de i ettertid mener er gode og nyttige (jfr. Ungdomskontrakter).

Utover dette har vi ikke registret noen større misnøye med hvordan arbeidet er organisert og drives.

Gjensidig påvirkning på hverandres ressursbruk

En interessant konsekvens av dette samspillet mellom kommune og politiet som er det bærende element i både ledergruppa og Krim-gruppa, er at begge parter får mer informasjon om den andre parten, noe som gir seg utslag i et gjensidig sterkere engasjement i hvordan hver av partene prioriterer sine ressurser. Gjennom både styrings-gruppa og Krim-gruppa har politiet fått en kanal hvor de kan påvirke kommunens prioriteringer. Politiet er den etat som fanger opp barn og unge når andre forebyggende og intervensjonerende tiltak ikke fungerer. Derfor er det viktig for politiet å påvirke slik at de har et kommunalt apparat som forhindrer at flere ungdommer havner hos politiet i første omgang. Likeledes er det viktig for politiet å ha et apparat som kan ta

imot ungdommer som har vært innom hos politiet og som skal reintegreres i det øvrige samfunn. Dette er spesielt viktig etter at politiet startet med den såkalte Bekymringssamtalen hvor målet er å snu en begynnende kriminalitet så raskt som mulig. I en slik snuoperasjon blir det ofte viktig umiddelbart å bringe inn ressurser fra det kommunale apparatet så fort som mulig.

På den annen side bidrar den tette samhandling mellom kommune og politi til at kommunen får et bedre grunnlag for å mene noe om politiets prioriteringer.

Ved flere anledninger de siste fire-fem årene har det vært drøftet å legge ned de to bydelstasjonene, som i kommunen oppfattes å ha en tydelig forebyggende profil. Men da har det kommet klare reaksjoner fra både faglig og politisk nivå i Kristiansand kommune. Hvis politiet prioriterer å legge ned bydelstasjonene, mister politiet noe mer enn sitt eget lokalorienterte og forebyggende arbeid. De gir da også avkall på kommunale tiltak som er integrert i politiets arbeid ved bydelstasjonene. I tillegg vil nedleggelse av de tjenester som kommunen ofte har den største nytten av, også tappe politiet for legitimitet både i kommuneadministrasjon, blant politikere og lokalbefolkning. Selv om politiet er unndratt lokal folkevalgt kontroll, er det avhengig av legitimitet –av et godt samarbeid med kommunen. Det tette samarbeidet med kommunen fungerer trolig som en motvekt mot at politiet ikke henfaller til et mer reaktivt og mindre forebyggende politi.

11.2.2 Koordinering av informasjon og tiltak overfor enkeltpersoner

For å koordinere både informasjon og løpende tiltak overfor voldelige ungdomsgrupper i Kristiansand, ble det i 1997 opprettet ei såkalt KVIKK-gruppe. Initiativet til å opprette den kom etter flere alvorlige hendelser i Vågsbygd høsten 1995 og utover 1996 hvor nynazistiske ungdommer utøvet vold og spredte frykt.

I gruppa er det representanter for forebyggende politi ved Politistasjonen i Kristiansand, en betjent fra hhv. Vågsbygd og Randesund politistasjon i Kristiansand og en betjent fra Vennesla og Lillesand lensmannskontor. I tillegg deltar en representant fra barnevernet, fra de alternative skolene, flyktningsavdelingen, en fra fritidsetaten. I tillegg møter av og til en fra Voksne for Barn og fra Kirkens Ungdomsprosjekt.

Kvikk-Gruppen møtes vanligvis tre ganger pr. halvår. En viktig post på programmet på hvert møte er en gjennomgang av hvordan situasjonen er nå. Har situasjonen når det gjelder gruppebasert vold endret seg til det bedre eller verre? Og hvem gjør hva når overfor hvem? Har det skjedd hendelser som kan si noe om utviklingen går mot det bedre eller verre?

Det er ofte politiet som har den mest detaljerte informasjon om den konkrete situasjonen som det formidler videre, noe påfølgende sitat fra et møte viser:

[Situasjonen] er nok roligere enn det var. AA og BB [to navngitte nøkkelaktører i det nynazistiske miljøet] har vært i en slosskamp etter en krangel hvor AA var arg på BB fordi BB var i ferd med å trekke seg fra miljøet. AA og to yngre gutter [navngitte] markerer seg ute på Justvik. De er lett uniformerte.

Sist helg ble CC stukket med kniv av en eller noen afrikanere. Noen har sett både CC og DD på Markens hvor de har vært eglete og oppsøkt bråk. CC vil ikke anmelde knivstikket. Men han har vistnok sagt at det kommer en reaksjon – og den skal bli kraftig. (Fra møte i KVIKK-gruppen 18/12-02)

De fleste deltakerne i nynazistmiljøet, og de mest sentrale i det som ble kalt for Valla, er kjente for de aller fleste av de politibetjentene som patruljerer byen i helgene. Det betyr også at det er mye personfestet informasjon som kommer gjennom politiet kanaler om aktuelle hendelser.

På KVIKK-gruppemøtene formidles også informasjon som gjelder den enkelte og den kontekst vedkommende opererer i. Både politiet og de andre deltakerne er viktige bidragsytere her. Dette gjelder informasjon om:

- den enkeltes handlingsmønster nå: om evt. hva slags kriminalitet den enkelte deltar med, forhold vedrørende rus, om vedkommende er ideologisk agiterende, ikler seg nynazismens symboler.
- om han eller hun, eller gruppen de deltar i, aktivt rekrutterer nye deltakere til gruppa
- hvem som opererer sammen i gruppe
- om familiesituasjonen til enkeltindivider herunder kriminalitet, rus og omsorgsproblemer i heimen.

- den enkeltes skole- eller arbeidssituasjon. Om vedkommende er i skole, arbeid eller har droppet ut.
- om angjeldende person er inne eller skal inn til soning.
- om personens sosiale nettverk og sosiale relasjoner for øvrig
- om de er plassert på institusjon eller skal plasseres, alternativt om de er inne til soning eller skal inn til soning.
- de ulike etater/instanser redegjør ofte for hva de gjør i forhold til angjeldende person og evt. overfor vedkommendes familie

Informasjonen om den enkelte kan gi grunnlag for å trappe ned oppfølgingen fra de ulike instanser fordi situasjonen er i ferd med å normalisere seg. Dette gjelder for eksempel "Ola" som har fått jobb, kjæreste og deltar i et vanlig sivilisert voksenmiljø, og som har sluttet å opptre agiterende. Likeledes "Per" som har fått sertifikat og jobb og som bruker mye energi på sin hobby og hvor familien følger opp.

For andre er situasjonen vanskelig noe som krever sterkere oppfølging.

Mange kilder – formelle og uformelle

Mye av den informasjonen som utveksles har deltakerne i KVIKK-gruppa fått gjennom arbeidet sitt – som lærer, ansatt i barnevern, fritidssektor eller politi. Ikke minst gir politiet viktige bidrag siden de har et unikt utkikkstårn når det gjelder kartlegging av sosiale problemer. Politiet får "restoppgavene" som er igjen når alle andre har gjort så godt de kan. Politiet driver 24 timer i døgnet og ser inn i rom som er lukket for andre. Politiet sitter derfor på unik kunnskap som er viktig når det gjelder utvikling av både individrettede og generelle tiltak for barn og unge (jfr. Støkken 1981).

I tillegg til den informasjon deltakerne har fått via sin profesjonsrolle, har de også et annet og mer uformelt nettverk som de får inn relevant informasjon igjennom. De får informasjon om enkeltpersoner og miljøer ved å være borger i Kristiansand eller nabokommunene. Noen får informasjon via egne barn som er på alder med deltakerne i de voldelige miljøene. De får informasjon som beboer i samme nabolag som dem. De får kunnskap via kollegaer eller venner som har relasjoner til enkeltungdommer, til ungdommens kjæreste eller familie. De får kunnskap gjennom å være årvåkne når de beveger seg ute i eget nærmiljø, når de er ute på byen eller trener på helsestudioet hvor de ser hvilke ungdommer som er sammen. Spesielt polititjenestemenn har et slikt utvidet blikk overfor aktørene i de relevante miljøer.

Den profesjonelle yrkesrollen gir en interesse og årvåkenhet for de ungdommene som deltar i disse miljøene, og dirigerer det sivile blikket. Dermed får de fleste deltakerne også mye ekstra informasjon som de kan utveksle. Etter hvert blir det en blanding av informasjon innhentet gjennom yrkesutøvelsen og gjennom fritiden.

Hva er denne informasjonen godt for?

Det er liten tvil om at den informasjonen som legges fram på KVIKK-møtene er betydningsfull for å bedrive en løpende vurdering av de to voldelige miljøene i byen. Ved å sette sammen de brokker av informasjon som de enkelte legger fram om enkeltpersoner og grupper, får de et noenlunde pålitelig bilde av om situasjonen blir bedre eller verre, om gruppene avtar eller vokser, og evt. i hvilke retninger situasjonen endres.

Hvis en skal få et slikt bilde forutsetter det at man også navngir enkeltpersoner. Ofte holder det med fornavnet. Men man trenger å identifisere den enkelte slik at alle deltakerne i gruppa vet hvem man snakker om. Hvis en skal estimere størrelsen på den lokale nynazistiske gruppa uten å røbe navn, kan hver deltaker i KVIKK-gruppa kaste fram antallet anonyme personer. Men en kan ikke legge sammen tallene den enkelte kommer med. Da vil en helt sikkert telle de samme personer flere ganger. Hvis en skal komme fram til et pålitelig bilde av størrelsen på hver gruppe, må en presentere navn over bordet, legge fram det en vet om vedkommendes kriminalitet og gruppetilhørighet, og evt. få inn informasjon fra de andre som enten bekrefter eller avkrefter det. Herunder kommer informasjon om den enkeltes uniformering og ideologisk/agitatoriske virksomhet.

Informasjon om konkrete hendelser som den enkelte navngitte person har vært involvert i, kan være viktig for å forebygge gjengjeldelsesaksjoner. Tidligere erfaringer har vist at hevnaksjoner kan ha et betydelig voldspotensiale i seg. Hvis en skal avlede eller advare noen, trenger man ofte å vite hvilke personer som skal avledes eller advares.

Mye av den informasjon som legges fram, for eksempel om eldre aktører har kjæreste, og om kjæresten er en del av miljøet eller en som står utenfor det, er avgjørende for hvilke hjelpe eller kontrolltiltak som skal iverksettes. Hvis en aktør har fått en kjæreste utenfor miljøet kan det være et godt argument for å undersøke aktivt om vedkommende også er motivert for andre tiltak (eks. hjelp til skolegang, arbeid) som kan forsterke en pro-sosial utvikling.

En stor del av den informasjon som legges fram, brukes for å begrunne og koordinere hjelpetiltak som med stor sannsynlighet

oppleves som positivt av den det gjelder (eks. arbeid, bolig, hjelp til kjørekort, at politiet fjerner sperre på adgangen til å ta kjørekort etc). Men av og til kan også informasjonen anvendes for å gjennomføre kontrollerende eller straffende tiltak som neppe vil oppfattes som positivt av den enkelte. Informasjon om enkeltpersoner som for eksempel aktivt rekrutterer yngre ungdommer inn i nynazistmiljøet gjennom å tilby gratis øl eller brennevin, og som kanskje også er svært aktive i å utøve vold selv, kan anvendes som argument for å skjerpe kontrolltiltakene. En problemstilling har da vært: Har ikke politiet nå så mange saker på vedkommende slik at arbeidet med å få dette fram for retten bør påskyndes, slik at vedkommende kan nøytraliseres gjennom et evt. fengselsopphold?

Er dette brudd på taushetspliktbestemmelsene?

Når representanter fra politiet og ulike virksomheter i kommunen formidler og drøfter den type informasjon som er nevnt ovenfor, reiser det utvilsomt spørsmålet om en her befinner seg på utsiden av de regler som gjelder taushetsplikten i det offentlige.

Hovedregelen om taushetsplikten er at enhver som utfører tjeneste eller arbeid for et forvaltningsorgan, plikter å hindre at andre får kjennskap til det han i forbindelse med tjenesten eller arbeidet får vite om noens personlige forhold (Forvaltningslovens §13).

Og de forhold som er nevnt ovenfor og som utveksles (kjæreste-forhold, hvem som omgås hvem på fritida, informasjon som gjelder fengsling, soning, institusjonsbehandling med mer), er avgjort slike forhold som den generelle taushetspliktregelen er ment å skjerme.

Det finnes allikevel viktige unntak fra denne regelen som kan komme til anvendelse. Samtykke fra den som opplysningene gjelder, vil gi tjenestemannen en rett til å formidle informasjonen til de personer som samtykket gjelder (§ 13a nr.1). I svært mange av de saker som gjelder yngre ungdommer (under 18 år) er det innhentet samtykke fra de foresatte om å drøfte ungdommen med andre personer i ”apparatet”. I mange tilfeller er slikt samtykke gitt gjennom bekymringssamtalene hos politiet. Men enkelte av de personene det gjelder er over 18 år og myndige. Vi har ikke gjort noen kartlegging av i hvilken grad de har gitt samtykke til at informasjon om denne utleveres og drøftes, men vi tviler på at dette har vært særlig utbredt. En kan vanskelig tenke seg at for eksempel myndige ungdommer som er aktive enten i et nynazistisk miljø eller i et annet kriminelt miljø, vil gi tillatelse til at slik informasjon utveksles. Unntaksbestemmelsen om samtykke kommer derfor ikke til anvendelse.

Et annet unntak gjelder at opplysningene brukes for å oppnå det formål de er gitt eller innhentet for, bl.a. kan brukes i forbindelse med saksforberedelse, avgjørelse, gjennomføring av avgjørelsen, oppfølging og kontroll. (§13b nr. 2).

Nå bedriver ikke KVIKK-gruppa saksbehandling, men den informasjonen som framkommer brukes i saksforberedelse fra enkelte av de deltagende etatene. I noen grad anvendes de for å koordinere virksomhetenes innsats overfor den enkelte som en forberedelse til noe som kan bli en sak. For politiet kan det da være viktig å gi barnevernet informasjon om at far til vedkommende er tungt kriminelt belastet. Men i betydelig grad formidles personlige forhold også for å skape et bilde av situasjonen – i analysearbeidet. Denne unntaksbestemmelsen vil derfor i begrenset grad kunne brukes. Derimot har forvaltningslovens § 13 b. nr. 5 har en unntaksbestemmelse som åpner for kommunikasjon av taushetsbelagte opplysninger også der hvor det ikke dreier seg om en konkret sak som er til behandling.

Taushetsplikt etter § 13 er ikke til hinder for at forvaltningsorganet gir andre forvaltningsorganer opplysninger om en persons forbindelse med organet og om avgjørelser som er truffet og ellers slike opplysninger som det er nødvendig å gi for å fremme avgiverorganets oppgaver etter lov, instruks eller oppnevningssgrunnlag.

I følge Olsen (2004:183) er dette et meget betydelig unntak fra taushetsplikten. Unntaket er begrunnet i det offentliges interesse, og langt mindre ut i fra brukernes interesser³⁴. Hva som er nødvendig å gi av opplysninger for å fremme avgiverorganets oppgaver er derimot gjenstand for fortolkning. Oma (1998:133) drøfter dette i forhold til lovens forarbeider og understreker at i de tilfeller hvor utvekslingen av opplysninger gjelder der hvor oppgavene til mottakeren er å yte klienten de tjenester han eller hun har behov for, skal det mindre til for at kommunikasjonen skal kalles for nødvendig. Og svært mye av den informasjon som utveksles i KVIKK-gruppa gjelder informasjon som kan være nyttig for klienten, og som bidrar til at den riktige hjelpen gis (arbeid, bolig, medisinsk behandling og fritidssysler). Den

---

³⁴ Barnevernet har en spesialbestemmelse som snevrer dette noe inn gjennom at barnevernlovens §6-7 sier at ovennevnte unntak bare kan gis når det er nødvendig for å fremme barnevernstjenestens eller institusjonens oppgaver, eller for å forebygge vesentlig fare for liv eller alvorlig skade for noens helse. Oma (1998:134) mener at dette allikevel ikke gir sosialtjenesten (Sosialtjenesteloven har samme lovparagraf) og barnevernstjenesten et sterkt vern mot spredning og gjenbruk av personopplysninger på tvers av etatsgrensene.

kontekstuelle informasjonen om forhold i familien, kjæresteforhold etc. brukes for å begrunne målrettede hjelpetiltak.

Det stiller seg i følge Oma annerledes der hvor informasjonen brukes for å begrunne mer kontrollerende tiltak, som for eksempel institusjonsplassering i barnevernsinstitusjon eller inn gripen fra politiet. Da skal det mer til for at man leverer fra seg informasjon som er taushetsbelagt ut i fra forvaltningslovens grunnbestemmelse. Vi kjenner til at det er lagt fram opplysninger som normalt ville ha vært taushetsbelagt også for å begrunne institusjonsplassering og for å begrunne at politiet intensiverer sin etterforskning mot enkeltpersoner slik at de kan bli straffeforfulgt, dømt og satt i fengsel. Begrunnelsen for dette har delvis vært knyttet til at enkeltpersoner som gjentatte ganger har utøvet vold, og i et tilfelle til at vedkommende i tillegg aktivt har rekruttert ungdom inn i et destruktivt miljø blant annet gjennom å gi mindreårige alkohol. Nå gir forvaltningslovens §13 b nr. 6 også en bestemmelse om dette. *Taushetsplikten etter forvaltningslovens § 13 er ikke til hinder for at forvaltningsorganet anmelder eller gir opplysninger om lovbrudd til påtalemyndigheten eller vedkommende kontrollmyndighet, når det finnes ønskelig av allmenne omsyn eller forfølging av lovbruddet har naturlig sammenheng med avgiverorganets oppgaver.* Det skulle således ikke være særlig problematisk for en leder av den lokale fritidsklubb å oppgi til forebyggende politi at NN som stadig oppfører seg voldelig, også rekrutterer yngre ungdommer til nynazistmiljøet gjennom å tilby dem sprit.

I tillegg gir politilovens § 24 politiet anledning til å gi opplysninger til andre offentlige myndigheter når formålet er å forebygge eller avverge straffbare handlinger. Og politiet er den største leverandøren av følsom informasjon i KVIKK-gruppa.

Uten å ha juridisk kompetanse synes vi det er rimelig å fastlå at svært mye av den informasjonen som gis og drøftes i KVIKK-gruppa hjemles av de viktigste unntakene fra taushetsplikt som forvaltningsloven og politiloven gir.

Under disse juridiske betraktningene ligger et viktig etisk spørsmål. Den informasjonen som deltakerne i KVIKK-gruppa gir, brukes aktivt for å forhindre at voldelige grupper vokser og for å forhindre at voldelige grupper går i konflikt med hverandre. I noen sammenhenger kan informasjon som ellers er taushetsbelagt anvendes for å forebygge konkrete gjengjeldeshandlinger. I de fleste sammenhenger brukes informasjonen for å forhindre at slike grupper vokser, for på sikt å forhindre alvorlige voldsepisoder. Som vist i rapporten *Generalisert hat – polariserte fellesskap* (2001) har det vært mange og alvorlige

voldsepisoder mellom disse gruppene i de perioder de blomstret fra 1995 til 2001. På bakgrunn av en gjennomgang av flere slike episoder ble det konkludert med at det kun er tilfeldigheter at ikke liv har gått tapt. Informasjon som målrettet brukes for å forhindre at slike grupper vokser – og går i konflikt med hverandre – bør etter vår mening være et så viktig offentlig anliggende at unntaksreglene når det gjelder taushetsplikten i både forvaltningsloven og i evt. særlover, bør tolkes temmelig vidt.

Det største problemet med KVIKK gruppa har etter vår vurdering vært at den har blitt for stor. Det er så mange personer som deltar på møter i gruppa at det kan være en fare for at følsom informasjon kan spres til uvedkommende. Dette har også vært anført av enkelte deltakere i KVIKK-gruppa. De har vært svært engstelig for at den informasjon de har gitt, kan komme på avveier, og også tilbake til de det gjelder. På sikt kan det undergrave den tilliten som den enkelte virksomhet er avhengig av. Gruppa vurderes nå slanket for å ivareta slike hensyn.

Om ein tek omsyn til diskresjonsomsyna ved etablering av tverretatlige samarbeidsgrupper, til dømes ved ikkje å gjera gruppa større enn strengt nødvendig, og ved å gjera deltakarane merksom på plikta til å hindre vidare spreining, vil forvaltningslova § 13b nr. 5 likevel gi relativt gode vilkår for samarbeid på tvers av etatsgrensene. (Oma 1998:127).

Ei mindre gruppe kan ivareta hensynet til å få et bredt bilde av situasjonen gjennom at enkelte informanter konsulteres individuelt. De trenger ikke delta i gruppa og få del i all den informasjonen som legges fram. Selv om færre personer vil delta i informasjonsutvekslingen, bør dette ikke gjøre informasjonskoblingen urimelig vanskelig.

11.3 Styring og koordinering – konklusjoner og refleksjoner

Det er foreliggende mye forskning som understreker viktigheten av lokal kartlegging og kunnskap i både kriminalitetsforebyggende arbeid generelt, og i arbeid med spesifikke kriminelle og/eller rasistiske grupper spesielt – Spergel (1994), Howell (1998), Dünkel og Geng (1999) og Bjørge og Carlsson (1999). I Kristiansand har en del av dette arbeidet skjedd gjennom forskning, blant annet to surveys (i 1999 og 2002), og gjennom rapporten ”Generalisert hat-polariserte

fellesskap” hvor fokus ble satt kjennetegn ved gruppene og på dynamikken i volds- og hevns spiralene mellom de involverte ungdomsgruppene.

Men trolig enda viktigere for de handlinger som gjøres fra både kommunale enheter og politiet, er den løpende kartlegging og analyse. Dette fordi det skjer stadige endringer i gruppene og relasjonene dem i mellom – noe som også ble understreket i rapporten fra 2001 (Bjørge, Carlsson og Haaland 2001). Og denne løpende kartleggingen innebærer ikke bare en generell omtale av miljøer eller grupper, men også en registrering og omtale av hva enkeltaktører i miljøet foretar seg, og hvordan deres livssituasjon arter seg – som grunnlag for inngripen. Et slikt fokus på individet bør ikke overraske – siden de er grunnenheten i enhver gruppe, og ikke minst fordi en lang rekke av de virkemidler som ”apparatet” rår over er individuelle.

En stor del av den informasjonen som legges fram, brukes for å begrunne og koordinere hjelpetiltak overfor den enkelte. Men i enkelte tilfeller har også informasjonen om den enkelte vært premissgivende for å gjennomføre tiltak som kan oppfattes negativt av den som utsettes for det. Det siste gjelder der hvor en har brukt slik informasjon for å påskynde en prosess som leder til domfellelse og fengsling for å få personer som forsøker å rekruttere nye ungdommer til ekstreme og kriminelle miljøer ”ut av sirkulasjon”.

Vi mener at den type informasjonskobling som har skjedd i Kristiansand har vært en nødvendig forutsetning for å drive et vellykket intervensjonerende arbeid overfor særlig det nynazistiske ungdomsmiljøet i Kristiansand. Voldelige høyreekstreme grupper som opererer i det offentlige rom genererer enormt mye informasjon som kan nyttes i arbeidet overfor slike grupper eller miljøer.

Det er neppe tvil om at en del av denne utvekslingen ikke er uproblematisk målt opp mot forvaltningslovens taushetspliktsregler. Vi mener allikevel at forvaltningslovens § 13 også gir unntak som hjemler den informasjonsutveksling som skjer i den tverretatlige og tildels interkommunale ”KVIKK-gruppa” som følger de voldelige gruppene fortløpende. Det kan være etisk problematisk at ”storebror” bearbeider så mye informasjon om enkeltpersoners situasjon uten at de har gitt samtykke til det. Knapt noen personer er så overvåket og kartlagt av både det hemmelig politiet, det åpne politiet og av deler av det kommunale apparatet som deltakerne i det nynazistiske miljøet i Kristiansand. Dette må veies opp mot det etiske problem at virksomheten til denne type miljø ofte ender opp i vold, både gjennom gjengjeldelsspiraler mot kjente motstandere, men i noen tilfelle også i

helt umotivert vold overfor mennesker med en annen etnisk bakgrunn eller andre politiske synspunkter.

Kriminalitetsforebyggende arbeid generelt og arbeid mot rasisme og høyreekstreme grupper spesielt, er saker av stor lokalpolitisk viktighet. Dette er saksområder preget av faglig usikkerhet og faglig uenighet. Her finnes ingen faglige fasitsvar. Dette betyr at politikerne i enkelte tilfeller må skjære igjennom og ta en avgjørelse. Også der hvor fagfolkene skulle være enige, kan løsningene representere politiske dilemmaer som fagfolkene ikke overskuer eller som er irrelevante for dem. Det er politikernes oppgave å vurdere rimeligheten av foreslåtte tiltak og av evt. konsekvenser de måtte få på andre samfunnsområder (Eriksen 1992, Offerdal 1992). Dette fordi det er politikerne som stilles til ansvar for slike konsekvenser og ikke fagfolkene.

Det er politikerne som har det siste ordet når det gjelder strategivalg i kommunen. For å bygge opp under gode politiske beslutninger, har formannskapet fått hyppig informasjon om situasjonen fra både kriminalitetsforebyggende koordinator og fra politistasjonssjefen i Kristiansand ved at de har redegjort i formannskapet. Ledende politikere i byen sier da også at samspillet mellom politikk og fag har fungert meget bra de siste årene. Politikerne uttrykker at dette er et saksområde som de har stor mulighet til å påvirke. Dette er et viktig resultat av det utviklingsarbeid som har vært drevet i Kristiansand.

12 Den kvantitative situasjons- beskrivelsen – tre år etter

12.1 Survey tre år etter

I dette kapitlet presenteres resultater fra survey-undersøkelsene ”Om trygghet og konflikt i ungdomsmiljøer” fra Kristiansand og Drammen i november 1999 (Haaland 2000) og 2002 (Haaland 2003). Disse to tidspunktene skiller seg fra tidspunktene for de mer kvalitative kartlegginger av miljøene som var hhv. januar til april 2001 (jfr. beskrivelse i kap. 2) og mars-april 2004 (jfr. kap. 13).

Den første surveyundersøkelsen i november 1999 skjedde mens konfliktene mellom nynazistene og Valla var nede i en bølgedal. Undersøkelsen fanger derfor ikke opp det økte konfliktnivået høsten 2000. Hvis vi hadde gjort denne undersøkelsen da, ville trolig bildet av volden ha vært noe mørkere enn det var året før. Gjentakelsesundersøkelsen ble gjennomført i november 2002, og da hadde de tiltak som ble igangsatt høst og vinter 2000/2001 kunnet virke et par år. Selv om det er vanskelig å lese effekter ut av et intensivt arbeid mot vold i denne type survey, kan tallene hvertfall gi oss noen indikasjoner i hvilken retning det gjennomførte arbeidet kan ha virket.

I 1999 var også ungdom i Stavanger og Oslo med i undersøkelsen. Av praktiske og økonomiske grunner måtte oppfølgingen i 2002 begrenses til Kristiansand og Drammen.³⁵

---

³⁵ Vi tar ikke med alle detaljer og forbehold i denne presentasjonen. Interesserte lesere bes oppsøke originalkilden (Haaland, Thomas 2003: Vold, rusmidler og holdninger til innvandrere. En sammenlignende studie blant ungdom i Kristiansand og Drammen). I den videre framstilling har vi kuttet ut de fleste spørsmål som gjelder rusmidler, og i hovedsak konsentrert oss om vold og rasisme.

12.1.1 Datagrunnlaget

Undersøkelsene ble gjennomført i månedskiftet oktober/november 1999 og 2002. Elevene ble av klasselærer orientert om formålet med undersøkelsen, samt om at deltakelse var frivillig. I begge byene, og på begge tidspunkt, ble alle grunnkurselever i videregående skoler bedt om å fylle ut et selvinstruerende spørreskjema med faste, prekodete svaralternativ.

Ved samtlige skoler ble det avsatt en undervisningstime til utfylling av spørreskjemaet. Elevene la de ferdig utfylte spørreskjema i lukket konvolutt i en "postkasse" som var satt opp for formålet. De innsamlede skjemaene ved hver skole ble så hentet inn av forskerteamet.

I Kristiansand deltok samtlige videregående skoler på begge tidspunkt. I Drammen fant ikke Lier videregående skole anledning til å delta i 2000.³⁶

Spørreskjemaene var likelydende i begge byene. Den versjon av skjemaet som ble benyttet i 2002 var noe forskjellig fra 1999, men grunnleggende bolker (bl.a. om erfaringer med vold og med rusmidler) er identiske. Endringene i 2002-versjonen av spørreskjemaet er foretatt for å gi muligheter for sammenlikninger med to større internasjonale forskningsprosjekt om ungdomsvold.

I 1999 var det 1,7 prosent av elevene som reservert seg mot deltakelse. Andelen var i 2002 i underkant av 1 prosent. Både i 1999 og 2002 var 10 prosent av elevene fraværende fra skolen den dagen undersøkelsen ble gjennomført. Begge år har altså nesten 90 prosent av elevene deltatt.

Både i 1999 og 2002 var målgruppen for undersøkelsene grunnkurselever i videregående skole, nærmere bestemt de elever som våren forut for undersøkelsen ble uteksaminert fra grunnskolen. Begge år fant vi et innslag av eldre elever. Disse ble besluttet slettet fra datafilen. I 2002 gjaldt dette 84 besvarelser, der informanten oppgav å være 18 år eller eldre.

I 2002 deltok til sammen 1956 elever (1105 i Kristiansand, 787 i Drammen)³⁷. Det knytter seg usikkerhet til undersøkelser av volds- og

---

³⁶ Vi viser til Haaland (2003) s. 7 hvor det argumenteres for at dette neppe har hatt særlig betydning for mulighetene for å studere endring i Drammen. Lier elevene skiller seg lite i bakgrunnskjennetegn fra de elevene som går på de andre fire videregående skolene i Drammen.

³⁷ Under manuell gjennomgang av utfylte skjema ble 29 lagt til side fordi vi

ruserfaring basert på spørreskjema. Én feilkilde er - som vist ovenfor - at informanter bevisst saboterer spørreskjemaet ved feilaktige besvarelser. Det kan også tenkes at informanter vil være redde for å gi sanne opplysninger om bruk av rusmidler og om lovbrudd, selv om spørsmålene besvares anonymt. Undersøkelser av rusvaner og bruk av rusmidler blant ungdom tyder på at denne feilkilden er svært begrenset (Skretting 1999). Skretting viser også at den mulige feilkilden som ligger i at informanter "skryter på seg" mer enn de faktisk har vært med på, har moderat betydning. Etter en omfattende gjennomgang for å undersøke validiteten av selvrapporteringsundersøkelser konkluderer imidlertid Emler og Reicher (1995) med at i den grad slike undersøkelser er feilaktige, tenderer feilen å gå mot overrapportering snarere enn underrapportering.

En annen feilkilde er at ikke alle vil huske nøyaktig når hendelser fant sted, detaljer i hendelsesforløp, hvem som var til stede m.v. Tidfesting av hendelser har vist seg å være et problem ved selvrapporteringsundersøkelser. Man har påvist en såkalt "teleskoperingseffekt", der dramatiske hendelser i individets livsløp tenderer til å bli plassert nærmere opp mot nåtid enn de faktisk ligger (Hilton, Harris og Rice, 1998).

12.2 Trusler og vold. Utvikling 1999 og 2002.

Undersøkelser om voldserfaringer blant ungdom gjennomført i 1990-årene viste at en betydelig andel av norsk ungdom oppgav å ha vært utsatt for vold, eller trusler om vold. Ulike undersøkelser i Danmark (se Balvig 1995 for en samlet oversikt) viste at andelen som oppgav å ha gjort slike erfaringer hadde økt gjennom 1980-tallet og inn i 1990-årene. Ulike norske undersøkelser (Gautun 1996, Hagen m.fl. 1994, Pape og Pedersen 1999) tyder på slik økning også her i landet, men disse undersøkelsen hadde ulik utforming (spørsmålsstillinger, utvalgte aldersgrupperinger). De gir derfor ikke grunnlag for sikre konklusjoner om utviklingen.

Vår undersøkelse fra 1999 blant grunnkurselever i videregående skoler i fire norske byer (Haaland 2000) viste at vel 30 prosent av informantene oppgav å ha vært utsatt for trusler om vold, vold som

---

helt klart sto overfor useriøse besvarelser. Under korrekturlesning av punchede data ble vel 25 besvarelser identifisert som "tvilsomme" ved ekstreme svar, logisk inkonsistente svar, eller kombinasjon av disse. Etter manuell gjennomgang av disse besvarelsene ble ytterligere 10 vurdert som så lite seriøse at de ble besluttet slettet fra datafilen.

ikke medførte synlig merke eller skade, eller vold som medførte merke/ skade i løpet av de siste tolv månedene. Disse tallene var høyere enn rapportert tidligere på 1990-tallet. Sammenliknet med disse tidligere undersøkelsene var det dessuten en klar økning i andelen som rapporterte om alvorlig vold (med synlig merke eller skade).

Andelen som oppgav å ha vært offer hadde altså økt, samtidig som volden hadde fått mer alvorlige former. Det var dessuten en klart høyere andel av jenter som oppgav å ha vært offer for trusler og vold i løpet av siste tolv måneder.

I 1999 var det en høyere andel av unge i Drammen (30 prosent) enn i Kristiansand (25 prosent) som oppgav å ha vært utsatt for trusler eller vold. Den høyere andelen voldsutsatte i Drammen gjaldt begge kjønn.

Hvordan har så utviklingen fra 1999 til 2002 vært i de to byene?

I tabellene 12.1 til 12.3 viser vi andelen som har vært utsatt for trusler, vold uten skade/merke, og vold med skade/merke siste år i 1999 og 2002, i begge byene.

Tabell 12.1 *Utsatt for trusler siste år, 1999 og 2002. Kristiansand og Drammen. Prosent*

Kristiansand	Ikke utsatt	Utsatt en gang	Utsatt minst to ggr.		
1999	84	10	5	99	N=965
2002	89	7	4	100	N=1069

P<.05

Drammen					
1999	80	14	6	100	N=836
2002	87	8	5	100	N=756

P<.01

Tabell 12.2 *Utsatt for vold uten skade siste år, 1999 og 2002, Kristiansand og Drammen. Prosent*

Kristiansand	Ikke utsatt	Utsatt en gang	Utsatt minst to ggr.		
1999	87	8	6	101	N=965
2002	85	9	7	101	N=1069

I.s.

Drammen					
1999	82	10	7	99	N=836
2002	85	10	6	101	N=756

I.s.

Tabell 12.3 *Utsatt for vold med skade eller synlig merke siste år, 1999 og 2002. Prosent*

Kristiansand	Ikke utsatt	Utsatt en gang	Utsatt minst to ggr.		
1999	90	6	4	100	N=964
2002	91	6	3	100	N=1069

I.s.

Drammen					
1999	87	7	6	100	N=836
2002	89	6	5	100	N=756

I.s.

Vi ser at det er en markant (og statistisk signifikant) nedgang i andelen som har vært utsatt for trusler i begge byene. Andelene som har opplevd vold uten- og med skade er imidlertid uendret. For hver av de tre formene for vold er det heller ingen endring i andelen som oppgir at de har vært utsatt for flere episoder av samme form for vold.

De tre formene for vold kan opptre i kombinasjon. Den som oppgir å ha vært utsatt for én av de tre formene kan også ha vært utsatt for en, eller begge av de to andre. I tabell 12.4 har vi kontrollert for dette på den måten at informanten er klassifisert etter den mest alvorlige formen for vold han eller hun hevder å ha vært utsatt for.

Tabell 12.4 *Utsatt for trusler eller vold siste år, mest alvorlige form, 1999 og 2002, Kristiansand og Drammen. Prosent*

Kristiansand	Ikke utsatt	Trusler	Vold uten skade	Vold med skade		
1999	76	7	7	10	100	N=965
2002	77	5	10	9	101	N=1069

I.s

Drammen						
1999	70	7	11	13	101	N=836
2002	75	6	8	11	100	N=756

I.s.

Når vi sammenholder tabell 12.1 med tabell 12.4, ser vi at flertallet av de som har vært utsatt for trusler, også har vært utsatt for en av de to andre formene for vold. Når vi som ovenfor klassifiserer voldsutsatt etter den mest alvorlige form får vi også et bilde av hvor stor andel av ungdomsgruppen totalt sett som har vært berørt. I Kristiansand gjaldt dette 24 prosent i 1999, og 23 prosent i 2002. I Drammen sank andelen fra 30 til 25 prosent i denne perioden.

Gutter og jenter

Tidligere undersøkelser (Hagen m. fl. 1994, Gautun 1996, Pape og Pedersen 1997, Haaland 2000) har vist at gutter er betydelig mer utsatt for trusler og vold enn jenter i samme aldersgruppe. Når vi sammenholder resultatene fra de nevnte undersøkelsene synes det imidlertid klart at tendensen på 1990-tallet har gått mot at andelen jenter som berøres har vært økende, og forskjellene mellom kjønnene på dette området er blitt mindre. I en undersøkelse blant ungdomsskoleelever i Skedsmo kommune fant Bjørgø og Haaland (2001) at det blant 10. klassinger var like høy andel jenter som gutter som var berørt av trusler og vold.

Vi har sett at andelen som er berørt av trusler har gått ned i begge byene. Nedgangen er større i Drammen enn i Kristiansand. Når vi splitter på kjønn finner vi imidlertid en bemerkelsesverdig og motsatt utvikling i de to byene. I Kristiansand finner vi en klar nedgang i andel voldsutsatte gutter (fra 33 prosent i 1999 til 27 prosent i 2002). Endringene fra 1999 til 2002 for guttenes vedkommende er statistisk signifikant ($p < .05$). For jenter finner vi en motsatt utvikling. I 2002 er det en litt høyere andel jenter (19 prosent) som oppgir å ha vært utsatt enn det var i 1999 (17 prosent).

I Drammen finner vi nedgang i andel voldsutsatte både for jenter og gutter. I 1999 var hele 38 prosent av guttene utsatt. Andelen sank til 32 prosent i 2002. For jentenes del sank andelen utsatte fra 24 til 16 prosent. For jentenes vedkommende er nedgangen statistisk signifikant ($p < .05$)

Totalt sett betyr disse endringene at andelen voldsutsatte i Drammen har sunket fra 31 prosent i 1999 til 25 prosent i 2002. I Kristiansand går andelen ned fra 24 prosent til vel 23 prosent av alle. Dette innebærer at andelen voldsutsatte i Drammen i 2002 i statistisk forstand ikke er forskjellig fra Kristiansand slik tilfellet var i 1999. Det er i særlig grad endring blant jenter i de to byene som bidrar til dette. Men utviklingen blant jenter i de to byene har altså motsatt fortegn: en klar (og statistisk signifikant) nedgang i Drammen, en svak (men ikke signifikant) økning i Kristiansand.

12.2.1 Rusmidler og vold – en sammenheng?

Fra 1999 til 2002 fant det sted en nedgang i bruk av rusmidler i begge byene (se Haaland 2002: 12-15).

En rekke studier har vist at vold i meget sterk grad finner sted sammen med bruk av rusmidler. Kliniske observasjoner av volds ofre som søker behandling for påførte skader har vist at et flertall av slike pasienter er påvirket av rusmidler (Melhuus og Sørensen 1994). Slagsmål og risiko for vold er særlig høy blant folk som konsumerer alkohol i puber og kafeer (Træen, 1996). Vold anmeldt til politiet har de senere årene vist økende konsentrasjon i weekender hvor mange erfaringsmessig bruker rusmidler (Olaussen 1996). Også blant unge fant vi at erfaringer med vold og bruk av rusmidler viste klar sammenheng.

Tabell 12.5 *Unge med ulike grader av ruserfaring, absolutte tall, prosentandel i hver gruppe som har vært utsatt for trusler eller vold, Kristiansand og Drammen 1999 og 2002. Prosent*

	Ikke beruset	Beruset, alkohol	Brukt narkotika	Alle
Trusler/ vold 1999, Kristiansand	14 (n=361)	27 (n=417)	41 (n=165)	24 (n=947)
Trusler/ vold 2002, Kristiansand	12 (n=460)	25 (n=396)	49 (n=175)	23 (N=1031)
Trusler/vold 1999, Drammen	19 (n=272)	28 (n=337)	47 (n=205)	30 (N=814)
Trusler/vold 2002, Drammen	14 (n=285)	22 (n=299)	49 (n=142)	24 (N=726)

Som vi ser av tabellen er det å ha vært utsatt for vold meget nært forbundet med erfaring med rusmidler. Blant ungdom som har prøvd narkotika oppgir mer enn 40 prosent i begge byer og på begge tidspunkt å ha vært utsatt for vold siste tolv måneder. Vi ser at andelen med voldserfaring blant disse nesten er dobbelt så høy som blant dem hvor ruserfaring er begrenset til alkohol. Disse har i sin tur en nesten dobbelt så høy andel med voldserfaring som de som ikke har hatt befatning med rusmidler i det hele tatt.

I begge byer, og begge år, er de unge som har gjort erfaringer med narkotiske stoffer utsatt for hyppigere og mer alvorlig vold enn andre. Tendensen i begge byer synes å gå mot en form for polarisering. Bruk av rusmidler er blitt mindre utbredt i ungdomsbefolkningen totalt sett. Erfaring med vold er uendret³⁸, men blant de som har gjort slik erfaring finner vi at flere har erfaring med narkotika. I særlig grad synes dette å være tilfelle i Kristiansand.

12.2.2 Ulike former for vold

Spørreskjemaet for 1999 gav få muligheter til å skille mellom ulike former for vold. I utgaven fra 2002 har vi bedt informanter som oppgir at de har vært vitne til- eller utsatt for vold om å angi hva de oppfattet som (hoved)motivet til voldsutøveren. I de tilfeller informanten har opplevd mer enn en voldshendelse, gjelder klassifiseringen for siste episode.

³⁸ Se Haaland (2003) s. 15-16, tabell 2.7 og 2.8

Vi får altså rapporter fra tre ulike ”posisjoner”:

1. Siste episode for dem som bare har vært vitne,
2. Siste episode for dem som har vært ofre for vold som ligger mer enn et år tilbake i tid,
3. Siste episode for dem som har vært offer siste år.

Det stilles detaljerte spørsmål om kjennetegn ved utøver(e), bl.a om antall utøvere, utøver(e)s kjønn og alder, utøvers etniske bakgrunn, og om utøver var en fremmed eller bekjent.

I de to byene er det til sammen 521 informanter (knappt 29 prosent) som aldri har vært eksponert for vold, heller ikke som vitne. De øvrige 1302 informantene fordeler seg i nesten tre nøyaktig like store grupper:

- offer for trusler eller vold siste tolv måneder: 439 informanter
- offer for trusler el. vold, lengre tilbake i tid: 428 informanter
- vært vitne til, men ikke selv utsatt for vold: 435 informanter

Av disse 1302 informantene har 954 beskrevet ”siste episode”. Til sammen 347 personer har unnlatt å svare på spørsmål om kjennetegn ved siste voldsepisode. Mange ubesvarte finner vi særlig blant dem som bare har vært vitne til vold. Når informanten oppgir å ha vært utsatt for trusler eller vold i siste tolv-måneders periode, har nær 85 prosent besvart disse spørsmålene.

Hvilke former for vold er det så informantene har vært vitne til, eller offer for, klassifisert etter hovedmotiv?

Fordelingene framgår av tabell 12.6

Tabell 12.6 *Typer vold rapportert av voldsofre i Kristiansand og Drammen. Prosent av hendelser*

	Ran	Rasisme	Seksualisert vold	Annen vold	
Drammen	12	24	5	59	100
Kristiansand	6	25	5	64	100

p<.05

Fordelingene i de to byene er i hovedtrekk de samme, men i Drammen er det en noe høyere andel som oppgir å ha vært utsatt for ran, og en

noe mindre andel som har klassifisert voldshendelsen som ”annen vold”. Seksualisert vold, og vold klassifisert som rasistisk motivert er den samme i begge byene. Fordelingene er likevel forskjellige i statistisk forstand ($p < .05$).

Fordelingen ovenfor omfatter alle ofre, også de som oppgir at voldshendelsen ligger mer enn ett år tilbake i tid. Når vi begrenser oss til de voldshandlinger som har funnet sted i løpet av de siste tolv måneder finner vi en bemerkelsesverdig forskjell mellom byene. I Drammen er det en større andel av de rapporterte handlingene som ligger så nært opp i tid (58 prosent) enn i Kristiansand (50 prosent). Dette gjelder særlig vold med et rasistisk motiv, der to av tre hendelser i Drammen er av så ny dato, men bare to av fem i Kristiansand.

At disse rapporterte formene for vold i Kristiansand i hovedsak ligger langt tilbake i tid er interessant sett på bakgrunn av den innsats som er gjennomført i Kristiansand for å begrense det nynazistiske miljøet og dets virksomhet. Det at flertallet av ”rasistiske voldshandlinger” i byen dateres til mer enn ett år tilbake i tid (d.v.s. før november 2001), samsvarer godt med annen kvalitativ informasjon om aktiviteten i det nynazistiske miljøet i Kristiansand (jfr. kap. 12.2).

12.2.3 Forholdet mellom offer og utøver

Ovenfor viste vi at ungdomsvold i alt vesentlig utspiller seg mellom parter som ligger meget nær hverandre i alder. Vi pekte også på at offer og utøver i et flertall av hendelsene var litt- eller meget godt kjent med hverandre fra tidligere. Gutter er utøvere av vold langt oftere enn jenter.

På alle disse punktene er mønsteret nesten helt likt i de to byene.

Når begge byene sees under ett oppgis utøver av vold i flertallet av hendelsene å ha norsk etnisk bakgrunn. På dette punktet er mønsteret i de to byene meget forskjellig, slik vi ser av tabell 12.7.

Tabell 12.7 *Ofre for vold: klassifisering av utøver etter etnisk bakgrunn, Drammen og Kristiansand. Prosent av hendelser.*

	Norsk	Blandet gruppe	(Alle) innvandr(er)e		
Drammen	42	24	33	99	n=272
Kristiansand	58	20	23	101	n=400

p<.001 (ubesvart 196)

I Drammen er det markert færre som oppgir å ha vært utsatt for vold fra norsk(e) utøver(e). I hvert tredje voldstilfelle i Drammen oppgis utøver å ha innvandrerbakgrunn, i nesten hvert fjerde tilfelle er det en "blandet gruppe", d.v.s. norske og innvandrere som sto bak. Fordelingen i Drammen er svært ulik den i Kristiansand, der nær tre av fem utøvere oppgis å ha norsk bakgrunn.

Forskjellen består også når vi ser på offerets egen etniske status. Når offeret er "innvandr(er)"³⁹ oppgir fortsatt flertallet i Drammen at utøver har innvandrerbakgrunn, eller at utøvere var en blandet gruppe av norske og innvandrere.

Drammen har en noe større innvandrerbefolkning enn Kristiansand. I vårt utvalg utgjør informanter hvor begge foreldrene har utenlandsk opprinnelse hhv. 15,4 prosent i Drammen og 10,4 prosent i Kristiansand. Det er imidlertid bare delvis forklare de store forskjellene omtalt ovenfor. Vi kommer mer utførlig tilbake til dette, bl.a. i kapittel 12.3 "Holdninger til fremmede".

³⁹ Instruksen i spørreskjemaet lyder som følger:

Vi vil nå be deg vurdere den vold du var vitne til- eller selv utsatt for etter hvilket motiv du opplevde at utøveren(e) av volden hadde. Vi skiller mellom fire former for vold, nemlig:

- ran eller utpressing der økonomisk vinning var motiv
- vold med et rasistisk motiv eller innhold
- vold med et seksuelt motiv eller innhold
- vold med et annet motiv enn de tre overfor

Vi er klar over at motivene bak voldshandlinger kan være flere og sammensatte. Du skal krysse av for den aktuelle formen dersom du opplevde at vinning, rasisme eller seksualitet var et sentralt motiv (ved siden av mulige flere) i den voldshandling du var vitne til, eller selv var utsatt for.

12.2.4 Åsted i Drammen og Kristiansand

Ungdom i Kristiansand og Drammen rapporterer om betydelige forskjeller i typer åsted for vold. Når type åsted klassifiseres etter aksen ”privat – offentlig”, blir fordelingene i de to byene som gjengitt i tabell 12.8.

Tabell 12.8 *Type åsted for vold i Drammen og Kristiansand. Ofre for vold. Prosent av hendelser*

	Offentlig. Allmenn adgang	Offentlig. Betinget adgang	Privat hjem	Annet sted		
Kristiansand	28	33	19	21	101	272
Drammen	25	47	14	14	100	400

p.<001

Vi ser at en noen høyere andel av voldshendelsene i Kristiansand finner sted i eget eller andres hjem. Vi ser at nær halvparten av alle hendelser i Drammen finner sted på det vi her kaller ”offentlig sted med betinget adgang”. Dette gjelder en av tre hendelser i Kristiansand. Slike steder er skole (og skolevei), fritidsklubb, idrettsanlegg/treningsstudio, samt diskotek eller vertshus. Byene har helt samme fordeling på de tre første av disse. Men Drammen har en nesten tre ganger så høy andel voldshendelser på diskotek/vertshus som Kristiansand har. Om vi begrenser voldshendelsene til de som fant sted i løpet av siste tolv måneder, er det i Drammen hele 36 16-åringer som oppgir å ha vært utsatt for vold på diskotek eller vertshus, eller i gjennomsnitt tre pr måned.

Vi ser at Kristiansand har en svakt høyere andel som oppgir at vold fant sted på ”offentlig sted med allmenn adgang” (gate, park, samt offentlig kommunikasjon). Når Kristiansand har en noe høyere andel voldshendelser i denne form for offentlig rom, henger det sammen med at det er en større andel enn i Drammen som oppgir at vold fant sted på offentlig kommunikasjonsmiddel, eller på holdeplass for buss/tog. I Kristiansand gjelder dette hver tiende rapporterte voldshendelse.

Kristiansand har en spesiell ”bygeografi” som innebærer at sentrumsbesøk for mange ungdommer innebærer bruk av offentlig transportmiddel. I studien fra 2001 (Bjørge, Carlsson og Haaland 2001) var det mange unge som rapporterte at voldshendelser utspant seg på (siste) buss hjem etter fritidsbesøk i sentrum. Data fra 2002

forteller at hver 10. voldshendelse i Kristiansand utspant seg på buss eller busstasjon. Av siste års voldshendelser rapporterer 24 16-åringer om vold med slikt åsted. Det tilsvarer i gjennomsnitt to pr måned.

Det er verdt å understreke at skole (og skolevei), samt gate eller park er de hyppigst forekommende åsteder (med samme omfang) i begge byene. I begge byene har to av fem voldshendelser hvor unge er offer et slikt åsted. Begge byene har likevel hver sin form for særegne ”hot spots” for ungdomsvold. Diskotek og vertshus er åsted for svært mange hendelser i Drammen – mens offentlig kommunikasjon forekommer hyppig som åsted i Kristiansand.

12.2.5 Opphopning

Utsatthet for trusler og vold, samt deltakelse i slagsmål er altså konsentrert til en tredjedel av ungdomskullet. Innenfor denne tredjedelen finnes ei gruppe som gjør mange slike erfaringer i løpet av ett år. Blant unge som har vært utsatt for vold så vi at 13 prosent har deltatt i slagsmål hele fem ganger eller mer. Vi har slått sammen tallene for de to byene.

I spørsmålene om trusler, vold og slagsmål skulle de som har gjort slike erfaringer krysse av for hvor ofte dette skjedde i løpet av siste tolv måneder. I de tre spørsmålene om trusler og vold var svaralternativene én, to og tre eller flere ganger, i spørsmålet om deltakelse i slagsmål er alternativene én, to til fire, og fem eller flere ganger. Spørsmålene om trusler, vold og slagsmål hadde det til felles at de handler om konfliktfylte situasjoner. Når vi vet hvor mange ganger individet har opplevd slike, kan vi beregne hvor mange ganger disse formene for konflikter forekommer i ungdomsmiljøet. Når vi side-stiller de tre spørsmålene om trusler og vold, er det maksimalt mulig å rapportere om ni konfliktsituasjoner (”3 eller flere” er kodet som 3). Det er maksimalt mulig å rapportere om fem slagsmål (”5 eller flere” kodet 5, ”2-4” er kodet 3). En og samme person kan altså maksimalt rapportere involvering i 14 konfliktfylte situasjoner i forutgående tolv måneders periode.

I Tabell 12.9 viser vi hvor mange personer (i begge byene til sammen) som har opplevd hvor mange konflikter, og hvor mange konfliktfylte situasjoner dette til sammen gir.

Tabell 12.9 Antall personer fordelt etter konflikter, samt sum av konfliktfylte situasjoner

Konflikter	Personer	Sum situasjoner
1	221	221
2	85	170
3	115	345
4	25	100
5	52	260
6	38	228
7	15	105
8	21	168
9	10	90
10	6	60
11	8	88
12	2	24
13	2	26
14	6	84
	606	1969

Den ene tredjedel som har vært involvert i slagsmål og vold rapporterer til sammen om et meget stort antall slike konfliktfylte situasjoner. I gjennomsnitt forteller hver person om mer enn tre situasjoner. Spredningen er imidlertid meget stor. Mer enn en tredjedel forteller bare om én slik situasjon, mens ei gruppe på til sammen 108 personer forteller om 6 eller flere episoder. Denne gruppa utgjør knapt 18 prosent av alle som har vært involvert i slike konflikter, og den utgjør 6,2 prosent av alle de 1720 ungdommen som har besvart disse spørsmålene. Disse forholdsvis få personene oppgir imidlertid å ha vært involvert i hele 873 av de 1969 rapporterte konfliktsituasjoner. Ei lita gruppe bestående av vel 6 prosent av ungdomskullet rapporterer altså å ha vært involvert i 44 prosent av alle konfliktsituasjonene.

Involvering i konfliktfylte situasjoner med andre unge er altså i betydelig grad konsentrert til ei lita gruppe. Mange, og gjentatte slike konflikter, tyder på stående konfliktfylte relasjoner til bestemte andre. Nettopp et slikt mønster av stående og tilbakevendende konflikter med samme personer er et framtreddende kjennetegn ved disse.

Vi har delt konfliktinvolverte inn etter grad av involvering: de "lett involverte" rapporterer om inntil 3 situasjoner, de "middels involverte" om 4-5 situasjoner, mens "gjengangerne" rapporterer om minst 6

situasjoner. 108 informanter oppgir å ha vært involvert i seks eller flere episoder. Blant disse er gutter i klar overvekt. De tungt involverte "gjengangerne" er likt fordelt på de to byene.

Gruppen av "gjengangere" i konfliktsituasjoner, skiller seg ut ved klart oftere enn øvrige konfliktinvolverte å oppgi at:

- Også tidligere vært i krangel eller slagsmål med de(n) samme personene(n) (gjelder tre av fire)
- Forventer at slagsmål med de(n) samme personene(n) kan gjenta seg (gjelder to av tre).
- At siste slagsmål var ledd i en hevnaksjon (gjelder en av fire)
- At siste voldsepisode var ledd i en hevnaksjon fra utøvers side (gjelder nesten to av fem)
- At siste voldsepisode var ledd i en gruppekonflikt ("mellom de(n) som gjorde det og den gruppen jeg tilhører") (gjelder en av fire).
- At det i siste voldsepisode var mer enn én utøver (gjelder mer enn to av tre)

De 108 "gjengangerne" rapporterer om hyppig politikontakt: 40 prosent har blitt stoppet og tilsnakket av politiet, 30 prosent er blitt arrestert, 17 prosent har blitt innkalt til avhør sammen med foreldre.

Tilbakevendende slagsmål med samme person(er), samt hyppig referanse til hevn som motiv for vold og slagsmål gir bud om at "gjengangerne" i større grad enn andre konfliktinvolverte lever med stående antagonistiske relasjoner til andre unge. Når gjengangerne klart oftere enn andre konfliktinvolverte oppgir at volden har gruppekarakter, og at det i siste voldsepisode var flere utøvere, indikerer dette at de antagonistiske relasjonene har kollektiv karakter og omfatter flere personer på begge sider av opptrukne konfliktlinjer.

De 108 personene som vi her har kalt "gjengangere" i slagsmål og voldelige situasjoner skiller seg markant ut også i andre former for problematferd. De har vesentlig mer erfaring fra bruk av rusmidler enn de øvrige. Hele 80 prosent oppgir å ha vært beruset en eller flere ganger siste 3 måneder. Hele 50 prosent oppgir å ha prøvd en eller annen form for narkotika. Mer enn 40 prosent oppgir at de en eller flere ganger har stjålet fra butikk, begått innbrudd, eller utført annen form for vinningskriminalitet.

Lignende opphopning av problematferd i en avgrenset del av ungdomskullet er påvist i tidligere undersøkelser i Norge (Bakken

1998) og Danmark (Balvig 1999). Sammenholdt med undersøkelser fra tidlig 1990-tall virker det som om de mest aktive og tyngst belastede ungdommene opptrer mer og mer forskjellig fra ungdom ellers. Både Bakken og Balvig peker på en polariseringstendens som enkelt sagt kan uttrykkes ved at den store majoritet av ungdomskullet gradvis har blitt mindre involvert i omgang med rus, kriminalitet og vold. I den lille majoritet av ”gjengangere” er det ikke blitt flere, men de som inngår i denne gruppen er blitt mer hyperaktive i de tre formene for problematferd. I levesett blir disse gjennom dette enda mer forskjellige fra den store majoritet av ungdom.

Data fra denne undersøkelsen gir et tydelig bilde av opphopning av ulike former for problematferd på en relativt liten del av ungdomskullet. Vi har sett at erfaringer med vold i 2002 er (enda) sterkere forbundet med bruk av rusmidler (i særlig grad illegale rusmidler) enn i 1999. Utviklingen i Kristiansand og Drammen i perioden synes altså også å gå i retning av polarisering ved at den tyngst belastede gruppen er enda mer forskjellig fra ungdom ellers, og at de tyngst belastede er involvert i en enda større del av de samlede uttrykk for problematferd som ungdom gjøres ansvarlig for.

12.3 Holdninger til innvandrere

I dette kapitlet har vi pekt på at en ikke ubetydelig del av de konflikter og den vold som utspiller seg i ungdomsmiljøet av aktørene selv tilskrives det vi med en samlebetegnelse har karakterisert som rasistiske holdninger. Knappt hver fjerde beskrevne voldsepisode (der ungdommene har vært vitne eller offer) hevdes å ha skjedd

... på grunn av (min) hudfarge, religiøse tro eller kulturelle bakgrunn...

I det følgende skal vi se nærmere på uttrykte holdninger til innvandrere blant unge med norsk etnisk opprinnelse.

12.3.1 Etnisk mangfold

I byene Kristiansand og Drammen oppgir henholdsvis 17,7 og 22,3 prosent av informantene i vårt materiale at minst en av foreldrene er født i et annet land enn Norge. Henholdsvis 10,4 og 15,4 prosent av informantene i de to byene oppgir at begge foreldrene er av utenlandsk opprinnelse. I Drammen oppgir 10,9 prosent av informantene at begge foreldrene kommer fra ikke-vestlige land (land i Asia, Afrika og Øst-

Europa), mens dette gjelder 4,5 prosent av informantene i Kristiansand.

Dagens unge stilles overfor et multietnisk og multikulturelt ungdomsmiljø i en helt annen grad enn tidligere ungdomskull. Ungdom av ulik etnisk og kulturell bakgrunn møtes daglig i skole- og fritidssammenheng. Fordi unge, mer enn voksne, deler de samme alderssegregerte institusjoner som skole, idrettslag og fritidsklubb, blir ansikt-til-ansikt møtene hyppigere. Gjennom slike møter må ungdom av ulik etnisk og kulturell bakgrunn forholde seg til hverandre i konflikt og vennskap.

12.3.2 Fremmedskepsis

Studier av ekstreme fremmedfiendtlige grupper har vist at disse i hovedsak er rekruttert fra den ufaglærte del av arbeiderklassen (Carlsson 1995, Fangen 2001). I studien av det nynazistiske miljøet i Kristiansand framsto problemfylte oppvekstforhold som et så tydelig felles trekk ved aktørenes bakgrunn, at forfatterne fant grunnlag for å bruke betegnelsen "de marginaliseres felleskap" som karakteristikk av deres bakgrunn (Bjørge, Carlsson og Haaland, 2001). For den marginaliserte delen av arbeiderklassen blir immigrantene konkurrenter på det samme knappe arbeids- og boligmarked. Siden innvandrere vanligvis får ufaglærte jobber, vil norske ungdommer som blir tapere i konkurransen om disse jobbene lettere utvikle fremmedfiendtlige holdninger enn de unge som søker mot de jobber der innvandrere sjelden er konkurrenter.

Til det "klasseperspektiv" som ligger implisitt i ovenstående hører også et annet sentralt aspekt ved bærere av (ekstreme) fremmedfiendtlige holdninger, nemlig en oppfatning av hegemonisk maskulinitet (Connell, 1999). Sentralt i denne oppfatningen ligger at maskulin dominans sees som en del av naturens orden. Kontroll med omgivelsene gjennom bruk av fysisk makt sees ikke bare som legitimt, men som en selvsagt del av det å være mann.

Klasseposisjon, kjønnsrolleoppfatning og rasisme er sammenvevd i et komplisert nett, hevder Mac An Ghail (1994). I den proletariserte del av arbeiderklassen har ufaglærte jobber tradisjonelt gått i arv. Sønn følger far inn i bedriftsporten eller ned i gruva, og bosetter seg, som sin far, i et homogent og segregert arbeiderklassestrøk. Under økonomisk nedgang eller teknologisk omstilling er det innvandrene som får skylden; "de tar våre jobber, og de overtar boområdet vårt".

Slik virkelighetsoppfatning er framtrepende blant hvite "Macho Lads" i det skolemiljøet Mac An Ghail studerte. Perspektivet har mange

paralleller til det Willis (1977) trakk opp tyve år tidligere om "...why working-class boys get working-class jobs..." Utvikling av maskulin sjåvinisme er en "funksjonell" forberedelse til det å bli en av "gutta på gølvet". Men som Willis (1977), Carlsson (1995) og Carlsson og von der Lippe (1997) peker på, blir denne tilpasningsformen farlig dysfunksjonell når teknologisk innovasjon overflødiggjør disse jobbene, og ungdommene finner bedriftsporten stengt. En viktig gjenværende kanal for utløp kan bli kriminalitet og rasisme.

12.3.3 Fremmedskepsis: empirisk tilnærming

I spørreskjemaet blir informantene bedt om å ta standpunkt til 16 påstander om innvandring, innvandreres væremåte, innvandreres rettigheter, samt om styresett og om myndighetenes innsats i bestemte samfunnsspørsmål. Informantene skal erklære seg helt eller delvis enig, eller helt eller delvis uenig i disse påstandene. Samtlige påstander er hentet fra det spørreskjema som nyttes i en internasjonal sammenliknende ungdomsundersøkelse i Østersjøregionen, koordinert ved universitetet i Greifswald.

Svarfordelingene blant ungdom med norsk etnisk bakgrunn i Kristiansand og Drammen framgår av Tabell 12.10.

Tabell 12.10 *Holdninger til innvandrere, styresett, m.v. blant elever med norsk etnisk bakgrunn i Kristiansand (n=802) og Drammen (n=573). Prosent.*

	Helt enig	Litt enig	Litt uenig	Helt uenig	Sig.
"Diskriminering av innvandrere er et stort problem i Norge"					
Kristiansand	26	41	18	16	
Drammen	21	35	20	25	***
"Den som ikke kan tilpasse seg norske forhold bør forlate landet"					
Kristiansand	45	28	15	11	
Drammen	53	27	12	8	*
"Norge trenger en leder som virkelig kan styre landet"					
Kristiansand	54	26	12	9	
Drammen	63	23	8	5	**
"Folk flest burde ha mer å si i styringen av landet"					
Kristiansand	46	39	12	3	

Drammen	49	38	11	3	i.s
”Det bør gjøres mer for å sikre at alle får arbeid”					
Kristiansand	61	32	6	1	
Drammen	56	35	6	4	*
”På arbeidsmarkedet bør norske og innvandrere ha samme sjanser”					
Kristiansand	45	26	17	11	
Drammen	42	27	15	17	*
”Det er innvandrerne som er skyld i arbeidsløsheten”					
Kristiansand	14	22	29	35	
Drammen	20	20	30	31	*
”Mennesker som sprer innvandreriendtlighet skader oss alle”					
Kristiansand	35	33	17	15	
Drammen	32	28	21	20	*
”De fleste asylsøkere vil bare utnytte oss”					
Kristiansand	20	26	30	23	
Drammen	25	28	28	19	*
”Det må bli ro og orden i Norge igjen”					
Kristiansand	55	29	11	5	
Drammen	60	25	9	6	i.s
”Det ville være bra om det kom flere ungdommer til Norge for å utdanne seg i våre skoler og bedrifter”					
Kristiansand	23	35	27	16	
Drammen	21	31	27	21	i.s
”De fleste forbrytere i Norge er innvandrere”					
Kristiansand	31	38	21	10	
Drammen	39	33	19	9	*
”Menn er bedre ledere enn kvinner”					
Kristiansand	13	13	14	59	
Drammen	14	11	21	54	*
”Nordmenn er bedre enn alle andre”					
Kristiansand	13	11	20	56	
Drammen	18	12	22	48	**

”Innvandrere bør ikke ha politiske rettigheter i Norge”

Kristiansand	16	17	26	41	
Drammen	20	15	27	38	i.s.

*** p<.001 ** p<.01 * p<.05

Negative holdninger til innvandrere er ganske utbredt i begge byene, men svarfordelingene for Kristiansand og Drammen er likevel gjennomgående forskjellige. Drammens ungdom gir uttrykk for mer negative holdninger til innvandrere enn det jevnaldrende i Kristiansand gjør. Innvandrere tillegges ”skylda” for arbeidsledigheten, flere er enige i at ”innvandrere utgjør flertallet av de kriminelle” i landet, osv. Det er også en større andel som ikke vil gi innvandrere samme rettigheter som nordmenn i arbeidslivet, og en høyere andel som mener at ”Nordmenn er bedre enn alle andre. Drammens ungdom gir også jevnt over uttrykk for større misnøye med måten samfunnet styres på (landet trenger en sterk leder!)

12.3.4 Indeks: holdninger til innvandrere

Av de 16 spørsmålene ovenfor har vi tatt ut de 11 som omhandler etnisitet eller statsborgerlige rettigheter. Svarene på disse spørsmålene er så kodet slik at når informanten i sitt svar gir uttrykk for en svært negativ holdning til innvandrere, får svaret verdien -2, litt negativ -1, litt positiv +1 og svært positiv +2. De ti elementene er gitt følgende verdier:

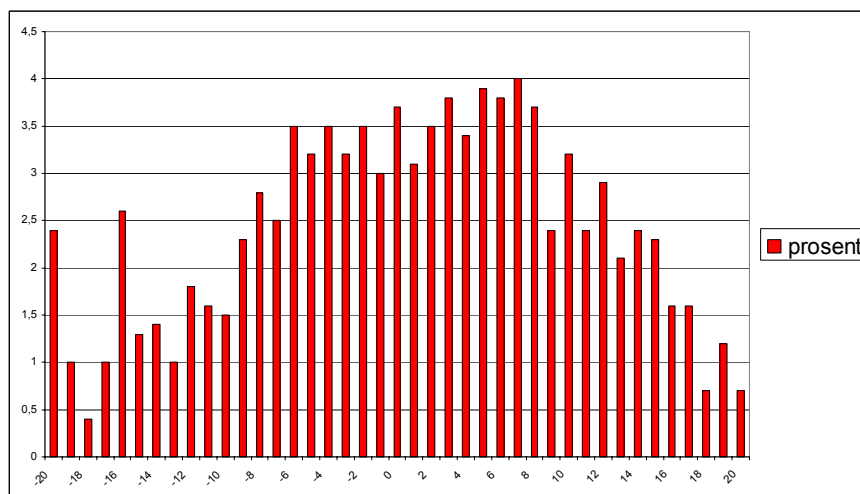
	Helt Enig	Litt enig	Litt uenig	Helt uenig
Diskriminering av innvandrere er et stort problem i Norge	+2	+1	-1	-2
Den som ikke kan tilpasse seg norske forhold bør forlate landet	-2	-1	+1	+2
På arbeidsmarkedet bør norske og innvandrere ha samme sjanser	+2	+1	-1	-2
Det er innvandrere som er skyld i arbeidsløsheten	-2	-1	+1	+2
Mennesker som sprer innvandrerfientlighet skader oss alle	+2	+1	-1	-2
De fleste asylsøkere vil bare utnytte oss	-2	-1	+1	+2
De fleste forbrytere i Norge er innvandrere	-2	-1	+1	+2
Nordmenn er bedre enn alle andre	-2	-1	+1	+2
Vi burde slippe inn flere innvandrere, for de beriker vår kultur	+2	+1	-1	-2
Innvandrere bør ikke ha politikse rettigheter her i landet	-2	-1	+1	+2

Vi har så laget en additiv samleindeks, der positive og negative svar på de 10 påstandene er lagt sammen. Maksimal negativ ("innvandrerskeptisk") score er -20; maksimal positiv ("innvandrevennlig") score er + 20.

Svar på påstanden om at "menn er bedre ledere enn kvinner" korrelerer meget høyt ($r=.44$) med den additive samleindeksen over holdninger til innvandrere. Jo mer enig informantene er i dette utsagnet, desto mer negative holdninger til innvandrere gir de uttrykk for. Vi finner altså en nær sammenheng mellom negative holdninger til innvandrere og det Connell (1999) karakteriserer som "hegemonisk maskulinitet".

Fordelingen på vår indeks over holdninger til innvandrere framgår av figur 12.1, og er som vi ser tilnærmet symmetrisk.

Figur 12.1 *Fordeling av sumscorer for holdninger til innvandrere. Unge med minst en norsk forelder. Kristiansand og Drammen slått sammen. Prosent.*

N=1356, ubesvart 193

Gjennomsnittscore er svakt positiv (0,8, standardavvik=9,8).

Fordelingen er altså svakt høyrevridd, og score for 67 prosent av alle informanter ligger i intervallet -9 til +10,6. I overkant av 18 prosent av informantene gir uttrykk for sterkt negative holdninger til innvandrere, her definert som mer enn ett standardavvik under gjennomsnittet, altså en score på -9 eller lavere, mens 16 prosent gir uttrykk for sterkt positive holdninger til innvandrere med score mer enn ett standardavvik over gjennomsnittet (+11 eller høyere).

For deskriptive formål har vi med basis i score på den additive indeks over "holdninger til innvandrere" beskrevet ovenfor, generert en firedelt variabel over "fremmedskepsis" der de to midterste intervallene ligger pluss/minus ett standardavvik fra gjennomsnittet, mens de to ekstreme intervallene ligger mer enn pluss/minus ett standardavvik fra gjennomsnittet.

12.3.5 Sosial bakgrunn og fremmedskepsis

Olve Krange (2001) analyserte fremmedskeptiske holdninger blant 15-17 åringer i Oslo. Spørsmålene som lå til grunn var forskjellige fra dem vi benytter, men er innholdsmessig nært beslektet. Fordelingen vist i figur 12.1 er i svært god overensstemmelse med den Krange fant blant Osloulngdom med norsk opprinnelse. Krange viser imidlertid at

slike fremmedskeptiske holdninger viser betydelig variasjon med sosial bakgrunn. Så er tilfelle også her.

I Tabell 12.11 gjengis gjennomsnittscore for gutter og jenter, samt etter fars utdanningsnivå, og fars forhold til arbeidsmarkedet.

Tabell 12.11 *Holdninger til innvandrere blant elever med norsk-etnisk opprinnelse etter kjønn og sosial bakgrunn. Gjennomsnitt, samt bivariate ustandardiserte regressjonskoeffisienter.*

Uavhengig variabel:		Gjennomsnitt	F	P	N
Kjønn	Gutt	- 1,92	127,0	0.000	717
	Jente	+3,82			639
Fars utdanning	Intil 7 år	-3,87	6,5	0.000	47
	7-9 år	-0,47			134
	10-12 år	-0,284			421
	13-15 år	+1,35			391
	16-17 år	+3,31			260
Fars arbeid	Heltid	+0,65	0,8	Ikke signifikant	1143
	Deltid	+0,34			62
	Ikke i jobb	+2,15			98
	Død	+1,48			25

Gutter viser betydelig mer fremmedskepsis enn jenter. Fremmedskespsis varierer sterkt med sosial bakgrunn, her uttrykt med fars utdanning, men viser ingen sammenheng med fars tilknytning til arbeidsmarkedet. Resultatene ovenfor er helt i overensstemmelse med det Krange (2001) fant blant Osloungdom.

12.3.6 Holdninger til innvandrere, Kristiansand og Drammen

Fremmedskeptiske holdninger er mest utbredt blant Drammensungdom. Gjennomsnittscoren i Drammen og Kristiansand er henholdsvis -0,5 og +1,67 ($F=16,4$ $df=1$, $p<.001$). Som vi så av tabell 12.10 var det betydelige forskjeller i gjennomsnittscore mellom gutter og jenter. Forskjellene mellom gutter og jenter i de to byene kommer klarere til syne når vi legger den firedelte skalaen for fremmedskespsis omtalt ovenfor til grunn, slik det framgår av Tabell 12.12.

Tabell 12.12 *Holdninger til innvandrere blant gutter og jenter med norsk etnisk opprinnelse i Kristiansand (n=802) og Drammen (n=573). Prosent.*

	Kristiansand		Drammen	
	Gutter (n=424)	Jenter (n=378)	Gutter (n=309)	Jenter (n=264)
Sterkt negativ til innvandrere	24	7	32	9
Litt negativ	36	27	36	31
Litt positiv	25	45	25	44
Svært positiv	15	21	8	17
	100	100	101	101

Gutter: $\chi^2=12.15$, $df=3$ $p<.01$

Jenter: $\chi^2= 2,95$, $df=3$, i.s

Tabellen viser for det første at det i særlig grad er guttene som bidrar til at Drammen kommer mer negativt ut på holdninger til innvandrere. Forskjellene i holdninger blant gutter i de to byene er statistisk signifikant, mens ulikhetene mellom jenter i Kristiansand og Drammen ligger innenfor det intervall som kan omfattes av statistiske tilfeldigheter.

Tabellen synliggjør forskjeller i holdninger mellom kjønnene på en bedre måte enn det presentasjon av gjennomsnittstall gjør. Vi ser at flertallet av jentene (mer enn 60 prosent) i begge byer er moderat eller svært positive til innvandrere, mens det for guttenes vedkommende er motsatt, i det flertallet (60 prosent eller mer) i begge byene gir uttrykk for moderat, eller sterkt negative holdninger. Så mange som hver tredje gutt i Drammen, og hver fjerde i Kristiansand gir uttrykk for sterkt negative holdninger, slik dette her er definert. Selv om Kristiansand kommer bedre ut enn Drammen, er det allikevel et stort antall gutter med slike negative holdninger

12.3.7 Kontakt og konflikt, innvandrere og nordmenn

Blant Oslo ungdom fant Krange at negative holdninger til innvandrere viste nær sammenheng med ”innvandrertetthet” i det nabolaget de unge var bosatt i. Unge som bodde i strøk med enten ”svært få”, eller ”svært mange” innvandrere var klart mer skeptiske til innvandrere enn ungdom bosatt i strøk med et moderat innslag av innvandrere.

Innvandrer-skeptiske holdninger viste også sammenheng med foreldres bruk av innvandrerbutikker og restauranter. Jo oftere foreldrene var kunder slike steder, desto mindre var de skeptiske til innvandrere.

Kruges funn peker på den ene siden i retning av en "segregasjonsfaktor" der fremmedskepsis blant norske unge har grobunn i etnisk homogene boligstrøk, men mindre grobunn i boligstrøk med blandet bosetning. Det er rimelig å anta at sosial og etnisk boligsegregasjon er nært korrelerte, slik at norske ufaglærte arbeidere og lavutdanningsgrupper oftere vil være bosatt i boligstrøk dominert av innvandrere enn det medlemmer av den norske middelklassen gjør. "Segregasjonsfaktoren" kan således være et resultat av sosiale klasseforskjeller. På den andre siden kan høye scorer på innvandrer-skepsis blant norske bosatt i rene "norske" områder ha sammenheng med manglende kontakt med innvandrere. I slike områder finnes få innvandrerbutikker og andre møteplasser for etniske møter.

I hvilken grad kan forskjeller i holdninger til innvandrere i de to byene tilskrives ulik "kontaktflate" mellom innvandrerdagdom og unge med norsk etnisk bakgrunn i de to byene?

Vårt datatilfang gir to innfallsvinkler for beskrivelse av slik "kontaktflate":

1. – om unge med norsk etnisk opprinnelse oppgir at en eller flere innvandrere inngår blant dem de regner som sine nærmeste venner
2. – om unge med norsk etnisk bakgrunn noen gang har vært vitne til, eller selv vært utsatt for vold der en eller flere unge med innvandrerbakgrunn var utøver, og dessuten om de selv har vært utsatt for vold fra unge med innvandrerbakgrunn siste tolv måneder.

Den første av disse indikatorene er et uttrykk for positiv kontakt, mens den andre er et uttrykk for konfliktfylte opplevelser i møter med innvandrerdagdom. Det er, ikke uventet, en meget klar sammenheng mellom det å ha positive holdninger til innvandrere, og det å ha nære venner som er innvandrere. Og omvendt: det er en meget klar sammenheng mellom negative holdninger til innvandrere, og det å ha vært vitne til eller offer for vold utøvd av noen med innvandrerbakgrunn.

Fordelingene på begge disse indikatorene er signifikant forskjellig i de to byene. Noen flere unge i Kristiansand (19 prosent) enn i Drammen (15 prosent) oppgir at innvandrere inngår blant de nærmeste vennene ($p < .05$). Dette er ved første øyekast overraskende tall – siden

Drammen har ca. 50% flere ungdommer med innvandrerbakgrunn enn Kristiansand. En skulle da forvente at flere med norsk bakgrunn i Drammen skulle ha venner med innvandrerbakgrunn. Og så er det motsatt. Dette skyldes trolig at innvandrere og flyktninger i Kristiansand bor mer spredt rundt i byen enn i Drammen. I Drammen er en betydelig del av innvandrerbefolkningen konsentrert i en bydel hvor det bor få barn og unge med norsk bakgrunn.

Enda klarere er forskjellene mellom norske ungdommer i de to byene når det gjelder å ha observert, eller selv å ha vært utsatt for vold fra noen med innvandrerbakgrunn. Tidligere har vi sett (tabell 12.7) at utøvere av voldshandlinger i Drammen langt oftere enn i Kristiansand ble oppgitt å være innvandrere. Blant unge med norsk etnisk bakgrunn i Kristiansand oppgav 43 prosent av de som hadde vært vitne til, eller selv hadde vært offer for vold, at utøver(e) hadde en ikke-norsk etnisk bakgrunn. I Drammen var dette tilfelle i 58 prosent av de beskrevne hendelsene.

Vi finner altså i Kristiansand at unge med norske foreldre i større grad har vennskapelige relasjoner til ungdom med innvandrerbakgrunn, mens det i Drammen er en betydelig høyere andel som oppgir å ha vært i konflikt med unge innvandrere.

Ungdom med norsk etnisk bakgrunn i de to byene har altså ulik erfaringsbakgrunn fra omgang med innvandrere. Disse forskjellene i erfaringsbakgrunn "forklarer" de betydelige forskjellene i innvandre-fiendtlige holdninger blant unge i de to byene. Når vi i en multivariat analyse legger inn "fremmedskepsis" som avhengig variabel, og sosial bakgrunn, samt erfaring i omgang med innvandrere som uavhengig variable, oppheves forskjellene mellom byene, slik det framgår av Tabell 12.13.

Tabell 12.13 *Holdninger til innvandrere* blant unge med norsk etnisk bakgrunn i forhold til kjønn, sosial bakgrunn, samt vennskaps- og konfliktreelasjoner til innvandrere

	Standardiserte beta- koeffisienter	T	P
Konstantledd		-7,66	.000
Kjønn	.26	7,33	.000
Fars utdanning	.15	4,15	.000
Innvandrere(e) blant nære venner ⁴⁰	.32	9,14	.000
Vold fra innvandrere(e) ⁴¹	.14	-4,01	.000
Byer	-.06	-1,69	i.s

(r²=.23)

Det er ulike erfaringer fra omgang med ungdom av innvandrerbakgrunn som ”forklarer” mye av forskjellene i holdninger til innvandrere blant norske ungdommer i de to byene. Når vi i regresjonsmodellen med ”holdninger til innvandrere” som avhengig variabel ovenfor, trinn for trinn introduserer de uavhengige bakgrunnsfaktorene ”kjønn”, og ”fars utdanning” er forskjellene i holdninger til innvandrere i de to byene fortsatt statistisk signifikant ($p < .001$). Når vi så i tillegg legger inn variabelen ”innvandrere blant nære venner” reduseres forskjellen, men er fortsatt statistisk signifikant ($p < .01$). Når vi så tilslutt føyer til ”vold fra innvandrere” er forskjellene i holdninger til innvandrere i de to byene ikke lenger statistisk signifikante.

Sagt med andre ord:

Om ungdom med norsk-etnisk bakgrunn i Drammen hadde venner blant innvandrere i samme utstrekning som i Kristiansand, og om erfaringer fra voldelige sammenstøt med innvandrerungdom i Drammen kom ned på samme nivå som i Kristiansand, ville forskjellene i fremmedskeptiske holdninger de to byene i mellom bli visket ut.

⁴⁰ Svaralternativene er her kodet slik: 1 bare norske nære venner, 2 innvandrere blant nære venner

⁴¹ Svaralternativene er her kodet slik: 1 (utøver(e)) norsk bakgrunn, 2 (utøvere) både norske og innvandrere, 3 (utøver(e)) bare innvandrere

Det er altså grunnlag for å hevde at forskjeller i ”holdninger til innvandrere” slik det kommer til uttrykk gjennom våre spørsmål, et godt stykke på vei henger sammen med erfaringer fra relasjoner til innvandrere.

Sammenheng er imidlertid noe annet enn årsak. Bærere av negative holdninger til innvandrere kan ha blitt utsatt for vold fra innvandrere fordi de har gitt uttrykk for ringaktelse og fremmedhat, eller opptrådt provoserende i møter med innvandrere. Det kan også tenkes at negative holdninger er utviklet som følge av at de ble utsatt for vold. Hva som ”kom først”: voldserfaring eller fremmedhat kan man på grunnlag av dette ikke si.

Det er klart at det vi her omtaler som ”fremmedhat” er uttrykk for generaliserte holdninger til fremmede. Det er ”innvandrere” som kategori som kollektivt tilskrives negative egenskaper, eller som nektes likeverd med norske. Holdningen er rettet mot ”alle”, altså langt utover den eller de personen(e) informanten har hatt et voldelig møte med.

12.3.8 Er fremmedskepsis grunnlag for antagonistiske konstellasjoner?

Fra denne studien har vi vist (se tabell 12.10) at om lag seks prosent av ungdommene i de to byene er ”gjengangere” i vold og slagsmål. Vi så at det blant disse var en betydelig andel som oppgav at konfliktene hadde karakter av gjentatte og tilbakevendende konfrontasjoner med samme person, eller gruppe av personer. ”Gjengangerne” er altså i betydelig grad involvert i stående antagonistiske relasjoner.

Rasisme – anti-rasisme var en uttrykt ideologiske overbygning i tilbakevendende voldelig konflikter mellom to særdeles antagonistiske grupperinger, studert i Kristiansand våren 2001 (Bjørge, Carlsson og Haaland 2001).

Spørsmålet vi her skal ta opp er hvilken plass fremmedskepsis har i stående antagonistiske relasjoner. I spørsmål om vennskap og relasjoner til andre unge har vi spurt: Er det andre grupper av ungdommer (som har truet noen i den gruppen du er mest med i, som dere mener dere må passe dere for, eller) som dere regner som fiender?”

Blant etnisk norske er det til sammen 17,4 prosent som oppgir at ”Det er noen andre som vi regner som fiender”. Blant disse har et klart flertall (70 prosent) vært utsatt for vold, eller involvert i slagsmål siste

år. I gjennomsnitt har disse vært involvert i 2,9 konfliktfylte situasjoner (konf. tabell 12.10), eller 4 ganger så mange som de som ikke inngår i slike stående antagonistiske forhold til andre. Den knappe femtedel av norsk-etniske som oppgir å ha fiendtlige relasjoner til andre unge, oppgir til sammen å ha vært involvert i 48 prosent av alle konfliktsituasjoner der unge med norsk-etnisk bakgrunn var innblandet.

I bivariate fordelinger er det blant den del av ungdommene med de sterkeste fremmedskeptiske holdningene, med den mest omfattende bruk av rusmidler, og den mest omfattende erfaring fra konflikter med andre, at vi finner flest som gir uttrykk for å ha slike stående antagonistiske relasjoner til bestemte andre. Blant de etnisk norske med mest utbredt voldserfaring ("gjengangerne") oppgir hele 59 prosent, eller fire ganger flere enn blant de øvrige, at de er bestemte andre som regnes som fiender. Blant de etnisk-norske som har prøvd narkotika en eller flere ganger er det 43 prosent, eller 2,5 ganger så mange, som oppgir at de har slike fienderrelasjoner, mens det blant de etnisk-norske som har de mest fremmedskeptiske holdninger er 30 prosent (nær dobbelt så mange) som oppgir dette.

Uttrykt i korrelasjonsmatrise, blir sammenhengene mellom voldserfaring, ruserfaring, og fremmedskeptiske holdninger som i Tabell 12.14.

Tabell 12.14 *Sammenhenger mellom det å ha fiender⁴², erfaring med vold og rusmidler, samt holdninger til innvandrere. Etnisk norske. Korrelasjonskoeffisienter.*

	Holdning til innvandrere	Ruserfaring	Voldserfaring
Holdning til innvandrere			$r = -.18^{**}$
Ruserfaring	$r = -.11^{**}$	1.00	$r = .34^{**}$
Andre er fiender	$r = .15^{**}$	$r = -.32^{**}$	$R = -.40^{**}$

⁴² Regner andre som fiender er kodet: ja=1, nei=2. Voldserfaring er kodet: ingen=0, lett=1, moderat=2 og gjengangere=3. Ruserfaring er kodet: ingen=0, berusert av alkohol=2, brukt narkotika=3. Holdninger til innvandrere er kodet: svært negativt=1, litt negativt=2, litt positivt=3, svært positivt=4

** p.<01

Det å ha bestemte andre som fiender viser altså klar samvariasjon med alle de tre uavhengige variablene. Særlig sterk er sammenhengen mellom voldserfaring, og det å oppgi at bestemte andre er fiender ($r = -.40$). Men det å ha fiender viser også klar og statistisk signifikant sammenheng med ruserfaring, og med fremmedskeptiske holdninger.

Vi ser også at voldserfaring, ruserfaring og holdninger til innvandrere er innbyrdes korrelert. Til mer erfaring med vold, desto mer negative holdninger til innvandrere ($r = -.18$), Jo mer erfaring med rusmidler, desto mer negative holdninger til innvandrere ($r = -.11$), og, som jo mer ruserfaring, desto mer erfaring med vold ($r = .34$) (Jfr. Haaland 2003:16 for tabell).

Det å teste den selvstendige effekten av hver av de uavhengige variablene på den avhengige variabelen "det å ha fiender", forutsetter derfor en multivariat analyse.

I Tabell 12.15 gjengir vi resultatene av en slik analyse. Den avhengige variabel er den dikotome "Det er noen andre vi regner som fiender". De uavhengige variablene ruserfaring, voldserfaring og fremmedskepsis er introdusert trinn for trinn. Vi har dessuten kontrollert for kjønn⁴³.

Tabell 12.15 *Det å ha bestemte andre som fiender i forhold til ruserfaring, erfaring med vold, fremmedskepsis og kjønn. Etnisk norske.*

	Standardiserte beta- koeffisienter	t	p
Konstantledd		43,45	.000
Erfaring med rusmidler	-.20	-6,10	.000
Erfaring med vold	-.29	-8.88	.000
Holdning til innvandrere	.06	1,92	i.s
Kjønn	.02	1,08	i.s

R² = .19

⁴³ For koder se forrige fotnote.

Vi ser at det er voldserfaring, og erfaring med rusmidler som i særlig grad gir økt sannsynlighet for det å regne bestemte andre som fiender (beta henholdsvis $-.29$ og $-.20$) Når vi kontrollerer for effekten av disse uavhengige variable, samt kjønn, blir den selvstendige effekt av variabelen "fremmedskeptiske holdninger" ikke signifikant.

Enklere uttrykt:

Blant de etnisk-norske som oppgir å fiendtlige relasjoner til andre, gir to av tre uttrykk for varierende grad av fremmedskepsis. Blant de som både har fienderrelasjoner og som uttrykker fremmedskepsis, har mer enn ni av ti varierende grad av erfaring med rusmidler og eller vold, en av to har erfaring med narkotika og/eller så inngående erfaring fra vold og slagsmål at de faller i gruppen "gjengangere" i konflikt-sammenheng. I fiendtlige relasjoner opptrer altså fremmedskepsis i altoverveiende grad i kombinasjon med rus- og voldserfaring. Også blant fremmedskeptiske uten fienderrelasjoner finner vi et klart flertall med rus- og voldserfaring.

Fremmedskeptiske holdninger blant ungdom er altså tett forbundet med voldsbruk og omgang med rusmidler; to sentrale ungdoms-politiske problemfelt som også de henger tett sammen, slik bl.a. dette kapitlet viser. Den tette sammenhengen mellom etablerte fiendtlige relasjoner på den ene siden, og rus, vold, og fremmedskepsis på den andre, har krav på ekstra oppmerksomhet. I dette ligger en kime til organisert rasisme, og til rasistisk motivert vold. Det var summen av slike "kimer" som over tid førte til framvekst av et rasistisk ungdomsmiljø i Kristiansand på andre halvdel av 1990-tallet.

12.4 Hva sier denne surveyen om det arbeidet som er gjennomført i Kristiansand?

En slik survey som vi har gjennomført i Kristiansand med tre års mellomrom sier i første rekke noe om hvordan situasjonen er og hvordan den har utviklet seg, og om det blir mer eller mindre av "gode" og "dårlige handlinger". Vi har også sett på holdninger, men siden vi kun gjorde dette høsten 2002, kan vi ikke si noe om endringer på dette feltet. Her kan vi kun sammenligne med sammenligningsbyen Drammen.

Vi har derimot store problemer med å knytte endringer i voldsbildet til bestemte gjennomførte tiltak. Kristiansand har gjennomført en rekke tiltak for å motvirke vold og kriminalitet – både primær-, sekundær og tertiærforebyggende tiltak, og det samme gjør for øvrig også

Drammen. Men ingen av disse byene befinner seg i et vakuum, slik at vold og kriminalitet også påvirkes av andre eksterne faktorer som er utenfor kommunenes rekkevidde å påvirke. Dessuten kan det også være slik at to årskull kan variere litt tilfeldig fra det ene året til det andre. De fleste lærere og rektorer kan vanligvis fortelle om ”gode og dårlige kull”.

De to surveyene viser at på fleste problemområder har situasjonen enten vært status quo eller litt bedre fra høst 1999 til øst 2002.

Når det gjelder rusmidler har situasjonen i Kristiansand bedret seg signifikant, særlig når det gjelder guttene. Det er betydelig færre gutter i 10 klasse som har vært beruset (nedgang fra 60 til 47 prosent), og som har forsøkt hasjisj (fra 17 til 12 prosent). Hos jentene er det kun en svak nedgang på enkelte rusformer, og en svak oppgang på andre. Når det gjelder vold ser vi det samme mønsteret. Det har vært en klar nedgang i voldsutsatte gutter (fra 33 prosent i 1999 til 27 prosent i 2002), og en svak oppgang hos jentene. I Drammen var det nedgang hos både gutter og jenter.

De guttene det her gjelder (født 1987) tilhører i liten grad de ungdommer som deltok i de voldelige episodene høsten 2000 – de var verken en del av det multietniske byvankermiljøet eller nynazistene. De var for unge til det. I den grad tiltak har virket i forhold til guttene i dette årskullet, må det evt. være andre primærforebyggende eller sekundærforebyggende tiltak enn de direkte intervensjoner eller tertiærforebyggende tiltakene. Eksempler på denne type arbeid er det arbeid som er gjort ved Grim og Oddemarka skoler. I tillegg har også mange av skolene gjennomført programmer for å begrense vold og mobbing.

Samtidig viser denne surveyen at de tyngst belastede ungdommene er involvert i en enda større del av de voldshandlinger som begås, at volden er enda sterkere forbundet med rusmidler enn i 1999. Det betyr at ”vanlige gutter” er mindre involvert. En slik nedgang i volden blant ”vanlige gutter” kan også skyldes andre forhold enn igangsatte tiltak – som for eksempel at de tar større forholdsregler og holder seg borte fra arenaer hvor det lett skjer vold. Men det må allikevel kunne fortolkes som at Kristiansand er på ”rett vei” når det gjelder voldsforebygging i betydning forhindre at en større andel gutter blir voldsutøvere og voldsofre. Mye gjenstår når det gjelder ”de værste”. Om utviklingen blant jentene i Kristiansand kun er tilfeldig eller uttrykk for en varig trend, kan kun senere surveys av samme type vise.

Svært mye av innsatsen i Kristiansand har vært direkterettet mot ungdommer i eller i utkanten av det nynazistiske miljøet. Vår survey

viser at andelen av rapporterte voldshendelser (surveyen i 2002) med et fortolket rasistisk motiv er like stort i begge byene (24-25 prosent av alle voldshendelser). Men mens to av tre hendelser i Drammen har skjedd i løpet av siste året, skjedde kun to av fem hendelser i Kristiansand det siste året. Tre av fem rapporterte hendelser med et fortolket rasistisk motiv, skjedde før altså før oktober/november 2001. Dette er en god indikator på at de tiltak som ble iverksatt for å dempe den rasistiske volden og løse opp det nynazistiske miljøet i Kristiansand har virket i riktig retning⁴⁴.

Situasjonen på ”holdningssiden” er også bedre i Kristiansand enn i Drammen. Vi har tydelig påvist at det er langt flere ungdommer – og spesielt gutter – i Drammen med klart fiendtlige holdninger til innvandrere. Dette må ikke tolkes om at situasjonen i Kristiansand er spesielt god, men den er hvertfall klart bedre enn i Drammen. Vi viser også at flere ungdommer i Kristiansand har vennskaplige relasjoner til innvandrerungdom – enda det er ca. 50% flere innvandrerungdom i Drammen enn i Kristiansand. Vi forklarer dette med at Kristiansand har klart å unngå sterke konsentrasjoner av etniske minoriteter. Dette kan igjen skyldes at Kristiansand har en bedre integreringspolitikk. Vi tror allikevel at dette skyldes andre forhold som at Drammen er en del av et annet og større boligmarked (Oslo-regionen) og en betydelig innvandring fra en bestemt etnisk gruppe (tyrkere) som har gitt seg andre utslag enn i Kristiansand som i stor grad har tatt i mot flyktninger. Det er trolig mer ulikhet i kontekst som forklarer forskjellen enn ulikhet i politikk. Men samtidig er dette et godt argument for at Kristiansand skal føre en bolig- og integreringspolitikk i fremtiden som ikke fører til konsentrasjon av flyktninger og innvandrere i bestemte geografiske områder.

---

⁴⁴ Nedgangen i rasistisk vold kan selvsagt også forklares med den avsky som drapet på Benjamin Hermansen førte til og den påfølgende mobilisering, men denne effekten burde ikke være så mye kraftigere i Kristiansand enn i Drammen.

13 Den kvalitative situasjons- beskrivelse – 3 år etter

13.1 Informanter

Den undersøkelse som ble gjort i 2001 av volde

elige ungdomsmiljøer i Kristiansand (Bjørge, Carlsson og Haaland 2001), var et stort og omfattende arbeid. Det ble gjennomført intervjuer med 50 ungdommer som spilte viktige roller i hhv. det nynaziske miljøet, i det multietniske byvankermiljøet/Valla og i ungdomsgrupper som befant seg i spenningsfeltet mellom disse to miljøene. I tillegg ble det gjennomført 18 intervjuer med informanter fra ”apparatet” – fra politiet og ulike kommunale instanser eller instanser som arbeidet i tett kontakt med kommunen. I denne foreliggende undersøkelsen har vi ikke hatt mulighet til å gjennomføre en like omfattende datainnsamling. For å få et troverdig bilde av situasjonen når det gjelder størrelsen og karakteren på det nynazistiske miljøet og det multietniske byvankermiljøet, har vi forsøkt å finne gode informanter som har god innsikt i de respektive miljøer, og som ser dem fra ulike vinkler. Vi har i løpet av vinter/vår 2004 intervjuet følgende fra Kristiansand:

- fire ungdommer som deltar eller nylig har deltatt i det nynazistiske miljøet, og som har stor kunnskap om det.
- fem ungdommer med minoritetsbakgrunn som bruker det offentlige rom i byen mye.
- politistasjonssjef, og to forebyggende polititjenestemenn som arbeider med begge miljøene.
- rektor og sosial/miljøarbeider ved Oddemarka skole
- rektor, sosiallærer og miljøarbeider ved Grim skole

- fire ungdommer som i 2000-2001 var nøkkelaktører i det organiserte antirasistiske miljøet i Kristiansand (gruppeintervju).
- to ansatte i fritidsklubben på Justvik
- kriminalitetsforebyggende koordinator
- barnevernssjef og to ansatte i MST-teamet for Vest-Agder
- voksne fra ”det sivile samfunn” som kjenner godt til situasjonen i ungdomsmiljøene i Kristiansand
- fem sentrale politikere – herunder påtroppende ordfører, varaordfører, avtroppende ordfører, leder av kulturstyret og et medlem av formannskapet.

I Lillesand ble det gjennomført et fire timers kartleggingsmøte hvor det deltok en representant fra politiet, en fra sosialkontoret, en fra barnevernet, SLT-koordinator og en virksomhetsleder (for sosial, barnevern, helsestasjoner og fritid).

Vi valgte bevisst ut informanter som vi visste kjenner til de aktuelle miljøene fra ulike sider. De fleste av dem møter miljøene i egenskap av å være ansatt i en fag- eller lederstilling i politi eller kommunen. Vi har, som oversikten viser, intervjuet fem politikere. Disse møter selvsagt ikke ungdommene i noen behandler eller hjelperelasjon. Men fremtredende kommunalpolitikere har tidligere andre steder i landet vært utsatt for alvorlige trusler fra denne type miljø (jfr. Carlsson 1995), og det er derfor viktig å sjekke ut om så er tilfelle i Kristiansand. Det samme gjelder markerte personer i det organiserte og ikke-voldelige anti-rasistiske miljøet. Vi har intervjuet fire personer med god kjennskap til det indre liv i nynazistmiljøet. Derimot har vi ikke fått tak i informanter som kjenner godt til det indre liv i det såkalte Valla-miljøet. Dette skyldes kort og godt at dette miljøet ikke eksisterer lenger. De som var de mest sentrale har gått over i andre roller i det kriminelle miljøet, og vi har fått forståelse av via mellommenn at de er lite interessert i å la seg intervjuet. Vi har derfor hatt samtaler (ikke intervjuer) med fem ungdommer med ikke-vestlig bakgrunn for å få et bilde av hvordan de opplever situasjonen på byen. Dette er nok ikke helt tilfredsstillende i forhold til å forstå det som skjer i den mest kriminelt belastede kjernen i miljøet. Når det gjelder det multietniske byvankermiljøet, er det det ”apparatformidlede bildet” som dominerer.

I tillegg til at de som er intervjuet fra ”apparatet” opplever ungdommene og miljøene i egenskap av sine primære posisjoner som offentlig ansatt fagperson eller politiker, har flere av dem også andre

”kikkehull” til de aktuelle miljøene, og da særlig til de norske nynazistene. Mange av informantene møter dem som naboer, andre får opplysninger om deltakere i det nynazistiske miljøet via arbeidskollegaer, naboer, venner eller fra egne barn. Noen bor i strøk av byen hvor de aktuelle ungdomsgruppene enten opererte eller fortsatt opererer. Både politikere og ansatte deltar tidvis også i byens natteliv og med et spesielt øye for de grupper og enkeltungdommer det her gjelder.

Kristiansand er som påpekt tidligere i denne rapporten på mange måter en stor småby – hvor aktørene innehar multiplekseroller som bidrar til at de får informasjon fra flere kilder. Dette gjør det langt enklere for oss forskere å sette denne informasjonen sammen i et troverdig bilde av situasjonen.

Den påfølgende beskrivelse av situasjonen vinter 2004 er bygget på disse intervjuene.

13.2 Nynazistmiljøet – mindre i størrelse og mindre synlig, men ikke helt borte

13.2.1 Hvilke handlinger er ungdommer i det nynazistiske miljøet involvert i

Informantene er temmelig entydige på at det nynazistmiljøet man hadde i Kristiansand 2000-2001 har blitt mindre, det er mindre aktivt i betydningen bedrive vold, trakassere motstandere, og det er få som viser sin nazitilknytning gjennom synlige identitetsmarkører som skinnhode, bomberjakke og boots. De opptrer ikke i samlet flokk, men sees av og til i klikker på tre-fem personer. De opptrer i liten eller ingen grad truende overfor de som har vært markerte antirasister. Men det at de ikke truer anti-rasistene kan også ha sammenheng med at det aktive antiracistiske miljøet i Kristiansand har blitt klar mindre aktivt – noe som blant annet skyldes at flere av dem har flyttet ut av byen i forbindelse med utdanning. Med et unntak har heller ikke politikere vært utsatt for trusler eller sjikane. Unntaket gjelder en krenkelse av en fremtredende politikers eiendom julen 2003. Politiet ble informert om saken.

Enkelte ungdommer som hadde en tydelig nynazistisk identitet for noen år siden, er fortsatt relativt ofte involvert i voldshandlinger. Det er vanskelig å vite når og i hvilken grad volden er ideologisk motivert

i og med at det gjelder gutter som har vold som vanlig konfliktløsningsmiddel.

13.2.2 Et lite og avgrenset miljø.

Mens nynazistene for tre-fire år siden hadde en klar gruppeidentitet (jfr. ”vi er nynazistene”) hvor de tilkjennega dette med ytre symboler (skinnnet hode, bomberjakke, støvler og hakekors, tatoveringer og lignende) og en felles opptreden på byen, er det nå langt vanskeligere å sette grenser for hvem som er inne i miljøet og hvem som er ute. Dette skyldes også at ingen har trukket seg offentlig ut av miljøet og erklært sin avstandstaken. De som har trukket seg ut har evt. gjort det gradvis og stille. Noen inngår åpenbart fortsatt i sosiale nettverk som har kontakt med ungdommer som aktivt deltar i det nynazistiske miljøet. Det byr derfor på visse vanskeligheter når det gjelder å avgrense hvem som er ”inne” og hvem som er ”ute”. Det dreier seg ikke om formelle medlemskap som det er enkelt å avgrense. Hvis vi baserer oss på informantenes subjektive opplevelser av hvem som er inne og hvem som er ute framstår følgende konklusjon som rimelig:

Rekrutteringen til det nynazistiske miljøet er beskjedent.
Mens miljøet i 2000-2001 av oss ble estimert til 40 personer inklusive et titalls yngre ”hang-arounds” som var elever på Oddemarka skole, består miljøet nå av 10-12 personer.

Miljøet består av tre typer ungdommer:

De fortsatt ideologisk aktive - Norsk Motstandsbevegelse/Nasjonale ungdom:

I følge informantene finnes det en kjerne på sju stykker med en eller annen tilknytning til Norsk Motstandsbevegelse/Nasjonale Ungdom. Flertallet av disse er ideologisk orienterte og bevisste. To av de ideologisk orienterte som har vært involvert i voldssaker tidligere, opptrer nå lite åpenlyst aggressivt på byen eller i andre sammenhenger. To andre av de sju ungdommene har vært involvert i voldssaker i løpet av 2003, og en av disse to har vært involvert i gjentatte voldssaker i Kristiansand. Sistnevnte er en person som stadig er i politiets søkelys.

Tre av deltakerne har ikke tidligere vært involvert i vold, og er heller ikke ”apparatets barn”. De tre er mer ressurssterke enn de ungdommer som ellers har preget nynazistmiljøet i Kristiansand.

Gruppen er med stor sannsynlighet under konstant overvåking av Politiets sikkerhetstjeneste (PST) og deltakerne er selvsagt kjente for det lokale politiet. De har trolig lite spillerom for voldelige handlinger eller andre ulovligheter før de blir tatt.

Det er liten tvil om at de tidligere så synlige og aktive nynazistene i Kristiansand har skiftet strategi. De er klart tilkoblet organisasjonen Norsk motstandsbevegelse/Nasjonale ungdom. Den er mer elitistisk enn dens forgjenger "Boot Boys" hvor det var langt mer rom for fyll, "rølp" og ikke-planlagt vold. De uniformerer seg ikke, bærer ikke synlige tatoveringer. Men de bedriver fysisk trening. Kontakten til meningsfeller i både Oslo-området og Sverige er tett. Vi kommer i sluttkapitlet tilbake til hvilke implikasjoner et slikt skifte i strategi kan medføre.

De voldelige som kan være på vei ut

To av de som var aktive deltakere i det nynazistiske miljøet for tre-fire år siden er fortsatt involvert i voldelige episoder- ofte i ruset tilstand "på byen". Volden rettes like gjerne mot norske som personer med minoritetsbakgrunn. For folk som kjenner dem er det lett å tilskrive volden et rasistisk eller nynazistisk motiv, men mye av volden har trolig også helt andre motiver. Vold er for dem en helt normal og selvinnyttende måte å løse konflikter på. Vold er ikke et middel for å nå politiske mål, men en generell uttrykksform i dagliglivet – særlig når de er ruset og føler seg presset.

Både på grunn av sin fortid som markerte nynazister og på grunn av mange voldssaker, er de kontinuerlig i politiets søkelys. De er kjent av så å si alle polititjenestemenn som har vakt ved Kristiansand politistasjon, og politiet mener å ha god kontroll med deres bevegelser. I følge informanter er begge blitt mer perifere i det nynazistiske miljøet. For den ene kan det ha sammenheng med at vedkommende har fått seg kjæreste utenfor miljøet⁴⁵. Den andre har en atferd som gjør ham lite attraktiv for en nynazistisk bevegelse som forsøker å bli "mer seriøs".

De "nye" på vei inn?

Av de rundt ti yngre ungdommene som i 2000-2001 opptrådte truende og aggressivt og var i ferd med å bli en del av det nynazistiske miljøet

---

⁴⁵ Kjæresteforhold til jenter utenfor miljøet er ofte en vei ut av et ekstremt miljø (Bjergo 1997). Om et slikt forhold i dette tilfellet blir varig og fører personen ut av miljøet, kan vi selvsagt ikke forskuttere. Men muligheten er jo der.

i byen, er det fortsatt fire-fem ungdommer, som nå 16-18 år gamle, som mange informanter i ”apparatet” er bekymret for. De har lenge gitt uttrykk for klart rasistiske holdninger, og de har vært involvert i en god del kriminalitet, herunder også trusler og vold.

I følge informanter har disse guttene så mye negative holdninger til innvandrere og flyktninger at de kan engasjere seg mer aktivt i det gjenværende nynazistiske miljøet. Men det er også sannsynlig at de enten trekkes i retning av andre miljøer preget av kriminalitet og rusmisbruk. De har selvsagt også muligheter til å komme ut av kriminalitet og en vanskelig livssituasjon ved egen eller andres hjelp. De har fortsatt kontakt med deler av hjelpeapparatet.

Utover disse rapporteres pr. mars 2004 at det ikke om noen rekruttering til det nynazistiske miljøet.

Det nynazistiske miljøet består således av maks. et dusin gutter – hvorav to trolig er i ferd med å marginaliseres i forhold til miljøet, og fire står og ”vipper” når det gjelder involvering. Kjernen består av 6-7 stykker. Miljøet er derved rundt $\frac{1}{4}$ av hva det var for snart fire år siden da det var på sitt største. De som nå holder miljøet oppe, deltok også i 2001. En viktig endring synes å være at de fleste i denne kjernen har blitt mer ideologisk orientert enn de var tidligere, og at et par som tidligere var involvert i åpenlys vold og terrorisering av minoritetsungdommer og politiske motstandere, har nedtonet slike aktiviteter. Dessuten har de en tett tilknytning til det øvrige norske og derved også det svenske nynazistiske miljøet.

13.2.3 Vigrid i Kristiansand og Lillesand: Diskreditert og oppløst

Da vi intervjuet ungdommer i Kristiansand vinteren 2001 deltok rundt et ti-talls jenter i nynazistmiljøet. Flere av disse fikk igjen god kontakt med Tore Tvedt som oppsøkte byen stadig vekk. Med sitt evangelium preget av jødehat, rasisme, odinisme og med vekt på ritualer som dåp, konfirmasjon og vielse, i tillegg at han åpenbart fungerte som en slags farsersstatning for noen av dem, trakk han flere jenter til seg og organisasjonen Vigrid. Hans suksess overfor guttene i det nynazistiske miljøet i Kristiansand var mer blandet. I perioder lot de seg overbevise og deltok i Vigrids mer ideologiske aktiviteter. Det er neppe tvil om at Tvedt's voldelige ideologi om rasekriger inspirert av den amerikanske nazilederen William Pierce, ga viktig ideologisk input til flere av guttene. I andre perioder trakk de seg mer tilbake fordi Tvedt pratet måtehold når det gjaldt alkohol. Vi registrerte i 2001 allikevel ikke

spesielle konflikter mellom disse guttene og Tvedt. Derimot syntes Tvedt å få et bedre fotfeste i Lillesand, hvor et par av guttene hadde mer sans for hans blanding av ideologi og måtehold. Det sies at en av dem så opp til Tvedt som en far, og at han ikke rørte alkohol på et år. Tvedt var utvilsomt en viktig årsak til at det i det hele tatt fantes en nynazistisk gruppe i den lille sørlandsbyen.

Tore Tvedt og Vigrig spilte en rolle i å bygge opp det nynazistiske miljøet i Kristiansand og Lillesand i årene 1998-2000. Han kom inn og ga bølgedalsstøtte til et nedadgående miljø. Ikke minst hans bidrag til å rekruttere unge jenter til miljøet, gjorde det også mer attraktivt for gutter.

Ved inngangen til 2004 er det så langt informantene kjenner til kun ei jente i Kristiansand med tilknytning til Tore Tvedt og Vigrig. Hun har nylig returnert til Kristiansand etter å ha bodd et annet sted i et par år. Alle de andre har vendt Vigrig ryggen, og noen uttrykker klart at hvis Tore Tvedt setter sine bein i Lillesand eller Kristiansand ”blir han tatt”.

Forklaringen på ønsket om å ”ta” Tvedt, er i følge flere informanter i både nynazistmiljøet og i kommune/politi Tvedts spesielle måte å omgås unge jenter på. Ungdommer i nynazistmiljøet viser til en spesiell episode som har skapt sterke reaksjoner blant dem. Dette har igjen ført til at de også ser på Tvedts virksomhet for øvrig med et lite vennlig blick.

Han forsøker å hjernevaske folk. Han klarte å hjernevaske meg. Han er en mester i å snakke folk rundt. Han får juling hvis han kommer hit – det er flere som vil ta ham. (Gutt i nynazistmiljøet).

Politiets sikkerhetstjeneste gjennomførte høsten 2003 en *landsdekkende aksjon* mot Vigrig og Tore Tvedts virksomhet. De tok kontakt med alle de ungdommer som de visste hadde vært i kontakt med Vigrig og kallte dem inn til en bekymringsamtale, i alt 95 ungdommer på landsbasis. I 30 av tilfellene deltok også en av de foresatte. Under disse samtalene ble ungdommene og evt. foresatte informert om Vigrig og om hvilke konsekvenser deltakelse i Vigrig kan få. Politiet informerte under disse samtalene også om Tvedts spesielle måte å omgås unge jenter på⁴⁶. Det var ikke grunnlag for å

---

⁴⁶ Resultatet av denne aksjonen er ifølge PST at kun 17 av de 95 ga uttrykk for at de ville fortsette i Vigrig, mens 12 ville tenke på det. Noen hadde allerede brutt med Vigrig da samtalen fant sted. Mens 44 uttrykte at de ville kutte kontakten med Tore Tvedt umiddelbart. Et interessant

kalle noen i Kristiansand inn til slik samtale. I Lillesand ble det gjennomført to – som resulterte i at ungdommene trakk seg umiddelbart ut. Dette svært lave antallet i det området hvor Tvedt trolig hadde vært mest aktiv i løpet av årene 1999-2001, er en klar indikator på at hans virksomhet er diskreditert, og at han må holde seg borte for sin egen sikkerhets skyld.

13.2.4 De som har trukket seg ut av miljøet

Kristiansandsområdet har gjennom de siste 10 årene hatt mange aktive deltakere i det nynazistiske miljøet. Noen av disse har vært svært markerte. Dette gjaldt blant annet de to guttene som sto sentralt i oppbyggingen av miljøet i Vågsbygd midt på 90-tallet, hvorav en var kjent for sin muskelstyrke og slosskompetanse, og den andre mer ideologisk. Ingen av disse deltar ikke lenger i miljøet. To andre som for tre-fire år siden utviste en stor ideologisk interesse deltar heller ikke. De har ikke tatt noe offentlig brudd med ideologien, derfor er det vanskelig å vite hva de mener, men de deltar ikke i det nynazistiske miljøets aktiviteter. De forsøker å normalisere sin tilværelse med arbeid og familie – som neppe er særlig forenlig med fortsatt aktivitet i det nynazistiske miljøet i Kristiansand.

Selv om disse nå unge mennene spilte viktige roller i oppbyggingen av miljøet i byen, har de aldri vært offentlige personer på samme måte som markerte lederfigurer i både Hokksund og Brumunddal. De har kunnet trekke seg ut uten å gjøre noe offentlig brudd med det nynazistiske miljøet. Derved har de helle ikke risikert represalier fra sine tidligere venner.

En rekke av de som var innom miljøet i mer perifere roller har også trukket seg ut. Det dreier seg om flere ti-talls ungdommer som også hadde flere tilleggsproblemer enn deltakelse i det ekstreme miljøet. Mange av disse igjen har fått noe hjelp og støtte fra ”apparatet”, til å komme over i en normalisert situasjon. Et tyvetalls ungdommer i det nynazistiske miljøet har deltatt i aktivitet hos Kirkens ungdomsprosjekt, og har gjennom det også blitt koblet til andre hjelpeinstanser (jf. kap. 5). Og som vist i kap. 4 – flere kom ut ved hjelp av foreldre som hadde deltatt i foreldregruppene til Exit. Men mange har helt sikkert trukket seg gradvis tilbake ved egen hjelp, særlig i forbindelse med det å få kjæreste, barn og arbeid. De har vokst ut av miljøet.

---

forskningsprosjekt vil være å finne ut hva som er situasjonen for eksempel et par år etter en slik aksjon – for å undersøke de langsiktige effektene av aksjonen.

En håndfull deltakere i det nynazistiske miljøet i Kristiansandsområdet har gått over i annen kriminalitet, spesielt vinningskriminalitet. Å bedrive vinningskriminalitet og samtidig være aktiv og synlig nynazist er ingen god kombinasjon. Ikke at det nødvendigvis er ideologisk uakseptabelt. Selv om de organiserte nynazister utad tar sterk avstand til kriminalitet, har sentrale aktører i det nasjonale nynazistiske miljøet vært involvert i vinningskriminalitet, til dels koblet med grov vold (jf. ran). Men å delta i et lett synlig og sterkt overvåket nynazistisk miljø, vil også gjøre vinningskriminaliteten vanskelig å gjennomføre uten å bli oppdaget. I rapporten fra 2001 (Bjørge, Carlsson og Haaland 2001) viste vi at det nynazistiske miljøet for en stor del besto av ungdommer fra en norsk "underklasse" med mye sammensatt sosial problematikk. Det bør ikke forundre at noen av disse etter å ha vært innom det nynazistiske miljøet, går over i annen kriminalitet når de blir så gamle at de enten får rusproblemer, eller av andre grunner får behov for inntekter de ikke kan skaffe gjennom vanlig arbeid, arbeidsledighetstrygd eller sosialstønad.

13.3 "Valla" tre år etter.

"Valla" eksisterer ikke lenger som en identitetsmessig enhet i Kristiansand. Det er utgjør ikke noe stående mobiliseringsnettverk hvor deltakerne er i beredskap hvis nynazistene skulle opptre. Men som vi har vist (jf. kap. 6.2.1) har flere av dem blitt trukket opp i et mer vinningsorientert kriminelt miljø hvor det begås både ran og narkotikarelatert kriminalitet. De deltar i liten grad i provoserende atferd "på gata", men noen deltar i et miljø som har forsøkt å utøve en slags kontroll over utelivet i byen. Noen av dem som var mest synlig i det såkalte Valla-miljøet i 2001 befinner seg i dag som aktive deltakere i et nettverk som har forsynt store deler av ungdomsmiljøet i Kristiansand med hasj. En av dem er nylig utpekt av politiet som leder av et organisert distribusjonsnettverk for hasj.

Nettverket hans har vært delt inn i mindre celler, og hver av cellene hadde ansvar for skolene i sitt område. I følge kilder kan det være snakk om flere kilo hasj som 18 åringen har distribuert via nettet. (Aftenposten 20.juni 2004).

Mange av de som deltok i de ytre sirkler av dette mobiliseringsnettverket i 2001 var ikke kriminelt belastet den gang – utover at de kunne la seg mobilisere til slosskamp mot "nassene". Og de er det trolig heller ikke i dag kriminelt belastet.

Derimot kommer det fram en ny generasjon med byvankende ungdommer i alderen 13-16 år. De utgjøres av en kjerne på 10-15 gutter, de fleste med minoritetsbakgrunn. De går alltid flere sammen og de mobiliserer på mobiltelefon hvis det skulle være nødvendig. De kan opptre svært provoserende på byen. De er hypersensitive overfor provokasjoner. Og i mange tilfeller fremkaller de selv provokasjoner som de i neste omgang kan besvare med overlegen fysisk styrke. I et tilfelle (23/4-04) gikk dette utover en gruppe på 10 nederlandske marinegaster som ble angrepet, og hvor sju av dem ble påført skader som måtte legebhandles (hvorav to på sykehus). Forklaringen fra de som utøvet volden var at de nederlandske gastene kom med slengmerknninger av rastisk innhold, noe som ble besvart gjennom et angrep fra 20-30 gutter fra Kristiansand. Tre av guttene i denne gruppen i alderen fra 15-18 år ble i månedsskiftet mai/juni 2004 varetektsfengslet for å ha ranet fire forskjellige personer en og samme natt. Det ble truet med kniv, og ofrene ble sparket og slått mens de lå nede.

Dette betyr at selv om Valla som fenomen og tett nettverk med en tydelig identitet har gått i oppløsning, synes det å være under utvikling et lignende miljø bestående av gutter med hovedsakelig minoritetsbakgrunn mellom 13-18 år. Dette er et fenomen som "apparatet" ikke har klart å forebygge.

Et viktig kjennetegn ved deltakerne i både Valla og i de unge som nå deltar i det multietniske byvankermiljøet, er at de utgjøres av "1/2-generasjon" flyktninger. Det er mange med kosovo-albansk, somalisk og irakisk/kurdisk bakgrunn. Dvs. av ungdommer som har kommet til Norge i en alder av 5-15 år. Det betyr at mange av dem har hatt opplevelser i tidlig barndom av krig, tap og usikkerhet. De har kommet til et helt annerledes land hvor de vokser opp mellom to kulturer – en hjemmekultur og en norsk kultur. Samtidig er de raskere integrert enn sine foreldre – noe som i sin tur betyr at enkelte får makt over sine foreldre gjennom å være både kultur- og språkoversettere. Mange av de unge har måttet lære seg norsk i skolealder, og har også av denne grunn fått store problemer med "å henge med". Det er ikke overraskende at både byvankermiljøet og kriminalitet er attraktivt for enkelte av disse, og at de vil ha store problemer med å lykkes på de legitime arenaer i det norske konkurransesamfunnet. Hjemmesituasjonen er ofte vanskelig, og de deltar i liten grad på organiserte fritidsarenaer.

Kristiansand har også tidligere hatt voldsproblemer med 1/2-generasjons flyktingeungdom. På 1980-tallet gjaldt det ungdom vietnamesisk bakgrunn, og senere med chilensk. Fortsatt er det mange som husker "vietnameserslaget" på busstasjonen i 1980 og

”Chilenergjengen” på begynnelsen av 90-tallet. Ungdom med slik bakgrunn som har vokst opp i Norge nevnes i liten grad som noe problem i Kristiansand i dag. Problemet utgjøres av den nye ½ generasjon flyktninger. Det er selvsagt ikke noen lovmessighet at samme positive utvikling vil skje med ungdommer med kosovoalbansk, somalisk eller irakisk/kurdisk bakgrunn i 2. generasjon. Men samtidig er det neppe tvil om at ½ generasjonen har vært utsatt for flere risikofaktorer enn neste generasjon vil være, og at i den neste generasjon ungdommer vil forhåpentligvis flere være bedre integrert i pro-sosiale ungdomsmiljøer.

13.4 De farlige konfliktene har blitt mindre, men ikke borte

Nynazistene som gruppe er så svekket at de ikke er i stand til eller villig til å true det sentrale byrommet. Derved har de også forsvunnet som en ytre manifest trussel for ungdommer med minoritetsbakgrunn i bysentrum. Og de er lite synlige i Ytre Vågsbygd, og heller ikke på Oddemarka skole. De kjører ikke rundt i bil og jakter på ungdommer med minoritetsbakgrunn. Polariseringen har klart blitt tonet ned. Dette er viktig fordi det i de voldelige møtene mellom ungdommer fra de to miljøene alltid kunne ende med en alvorlig legemsskade.

Valla, som et mobiliseringsnettverk hvor en kunne mobilisere støtte til aksjoner mot nynazistene, har ikke lenger hatt slike funksjoner. Dette nok igjen ført til at dette nettverket har blitt disintergrert. I tillegg har også deltakerne blitt eldre, de er mindre opptatt av å slåss for å få respekt, og deres interesser går i retning av vinningskriminalitet. Men denne vinningskriminaliteten – særlig narkotikaomsetning, fører ofte til en instrumentell bruk av vold. Og denne volden kan igjen føre til motreaksjoner fra norske ungdommer.

Det er bare *episoden* som mangler. De dreier seg mye om narko-dealing i skolegårdene på videregående skoler. Du har ungdommer som setter seg i gjeld til utenlandske ungdommer. Disse oppsøker foreldrene til de norske og anvender trusler for å drive inn gjelden. Noen norske har negative holdninger til utlendinger – og så ser de at disse guttene har mye penger, fine klær, og at de kommer med trusler. Det skal bare en episode til for å få de norske til å motmobilisere. (Erfaren sosialarbeider, desember 2003).

En viktig effekt av at politiet i skrivende stund⁴⁷ synes å ha tatt hovedaktørene bak denne virksomheten, vil trolig kunne forhindre nødvendigheten av en slik motmobilisering.

Derimot kommer det fram en ny generasjon med byvankende ungdommer som opptrer svært provoserende på byen. Faren er at dette i seg selv kan foranledige en motmobilisering blant norske gutter som befinner seg i eller i utkanten av det nynazistiske miljøet i byen. På den annen side har både barnevernet og politiet reagert raskt overfor denne nye gruppen, slik at dette også kan bidra til rive grunnlaget vekk fra en motmobilisering fra evt. motstander-miljøer.

Men dette betyr at situasjonen i Kristiansand fortsatt er labil. Det vil alltid dukke opp episoder som har i seg kimen til en mobilisering på en av sidene.

13.5 Har en lykkes med norske ungdommer og mislyktes med ungdommer med minoritetsbakgrunn?

På bakgrunn av den ovenstående framstilling kan en nå slutte at i Kristiansand har en lykkes i å begrense voldskriminaliteten blant hvite norske ungdommer, men ikke i forhold til gutter med minoritetsbakgrunn. Men dette blir likevel ikke korrekt. De hvite norske ungdommene det her gjelder, utgjøres kun av en liten del av norske ungdommer som utøver vold og annen kriminalitet. Det gjelder en avgrenset høyreekstrem gruppe som identitetsmessig klart skiller seg fra andre norske ungdommer som begår volds- eller vinningskriminalitet. Det begås fortsatt mye kriminalitet blant norske ungdommer individuelt, i små grupper, det skjer voldsutøvelse sen nattetid i beruset tilstand, og det utøves vinnings- og volds-kriminalitet fra deltakere i både narkotikamiljøet i Kristiansand, det kriminelle MC-miljøet i byen og andre gruppedannelser.

De som deltar i den mer utagerende del av det multietniske byvanker miljøet (som også inneholder en del norske), er en mye mer uensartet gruppe. De er langt flere enn det avgrensede nynazistmiljøet, og blant de som deltar i dette store og vanskelig avgrensede miljøet, finnes det mange som med stor sannsynlighet vil havne opp i annen kriminalitet senere. Deltakelse i dette miljøet representerer for mange en løsrivelse fra familiens og nærmiljøets sosiale kontroll. Opphold i bysentrum gir

---

⁴⁷ Dvs. juni 2004.

muligheter for handlinger som utprøving av rusmidler, småstjeling og annen vinningskriminalitet, det gir en arena hvor de unge kan vise fram sin maskulinitet og oppnå respekt og ære, og samtidig er det en arena for å sjekke ut kjæresteforhold. Sentrum er et naturlig møtested for ungdom som i mindre grad bruker sin tid i den ”voksenorganiserte sfære” i hjemmet eller i foreninger og lag, og som gjerne vil slippe unna de voksnes kontroll. Mens en stor del av den norske middelklasseungdommen har gode private arenaer hvor deres sosiale behov kan tilfredsstilles, har Kristiansand fortsatt mange ungdommer – hvorav mange med annen etnisk bakgrunn, som i langt større grad er avhengig av bysentrum som møteplass. Sentrum er også et sted for helt legitime møter. Og i det daglige omgås ungdom som tidvis begår vold og annen kriminalitet med de som ikke gjør det. De er mer integrert i et større ungdomsmiljø enn de langt mer isolerte nynazistene.

Å ha som målsetting å ”bli kvitt” et slikt miljø er urealistisk. Ingen by, heller ikke Kristiansand, kan forvente å oppnå et ”antiseptisk sentrum” hvor enhver kriminell eller ”vill”⁴⁸ ungdom er borte. Ungdomskriminalitet på et visst nivå må en leve med. Problemet er uløst i den moderne vestlige verden. Og hvis man hadde hatt som målsetting å bli helt kvitt det – gjennom for eksempel svært hardhente politiltak, er det grunn til å tro at det vil gjøre ”vondt verre”. Erfaringer fra København (Bonke og Carø 2001, Olsen og Hansen 2001) viser at forsøk på å rense gatene for brysom ungdom gjennom bruk av pansrede kjøretøy, politi med hjelmer og visir og hvor en slår hardt ned på de minste lovbrudd, virker mot sin hensikt. Det skaper en opplevelse av å bli urettferdig behandlet, i noen grad opplevelse av å bli utsatt for etnisk diskriminering. Dette kan igjen styrke samhold i gruppa/miljøet/nettverket og i neste omgang legitimere kriminaliteten. Også amerikanske erfaringer viser det samme (Klein 1995).

Den realistiske målsettingen i forhold til denne type ungdomsmiljø må derfor være å forsøke å begrense den kriminalitet og voldsutøvelse som begås med utgangspunkt i et slikt miljø, samt forsøke å begrense rekrutteringen til det. I og med at Valla er oppløst som en identitetsmessig enhet, og voldsspiralene med nynazistene ble klart redusert, kan en kanskje si at en lykkes et stykke på vei. På den annen side har det altså oppstått en ny generasjon som pånytt opptrer aggressivt og provoserende på byen. Og flere fra det tidligere Valla har gått inn i alvorlig ”voksenkriminalitet”. Konklusjonen er at resultatet kanskje

---

⁴⁸ I Danmark brukes ofte uttrykket ”de vilde unge” om denne type ungdommer.

ikke er spesielt godt, men så er også dette et mye vanskeligere område å lykkes på enn overfor et avgrenset nynazistisk miljø.

14 Drøfting og konklusjoner

14.1 Har situasjonen bedret seg?

Den foreliggende rapporten fra Kristiansand inneholder en beskrivelse av lokale intervensjonstiltak for å oppløse et nynazistisk ungdomsmiljø, forhindre at et mer gjengliggende og voldelig multietnisk ungdomsmiljø får fotfeste i Kristiansand, samt motvirke at slike miljøer blir stående overfor hverandre som to antagonistiske motparter. Som det ble vist i rapporten "Generalisert hat – polariserte fellesskap" (Bjørge, Carlsson og Haaland 2001) bidro den stående konflikten mellom disse to miljøene til å skape frykt hos ungdommer som befant seg i "magnetfeltet" mellom de to konfliktpolene. Frykten bidro til at mange søkte seg til disse miljøene for å få beskyttelse – noe som fikk miljøene til å vokse. Konfliktene mellom nynazister og enkelte ungdommer med minoritetsbakgrunn hadde i seg et stort voldspotensiale. Det var kun tilfeldigheter at ingen av sammenstøtene fikk en fatal utgang. I tillegg ble det oppfattet som uakseptabelt å ha en lokal gruppe eller miljø som ideologisk stimulerte til hat, trakassering og voldsutøvelse mot personer med en annen etnisk bakgrunn eller annen politisk overbevisning.

Vi har vist at det har skjedd noen endringer i både omfanget av ungdomsvold generelt, og i de voldelige og ekstreme ungdomsmiljøene spesielt.

14.1.1 Gutters voldsutsatt har minsket, og den rasistiske volden har gått ned

Den gjennomførte surveyen blant 1100 16-åringer i Kristiansand (med Drammen som en sammenligningsby) "Om trygghet og konflikt i ungdomsmiljøene" i november 1999 og november 2002, viser at det har skjedd noen endringer i ungdomsvolden i Kristiansand. Det var en statistisk signifikant nedgang i andelen som har vært utsatt for trusler

(siste år før tidspunktet for surveyen), fra 16 til 11 prosent. Andelen som har opplevd vold med eller uten skade, er imidlertid uendret. Det har vært en nedgang i voldsutsatte gutter – fra 33 prosent i 1999 til 27 prosent i 2002. For jentene er det en motsatt utvikling. I 2002 er det en litt høyere andel jenter som har vært utsatt for vold – en økning fra 17 til 19 prosent fra 1999 til 2002. Det siste reflekterer en langsiktig nasjonal trend hvor jenter fra 1990 og utover på 90-tallet gradvis i stadig større grad har vært utsatt for vold (Hagen m.fl. 1994, Gautun 1996, Pedersen og Pape 1997, Haaland 2000).

Som vi skal komme tilbake til nedenunder, kan vi ikke årsaksforklare slike endringer. De kan gjenspeile variasjoner mellom to årskull som er født med tre års mellomrom og som har blitt ungdom til ulik tid. Men slike endringer kan også være resultat av iverksatt handling. Det er liten tvil om at det har vært et betydelig fokus mot vold ungdomsmiljøene i Kristiansand i de senere årene, og særlig etter høsten 2000 da byen opplevde mye åpen ungdomsvold i bysentrum. Men oppmerksomheten har nok i stor grad dreidd seg om guttene, særlig på intervensjonssiden. Jentene har ikke hatt det samme fokus på seg. En velvillig fortolkning er at arbeidet overfor guttene har lyktes et stykke på vei.

Surveyen viser også at når det gjelder vold med et fortolket rasistisk motiv fra ofrets side, ligger tre av fem tilfeller i Kristiansand langt tilbake i tid, mens kun to av fem skjedde siste året (dvs. året før nov. 2002). I Drammen skjedde tre av fem hendelser siste året. Omfanget av rasistisk fortolket vold var omtrent likt i begge byene for øvrig. Dette er en indikator på at den rasistiske motiverte volden i Kristiansand gikk ned etter at arbeidet mot det ble intensivert etter årsskiftet 2001. Og fokuset på denne type vold har trolig vært større i Kristiansand enn i Drammen⁴⁹.

14.1.2 Et klart mindre nynazistmiljø, men...

Det nynazistiske miljøet er i dag klart mindre enn det var ved årsskiftet 2000-2001 da det var på sitt største og kunne tallfestes til omlag 40

⁴⁹ Ut i fra vår kjennskap til forebyggende arbeid i begge byene (jf. Carlsson 2002), mener vi det er rimelig å framsette en slik påstand. Det har vært en mye større offentlig oppmerksomhet rundt denne type vold i Kristiansand, og fra kommunen sentralt har det vært et større ”trøkk” for å få gjort noe med det. På den annen side har det vært gjort et betydelig arbeid i Drammen for å motvirke rasisme og fremme toleranse på lang sikt gjennom det egeninitierte prosjektet ”Bygg broer – ikke murer”. Resultatene fra dette arbeidet må en trolig forvente å høste på lang sikt.

deltakere. Miljøet er i dag på 10-12 ungdommer. Det har hatt et betydelig frafall og rekrutteringen har vært meget beskjedent. Deltakerne er i mindre grad uniformert, de opptrer ikke truende i samlet flokk i sentrum og det har i liten grad truet politiske motstandere. Noen enkeltpersoner i miljøet har begått gjentatt voldskriminalitet. En stor del av denne voldskriminaliteten er neppe ideologisk begrunnet og er heller uttrykk for at vold er en generell uttrykksform i dagliglivet når enkelte personer er ruset og føler seg presset. Vi kan da si at denne volden er relatert til nynazisme, men neppe motivert ut i fra nynazisme.

På den annen side finnes det altså fortsatt en liten nynazistisk gruppering i byen som er godt integrert i et norsk – og derigjennom skandinavisk – organisert nynazistisk miljø. De tre-fire mest ideologisk aktive i dette miljøet har de siste par-tre årene utøvet lite vold. At de ideologiske har blitt mindre voldelige, kan på et vis tolkes positivt. Det kan også tolkes positivt at de ikke uniformerer seg lenger. Men det kan også sees i et annet lys. I ly av mindre spontan voldsutøvelse er det sannsynlig at det forsøkes bygget opp en organisasjon som på sikt kan bli mer effektiv når det gjelder å spre hat og som på sikt kan bygge opp under en mer målrettet bruk av terror og vold. Norsk Motstand/Nasjonal ungdom, som den lokale gruppering nå er en del av, nedtoner bruken av vold sammenlignet med dens forgjenger ”Boot Boys”. Men organisasjonen har et sterkt hat til innvandrere/flyktninger, jøder og politiske motstandere. De trener fysisk og på å utvise mer organisert disiplin. De skal være fascinert av hvordan organiserte motorsykelbander som Hells Angels og Bandidos er organisert. I skrivende stund (sommeren 2004) har vi fått melding om at de forsøker å rekruttere nye ungdommer i Kristiansand.

Vi finner det sannsynlig at en gruppe som både bedriver mye trening og som aktivt bygger opp et hat til jøder, innvandrere og myndigheter, etter en tid vil søke utløsning for den spenning de opparbeider. Dette vil kunne gi seg utslag i voldsaksjoner – enten planlagte eller mer spontane. En slik endring av det lokale miljøet i form av en bedre organisert og mer tilbaketrukket gruppering, er derfor ikke positivt. Det trenger heller ikke være et positivt tegn at de ikke lenger uniformerer seg med synlige nazisymboler. Dette er nok mer et uttrykk for en bevisst strategi for å unngå oppmerksomhet fra både lokalsamfunn og politiet.

På den annen side er dette miljøet så lite og avgrenset og følges så tett fra både det åpne politiet og Politiets Sikkerhetstjeneste, at spilletrommet for ulovlige handlinger er begrenset. Dessuten har både politi og kommunale etater utviklet virkemidler som kan anvendes overfor

nye ungdommer som søker seg til slike miljøer. Politiets Sikkerhetstjenestes landsomfattende aksjon mot Vigrød høsten 2003 hvor ungdommer som søkte seg til miljøet ble innkalt til en bekymrings-samtale, er eksempel på et slikt virkemiddel. I tillegg har en mange av de virkemidlene som for øvrig er nevnt i denne rapporten.

I 2001 mente vi (Bjørge, Carlsson og Haaland 2001:219) at ved å redusere antallet deltakere i miljøet ned mot det som er dagens nivå på rundt et ti-talls deltakere, ville det kunne komme under en kritisk masse. Ved å gjøre miljøet så lite, vil det bli mindre spennende og attraktivt slik at til slutt vil disintegre helt av seg selv. Vi tror at i mange tilfeller vil det bli skjebnen til slike lokale miljøer. Men det er ingen automatikk i det. Sannsynligvis har det *lokale* høyreekstreme fellesskap mindre betydning i dag enn tidligere. Dette fordi det er mulig å delta i det større nasjonale og internasjonale fellesskap gjennom daglige aktiviteter på internett, og gjennom hyppig reisevirksomhet. Det er kun fire timers reise til Oslo, og under en dags reise til sterke miljøer i Sverige. For de som er mest ideologisk aktive vil dette fellesskapet oppveie mangelen på et variert og levende lokalt fellesskap. Det overløse nettverket som en kan ha daglig kontakt med på internett, gjør en til en del av noe som er mye større enn det lokale, noe som helt sikkert inspirerer enkelte. Dette betyr igjen at hvis en skal klare å fjerne eller redusere ideologiske og voldelige grupper, må en også sette inn tiltak mot overløse nettverk og organisasjoner. Men dette må da skje fra andre aktører enn kommunen, lokale frivillige organisasjoner og det lokale politiet.

Det ovenstående ikke forstås slik at lokal innsats slik vi har sett det i Kristiansand er lite rasjonelt. Det er fortsatt slik at antall teller. Det betyr stor forskjell om det enkelte lokale miljø som forbindes gjennom slike nettverk består av 10 personer i stedet for 40. Å være god på å både forebygge at slike miljøer oppstår lokalt, samt kunne intervensjonere når de blir store og voldelige, vil fortsatt ha stor viktighet.

14.1.3 Det voldelige motmiljøet til nynazistene har endret karakter

Nynazistenes fiender var i 2000-2001 alt fra markerte lokalpolitikere, organiserte unge antirasister, hip-hopere – og som et ytterpunkt en gjenglignende gruppering som både kalte seg for Valla og ble kalt Valla av andre ungdommer. Og det var selvsagt verken lokale politikere eller aktive unge antirasister som var målgruppen for

kommunens intervensjon⁵⁰, men en avgrenset gruppe ungdom med hovedsakelig minoritetsbakgrunn som i tillegg til å delta i spiraler av vold og motvold i forhold til nynazistene, også var involvert i en god del annen volds- og vinningskriminalitet. Valla finnes ikke som en identitetsmessig enhet i dag. Minoritetsungdom som vanker mye i sentrum av Kristiansand har i dag mindre behov for et stående mobiliseringsnettverk, mest sannsynlig fordi det nynazistiske miljøet er mindre i størrelse og aktivitet. De voldsspiraler med gjentatte sammenstøt som en så i 2000 og 2001 er brutt.

På den annen side – flere av de guttene som var de mest toneangivende i det såkalte Valla i 2000 og 2001, deltar nå i mer etnisk baserte kriminelle nettverk preget av volds- og vinningsforbrytelser, både ran og narkotikakriminalitet. Og i skrivende stund (forsommer 2004) viser det seg at det blant yngre ungdom (13-16 år) som vanker mye på byen, finnes et multietnisk mobiliseringsnettverk med en svært aktiv kjerne. Ungdom i dette miljøet opptrer tidvis svært provoserende og voldelig.

Situasjonen synes endret. Noe har endret seg til det bedre, som at Valla er løst opp og voldsspiralene til nynazistene er brutt. Noe er på status quo som forekomsten av et multietnisk yngre mobiliseringsnettverk i sentrum. Noe synes å ha blitt verre, slik som rekruttering til etnisk voksenkriminelle nettverk. Om bildet totalt sett har blitt bedre eller verre, er ikke helt enkelt å fastslå eksakt. Vi synes det vil være rimelig å konkludere at situasjonen er litt annerledes, men at alvorligheten ikke har endret seg vesentlig.

14.2 Sammenheng mellom innsats og resultater

Et hovedpoeng i de fleste evalueringer er å finne ut i hvilken grad en kan knytte endringer i situasjonen til de tiltak som er iverksatt. Har resultatene sammenheng med innsatsen? Av og til kan en slik påvirkning utelukkes. Dette gjelder særlig der hvor tiltakene har vært

---

⁵⁰ Vi er klar over at både tjenestemenn i politiet, i kommunen og kanskje også oss forskerne ved enkelte tilfeller var noe unyanserte i omtalen av hvem tiltakene ble rettet mot. Den ble ved noen tilfeller satt likhetstegn mellom antirasisme og den volden som noen få med tilknytning til Valla utøvet. Foreldre ble også advart mot antirasistene. Dette var uheldig, men kanskje ikke så rart siden ungdom i Valla i ved flere anledninger framsto som spydspissen i et antirasistisk mobiliseringsnettverk. En slik sammenblanding er ikke noe som har preget arbeidet de senere år.

små og ubetydelige, ofte rene symboltiltak, som knapt nok har vært rettet mot mål eller målgrupper. Og det gjelder der hvor tiltakene av andre grunner ikke har nådd målgruppene – som der hvor et prosjekt ikke blir iverksatt fordi prosjektleder blir syk, hvor holdningsskapende materiale ikke når fram fordi det blir liggende i ei kasse på et kontor etc.

Vi har gjennom vår beskrivelse av de tiltak som er iverksatt i Kristiansand vist at dette ikke er enkle symboltiltak, og det kjenntegnes heller ikke av at tiltakene av andre grunner ikke har blitt gjennomført. Målgruppene har vært utsatt for mange tiltak som involverer foreldre, organisasjoner til etniske grupper, frivillige organisasjoner som KUP og Voksne for Barn, store idrettslag, en rekke kommunale instanser og statlige aktører som både det åpne og hemmelige politiet, samt MST-teamet. Det er gjort svært mye. I tillegg kommer virksomhet fra aktører som vi ikke har hatt mulighet til å kartlegge virksomheten til som konfliktrådet, bruk av ungdomskontrakter, arbeid i de enkelte skoler m.m.

Et viktig kjennetegn ved det norske velferdssamfunnet er at en rekke offentlige og sivile aktører gjør noe overfor de problemer vi her beskriver (Carlsson 2002). I USA er ofte den eneste responsen at det anvendes ”harde” polititiltak – det som Spergel (1994) kaller for ”suppression”, og som amerikanske forskere mener ofte virker mot sin hensikt når de ikke balanseres med andre og ”mykere” sosialt forebyggende og intervensjonerende tiltak (Decker og Curry 2000). I den skandinaviske velferdsstaten anvendes en rekke virkemidler i kombinasjon. I en evaluering som dette er det interessante spørsmålet om summen av tiltakene har den ønskede effekt. Å finne ut hvilke tiltak som virker, og evt. hvilke som virker mot sin hensikt, er som regel umulig i lokale kriminalitetsforebyggende prosjekter hvor mange virkemidler settes inn samtidig (jf. Ringmann 1997). Da måtte man evt. ha begrenset antall tiltak, gjennomført et bestemt tiltak overfor en gruppe, og samtidig hatt en matchende kontrollgruppe hvor en ikke gjorde noe spesielt. Men å begrense antall tiltak, og samtidig unnlate å gjøre noe overfor en kontrollgruppe, er politisk umulig i en velferdskommune hvis legitimitet avhenger av at en forsøker å løse komplekse problemer. Rasistiske og voldelige grupper er for alvorlig og for komplekst til at en kan forsøke å etablere et kvasi-eksperiment. Dessuten er det trolig umulig å lage matchende grupper. Kristiansand hadde høsten 2000 to nynazistiske miljøer – et på Justvik og et i Voie. De var allikevel svært ulike når det gjaldt alderssammensetning, nøkkelpersoner, kjønnsammensetning og kontekst. Å bruke naturlige grupper i et kvasi-eksperiment gjør at en ikke kan kontrollere for

gruppetteffekter og andre kontekstuelle effekter, og dermed kan en heller ikke si noe *sikkert* om effekten av tiltak.

På samme vis blir det umulig å kontrollere for betydningen av eksterne faktorer som kan ha påvirket resultatet. For å nevne noen slike faktorer som kan ha påvirket arbeidet i Kristiansand: Det ene er drapet på Benjamin Hermansen i januar 2001 som kan ha skremt mulige rekrutter til nynazistmiljøet i Kristiansand vekk fra det. Det andre er 11. september 2001 som kan ha økt aggresjonen både i opinionen og blant enkelte ungdommer mot muslimer spesielt og mot innvandrere/flyktninger generelt. Det tredje er at Kristiansand stadig tar i mot/får tilflyttet barn og unge asylsøkere/flyktninger fra krigssoner som har mange problemer i ryggsekken, som igjen kan disponere for at enkelte av disse søker seg til kriminelle miljøer i byen. Det fjerde er en langsiktig nasjonal trend hvor jenter stadig blir mer involvert i vold, både som offer og utøver. Det femte er endringer i strategiene til nasjonale og internasjonale miljøer som lokale grupper er en del av – dette gjelder både nynazister og andre kriminelle grupper, nettverk eller organisasjoner. Det spiller en rolle om disse går i en mer elitistisk retning, eller om de er opptatt av bred rekruttering.

I en evaluering av iverksatte tiltak i ”naturtilstanden”, slik vi har gjort, kan en ikke si noe sikkert om hvilken effekt det enkelte tiltak har, og en kan heller ikke kontrollere for effekten av utenforliggende hendelser og prosesser. I denne sammenheng innebærer ordet evaluering at det har skjedd en systematisk, tilbakeskuende vurdering av prosesser, prestasjoner og effekter i offentlig politikk (Vedung 1998). Resultatene kan være gjenstand for fortolkning og diskusjon.

Hvis vi ser på utviklingen av det nynazistiske miljøet i Kristiansand mener vi det er *rimelig* å konkludere med at ”det lokale apparatet” gjennom en kombinasjon av mange tiltak har lykket et stykke på vei. Miljøet har hatt en betydelig avskalling og så å si ingen rekruttering, og er redusert med fra ca. 40 til om lag 10 stykker. Et ikke helt usannsynlig scenario kunne jo ha vært at de ikke hadde hatt avskalling, og at det stadig fikk nye rekrutter slik at det vokste. Et høyreekstremt ungdomsmiljø i en så stor by som Kristiansand med ca. 100 stykker, ville ikke vært noen umulighet. Et mer realistisk scenario hadde vært at det kunne ha forblitt på status quo med ca. 40 deltakere. Hvis så hadde vært tilfelle ville den mest *rimelige* vurdering vært at tiltakene ikke hadde særlig effekt, og at en derfor burde vurdere en annen strategi og andre virkemidler.

Vi kan allikevel ikke karakterisere resultatene av arbeidet i Kristiansand overfor det nynazistiske miljøet som mer enn rimelig

vellykket. En har ikke gjennom lokale tiltak klart å forhindre at det faktisk fortsatt finnes et lite nynazistisk miljø i Kristiansand, som i skrivende stund visstnok på nytt forsøker å rekruttere ungdommer i byen. Det lokale apparatet har begrensede muligheter for å løse opp et lite miljø med (nå) voksne unge menn som trekker seg tilbake fra synlig vold og provoserende opptreden, og hvor deltakerne blir mer ideologiske. De er myndige og utenfor foreldrenes kontroll. De er også utenfor store deler av rekkevidden til de kommunale tjenester som retter seg mot barn og unge. De var "apparatets barn", men er det mye mindre som myndige voksne. De har ytringsfrihet, frihet til å reise, inngå vennskap, trene etc. Politiet har en mulighet til å gripe inn når de begår lovbrudd. Og i Kristiansand har Kirkens ungdomsprosjekt en relasjon til flere av disse unge mennene som kan anvendes den dagen de selv ønsker seg ut. Utover det har det lokale "apparatet" begrensede muligheter for intervensjon. Derimot har "apparatet" langt flere virkemidler for å forhindre at miljøet rekrutterer nye ungdommer. Hvis en klarer å stoppe rekrutteringen, eller hvertfall holde den på et minimumsnivå, er det en sjanse at et så lite miljø over tid vil disintegreere på grunn av indre konflikter eller mer tilfeldige forhold. Men det kan også tenkes at dette vil være et miljø som Kristiansand må leve med, omtrent på samme måte som andre byer må leve med tilstedeværelsen av MC-bander som er en del av Hells Angels eller Bandidos. Da vil det bli en kontinuerlig oppgave for "apparatet" å forhindre at et slikt miljø rekrutterer.

Når det gjelder ungdom med minoritetsbakgrunn som opptrer i grupper som legitimerer og forsterker volden, kan situasjonen neppe sies å ha blitt bedre. Men vi vil heller ikke karakterisere den som verre. Den har blitt litt annerledes. Her finner vi det sannsynlig at utenforliggende faktorer har spilt en rolle. Kristiansand tar hele tiden imot flyktninger – og mange av disse har kommet kommer fra krigsområder (eks. Somalia, Irak/Kurdistan, Kosovo, Afganistan, Vest-Afrika). Noen har kommet som primærflyktninger, andre som sekundærflyktninger. Ungdommer som har kommet til Norge som 1/2-generasjon, dvs. som 5-18 åringer, er utsatt for flere risikofaktorer enn barn med innvandrerbakgrunn eller 2. generasjons flyktningebakgrunn. 1/2-generasjonen har selv opplevd krig og ofte traumatiske opplevelser i hjemlandet. De har foreldre som er senere integrert i det norske samfunnet enn de selv er, og hvor forholdet mellom barn og voksen ofte blir snudd på hodet. Foreldrene mister sin posisjon som barnas veiledere inn i samfunnet. I stedet er det ofte barna som må veilede foreldrene. Dermed mister foreldrene mye av sin autoritet, og de er enkle å manipulere. En må derfor forvente at en del av disse unge i en periode søker seg til bysentrum og at noen av disse igjen

søker seg til kriminelle miljøer. En velvillig fortolkning kan derfor være at Kristiansand har klart å holde ”stand” til tross for at ytre omstendigheter kan ha gjort situasjonen noe vanskeligere. På den annen side mener vi det er riktig å fastslå at når det gjelder ungdom med flyktningbakgrunn som deltar i voldelige og kriminelle ungdomsgrupper, er ”apparatet” i mye større villrede enn når det gjelder nynazistene. De er ”ugripelige” som Lien (2004) kaller dem.

Vi vil understreke at de ”ugripelige unge” med minoritetsbakgrunn i Kristiansand ikke utgjør noe stort antall. Det bor ca. 1500 ungdommer med minoritetsbakgrunn i alderen 13-25 år i Kristiansand, og vi snakker her kanskje om et par-tre prosent av dem. De få gjør mye av seg, men antallet bør ikke gi grunnlag for noen moralsk panikk. En del av den kriminaliteten som utøves av ungdommer med minoritetsbakgrunn, på samme måte som den som utøves av ungdommer med majoritetsbakgrunn, må en kunne leve med. Ambisjonen bør være å forsøke å ta ”toppene” av denne kriminaliteten, samt forhindre at kriminelle grupper og nettverk trekker nye ungdommer til seg hvor vold og kriminalitet legitimeres og oppmuntres.

14.3 Forutsetningene for å håndtere lignende problemer i fremtiden bedret

Som det framgår av oversikten ovenfor er ikke problemene løst – i betydningen at det ikke bedrives rasistisk aktivitet eller begås vold med utgangspunkt i voldelige ungdomsgrupper og mellom slike grupper. Problemene er dempet og i noen grad endret. En stor kommune som Kristiansand kan neppe regne med at ikke slike problemer kan blusse opp igjen senere. Arbeid overfor både rasisme, nynazisme og annen voldskriminalitet er en ”on-going process”. Et viktig resultat av arbeidet i Kristiansand er etter vår vurdering at evnen til å gripe inn overfor slike fenomener vil være bedre i fremtiden. Med bakgrunn i den tiltaksbeskrivelsen vi har gjennomført mener vi at vi med rimelighet kan hevde at følgende også er resultater av arbeidet:

- En har gjort gode erfaringer med å mobilisere foreldre til ekstreme ungdommer
- Politiet har gjort gode erfaringer med et nært samarbeid med skolene både for å forebygge vold og intervensjoner i konkrete voldsepisoder. Politiet har gjort viktige erfaringer med bekymringsamtaler med foreldre og barn. Politiet har også gjort erfaringer når det gjelder hvordan de kan ta tilbake

kontrollen over sentrum fra en gruppe unge kriminelle voksne som forsøkte å utøve kontroll over utesteder, og som utfordret politiets autoritet. Politiet har lyktes i å få utvisningsvedtak fra utlendingsmyndighetene på asylsøkere som opptrer som nøkkelaktører i sterkt kriminelle nettverk.

- Skolene har gjort erfaringer i hvordan de skal sette grenser for både uniformert voldelige ungdommer og andre ungdommer som opptrer truende og voldelig i grupper. Skolene har, blant annet i samarbeid med politiet, utviklet redskaper og reaksjonsmønstre som har gitt dem større kontroll over situasjonen på skolene.
- En rekke kommunale etater, sammen med politiet, har gjort erfaringer når det gjelder hvordan en kan holde løpende oversikt over ekstreme og voldelige grupper, slik at man evt. kan sette inn målrettede ressurser hvis situasjonen skulle forverre seg.
- Kirkens ungdomsprosjekt har gode relasjoner til nøkkelpersoner i det høyreekstreme miljøet – en relasjon som kan aktiveres den dagen de faktisk ønsker seg ut av dette miljøet. I et samarbeid med andre etater forsøker de å knytte de høyreekstreme til integrerende krefter i samfunnet slik at de får noe å tape på å fortsette sin virksomhet.
- Både politi og enkelte kommunale enheter har fått til en dialog med de viktigste etniske gruppene i byen. Dette bør gjøre det enklere i fremtiden å mobilisere et sivilt engasjement fra disse. I tillegg bør dette gjøre det enklere for Kristiansand kommune å rekruttere spesielt velegnede enkeltpersoner til *arbeid* med utsatte ungdommer med en ikke-vestlig bakgrunn.
- Kristiansand kommune har gjennom egen utredningsvirksomhet blitt mer oppmerksom på marginaliserte ungdommer. Kommunen kommer høsten 2004 med en revidert integreringsplan som vil foreslå nye tiltak for å lette integreringen av flyktninger og innvandrere i byen.
- Det har vært et løpende samspill mellom fag og politikk – hvor sentrale politikere opplever å ha fått økt innflytelse på et for dem viktig arbeidsfelt. De problemstillinger som denne rapporten drøfter er nettopp slike som ligger i skjæringsfeltet mellom fag og politikk, og fordrer derfor også en diskusjon mellom fagfolk og politikere.
- Det har vært en diskusjon i Kristiansand om ”apparatet” er en del av problemet – dvs. at offentlige og private hjelpeinstanser kan ha forsterket det problem de forsøker å løse. Dette er en svært vanskelig, men viktig diskusjon. En bør nå ha lagt et

bedre grunnlag for en åpen diskusjon mellom likeverdige parter om ikke-intenderte effekter av eget og andres arbeid.

Et resultat av arbeidet i Kristiansand er at de involverte aktører både hver for seg og i fellesskap, i fremtiden vil være bedre skodd til å møte voldelige grupper i fremtiden.

14.4 Er det noe helt nytt man bør gjøre?

Denne rapporten viser at det er gjort svært mye i Kristiansand når det gjelder forebygging og intervensjon overfor voldelige ungdomsgrupper i Kristiansand. Og det er gjort enda mer som vi ikke har maktet å presentere og drøfte i denne rapporten. I tillegg til de tiltak og programmer som allerede iverksettes, foreligger det mange tiltak til vurdering i kommunens Utjanningsmelding, handlingsplan mot vold, rasisme og sosiale konflikter, og i integreringsplanen som nå legges fram til behandling. I disse dokumentene foreligger det mange forslag til tiltak som må opp til både en faglig og politisk behandling. Dessuten har vi etter hvert blitt noe mer skeptiske til stadig å foreslå nye tiltak for å løse kjente problemer. Selv om et nytt tiltak eller et nytt program isolert sett kan ha god virkning, kan en ikke-intendert effekt av dem samlet være at de slår hverandre i hjel. Ofte er det de samme individene og de samme familiene som tiltakene rettes mot. De kan bli lei alt pratet, og alle som sier at de lever sitt liv feil eller oppdrar sine barn på en gal måte. Nye tiltak og planer kan også trøtte ut de som skal gjennomføre dem – og som har nok med det de allerede gjør. Både kommunalt ansatte og politiet er trolig langt mer presset i dag enn for en del år siden. Det ligger trolig vel så stort et potensiale å justere og videreutvikle de tiltak som allerede gjennomføres – som for eksempel en raskere og mer effektiv straffesakskjede, en bedre diskusjon om apparatet selv forsterker de problemer som finnes, et mer aktivt arbeid for å involvere unger med minoritetsbakgrunn i kultur- og fritidstiltak, et mer aktivt arbeid for å fange opp unger som ikke passer inn i videregående skole, tiltak som i større grad involverer foresatte til unger som befinner seg i risikozonen etc. etc.. Vårt råd er å tenke seg grundig om før en lanserer og iverksetter nye tiltak.

Avslutningsvis vil vi derfor *kun* peke på tre tilnærminger, det blir feil å kalle dem for tiltak, som i liten grad er prøvd ut i Kristiansand.

Det ene er en bred, langvarig og organisert mobilisering mot rasisme og nazisme, og for toleranse og menneskeverd. Vi sier ikke at det ikke

har vært gjort noe slikt i Kristiansand, men det har hvertfall ikke vært gjennomført med samme bredde og kraft slik en har sett i for eksempel Brumunddal og Øvre Eiker (Carlsson 1995, Bjørge og Carlsson 1999). Den folkelige mobilisering på disse stedene har dreidd seg om å vise holdninger, delta aktivt i den lokale debatt slik at rasistiske og fremmedfiendtlige avisinnlegg ikke har dominert lokalavisa, arrangere folkemøter og demonstrasjoner, bevege seg ut på de ekstremes arenaer på en ikke provoserende måte for å ”nekte dem rom”. I tillegg har de lokale organisasjoner vært opptatt av å holde i gang en dialog med de ekstreme ungdommene hvor en har tatt klar avstand til holdningene deres, men ikke til dem som personer. Denne type mobilisering må i stor grad komme fra utsiden av det offentlige apparatet, fra det sivile samfunn selv. Og det er vanskeligere å gjennomføre en slik mobilisering i en så stor by som Kristiansand hvor problemet med rasistiske eller nynazistiske miljøet ikke har vært så altoverskyggende som i Hokksund eller Brumunddal. Hvis det nynazistiske miljøet på nytt skulle vokse i Kristiansand, bør ”noen” ta et slikt initiativ. Kommunen kan selvsagt støtte opp under et slikt initiativ med både økonomisk, praktisk og moralsk støtte.

Den andre anbefalingen er en bedre støtte til ungdommer som er ofre for vold. I rapporten fra 2001 ble det fremhevet at mange av ungdommene på begge sider av konflikten hadde et dårlig forhold til politiet som de mente ikke tok dem på alvor når de var utsatt for vold fra motparten. Dermed blir det mer nærliggende å hevne. Dette er noe som politiet fortsatt må ta alvorlig. Men i tillegg bør ungdommer som er utsatt for vold og som har gjennomgått en traumatisk opplevelse, få annen støtte til å bearbeide denne. Dette gjelder både i form av en ”debriefing” for å bearbeide den direkte traumatiske opplevelsen, men også støtte til å anmelde saken til politiet, samt juridisk og personlig støtte både i forkant av og under en rettsak. Å møte gjerningsaktør og spissfindige spørsmål fra vedkommendes advokat i rettsaken er en stor påkjenning. Enda verre er det hvis offeret ikke blir trodd og saken tapes, da kan den traumatiske opplevelsen forsterkes og følgeproblemene bli enda mer alvorlige. Erfaringer fra Stockholm viser at ungdommer som er utsatt for vold (ofte i form av ran) fra andre ungdommer ofte utvikler dyp angst og får en betydelig nedsatt livskvalitet. Mange utvikler også et generalisert hat mot den kategori som gjerningsaktøren tilhører. I mange barneranssaker i Stockholm har ofrene, som i stor grad har vært svenske gutter, vendt raseriet mot innvandrerungdom generelt (Hellstrømmer & Westlin 2001). Stockholm etablerte et støttesenter for unge ”brottsoffer” i 1999. I løpet av de siste par årene har flere andre svenske kommuner etablert et slikt støttesenter, eller de er i ferd med å opprette et slikt. Flere av

kommunene er på størrelse med Kristiansand. Det bør ikke være urealistisk å utvikle et opplegg enten på kommune, fylkes- eller regionnivå, eller i et samarbeid mellom nivåene, som ivaretar en slik støttefunksjon overfor barn og unge som har vært utsatt for vold og alvorlige ydmykelser fra annen ungdom. Dette gjelder selvsagt også barn og unge som har blitt utsatt for alvorlig rasistisk trakassering og vold. I tillegg til den hjelp det gir til ofrene, er dette også et kriminalitetsforebyggende tiltak siden det demper aggresjon og hevnlust, samt behovet for å knytte seg til en alternativ voldelig gruppe for å bearbeide raseriet.

Den tredje anbefalingen gjelder hvordan en skal gripe ”de ugripelige unge” med minoritetsbakgrunn. Det er mye som tyder på at middelaldrende norske hjelpere og behandlere med middelklassebakgrunn ikke når inn til de ”vilde unge” med en annen etnisk bakgrunn. Ungdom og hjelper/behandler er ikke på samme frekvens. Den sosiale, aldersmessige og kulturelle avstanden blir for stor, og det blir ikke utviklet stabile personlige relasjoner preget av tillit. I Danmark har en gjort to forsøk på å skape tillitsfulle og mer effektive relasjoner. Det ene er forsøket på Nørrebro hvor en har ansatt som sosial/miljøarbeidere unge menn fra atten til noen- og tjue år med minoritetsbakgrunn (jf. Magnussen 2002). Den viktigste kvalifikasjonen er at de har noe av den samme erfaringsbakgrunnen som de som de skal hjelpe. Kommunen har derfor ansatt flere unge menn som selv har vært en ”rod”, men som nå er ute av kriminalitet. Deres viktigste kvalifikasjoner er at de er ”street wise”, vet hva livet på gata i København dreier seg om, de kjenner koder og kulturer. De kjenner ofte både familien og nettverket til den eller de unge de skal hjelpe, og de kan bokstavelig talt deres språk. Dette forsøket på Nørrebro ble for øvrig i 2002 kåret til det beste kriminalitetsforebyggende prosjekt i Europa. Arbeidet er under evaluering. Forsøket er dristig, og slett ikke uproblematisk. Noe av utfordringen er for det første å være rimelig sikker på at de tilsatte sosialarbeiderne faktisk er ute av kriminalitet, og at de ikke er integrert i miljøer som oppmuntrer til vold eller bedriver kriminalitet. I tillegg er det vanskelig for en del ansatte i apparatet å forholde seg til sosial/miljøarbeidere som noen får år tidligere hadde gjort livet vanskelig for dem gjennom sin provoserende atferd (Olsen og Hansen 2001). I prinsippet er dette allikevel ikke så mye annerledes enn det arbeidet som bedriver i prosjekt Exit i Sverige hvor ex-nynazister har rollen som støtte og veiviser ut av det voldelige miljøet (jf. kap. 4). En forutsetning for at de kan gå inn i et slikt arbeid er at de har tatt et oppgjør med sin nynazistiske fortid og at de er ute av annen kriminalitet.

Et lignende, men kanskje ikke så dristig prosjekt, er den danske mentorordningen for staffedømt ungdom av annen etnisk opprinnelse som ble opprettet sommeren 2000. Formålet med mentorordningen har vært å knytte en voksenperson til straffedømte unge menn mellom 15 og 25 år med en annen etnisk bakgrunn. Evalueringsrapporten omfatter dybde-erfaringer fra ni av de 87 mentorforhold som ordningen har finansiert. Det har vært et ønske om at mentorene har ikke-dansk bakgrunn. Noen har det, mens slett ikke alle. Det viktigste er at mentoren kan fungere som en positiv rollemodell og kan behandle ungdommen med respekt. Mentorenes viktigste rolle har vært å hjelpe ungdommene videre i livet. De har gitt praktisk hjelp som å skaffe arbeid, praksisplass, eller bolig. De har gitt ”advokat-hjelp” overfor bank, kommune eller andre myndigheter. Evalueringsrapporten karakteriserer mentorordningen som vellykket (Prieur og Skov Henriksen 2003).

De viktigste ressurser som mentorene besidder, er tid, engagement og en positiv, sympatisk, i nogle tilfælde endda kærlig, indsilling til den unge. Opbygningen af en tillidsfuld relation over lang tid er det, der kjendetegner det gode mentorforløb, og det, der adskiller et mentorforløb fra de kontakter, de unge har været vant til at have med repræsentanter fra myndigheder. Forholdet mellem den unge og mentoren bliver af flere unge betragtet som et venskab. Og flere af mentorerne er inde på at de skal vinde de unges tillid, for at de kan skabe forandringer hos den unge i retning af et stabilt voksenliv. Ved at vinde den unges tillid er det mulig for mentoren at blive et forbillede for den unge. Herved skabes der et bånd, som er forudsætningen for, at den unge ikke ønsker at skuffe mentorens forventninger. (Prieur og Skov Henriksen 2003:60).

Vi tror at en slik mentorordning kan være fornuftig både ovenfor minoritetsungdom som allerede er kriminelt belastet, og for de som er på vei inn i kriminelle miljøer. På samme måte som Kirkens ungdomsprosjekts arbeid overfor unge voksne nynazister, forsøker man gjennom en slik mentorordning å hjelpe de unge videre i livet slik at de får mye å tape ved å begå ny kriminalitet. Hvis en velger en slik mentormodell i Kristiansand blir noe av utfordringen å finne egnede mentorer. Et viktig poeng ved mentorordningen er at den unge selv skal godkjenne sin mentor. Dette for ikke å dytte på dem en mentor de ikke kan like. Det er en fordel med en mentor som har en lignende etnisk bakgrunn som den unge, men erfaringene fra Danmark viser at også mentorer med dansk bakgrunn har fungert godt.

Mentorordningen er en enkel og rimelig ordning som i Danmark koster mellom to og tre tusen kroner pr. måned pr. ungdom.

14.5 Ingen Kardemomme-by

Selv om både offentlige og sivile aktører i Kristiansand videreutvikler de strategier og virkemidler som en allerede bruker, samt tar i bruk nye i tråd med våre forslag, kan en ikke forvente at ”apparatet” blir så treffsikkert det vil kunne eliminere de grupper og de problemer som er presentert i denne rapporten. Da vil en evt. måtte bruke virkemidler som er uverdige i et sivilisert rettssamfunn. Kristiansand vil aldri kunne bli et problemfritt og anti-septisk bysamfunn.

Kardemomme-by vil for alltid befinne seg utenfor Kristiansand.

Litteratur

- Aho, J.A. (1994): *This Thing of Darkness. A Sociology of the Enemy*. Seattle og London: University of Washington Press.
- Ansel-Henry, A. og Branner Jespersen, S. (2003): *Konflikt på gadeplan – når etnisk minoritetes ungdom og politi mødes*. Roskilde: Center for Ungdomsforskning.
- Bach, T., 2002: *En kur mot nazisme*. Tidsskriftet Samora nr. 4-2002
- Baldersheim, H. og Øgaard, M. (2004): *Kommunekompasset – et benchmarkinvektøy for god kommunal styring. Hovedrapport for Kristiansand kommune 2004*. Tilbakemeldingsnotat til Kristiansand kommune. Upubl.
- Bakken, A. (1998): *Ungdomstid i storbyen*. Rapport 7/98. NOVA
- Balvig, F. (1995): *Ungdom opplever mer vold! En oversikt over danske voldsofferundersøkelser 1970-94*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Balvig, F. (1999): *"Fjernhetsvold i storbysamfundet Danmark"*. Politica Nr 1. 1999.
- Berg, E. (2003): *Samhandlingens monolog*. Oslo: SIRUS-rapport 1/2003.
- Bjørger, T. (1997): *Racist and Right-Wing violence in Scandinavia*. Oslo: Tano Aschehoug
- Bjørger, T. og Carlsson Y: (1999). *Vold, rasisme og ungdomsgjenger*: Oslo: Tano Aschehoug
- Bjørger, T. og Haaland T. (2001): *Vold, konflikt og gjenger*. NIBR-notat 2001:103.

- Bjørge, T., Carlsson, Y., og Haaland T. (2001): *Generalisert hat – polariserte fellesskap*. NIBR-pluss 4:2001
- Blomgren, A-M. (1999): *Vad gör samhället? Offentlig politikk mot rasistisk och främlingsfiendtlig våld i Vänersborg, Trollhättan och Uddevalla*. Stockholm:CEIFO
- Bonke, J. & Caroe C. (2001). *En forsterket indsats over for kriminalitetstruede børn og unge. En evaluering*. København: Socialforskningsinstituttet 01:9
- Botnen Eide, S: ”Livssynsspenninger og profesjonell legitimering”. I Repstad, P. (red): *”Den lokale velferdsblanding. Når offentlige og frivillige skal samarbeide.”* Universitetsforlaget 1998.
- Carlsson, Y. (1995): *Aksjonsplan Brumunddal – ga den resultater?* NIBR-rapport 1995:13.
- Carlsson, Y. og von der Lippe, H. (1997) : *Industribygda og rasismen*. NIBR Prosjektrapport 1997:17.
- Carlsson, Y. (2002): *Utviklingsprogram for styrking av oppvekstmiljøet. Rapport fra en følgeforsker*. Oslo: NIBR-notat 2002:125
- Carlsson, Y. (2003): *I grenselandet mellom utdanning, behandling og fritidstiltak. En foreløpig evaluering av Gateakademiet i Kristiansand*. NIBR-notat 2003:115
- Carlsson, Y. og Haaland, T. (2004): *Barn og unge som står utenfor – aktivisering gjennom idrett. En evaluering av idrettens storbyprogram*. Oslo: NIBR-rapport 2004-11
- Christensen, T. , Lægreid, P., Roness, P og Røvik, K. A. (2004): *Organisasjonsteori for offentlig sektor*. Oslo: Universitetsforlaget
- Clark, R.V.G. (1997): *Situationell brottsprevention*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet
- Connell, R.W. (1999): *Maskuliniteter*. Uddevalla: Daidalos

- Cronberg, T. (1992): "Skraldespand og kompas". I Clausen, C., Lorentzen, B. og Rasmussen L. (red.): *Deltakelse i teknologisk utvikling*. København: Fremad
- Daugstad, G. (2003): *Levekår for ungdom i store byer*. SSB-notat 2003/55
- Decker, S. og Winkle, B. van (1996): *Life in the Gang*. Cambridge University Press.
- Decker S. og Curry, G. (2000): Responding to Gangs: Does the Dose Match the Problem? I Sheley, J. (ed.) *Criminology*. Belmont, California: Wadsworth Press
- Düinkel F. og Geng B. (1999): Einige Schlusserfolgerungen. I Düinkel og Geng (red): *Rechtsextremismus und Fremdenfeindlichkeit. Bestandsaufnahme und Interventionstrategien*. Mönchengladbach: Forum verlag Godesberg
- Emler, N. og Reicher S. (1995): *Adolescence and Delinquency*. Oxford: Basil Blackwell.
- Eidheim, F. (1993): *Hva har skjedd i Brumunddal: Lokalsamfunn i møte med de fremmede og seg selv*. Oslo:NIBR-rapport 1993.20.
- Eriksen, E. O. (1992): *Den offentlige dimensjon*. Oslo. TANO
- Faggruppen 2000: *Vurdering av program og tiltak for å redusere problematferd og utvikle sosial kompetanse*. Innstilling fra faggruppe oppnevnt av Kirke- utdannings og forskningsdepartementet og Barne- og familiedepartementet, juni 2000. Publikasjonsnummer F 4100/2
- Fangen, K. (2001): *En bok om nynazister*. Universitetsforlaget 2001
- Fangen, K. (2001b): *Demonisering eller ansvarliggjøring*. Oslo: *Tidsskrift for ungdomsforskning 2001*, 1. 26-44
- Farner, A. (1988): *Usynlig arbeid og skjulte ressurser*. Oslo: NIBR-rapport 1988:15

- Farrington, D. P. (1996): "The Explanation and Prevention of Youthful Offending" I Hawkins (ed.): *Delinquency and Crime*. New York: Cambridge University Press
- Gautun, H. (1996): *Voldens ansikt*. FAFO-rapport 189.
- Hagen, K. m.fl. (1994): *Oslo: den delte byen?* FAFO-rapport 161.
- Hellströmmer, A. og Westlin, U. (2001): *Hej kompis får jag låna din mobil.....?* Stockholm: Stödcenter för unga brottsoffer
- Hilton, N., Harris, G. and Rice, M. (1998): "On the validity of Self-Reported Rates of Interpersonal Violence". *Journal of Interpersonal Violence*, vol 13, no. 1. 1998.
- Howell, J.C. (1998): Promising Programs for Youth Gang Violence. I Loeber R. og Farrington D.P. (red): *Serious & Violent Juvenile Offenders. Risk Factors and Successful Intervention*. Thousand Oaks: SAGE
- Huff, C.R. (ed. 1996): *Gangs in America (Second Edition)*. Thousand Oaks: Sage Publications
- Haaland, T. (2000): *Vold – konflikt og gjengdannelse*. NIBR prosjektrapport 2000:14.
- Haaland, T. og Carlsson, Y. (2002). *Kirkens Ungdomsprosjekt. En virksomhetsbeskrivelse*. Oslo: NIBR-notat 2002:108
- Haaland, T. (2003). *Vold, rusmidler og holdninger til innvandrere. En sammenlignende studie blant ungdom i Drammen og Kristiansand*. Oslo: NIBR-notat 2003:108
- Klein, M. (1995): *The American Street Gang: Its Nature, Prevalence and Control*. New York/Oxford: Oxford University Press
- Klein, M. W., Kerner, H. J. , Maxson, G. L., og Weitekamp, E. (2001): *The Eurogang Paradox. Street gangs and Youth Groups in the U.S and Europe*. Dodrecht: Kluwer Academic Press.
- Kleven, T. (1990): ".....det rullerer og det går." Studie av et forsøk med resultatorientert planlegging. Oslo: NIBR-rapport 1990:23

- Krange, O. (2001): "Anti-foreign sentiments among youth in Oslo: A matter of social stratification or individualized identity formation." *Young* 9:3 2001.
- Krogstrup, H. K. (2003): *Evalueringsmodeller*. Århus: Systeme ACADEMIC
- Lien, I-L. og Haaland, T. (1998): *Vold og gjengatferd*. Samarbeidsrapport, NIBR 1998.
- Lien, I-L. (2004): *Ugripelig ung. Kriminalitetsforebygging og gjengbekjempelse i innvandringsmiljøene*. NIBR-rapport 2004:14
- Lihme, B. (2002): *Det kulørte akvarium*. København: Hans Reitzels forlag
- Lipsky, M. (1980): *Street-level Bureaucracy*. New York: Russel Sage Foundation
- Loeber, R. (1996): Development Continuity, Change, and Pathways in Male Juvenile Problem Behaviors and Delinquency. I Hawkins (ed.) *Delinquency and Crime*. New York: Cambridge University Press
- Løøw, H. (1998): *Nazismen i Sverige 1980-1997: Den rasistiska undergrundsørøelsen: musikken, myterna, riterna*. Stockholm: Ordfront
- Magnussen, S. og Lihme, B. (2002): Når de unge følger én. Interview med socialpedagog person Søren Magnussen fra Vilde Unge. I Lihme: *Det kulørte akvarium*. København: Hans Reitzels forlag
- Mac an Ghail, M. (1994): *The making of men*. Open University Press 1994.
- Melhuus, K og Sørensen K. (1997): "Vold 1994 – Oslo Legevakt". Tidsskrift for den Norske Legeforening, nr 2/1997.
- Minken, A. (1998): *Alvorlig moro*. Oslo: Oslo kommune: Rusmildeletaten
- Næss, E. (1999): *Vold er ære, kriminalitet er penger. K-gjengen om seg selv*. Oslo: KRÅD

- Offerdal, A. (1992): *Den politiske kommunen*. Oslo: Samlaget
- Olaussen, L. P. (1996): ”*Alkoholpolitikk og vold – finnes det en sammenheng?* AL-publikasjon 1:1996
- Olsen, H. (2001): *Å være forelder til en nynazist*. Oslo: Institutt for kriminologi og rettsosiologi. Hovedoppgave
- Olsen, L. O. (2004): Juridiske rammer for tverretatlig samarbeid. I Repstad, P. (red): *Dugnadsånd og forsvarsverker – tverretatlig samarbeid i teori og praksis*. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget
- Olsen, C.B, og Hansen, H. (2001). *Kriminalprævention og integration på Indre Nørrebro*. København: CASA
- Oma, A. (1998): *Teieplikt og samarbeid innanfor velferdstenestene*. Oslo: Kommuneforlaget
- Pape, H. og Pedersen, W. (1997): ”*Voldsofre i den generelle ungdomsbefolkningen*”. Tidsskrift for den Norske Legeforening nr 23, 1997
- Patterson, G.R., DeBaryshe, B. og Ramsey, E. (1989): *A Developmental Perspective on Antisocial Behavior*. American Psychologist, Vol. 44, No. 2.
- Pedersen, W. (1999): *Ungdom som bærer våpen*. Tidsskrift for samfunnsforskning nr. 3 1999
- Prieur, A. og Skov Henriksen, L. (2003): *Arrangerede venskaber – mentorordning for unge straffedømte af anden etnisk oprindelse*. Ålborg: Sociologisk Laboratorium
- Raundalen, M. (2002): *Psykologi, politikk og politi mot vold*. Tidsskrift for norsk psykologiforening 2002 (vol. 39)
- Repstad, P. (1992): *Mellom nærhet og distanse. Kvalitative metoder i samfunnsfag*. Oslo: Universitetsforlaget
- Rørhus, K. (2000): *Ranere – en studie av raneres tenkemåte og mentalitet*. Oslo: PHS-forskning 2000:2
- Sahlin, I. (2000): *Brottsprevention*. Lund: Arkiv forlag

-
- Sarnecki, J. (2001): *Delinquent Networks. Youth Co-offending in Stockholm*. Cambridge University Press
- Skretting, A. (1999): Bruk av rusmidler ved utgangen av ungdomsskolen. SIFA-rapport 3/99
- Spergel, I. et al. (1994): *Gang Suppression and Intervention: Community Models. Research Summary*. US Department of Justice: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention
- Støkken, A. M. (1981): *Politiet i det norske samfunn*. 2 utgave. Oslo: Universitetsforlaget
- Træen, B. (1996): "Hva påvirker krangling og slåssing i drikkesituasjoner?" *Norsk Epidemiologi*. 1996:6
- Vedung, E. (1998): *Utværdering i politik och förvaltning*. Lund: Studentlitteratur
- Wadsworth, Y. (1998): *What is participatory Action Research*. Action Research International. www.scu.au/schools/gcm/ar/ari/p-ywadsworth98.html
- Willems, H. et al. (1993): *Fremdenfeindliche Gewalt: Einstellungen, Täter, Konflikteskalation*. Opladen: Leske + Budcrich
- Willis, P. (1977): *Learning to Labor*. London, Saxon House.
- Aaboen Sletten, M. (2003): *Ungdomsundersøkelsen i Stavanger 2002. Hva gjør de? Hva vil de?* Oslo: NOVA-rapport 4:2003